

સુભદ્રાદેવી

યાને

હૃદય સમર્પણ

૪

લેખક
મોગીલાલ રાજકવિ (ધરમપુર સ્ટેટ.)

અ. સૌ. બહેન હેમલતાકુંવર-બહેન.

(રા. રા. શેઠ મગનલાલ જ્યેષ્ઠભાઈના ધર્મપત્ની) (મલાડ)

પોતાના શુભ પગલાથી આજે ધણાજ સુખી અને સંતોષી છે પોતાના પતિના શુભ કાર્યમાં પોતે સારી રીતે કાળો આપી પોતે પોતાની ફરજ બજાવી રહ્યા છે. અને એક આદર્શ ગૃહસ્થાશ્રમના આદર્શો વિકસાવી પોતાના જીવનને ધન્ય બનાવ્યું છે, પરમાત્મા તેઓશ્રીનું અખંડ સૌભાગ્ય કાયમ રાખી તેઓશ્રીના પુત્ર-પુત્રીઓ તેમજ કુટુંબને સદા આરોગ્ય સુખી અને દીર્ઘાયુ રાખો. એજ પ્રભુ પ્રત્યે પ્રાર્થના.

લા. ભોગીલાલ કવિ.

સ. સા. ર. અં. ના સંચાલક.

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગૂજરાતી કૉપીરાઇટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૨૬૮૫૦ કિંમત ૪-૦-૦

ગ્રંથનામ સુલકાદેવ

વર્ગાંક ૪-૧૩

પરમ સ્નેહી સાહિત્ય સહાયક શેઠ મગનલાલ જ્યેષ્ઠભાઈ દોશી
જન્મ સં. ૧૯૬૬ અશ્વિની શુકલા ત્રીજ ને ગુરુવાર (મલાડ)

તેઓશ્રી પોતાની જાત મહેનતથી પુર્યાર્થ સાધી વ્યાપારી ક્ષેત્રમાં નામના મેળવી છે. તેમજ પોતાના ભાગ્યજનથી લક્ષ્મી દેવીની કૃપા થઈ તેમ તેમ પોતે પોતાની લક્ષ્મીના સદુપયોગ કરવા માંડ્યો. પોતાની નામનાની ધૃત્તિ વગર પોતે પોતાની શક્તિ અનુસાર જાનનો પ્રવાહ વહેરાવી પોતાની ફરજ જાળવી છે. આરા સાહિત્ય કાર્યમાં પણ આચાર્યશ્રી ૧૯૦૮ શ્રી વિનય કલ્યાણસુરિદેશીના સહયોગથી સારી સહાય આપી આરી અંયાવલીને હિતેજન આપી આભારી ફર્યો છે. પરમાત્મા તેઓશ્રીને તેમજ તેઓશ્રીના કુટુંબને સદા સુખી અને દીર્ઘાયુ રાખો એજ પ્રભુ પ્રત્યે પ્રાર્થના.

લી.

ભોગીલાલ કવિ.

સં. સા. ૨. અં. ના સંઆલક

સરસ્વતિ સાહિત્ય રત્ન અન્ધાવલિ વર્ષ ૩ પુ. ૨

સુભદ્રાદેવી

યાને

હૃદય સમર્પણ

: લેખક :

ભોગીલાલ આર. રાજકવિ

ધરમપુર રોડ

છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર

સરસ્વતિ સાહિત્ય રત્ન અન્ધાવલિ:

પાટણ (ગુજરાત)

કિંમત રૂ. ૪-૩-૦

: પ્રકાશક :

સરસ્વતી સાહિત્ય રત્ન ગ્રંથાવલી
રાજકવિ લોખીલાલ રતનચંદ વોરા
ખડાખોટડીનો પાડો, પાટણ (ગુજરાત)

ગુજરાત ગ્રંથાલય
ગુજરાત કોપીરાઇટ-સંગ્રહ
૧૬૮૫૦

આવૃત્તિ ૧ લી સને ૧૯૪૮

મુદ્રક

શાહ મણીલાલ જગનલાલ
નવપ્રભાત પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ
ધીકાંટા રોડ, અમદાવાદ.

લેખકનું નિવેદન

સરસ્વતી, સાહિત્ય રત્ન અંન્ધાવલિ તરફથી ત્રીજા વર્ષનું આ બીજું પુસ્તક સુભદ્રાદેવી અંન્ધાવલિના માનવંતા મેમ્બરો અને વાંચકોના ચક્ષુ મુકવા લાગ્યશાળી બન્યો છું. અંન્ધાવલિની યોજના ધણાજ વિચાર પૂર્વક કરવામાં આવી છે. અને મારા ધણા મિત્રો તેમજ હીતેચ્છુઓએ જે મને સહકાર આપી આભારી કર્યો છે. તેઓનો સદા હું રણી છું.

• • •

પણ આજના જમાનામાં કામ ધણજ સારું બનાવવાની તેમજ કરવાની અભિલાષા તો ધણી ધણી હોય, પણ કુદરત જ્યારે બધી બાબતથી અનુકુળ હોય ત્યારે તે કામ કરવા માટે જરા પણ આળસ કે પ્રમાદ આવતો નથી. પણ જ્યારે કુદરતની અકૃપા હોય અને કુટુંબની જવાબદારીનો બોળો હોય, બહારગામથી સેવા નિમીત્તે જવા આવવાના પ્રસંગો બનતા હોય, તેવી સ્થિતિમાં કામ કરનારની શું સ્થિતિ થતી હશે તે તો તે અનુભવમાં આવ્યા હોય તેનેજ ખબર પડે.

મારામાં કુદરતે લેખન શક્તિ આપી નથી. તેમજ શબ્દોની ઝમક પણ કેમ ગોડવવી તે પણ આવડતી નથી. તેવી સ્થિતિમાં મેં મારી, છુદ્ધ અનુસાર જેવી તેવી ભાષામાં પણ સાહસ હિપાડી શરૂઆત કરી તેમાં મને મારા મિત્રમંડળે જે સુંદર સાથ આપ્યો છે. તેજ મારા મિત્રોની મારા પ્રત્યેની લાગણીનું પ્રતિબિંબ છે.

પણ લેખકો મારા મિત્રો છે. પછી વખત આજીજી પૂર્વક મેં મારી અંશાવલિ માટે લખવાની વિનંતી કરી. પણ તે બાબતમાં હજી સુધી કોઈ પણ લેખકે ઉદારતા બતાવી નથી. આજ્ઞા રાખુ છું કે મારા અત્યે પ્રેમભાવ રાખી મારા લેખક મિત્રો મારા કાર્યમાં પોતાની લેખન શક્તિને પરિચય આપી, મારા કાર્યમાં સહકાર આપશે તો હું મોટો પ્રભુનો પાક માનીશ, અંશાવલિ તરફથી લગભગ આઠ પુસ્તકો બહાર પડ્યા. નવમો મેવાડના અણુમોલ જવાહર નામનો ઇતિહાસિક અંથ પણ બહાર પડ્યો. અંશાવલિની પ્રગતિ મારી ખુદ્દિ અને શક્તિ અનુસાર મેં આગળ ધપાવી છે. અને હજી પણ જેમ જેમ મારા મિત્રો અને સાહિત્ય-પ્રેમી ગૃહસ્થો મારા કાર્યમાં ઉત્સાહ રેડશે તો જરૂર હું મારા કાર્યમાં ફતેહમંદ થઈશ.

પરંતુ તે લાગણી અને પ્રેમનો સુયોગ પુન્યના સંજોગ સિવાય મળવો મુશ્કેલ છે. છતાં આજ્ઞા વાદી તરીકે હું માઈ નાવ રેતીમાં ચલાવીને પણ આ માઈ આરંભેલું કાર્ય ચાલું રાખીશ.

આજની દારમી મોંઘવારી તથા માલની શોટેજ વિગેરે દરેક બાબત જોતાં કાર્ય કરનારને પછી પછી મુશ્કેલીઓનો સામનો કરવો પડે છે. તે છતાં પણ ગમે તેવા કપરા સંજોગોમાં પણ હું માઈ કામ જરા પણ ઢીલ કર્યા વગર જ ટાઇમસર પુસ્તકો પબ્લીક કરે છું અને કરીશ.

મેં તો માઈ જીવન લગભગ ત્રીજી વર્ષથી જનતાની સેવામાં જ વિતાવ્યું છે. આર્થિક લાભ મેં શોધ્યો હોય તેવું મને સાંભરતું નથી. બ્યારે ત્યારે સુદામાની સ્થિતિમાં રહીને જ મેં માઈ કર્તવ્ય ચાલુ રાખ્યું છે. મારા મિત્રો

તેમજ મારા અંગતના સગાઓ પણ ધણાજ સુખી અને ધનાઢ્ય હોવા છતાં બનતાં સુધી મારા કાર્યમાં મેં પ્રભુ સિવાય કોઈની પણ આશા રાખ્યા વગર જ મારા કાર્યમાં વગગી રહ્યો છું. અને તે આશ્ચર્યથી મારા કાર્યમાં મારા મિત્રોનો સહકાર જ્યારે ત્યારે મળતો રહેતાથી હું મારું કાર્ય કરીશકયો છું. તેથી તે સહકાર આપનાર મિત્રોનો આભાર માનુ છું.

આ પ્રમાણે મારી પરિસ્થિતિ હોવાથી હું બહાર જનતા આગળ એક જ માગણી કરું છું કે, તેઓશ્રી મારી અન્નભાવલિના કાયમના મેન્બર થશે, અને મારા કાર્યને પ્રોત્સાહન આપશે એવી આશા રાખું છું.

સુભદ્રાદેવીની વાર્તા કેવલ મારા મનની કલ્પના છે. અને કલ્પિત વાર્તા છે. તેથી તેમાં કોઈપણ ભૂલ ચૂક કે પ્રેસદોષ કે પ્રુફદોષ વાક્યદોષ જે કે ધણો આવ્યો હશે, અને આવે; તે સ્વભાવિક જ છે. કારણ કે મારો અભ્યાસ ફક્ત ગુજરાતી ત્રણ ચોપડીનોજ છે. તેમજ નાની ઉંમરથીજ આર્થીક મુઝવણના કારણથી મહેનત અને મલુરી કરવામાં જ મારે જીવન મે વતિત કયું છે, તેવી સ્થિતિમાં વધુ અભ્યાસની આશા તો ક્યાંથી રાખી શકું. પણ વિદ્યાર્થી તરીકે મેં મારે જીવન ચાલુ રાખી જેવી તેવી ભાષામાં આ પુસ્તક હું જનતાના ચર્ચે રજુ કરે છું. તો જનતા તેના સ્વીકાર કરી મારી ભુલ ચુક અને અજ્ઞાનતા માટે ક્ષમા આપી પોતાની ઉદારતા બતાવશે એવી નમ્ર પણે પ્રાર્થના કરું છું.

લી:-ભોગીલાલ ડંવિના
જય હિન્દ

જનતા

જરૂર

લાભ લેશે.

સંગીત સાથે ધાર્મિક સામાજિક વહેવારિક -
ઇતિહાસિક વિગેરે તમામ વીધે ઉપર

પ્રવચન કરી સેંકડો રાજ મહારાજ અને જનતાનો
પ્રેમસાધી સેંકડો સુવર્ણ તેમજ રાષ્ટ્ર. ચંદ્રકો મેળવ્યા છે.
ધાર્મિક મર્યોમાં પણ ધણાજ માનપત્રો તેમજ અભિનંદન
પત્રો મેળવી જનતાનો પ્રેમ સંપાદાન કર્યો છે. મને તેવા
કંઠ્યમાં કંઠ્ય ત્રિપથ ઉપર શીઘ્ર કાવ્યો કરી કુદરતી સ્થિતિ-
નો ખ્યાલ કરાવી. કેલેજના પ્રોફેસરોના પણ સર્ટીફિકેટો
મેળવ્યા છે એક વખત લાભ લેવા ખાસ આગ્રહ
કરી વીનંતી કરવામાં આવે છે. ધાર્મિક પ્રસંગ માટે ફક્ત
સંગીતના વગાડનારની શી તથા જવાબાવવાનું ગાડીભાડુ
લેવામાં આવે છે.

તો આવો અમુક લાભ જનતા વચર વિલંબે જરૂર
લેશે એજ નમ્ર વિનંતી.

લી.

કવિ ભોગીલાલ

આભાર

ઉપરોક્ત પુસ્તકમાં મહુમ શેઠ ધોળીલાલ કુમરજીભાઈ ના સુપુત્રો બાપ ચીનુભાઈ તથા રા. રા. બાલુભાઈ શેઠ માણેકલાલ ચુનીલાલ જે. પો. તથા શેઠ મગનલાલ બાપ જેયંદભાઈ, તથા શેઠ ચીમનલાલ માહસુખભાઈ, તથા શેઠ લાલભાઈ ઉમેદચંદ લઠા વિગેરે મૃદસ્થોએ આગળથી ગ્રાહક થઈ મારા કાર્યમાં જે ઉત્સાહ અને પ્રેરણા રેડી છે. તેના માટે તેઓશ્રીનો ખરા અંતરજીથી હું આભાર માનું છું. અને ભવિષ્યમાં સદાને માટે પ્રોત્સાહના આપશે. એવી આશા રાખું છું.

લી:-લોગીલાલ કવિ

અ નુ ક મ ણિ કા

પ્રકરણ	વિષય	પૃષ્ઠ
૧ હું	સંસ્કારી ગૃહસ્થનું કુટુંબ	૧ થી ૪
૨ જી	વિદ્યાપીઠમાં મોહતસવ	૫ થી ૧૩
૩ જી	દુષ્ટસિંહ અને ભદ્રકુમાર મધુ	૧૪ થી ૨૧
૪ થું	રીને ઘેર. સન્નિવનસિંહ અને વિરશેનની મુલાકાત.	૨૨ થી ૨૪
૫ મું	શશીકાન્ત અને વિનમ.	૨૫ થી ૨૬
૬ હું	સુભદ્રાદેવીને મહારાણીનું આમંત્રણ	૩૦ થી ૩૩
૭ મું	પ્રેમલતા દુષ્ટસિંહને લાં.	૩૪ થી ૩૬
૮ મું	મધુરીના નિવાસમાં ગામડીયણ બાળાઓ.	૪૦ થી ૪૮
૯ મું	મહારાણીના મહેલમાં સ્વાગત.	૪૯ થી ૫૫
૧૦ મું	દુર્મદસિંહ પોતાની કામગીરી દુષ્ટસિંહને કહે છે.	૫૬ થી ૫૮
૧૧ મું	ધ્યાવતિ પુરવના લેવાસમાં સોમદત્તને ઘેર.	૫૯ થી ૬૩
૧૨ મું	શશીકાન્ત વિનમકુમાર બન્ને સન્નિવનસિંહ પાસે.	૬૪ થી ૬૭
૧૩ મું	મહારાણી જીજ્ઞા મહેલમાં દુષ્ટસિંહની સાથે	૬૮ થી ૭૪
૧૪ મું	પ્રથમ કાવત્રુ સુભદ્રાદેવીનું દરજી	૭૫ થી ૭૮
૧૫ મું	સુભદ્રાદેવી ચામુડાની ગુફામાં	૭૯ થી ૮૫
૧૬ મું	સુભદ્રા પિતા ગ્રહે	૮૬ થી ૯૦
૧૭ મું	દુષ્ટસિંહનું નિવાસ સ્થાન દુર્મદસિંહનું આગમન	૯૧ થી ૯૫

૧૮ મુ	મહારાજના મહેલમાં	૬૬ થી ૧૦૧
૧૯ મુ	સન્નિધિસિંહ વિરશેન શશીકાંત	
	વિનયકુમારની મંત્રણાઓ	૧૦૨ થી ૧૦૭
૨૦ મુ	નગરના મહારાજનની સભા	૧૦૫ થી ૧૦૭
૨૧ મુ	શશીકાંત પોતાના ઘેર	૧૦૮ થી ૧૧૪
૨૨ મુ	દુષ્ટોની પ્રપંચગળતો	
	આગેવાન ભદ્રકુમાર	૧૧૫ થી ૧૧૬
૨૩ મુ	પ્રેમલતાની સદાપિકતા	૧૨૦ થી ૧૨૩
૨૪ મુ	દયવતિને ત્યાં મધુરી	૧૨૪ થી ૧૨૬
૨૫ મુ	ભદ્રકુમારને ત્યાં પ્રેમલતા	૧૨૭ થી ૧૩૨
૨૬ મુ	સુભદ્રાને ત્યાં દયાવતિનું	
	આગમન.	૧૩૩ થી ૧૩૭
૨૭ મુ	યુવરાજ સન્નિધિસિંહ ચંડીકાદેવીના	
	મંદિરમાં.	૧૩૮ થી ૧૪૨
૨૮ મુ	નગરના બગીચામાં મહારાણી અને	
	દુષ્ટસિંહની પીછાચાલીસા	૧૪૩ થી ૧૪૮
૨૯ મુ	મહારાજ અને મહારાણી અને	
	દુષ્ટસિંહનું આગમન	૧૪૯ થી ૧૫૪
૩૦ મુ	ભગવાનદાસની ચિંતા અને	
	ભદ્રકુમારે કરેલું અપમાન	૧૫૫ થી ૧૫૮
૩૧ મુ	દુષ્ટસિંહ ચામુડાની ગુફામાં	૧૫૯ થી ૧૬૫
૩૨ મુ	રમાવતિ શશીકાંતની ચિંતામાં	
	વિનયકુમારની યોજના	૧૬૬ થી ૧૭૦
૩૩ મુ	ઘેઠનું જલમાં જેવું	૧૭૧ થી ૧૭૫
૩૪ મુ	પ્રધાન જુદી નિધાનને ત્યાં	
	શશીકાંતનું આવવું	૧૭૬ થી ૧૭૯
૩૫ મુ	શુભદ્રા અને માલતી વિચારમાં	
	વિનયકુમારનું આગમન.	૧૮૦ થી ૧૮૩

૩૬ મું	દુષ્ટચિંહ મહારાજ પાસે સુભદ્રાનું આવવું.	૧૮૪ થી ૧૯૧
૩૭ મું	વિનયકુમાર અને માલતીની બહાદુરી.	૧૯૨ થી ૧૯૭
૩૮ મું	પ્રેમલતા અને ભદ્રકુમારનો બગીચામાં મેલાપ.	૧૯૮ થી ૨૦૨
૩૯ મું	જેઠમાંથી સુભદ્રાનો બચાવ	૨૦૩ થી ૨૧૦
૪૦ મું	સોનદત્તનો છૂટકારો.	૨૧૧ થી ૨૧૬
૪૧ મું	દુષ્ટચિંહ અને દયાવતિ.	૨૧૭ થી ૨૨૦
૪૨ મું	મહારાજ પાસે જવાબની માગણી	૨૨૧ થી ૨૨૭
૪૩ મું	દેવને જવું મહારાજ કેદ	૨૨૮ થી ૨૩૩
૪૪ મું	મહારાણી અને દુષ્ટચિંહની ચાલચાલ.	૨૩૪ થી ૨૩૯
૪૫ મું	પ્રજાજન જાહેર નિવેદન મહારાણીની ચાલકી.	૨૪૦ થી ૨૪૩
૪૬ મું	ચામુકાની ગુફામાં મહારાજ કેદ	૨૪૪ થી ૨૪૬
૪૭ મું	સુભદ્રાનો છૂટકારો	૨૪૭ થી ૨૫૨
૪૮ મું	મહારાજનો છૂટકારો પાપીનો પરાજય	૨૫૩ થી ૨૫૭
૪૯ મું	પાપીઓની દોડધામ	૨૫૮ થી ૨૬૪
૫૦ મું	પ્રેમલતાનો કાગળ	૨૬૫ થી ૨૭૨

પાત્રો

સુવર્ણસિંહ	સુર્ષપુર નગરનો પ્રજાપ્રેમી રાજા.
સુવર્ણલતા	મહારાણી (ખીઝવારના)
સનમનસિંહ	મહારાજા કુમાર.
વીરસેન	તેનો વફાદાર માણસ.
પ્રેમલતા	મહારાણીની નિમક દલાલ દાસી,
સોમદત્ત	સુર્ષપુરનગરનો પ્રતિષ્ઠિત મહરથ,
સાગરદત્ત	તેમનો વફાદાર મુનિમ.
સદ્ગુણ	સુશીલ પત્નિ.
શુભદ્રાદેવી	સંસ્કારી ચારિત્રવાન પુત્રી.
માલતી	તેની ખાસ યેનપણી.
રમાવતી	શ્વશ્રીકાન્તની વિધવા માતા.
શ્વશ્રીકાન્ત	સંસ્કારી નવયુવાન.
વિનયકુમાર	તેનો વફાદાર દોસ્ત.
બુદ્ધિનિધાન	સુર્ષપુર નગરનો આમાત્ય.
દુષ્ટસિંહ	નગર ક્રાંટવાળ
દયાવતિ	પાપીદુષ્ટસિંહની ધર્મપત્નિ.
દુર્મંદસિંહ	તેનો પાપી સાથીદાર.
ભગવાનદાસ	લોભી ધનાઢ્ય મહરથ.
ભદ્રકુમાર	તેનો અસંસ્કારી પુત્ર.
ભદ્રાવતિ	તેની માતા.
મધુરી	નતીંકા, કાવાદાવા વાળી ઓ

મુંબઈની જીવહયા મંડળીના પ્રેસીડેન્ટ

મહુમ દયાલંકાર આમાન શેઠ:—લક્ષ્મીભાઈ દીવચંદ્ર જવેરીની આરસ પ્રતિમા રાષ્ટ્રપતિ ડૉ. રાજેન્દ્ર પ્રસાદના હસ્તે અનાવરણુ વિધી વખતે નાગરિકોએ આપેલી ભવ્ય અંબલી

તા. ૨૬-૧૨-૪૮ મુઆઈ તે પ્રસંગે કવિ ભોગીલાલને રાષ્ટ્રપતિ ડૉ. રાજેન્દ્ર પ્રસાદના હસ્તે ચંદ્રકની ભેટ.

શીઘ્ર કવિ ભોગીલાલ રતનચંદ વોરા. જેઓએ જીવહયા મંડળીના આશ્રયો ફેલાવવા માટે ધણી-વર્ષોથી પોતાની માનદ સેવા આપી હતી. અને જેઓ રવ. દયાલંકાર શેઠ લક્ષ્મીભાઈ જવેરીના સ્નેહી હતા. તેમણે તેમની શીઘ્ર કવિતા દ્વારા રવ. દયાલંકાર શેઠ લક્ષ્મીભાઈ જવેરીના હૃદય જીવન અને મહાન કાર્યોની અજંલી આપી હતી.

સેવાની કદર

કવિ ભોગીલાલે જીવહયાની કરેલી સેવાઓની કદર તરીકે તેમને રાષ્ટ્રપતિ શ્રી. રાજેન્દ્ર પ્રસાદને હસ્તે ચંદ્રક રાષ્ટ્રપતિના નામ સાથેનો અર્પણ કરવામાં આવ્યો હતો. કવિશ્રીએ તેમની કરેલી સેવાની કરેલ કદર માટે આભાર માન્યો હતો; અને જીવહયા મંડળીની હમેશાં સેવા કરવાની તત્પરતા જાહેર કરી હતી

મેલાવડો તા. ૨૬-૪-૪૮

૧૧/૫/૪૮
૨૬-૪-૪૮

જીવહયા માસિક પત્રના તંત્રી જયન્તિલાલ એન. માન્કર.

કે. ૧૪૬ શ્રીરાફ બજાર મુંબઈ નં. ૨

પ્રકરણ પહેલું

સંસારી પ્રહસ્થનું કુટુંબ

વિશ્વના વહેવારમાં દરેક વસ્તુ વિચારવા જેવી હોય છે. મનુષ્ય જે પોતાના જીવનમાં વહેવાર કુશળ ન હોય તો તેની કિંમત જગતમાં અંકાતિ નથી. જેમ ગાડીના એ પૈકા હોય તો જ ગાડી ચાલી શકે છે. તેમ જે સંસારમાં પત્તિ પત્તિના જે સુંદર સંસ્કાર તેમના જીવનમાં ન હોય તો તે સંસારમાં જોઈએ તેવી પોતાની પ્રગતિ સાધી શકતા નથી.

સૂર્યપુર નગર ધણું જ રમણીય અને ઉલોગી સહેર છે. ત્યાંની પ્રજામાં કાષ્ઠ પશુ જાતની દુઃખની કે ચીંતાની લાગણીનો અંશ પણ નથી. જ્યાં જુઓ ત્યાં સાવજનીકના

લાસની જ સંરક્ષાઓ, વિદ્યાપીઠો, ઉદ્યોગો જ એવામાં આવે છે. વાધ, બહારી એક જ ચારે પાણી પીએ છે. નગરનો રાજવી પણ પ્રાજ વાતસલ્ય અને દયાનો સાગર છે. પ્રાજને કોઈ પણ જાતનું દુઃખ ન પડે તેની રાજ સુવર્ણસિંહ સંપુર્ણ કાળજી રાખે છે.

આ નગરમાં સોમદત્ત નામનો એક ગૃહસ્થ રહે છે. તે ધણો જ પરોપકારી અને ઉદારવૃત્તિ વાળો છે. તેની ધર્મ પરિન સદ્ગુણોદેવી પણ મહાન ચારિત્રવાન અને સેવા ભાવી છે. તેના હૃદયમાં ગરીબો પ્રત્યેની મમતા તેમ જ ધર્મપર સંપુર્ણ શ્રદ્ધા, વિવેક, વિનય અને વહેવારમાં સંપુર્ણ નિષ્ણાંત છે. બન્ને દંપતિ યુગલ જાણે ધર્મના અવતાર જ ન હોય ! તેવા શોભે છે. તેઓને સંતાનમાં એક જ પુત્રો જેનું નામ શુભદ્રા છે શુભદ્રાને માતા પિતા એ શરૂઆતથી જ સુંદર કેળવણી આપવાની શરૂઆતના પ્રતાપે તેનામાં ધર્મપ્રયે પ્રેમભાવ પ્રભુ ભક્તિ પર શ્રદ્ધા ચારિત્ર ઉપર સચોટ ભાવના વળી વિવેક, વિનય અને સંપુર્ણ સમય અનુસાર વહેવારીક નિગેરે જીવનના વિકાસના સદ્ગુણોનો તેનામાં સંપુર્ણ વાસ હતો. તેથી તેના જ્ઞાન વડે તેની વહેવારીક કૃત્યગતા વડે પોતે બચાને પ્રીય ધાગની હતી. પોતાનું સાંદર્ભ પણ પ્રભુએ તેવું જ બચું હતું.

આ પ્રમાણે જ્ઞાનનો વિકાસ સાધનાં સાધનાં તેની હિંમર સગભગ અદ્ભૂત ર્ષની ચમ્. શુભદ્રામાં તેના માતા પિતાના ચારિત્રના સદ્ગુણોનો સુંદરમાં સુંદર વિકાસ પામ્યો હતો. પોતે પોતાની મર્યાદા બદાન જરાપણ જ નહોતી. પોતાના માતા પિતા સુખી અને ધનદય હોવા છતાં ધનનું તમામ કામકાજ પોતે પોતાના હાથે જ કરતી હતી. તેથી તેનું શરીર નિરાગ્રી અને ધણું જ સુંદર શશકત હતું.

પોતે ધરનું તમામ કામકાજ પરવારીને સૂર્યપુર નગરમાં આવેલી માનસરી અંધાપકની વિનય વિદ્યાપીઠમાં દાષ્ટમસર ભણવા જતી તે વિદ્યાપીઠમાં નગરના બધા બાળકો, બાળી-કાઓ તેમ જ યુવકો અને યુવાનો બાળાઓ ભણવા માટે આવતા હતા, તેમાં મૂખ્ય 'વદાથી' શશીકાન્ત અને વિનય-કુમાર હતા, તેઓ ધરના સાધારણ રિયતિના હોવા છતાં અજ્ઞાસથી પોતાના જીવનમાં સારામાં સારા સદગુણો તેમ નિહરતા કેળવી હતી.

આ સિવાય તે નગરના લોભી ધનીક જગવાનદાસનો પુત્ર ભઠ્ઠાકુમાર પણ ભણવા આવતો હતો. પરંતુ તેનું ભણવામાં બીજાકુલ ચીત નહોતું. કેવળ સ્વચ્છદીપ્તિ વર્તતો હતો, તેમ જ યુવાનો બાળાઓના ઝેડની પણ કરતો હતો. તેથી તેના માટે વિદ્યાપીઠમાં જરાપણ આદર નહોતો.

કાર્તીક સુદી પુર્ણિમાના રોજ જાહેર તહેવાર હોવાથી વિદ્યાપીઠમાં જાન, ગમ્મનનો એક સાધારણ પ્રોત્તમ જોડવો હતો, તેમાં નગરના સૌ સંબંધિત ગૃહસ્થો તેમ જ ખુદ મહારાજ તથા મદાગણી તેમ જ રાજ્યના કર્મચારીઓને પણ આમંત્રણ આપવામાં આવ્યા હતા.

મેળાવડાના પ્રમુખસ્થાને મદારાજ સાહેબને બીનાજવામાં આવ્યા હતા. આ સુંદર મહોત્સવ પ્રસંગે મુમદ્રાદેરી પોતરાના માતા-પિતાની પાસે વિદ્યાપીઠમાં જવા માટે વિનયથી આજ્ઞા મંગી, ત્યારે પિતા સોમદતે તથા તેની માતાએ પણ સાથે આવવાની આવના જણાવી, અને વિદ્યાપીઠમાં સાથે જવા માટે નીકળવા તૈયારી કરી તેટલામાં સોમદત્ શેડનો મુનિમ સાગરદત્ત ત્યાં આવી પહોંચ્યો. અને શેડને કહેવા લાગ્યો કે:— મુરખમી ! આવ શીઃ જવો છો ?

આજે માનસૂરી આચાર્યની વિદ્યાપીઠમાં, કાલીક શુકલ પૂર્ણિમાનો વાર્ષિક મહોત્સવ ફોવાથી ત્યાં જવા સાઈ સૌની જાવના છે. અને આમંત્રણ પણ આવેલું છે. તો આપની આજ્ઞા હોય તો હું પણ સાથે આવું.

જેવી તમારી મરજી! સાથે આવો. તેમાં મને વાંધો નથી.

સૌ તૈયાર થઈ પોતાની ઘોડાગાડીમાં જેસી વિદ્યાપીઠ તરફ પ્રયાણ કર્યું.

પ્રકટણ પીળું

વિદ્યાપીઠમાં મહોત્સવ

કાર્તિક પૂર્ણિમાના પવિત્ર દિવસે આજે વિદ્યાપીઠના સંચાલકોમાં અપૂર્વ ઉત્સાહ આવ્યો છે. કારણ કે આ વિદ્યાપીઠમાં ધણી સારી રીતે સર્વ નિદાથી અને વિદ્યાથી નીચેના સારામાં સારો અભ્યાસ કરાવવામાં આવતો હતો. તેને કીધે વિદ્યાપીઠના ગામ પરગામ બહુ જ સારા વખાણ થતાં હતાં માનસૂરી આવ્યાં ત્રણ જ રાત્રી તેમ જ વિદ્વાન હતા. તેઓનું ચારિત્ર રક્ષાત્રીક માફક સુંદર હતું. તેઓનો સંયમ ઘણો જ વખાણવા લાયક હતો, પોને પોતાના આરિત્રિક વિકાસમાં જરાપણ નિકાર ભાવના ઉત્પન્ન ન થાય. તેઓ જ આદાર વિદ્યાર કરતા હતા સધ્યાકાળ પહેલાં જ ભોજન વિગેરેનું કામકાજ પતાવી લેતા હતા અને રાત્રે પાણી પછી વાપરતા નહોતા, પોને દરેક પોતાની ધાર્મિક ક્રિયામાં જરા પણ ઉણપ આવતા દેતા નહોતા.

આ ગુરૂદેવના સંસ્કારની તમામ પ્રગતિ આપની વાર્તાની નાથીકા સુભદ્રાદેવીમાં જ્ઞાતપ્રેત ઉતારી હતી, પોતે જાણે સાક્ષાત્ સરસ્વતિનો અવતાર ન હોય ? તેના શેઠની હતી, પોતાનું આરિત્ર અને શીઘ્ર ધણું જ ઉત્તમ પ્રકારનું હતું. ગરીબો પ્રત્યે સંપૂર્ણ હૃદયથી રાખતી હતી, ધર્મપ્રત્યે પોતાના નિયમના વર્તનમાં જરાપણ ખામી આવવા દેતી નહોતી આવા ઉત્તમ પ્રકારે સર્વજુએનો વિકાસ તેના જીવનમાં ઉતર્યો હતો.

સમારંજનો સમય થવા આગ્યો, સવારના નવ વાગે તમામ રાજ્ય કર્મચારીઓ, પ્રમુખજનો, નગરના આગેવાનો, વિગેરે જોઈ જોઈ ટાઈમસર આવી હાજર થઈ ગયા.

શેઠ સોમદત્ત તેના મુનીમ સાગરદત્ત તેમના ધર્મપત્નિ સદ્ગુણા તથા સુભદ્રા વિગેરે પણ આવી પહોંચ્યા. દ્વાવર્તિ દુષ્ટસિંહની પત્નિ પણ આવી.

આ સિવાય શશીકાન્ત, વિનયકુમાર, ભદ્રકુમાર તથા સજાની સરહરા સાચવવા માટે નગર કાટવાળ દુષ્ટસિંહ તથા દુર્મહસિંહ પણ આવેલા હતા. આ સિવાય મહારાજ સાહેબ તથા મહારાણી સાહેબા તથા રાજકુમાર સન્નિવર્તસિંહ વિરસેન વિગેરે પણ આવી પહોંચ્યા, દાસી પ્રેમવ્રતા પણ મહારાણી સાથે આવેલી છે.

હજારો માણસોની માનવ મેદની વચ્ચે મહારાજ સાહેબના અધ્યક્ષપણા નીચે સજાના કામના શરૂઆત કરવામાં આવી પ્રધાન બુદ્ધિનિધાન પણ મહારાજશ્રીની બાજુમાં બેઠા છે. સજામાં બાળાઓ એ સુંદર મધુર શ્વેતી મંગલાચરણની શરૂઆત કરી. અધ્યાપકજી ગુરૂ માનસર આચાર્યે મહારાજ સાહેબને તેમ જ આવેલા નગર જનોને વિદ્યાપીઠની તમામ

હકીકત વિનિત કરી. અને માનસુરી આચાર્ય—ભાષ્યો અને બહેનો જે અભ્યાસ કરે છે. તેના અભ્યાસમાં સુંદર અને સારી પ્રગતિ કાને સાધી છે. તે પણ અભ્યાસીયું. તેમાં પ્રથમ નામ સુભદ્રાદેવી અને બીજું નામ શશીકાન્તનું બોલ્યા, આખરે તમામ હકીકત ધણી જ કુશળતા પૂરેક સમગ્રની અધ્યાપક શુભે માનસુરીએ પોતાનું રચાન લીધું અને મહારાજશ્રીને વિનંતી કરી કે વિદ્યાપીઠમાં અભ્યાસ કરનારને આપ, ગમે તે વિષય ઉપર સવાલ પુછશે. એવી વિનંતી કરવામાં આવી તરત જ મહારાજએ પ્રથમ સુભદ્રાદેવીને બોલાવી.

મહારાજ—દિકરી સુભદ્રા, જીવનની મહત્તા શાથી વધે. ?

સુભદ્રાદેવી—મન, વચન, કાયાથી મનોબળ મજબૂત કરવું અને તેટલી સારી અને મર્યાદિત રીતે વર્તવું. માતા પિતાની પદ્મભક્તિ જીવનમાં ઉતારવી. અને જીવનને બગાડનારા જે તત્વો બાજબી લાગતા તે તત્વો પોતાના સરકાર વડે દુર કરી અને તેટલો જીવનનો વિકાસ સાધવો એ જ ખરી મહત્તા છે.

મહારાજ—રાજનો ધર્મ શું છે ? તે કૃપા કરી સમજાવો.

સુભદ્રા—રાજ્યએ પ્રજા પ્રત્યે વાતસલ્યભાવ રાખવો, પ્રજાના સુખદુઃખમાં રાજ્યએ પોતાનો દિરસો આપવો, રાજ્યના ધર્મચારીઓ પણ પ્રજાના રક્ષણની જવાબદારી સમજે પ્રજાની બહેન દીકરીઓની ઈજ્જત સચવાય અને લાંચ રૂઝવણા ખાનારા તેમ જ પાપી વાસના પેશનારા જે કોઈ વ્યક્તિ હોય તેને સખતમાં સખત શીક્ષા કાઢવી, અને પ્રજાને શક્ત અને ચારિત્રવાન બનાવવી. પ્રજાના તાત ગણાતો ખેડૂતને તેના દરેક કામમાં રાજ્યએ સહાયતા આપવી, પ્રજાની તમામ

જરૂરયાતી ચીજો કેમ સસ્તા ભાવે મળે અને પ્રાપ્ત પોતે પોતાની શાંતિ અને સંતોષથી વહેવાર ગરાયર ચલાવી શકે.

ગરીબ અને તવંચરનો જરાપણ ભેદ ન હોય, સૌને મનુષ્ય તરીકે જીવવાનો સંપૂર્ણ સ્વતંત્ર હક્ક હોવો જોઈએ પ્રભુના દરબારમાં નતો નાનાનો ભેદ કે ન તો મોટાનો ભેદ માટે ખરી રીતે તો રાજા તો પ્રાજની મિશ્રિતનો દ્રષ્ટિ છે. માટે રાજામાં તો લોભ સત્તા અને અભિમાનનો અંશ જ હોવો જોઈએ નહિ, કેવળ ન્યાય, નિતિ અને દયા વૃત્તિ પર મુદ્દર રીતે પ્રેમ હોય તો જ તે રાજા પ્રાજનો પિતા થયા માટે લાયક હોઈ શકે.

અમ હજારો નગર જનોની મેદની વચ્ચે મહારાજા સન્મુખ શુભદ્રાદેવીએ જોજો સરાવના જવાબો આપ્યા તેથી તમામ નગરજનોને તેના વફૂતને તાળીઓના ગડગડાટ સાથે વધાવી લીધું. મહારાજાએ શશીકાન્તને બોલાવ્યો.

મહારાજા—શશીકાન્ત, તમે તમારા જીવનમાં કઈ કઈ આશાઓ સાથે જીવનને વિકસવા માગો છો ?

શશીકાન્ત—તામદાર ! જ્ઞાન લેવાનું મુખ્ય કારણ જીવનમાં આવના દુરાચારો અટકાવવા જીવનને સંયમી બનાવવું. જીવનમાં સંતોષથી, પોતાનો વહેવાર ચાલી શકે તેવી રીતે પ્રમાણીકણે રાજા મેળવવી. રાજ્ય તરફથી કે રાજ્યના કર્મચારીઓ તરફથી કે રાજ્યના કહેવાતા ધનવાનો તરફથી જે રાજ્યની પ્રાપ્તિ સ્વમાન ગચવાતું ન હોય તેના લોહી ચૂસીને તેના પર સત્તા જમાવવાનો બુદ્ધિ યતો હોય નગરમાં બેઠ બેટીની ઇજ્જત માટે પણ શૂંદ્રા હોય વળી બેઠુન. મેહેનત મજૂરી કરતાં પણ રાજ્ય અને રાજ્યના કર્મચારીઓના

જીવનમાં જીવે મરતો હોય, પ્રજાના સાધારણ ગરીબ માણસને વેઠે લઈ તેના જીવનને મહેનત મજૂરીના કામમાં હિપયોગ લેતા હોય તો તેવા જીવનો સામનો કરતા જે કાંઈ કંઈ આવે તે શાંતીથી સહન કરી તમામ નગરજનોની સેવા સાથે વિકાસવા માટે જ જાનની તેમ શાંતીની જરૂર છે. જેથી જીવનનો વિકાસ સધાય છે. અને સધાવી શકાય છે. અને પ્રજામાં નગરની અને શક્તિ લાવી શકાય છે

હિપર મુજબનો શરીરનનો જવાબ સાંભળ્યા પછી મહારાજ મનમાં ખુશ થયા, પણ તેઓએ પ્રાપ્તિ જણાવવા દીધું નહિ. અને તરત જ વિનયકુમારને ખોલાવ્યો.

વિનયકુમાર ? પ્રેમની મદત મનુષ્ય જીવનમાં કેવી રીતે વધે ? કહે જોઈએ ? મહારાજએ પુછ્યું.

મહારાજ ? જીવનમાં મદતવનો ભાગ તો પ્રેમ સિવાય કોઈ લાજવતું નથી વિનયકુમારે તરત જ આમ રહી જવાબ આપ્યો.

કેવી રીતે ? મહારાજ એ પુછ્યું.

જેમ મહારાજા પ્રતારે સ્વમાન ખાતર પોતાના રાજ તરીકેના માનના જીવન ખતર ક્ષતિમાં પ્રજા સેવા અને દેશસેવા અને સર્વસેવનો પોતાના જીવનમાં પ્રેમ રાખી તેની મદત સાધી. રાજાની દરિશ્વર પણ સત્યને ખાતર વંચવ રાજપાટ તથા પુત્રનો ત્યાગ કરી ભગીને ઘેર ચાકરી સ્વીકારી.

પોતે સત્યવડે પ્રેમની મદત વધારી વળી વીર ભામાશાહે પોતાના દેશ ખાતર, પોતાના રાજને ખાતર, સમગ્ર હિંદુ જાતને ખાતર પોતાની તમામ મોટકત દેશના કલ્યાણરૂ

આપી સેવા કાવી તરફે પ્રેમના મદત્તા વધારી. વળી મહા મંત્રી વિરહયાળ, વરતુપાળ—તેજપાળ તેમ જ કર્મચંદ્ર મહામંત્રી જેવા વીર પુરુષોએ પોતાની કરોડોની મિલકત લોક કલ્યાણ માટે ખર્ચી અને જીવનની આકૃતિ આપી શા માટે? પ્રેમની મદત્તા માટે જ.

શાહ અકબર જેવાએ પણ હિંદુ અને મુસલમાનમાં જરાપણ ભેદભાવ ન સમજતા પોતે પોતાની સત્તાની વિશાળતા કેવી સુંદર રીતે વધારી તેનું મુખ્ય કારણ અને બાબત પ્રેમની મદત્તાથી પ્રેમથી સત્તા વધારી.

સતી પદ્મજીએ પોતાના શીશળામાટે જરાપણ નમતું ન આપતાં પોતે જીવનનું બધીંદાન આપ્યું શા માટે? પોતાના ધર્મના પ્રેમ માટે.

જસમા જેવી ઓડણ સાધારણ સ્ત્રી પણ મહારાજા સિદ્ધરાજ જેવા શક્તિશાળી રાજાની મહાનાણી ન બનતાં પોતાના જીવનનું તેમ જ પોતાના પતિનું પોતાના દીગ્ગજોનું બલિદાન શા માટે? આપ્યું? કલ્પ સ્ત્રી જાતના સ્વમાનના પ્રેમ માટે તેથી જ મારું પણ જીવન પ્રેમની મદત્તા માટે પ્રેમ પવિત્ર છે. તે સાખીત કરવા માટે પ્રેમ ભાનથી પ્રભુને સંભારવા માટે પ્રેમથી ગરીબ પ્રજાની સેવા કરવા માટે મારે પણ પ્રેમની મદત્તા વિનયથી અને વિવશથી સેવા કરી પ્રેમનો વિરાસ વધારવા માટે પણ જીવનની અઠગી આપવી પડે તો તે આપવા માટે જરાપણ પાછી પાનો ના કરું તે શા માટે? સત્ય પ્રેમની મદત્તા વધારવા માટે.

આ વખતે સભા મંડપમાં સુભદ્રાદેવી માદારાણી પાસે બેઠી

હતી. મહારાણીની દાસી પ્રેમવ્રતા પણ પોતે વાક્ય ચાતુર્યથી સુમદ્રાદેવી સાથે મીઠી મીઠી બાજમાં વાત કરી તેની સાથે સહીયણીની માફક પોતે તેની પાસે છુટ્ટી વર્તતી હતી.

આથી સુમદ્રાને પણ રવાનાનિક રીતે પ્રેમવ્રતા પ્રત્યે આદર બાવ થયો.

આ વખતે નગર કોટરાણ દુષ્ટસિંહે પણ પ્રેમવ્રતાને આંખના ઈસારાથી સુભદ્રાદેવીને પોતાના પક્ષમાં લેવા સમજાવી દીધી હતી તેથી પ્રેમવ્રતા સુમદ્રાની સાથે વધુને વધુ નીકટમાં આવતી જતી હતી. તેથી પ્રેમવ્રતા પોતાને લગ મળતાં સુભદ્રાદેવીને કમળમાં લઈને પોતાની પાપો ધારણા પાર પાડવાની યોજના લડી રહી હતી. મહારાણી પણ સુભદ્રાની સુંદરતાની અને તેના યૌન માટે સુમદ્રાની પ્રશંસા વારે વારે કરતા હતા,

ભદ્રકુમાર તો સુભદ્રાની વાક્ય ચાતુર્ય જોતાં તે તો મનમાં સંકેપ કરીને જ બેઠો હતો કે ગમે તે બોલે સુમદ્રાને મેળવ્યો અને પોતાની મમ્મણ પુરી પાડવી.

દુષ્ટસિંહ તો સુભદ્રા ઉપર એકી નજરે આકર્ષક રીતે જોઈજોઈને પોતે તેની સુંદરતાનું પાન કરી રહ્યો હતો. દયાવતિ પણ પોતાની બુદ્ધિવંદ પોતાના પતિની દૃષ્ટિપર નજર કરતી હતી અને મુંઝાતી હતી.

મહારાણી સાહેબ પણ દુષ્ટસિંહનો ભય સુંદર ચહેરે જોતાં તેના પર કંઈક મોહિત થયાં હતાં. આ બધી હકીકત એકએકના વિચારોનું પ્રતિબિંબ હતું. આખરે મહારાજાએ ભદ્રકુમારને બોલાવ્યો.

મહારાજ—ભદ્રકુમાર, તમારો અભ્યાસ કેટલો થયો અને ક્યાંસુધી લખ્યા છો ?

ભદ્રકુમાર—મહારાજ સાહેબ મને અભ્યાસ કરવાની આદત ઝોણી છે. ફક્ત વિદ્યાપીઠમાં આવું છું પણ મારું ચીત્ત ચોટવું નથી. હું તો એવા વિચારનો છું. કે જે કંઈ મને સાધન સંપત્તિ મળી છે તેનો સુંદર ઉપભોગ કરવો અને રાજ્યની વફાદારીથી સેવા કરવી અને રાજ્યની આમાન્યામાં રહીને મારે મારું કાર્ય અગત્યનું અને રાજ્યના સારા અમલદારો પ્રત્યે પ્રેમભાવ રાખવો, અને મનની જે જે અગિલાપાઓ હોય તેને સંતોષવી. કારણ કે મારા પિતાએ કરોડોની મોલકત બેગી કરી છે. તેનો જેટલો અને તેટલો ઉપભોગ મારે મારા વખત માટે કરવો તે જ મારા જીવનનું ધ્યેય છે. માટે મને કંઈ નામદાર અભ્યાસ જેવો આખનમાં ઝઝો રસ નથી. દરેક વિદ્યાર્થી તેમ જ વિદ્યાર્થીનીઓની ઝાનની ચર્ચા પૂરી થઈ મહારાજાએ ભુદ્ધિનિધાન પ્રધાનને હુકમ આપ્યો કે સુમદ્રાદેવીને રાજ્ય બંકારથી સુંદર પોષાક અને એક હજાર રૂપિયા, શશીકાંતને પોષાક ને એક હજાર રૂપિયા વિનય કુમારને પણ તે જ પ્રમાણે પોષાક તથા રૂપિયા આપવાનો હુકમ કર્યો.

સહા વિસર્જન થવાની તૈયારી થતાં અધ્યાપક માનચૂરી આચાર્યે મહારાજાશ્રી તથા મહારાણી સાહેબ તથા ગુવરનર શ્રીનો અભાર માનવા ગમ્ય છે. ત્યાં સન્મનસિંદ તરત જ ઉભો થયો અને બોલ્યો કે આજનો સમરંજ બોતાં મને ખાત્રી થાય છે કે બહેન સુમદ્રાદેવી તથા બાઈ શશીકાંત તથા બાઈ વિનયકુમાર જરૂર પોતાની નામના પોતાના ચારિત્રવડે જ મેળવશે અને રાજ્યની તેમ જ પ્રજાની સુંદર સેવા અભવશે.

આ વખતે ગામડામાંથી ચારપાંચ પ્રજાના માણસો દોડતા દોડતા આજ્યા મહારાજ પાસે ફરીયાદ કરી કે મારી બે દોકરીઓને બદમાસો લેવાડી ગયા છે. માટે અન્યાય ! તેમની શોધ બોળ કરીઆપો ! અને અમારી દિકરીઓને બચાવો !

આ વખતે સમારંજનું કામ તરત જ અટકાવવામાં આવ્યું અને ગામએ પેતાના મહાલય તરફ પ્રયાણ કર્યું. સૌ કોઈ સૌના રથને વિદાય થયા.

પ્રકરણ ત્રીજું

દુષ્ટરાય અને ભદ્રકુમાર મધુરીને ઘેર.

સમારંભ પૂરો થયો અને સૌના વિસર્જન થયા પછી ભદ્રકુમાર અને દુષ્ટસિંહ બન્ને જણા પોતાની માથુક મધુરીના આવાસે ગયા. મધુરી સુંદર નાયકા હતી, તેમજ બધી જ સુંદર અને સૌંદર્યવાન સુંદરી હતી. વળી રાગની માનીતી નૃતિકા હતી. તેના મધુરા અવાજથી અને તેની સુંદરતાથી બધા લોકો તેની સુંદરતાનું પાન કરવા માટે આંધળા થતા હતા, તેમજ પોતે બધી જ સુખી હતી. અને પોતે હિન્દુ ધર્મવાદી હતી. અને દર્શાટક બાળુથી આવેલી હતી. ફક્ત તેના ઘરમાં તેની મા અને પોતે જો જણા જ રહેતા હતા. તેમજ તેણે નોકર-ચાકર તથા દાસ દાસીઓ પણ સારા પ્રમાણમાં રાખ્યા હતા.

સમારંભમાંથી નિવળતી વખતે કુમાર સજ્જનસિંહને વહેમ આવતાથી જંગ વાર નહકના રસ્તા ઉપર ઉભો રહ્યો હતો. દુષ્ટસિંહ અને ભદ્રકુમારને જતા જોયા તેથી તેને પોતાના વફાદાર વિન્સેનને કહ્યું કે:—

તું જરા તેઓની પાછળ જા, અને તેઓની હીનચાલ ઉપર નંજર નાંખતો રહેજે, અને જે હકીકત અને તે મને સત્વર જણાવ.

વિન્સેન તરતજ શીર નમાવી ખંતેની પાછળ ચાલતો થયો.

મધુરીનું ભવ્ય મકાન નગરની બહારના ભાગમાં એકાન્ત સ્થળે આવેલું હતું. તે જગએ સોડાની અવર જવર લૂણી ઓછા પ્રમાણમાં રહેતી હતી તેના મકાન પાસે સદા શીત વાતાવરણ રહેતું હતું.

દુષ્ટસિંહ અને ભદ્રકુમાર એકે જણા મુંગા મુંગા ચાલતા હતા, વિન્સેન પણ ખુબ જ સંગળપૂર્વક તેઓની પાછળ પાછળ ખુબ જ ચુપકાદીસી ચાલ્યો જતો હતો.

જ્યારે મધુરી ઝરખામાં ઉભેલી હતી અને દુષ્ટસિંહને આંતની જોઈ તે તરતજ નીચે આવી અને બોલ્યો કે:— પપારો! પપારો! મારા હૃદયેષર!!! પપારો! ધન્યભાગ્ય કે આજે આ કિંકરીનું મકાન પાવન કરવા આવી પહોંચ્યા.

ઓહોહો! હોંસારંગ, ભદ્રકુમાર! પપારો. આજ તો મારા આંગણીએ જાણે સેનાની સુરજ ઉઘ્યો આપ જેવા મહાન કોશધિપતિઓનું આગમન થવાથી મને તો સોનું અને સુરખ એક સાથે જ મળ્યા.

મધુરીની વાક્યાતુર્થ સાંભળ્યા પછી દુષ્ટસિંહ અને બદ્રકુમાર મધુરીના આવાસમાં દાખલ થયા. અને આરામ જીવનમાં ગોઠવેલ કાચ ઉપર બેઠે પાપી આત્માઓ ખીરાબ-માન થયા.

બે.સો. નામદાર ! આ દાસીને શો હુકમ છે ? મધુરીએ પુછ્યું.

પહેલાંતો એક સુંદર સુરાનો જન્મ (દાર) સૂવણું ગ્લાસમાં લાવ. અને મારા હતાશ થએલા હૃદયને શાન્તવન આપ. દુષ્ટસિંહે કહ્યું.

હ્યો ! દાસીને હુકમ થાંની સાથે જ હાજર છે. એમ બોલતી સૂવણું ગ્લાસમાં સુરાનો જન્મ લાવી તેઓના સમક્ષ આવી ઉભી.

પ્રથમ આ મહારા જીવનન દોસ્તને તારા સુકોમળ હસ્તે આપ. દુષ્ટસિંહે સંકેત કરતાં કહ્યું

બદ્રકુમાર બાણી મધુરીએ સૂવણું ગ્લાસ ધર્યો. બદ્રકુમાર તો મધુરીને જોતાં જ તેના સૌંદર્યમાં અંગર્ભ ગયો હતો તેથી તેણે તો સુરાનો જન્મ બરેલો ગ્લાસ હાથમાં લીધો અને તરત જ આરોગી ગયો.

થોડીતાર પછી દુષ્ટસિંહે પણ ખીન ગ્લાસને ન્યાય આપ્યો.

મધુરી ! કેમ પેલા માણસો ઠાઈ ખુત્ખુતને લાગ્યા છે કે નહિ ? દુષ્ટસિંહે પુછ્યું.

હા, નામદાર ! તે ખુત્ખુત લાગ્યા છે. પણ તે છે ગામડીયણે તેમજ શરીરે સશક્ત અને સુંદર છે. જો આપ કહેા તે આપની સેવામાં હાજર કરે. આ મહાનના બગીચામાં

આવેલી ઓરડીમાં તેઓને રાખ્યા છે. મધુરીએ હાવકાષ્ઠથી કહ્યું.

હવે તો તે આપણા પંજરામાંથી ક્યાં જવાની છે ? આજે જ રાતના તેનો હિપયોગ કરીશું, હાલ તો એક મુદ્દાની વાત કહેવાને આગ્યો છું. દુષ્ટસિંહે કીધું.

ખોલો ! ખોલો ! એવી તે શી મુદ્દાની છે ? એ કહોને ? મધુરી અધિરાઈ ખતાવતી ખોલી.

આજના વિદ્યાપીઠના સમારંભમાં સુગુણચંદ શેઠની દિકરી સુભદ્રાને જોતાં હું તો ધ્રાવલ થઈ ગયો છું. માટે કાષ્ઠ બી દિસામે તેને મેળવવી જોઈએ. તે માટે ગમે તેવું જોખમ ખેડવું પડે તો પણ ખેડીને તેને મેળવવામાં તું મને મદદ કર. દુષ્ટસિંહે મુદ્દાની વાત કહી સંભળાવી.

અરે ! નાચકાર !! તે તો માફ કાળા હાથનું કામ છે. આજથી પંદર દિવસમાં જ આપના અર્થો સમક્ષ રજુ કરીશ. મધુરી મર્દાનગી સાથે ખોલી.

જે વાત મારે તમને કહેવાની હતી તે વાત તમને મારા દિલોએન દોરત તરીકે કીધી, હું તો તેના પિતા પાસે તેના હાથની માગણી કરવાના વિચાર કરતો હતો. અને ગમે તેવા કાવાદાવાનું જોખમ ખેડવામાં આવે તો પણ હું ખેડવા તૈયાર છું. એક વખતે લાખો રૂપીઆ ખરચ થઈ જાય તો પણ પરવા નહિં. પરંતુ કાષ્ઠ બી શરતે તેને મેળવવી. એજ મારા હૃદયનો નિશ્ચય છે. માટે મધુરી, વહાલી ! મધુરી ! તું તારા મધુર અવાજથી એટલું જ કહે, કે પરીને હું મેળવી આપીશ ? ભદ્રકુમારે કીધું.

અરે ! શેઠ તમે એ શું ખોલ્યા ? કામ કરે કામ, અને હુંડી કરે સલામ. આપ જરાપણ ચીંતા કરશો નહિં. હું

હવે આજથી જ તેને મેળવવા માટે પ્રયાસ ચાલુ કરીશ. મધુરીએ કહ્યું.

આ બધી વાતચીત વિરસેનના સાંભળવામાં આવી. તે એવી સુંદર જગાએ ઉભો રહ્યો હતો કે તેની દૃષ્ટિ બધા ઉપર પડી શકે અને તેઓની વાત સાંભળી શકે પણ ખીજાઓ તેને ખીલકુલ ગ્રેષ્ઠ પણ ન શકે તેવી રીતે તે ઉભો રહ્યો હતો.

બરાબર આ સમયે જ બહાર ગામડામાંથી ત્રણ ચાર જણા જંગીરદારો જેવા સરદારો આ જગ્યા ઉપર આવી ચડ્યા. અને કોટવાળ જાહેમ છે ? એવા સમાચાર પૂછ્યા.

કોટવાળને ખબર આપી અને અંદર આવવા માટે હુકમ થયો. તેથી ત્રણે જંગીરદારો અંદર ગયા. આ ત્રણેના નામ. અમયસિંહ, માનસિંહ, અને પર્વતસિંહ દતાં. અને તેઓએ સલામ કરી સામા આસન ઉપર જગ્યા લીધી.

બોલો ! આમ એકદમ અચાનક કેમ આવવું થયું ? દુષ્ટસિંહે પુછ્યું.

આપની ઈચ્છા મુજબ રાજ્યના તમામ સરદારોમાં રાજ્ય વિરૂદ્ધ પ્રચાર કરવાનું ચાલુ કરી દીધું છે. અને આમ પ્રજા ઉપર પણ બુદ્ધમતો ફાયડો વીંઝવાનું શરૂ કરેલ છે. જેથી તમામ સરદારો આપના તરફેણમાં આવવા તૈયાર થયા છે. તો હવે આપ જ્યારે જો હુકમ કરશો તેજ વખતે તે હુકમ અનુસાર તમામ બાબતનું પાલન થશે તેનું મૂખ્ય કારણ કે તેઓ બધા વાસની, દારૂડીના અને જુદરી છે તેજ જ ચેત્તાના લોબી પણ છે. બહુ જ ખીમેથી સમાચાર આપ્યા.

સાચાશ ! સરદારો, સાચાશ !! તમે પણ મારા કાર્યમાં બધી સારી મદદ કરી છે અને મને સહાયતા આપી આભારી છો છો... પણ આ કાર્યમાં જ્યારે સંપૂર્ણ પૈસાની સગવડતા હોય ત્યારે જ યની શકે તેમ છે તેવું તમારું માનવું અસુરજ સાચું છે, તો હવે તે આપત શું કરવું ? જો આ કાર્યમાં આપણને કોઈ શાહુકારનો સહારો મળી શકે તો જ આપણું કાર્ય સહેલાઈથી પાર પડી શકે. કેમ ખરું ? ભદ્રકુમાર સાંભળે તેમ મોટેથી દુષ્ટસિંહ બોલ્યો.

આ સાંભળી મધુરી તરત જ બોલી બીડી. જાઓ ! જાઓ !! મારા સરદાર જાઓ ! આપણા આ દીવોગ્ગન દોસ્ત ભદ્રકુમાર જેવા મનવાન હોવા છતાં આપ આટલી દ્વિંમત કેમ દારી જાઓ છો ? શું તેઓ આ તમારા નેક કાર્યમાં મદદ નહીં આપે એમ તમે માનો છો ? આવા કાર્યમાં મદદ નહીં આપે તો ક્યારે આપશે ? ભદ્રકુમાર વિચારક છે. અને આ તમારા રાજદારી વાતાવરણમાં જ્યારે કામ નહિં આવે ત્યારે તમારી ને તેમની દોસ્તી લજવાય. માટે આ ન પૂછીતો જાઓ !

બરાબર છે ! તમારી વાત બરાબર છે ! પણ ભદ્રકુમાર જેવા મારા જીવરજન દોસ્તને પોતાના પિતાની સમતિ વિના કશું ન કરી શકે !

ના. ના. મધુરી બોલી.

તેમને શા માટે આપના જોખમી કાર્યમાં તરડી આપવી જોઈએ ? દુષ્ટસિંહએ કહ્યું.

શું બોલ્યા ! શું મારા પૈસા જ્યારે તમારા શુભ કાર્યના ઉપયોગમાં નહિં આવે તો પ્રછી ક્યારે કામ આવશે. આપ

જરાપણ સંકેત રાખ્યા વગર બોલો કે હાલ તમારે કેટલા રૂપીઆની જરૂર છે ? તમે ન બોલો તો મારી સોગત છે શું મધુરીના બેઠનું મારાથી અપમાન થાય ખરું કે ! મધુરી એ તો મારી અને તમારી દોસ્તી માટે જે કહ્યું તે યથાર્થ છે. તો આપ બોલો ? આપને કેટલા રૂપીઆની જરૂર છે ? બદ્રકુમાર અકિમાનના બુરસામાં આવી બેઠ્યો.

જ્યારે આપશ્રીનો અતિ આગ્રહ છે તો જણાવું છું કે હાલ તો અમારે ફક્ત ત્રણ લાખ રૂપીઆની જરૂર છે. અને તે છ મહિનામાં પાછા આપવાની શરતે. જો તમે આપી શકો તો આઠ દિવસમાં તેનો અદોઅસ્ત કરીને અમેને ખબર આપશો. પણ જો આ વાત જરાપણ બદાર ન જાય. તે ખાસ લક્ષમાં રાખશો. નહિં તો બધાનું મોત આવ્યું સમજશો. દુબ્ધસિંહે કહ્યું.

અરે એ શું બોલ્યા ! અમે તો વાણીયાબાઈ, ડાહીમાના દિકરા, તેની ચિંતા આપ જરાપણ ન રાખશો. બદ્રકુમારે જવાબ આપ્યો.

હિપર મુજબની તમામ પ્રકારની વાતચીત આપણે વિર-સેન બહુ જ સાવધાનીપૂર્વક સાંભળી રહ્યો છે.

સરદારોની સાથે બીજી કેટલીક ચુકતેગો કરી તેને વિદાય કર્યાં પણ આખરે સરદારે ઉઠતા ઉઠતા એટલું બોલ્યા કે સાહેબ યુવરાજ સજ્જનસિંહથી સાવધાન રહેશો.

આપણા માર્ગમાં જે કોઈ માથું ઉચકશે તે તમામનો નાશ કરવામાં આવશે. એ દૂધ પીતા રાજકુમારથી કરવાનું જરાપણ નથી. દુબ્ધસિંહ તાકુક્યો.

સરદારોના ગયા પછી જ્યારે મધુરી બોલી કે આપાશ. મારા પહાડુર સરદાર. તમે તો ખુશ જ કરી પણ આ બધું શા માટે કરો છો ? મધુરીએ પુછ્યું.

મારો હઠ લેવા. માટે અસલ રાજ્યનો વારસદાર હું પોતે જ છું. તેથી આમ કરું છું. તું જો તો ખરી ! હું કેવી રીતે રાજ્ય કમળે કરું છું. પછી તો તું રાણી અને હું રાજ્ય અને ભદ્રકુમાર દિવાન, કેમ બરાબર છે ને ? દુષ્ટસિંહે જણાવ્યું.

આ પ્રમાણે શેખચલ્લીના વિચારોના હવાષ કીલ્લાના ઘોડા દોડાવવા લાગ્યા.

કેમ દોસ્ત ! પેલા ખુલખુલો ક્યાંથી આવ્યા છે ! ભદ્રકુમારે પૂછ્યું.

અરે ! યાર તે તો આપના પાસેના ગામડામાંથી એ આહીર જાતિની સુંદર છોકરીઓ છે, જ્યારે તું તેને જોઈશ ત્યારે તું મધુરીને પણ ખૂલો જમ્મશ તે માટે તેનો પ્રોત્સાહ તો રાતના જ રાખીશું કારણ કે શાન્તિ સિવાય તે કાર્યમાં આનંદ અને મગ્ન આવે નહિં. તો આપ કેટલા વાગે પાછા આવશો ? મધુરીએ કહ્યું.

બરાબર નવ વાગે તું બધી ખાનપાનની અને સુગની તેમ જ સુંદરીઓની તૈયારી રાખજો. જોજો શિકાર છટકી જાય નહિં. ભદ્રકુમારે કહ્યું.

મધુરી પાસેથી હવે દુષ્ટસિંહે ઉઠવાની તૈયારી કરી અને ઉઠતાંની સાથે મધુરીએ કહ્યું. મારા સરદાર ! આપણા ભદ્રકુમાર સાહેબ પણ આવશે કે નહિં ?

અરે ગાંડી રે ગાંડી ! તે તો હવે હંમેશા રોજ રોજ નવા નવા ખુલખુલોને ભેટવા માટે આવશે જ. કે ? ભદ્રકુમાર આવશે ને ?

હા, હા, જરૂર આવીશ. જે મોજ ભોગવી તે આપના આપની. ઠીક ત્યારે હવે હું જમ્મશ.

બસે, પધારો !!

પ્રકરણ ચોથું

સજ્જનસિંહ અને વિરસેનની મુલાકાત.

વિરસેનને મોકલ્યા પછી સજ્જનસિંહ પોતાના નિવાસ-સ્થાનમાં આવ્યો અને વિરસેનના આવવાની રાહ જોઈ રહ્યો છે. તેવામાં તે વિરસેન બધી આતમી લઈને યુવરાજ પાસે આવી ગયો.

કેમ વિરસેન ! શ્રી સમાચાર લાવ્યો છે ? યુવરાજશ્રીએ પ્રુછ્યું છે.

સાહેબ ! તમારી ધારણા તદ્દન સાચી પડી છે. પાપી-ઓએ જળા બીજાવવામાં આડી રાખી નથી. મારે હવે આપણે ચેતતા નહેવાની ખાસ જરૂર છે. પ્રકરણ કે કયા વખતે આફત આવી પડશે તે કહી શકાય તેમ નથી. બહારના દુશ્મનોને પહોંચવું તે સહેલું છે પણ આ તો

આપના ધરનો જ દુશ્મન હિમો થયો. છે. વિરસેને જવાબ આપ્યો.

એવી શી હકીકત છે. કે તું એટલો બધો ગભરાય છે ? સજ્જનસિંહે પુછ્યું.

સુભદ્રાદેવીને પાપી લોટા ફસાવવાના છે. વિરેરે તમામ હક્કિત સવિસ્તારથી કહી સંભળાવી. તેમ જ આવેલા સર-દારોની હકીકત, અને ગામડામાંથી આજોલી બે યુવાન બાળાઓની હકીકત કહી અને વિશેષમાં તે બાળાઓ ઉપર આજે જ રાતના અભાચાર ગુજારવાના છે તે બધા સમાચાર કહ્યાં. તો હવે આપણે પ્રથમ તો એક કામ એ કરવાનું છે. એ બાળાઓને કોઈ પશુ હિસાબે આપણે બચાવી લેવી જ જોઈએ. વિરસેને વિસ્તારથી સર્વ હકીકત જણાવી.

આ સર્વે હકીકત સાંભળી સજ્જનસિંહ વિચારમાં પડી ગયો અને આખરે હસ્યો. પ્રભુ જે કરે છે તે સારું કરે છે. વાયું નહિ કરે તો હાયું તો જરૂર કરશે. વિરસેન ! તું હાલ ને હાલ જઈ તે રસ્તાની તમામ માહિતી મેળવી લે. અને રાતના હું અને તું બન્ને બધું દથીઆર સહિત વેશ-પભોટા કરી તે બાળાઓને બચાવી. તેમના ગામ પહોંચાડવી. અને પાપીઓની આજી ધુગમાં મેળવવી આ કામ પતાવ્યા પછી દુષ્ટસિંહના કામની તમામ બાતમી તારે લાવવાની અને કોઈપણ હિસાબે મધુરીને તારે હાથ પર લેવાની કોશીષ કરવી. તે પછી શશીકાન્તને અને વિનયકુમારની સાથે તારે દોસ્તી આંધવી. અને પ્રજામાં જાગૃતી લાવવાના માટે તારે તેને ભક્ષામણુ કરવી અને સોમદત્ત શેઠને ત્યાં તારે અવાર નવાર જવું અને ત્યાં આગળ કોણ કોણ વ્યક્તિઓ આવે

છે તેની તપાસ કરવી. આ પ્રમાણે વિરસેનને તમામ કાર-
વાઈની હકીકત સમજાવી.

મારી તો સદાહ એક જ છે. પહેલાં તો જે બાળાઓને
પાપીઓ ઉપાડી લાવ્યા છે તે બાળાઓને પહેલાં તો મુક્ત
કરવી અને ત્યાર પછી જ બીજાં શું કરવું તેનો વિચાર
કરીશું. કારણ કે મહારાજ પાસે ગામડીઆઓ એ ફરીયાદ
કરી છે. અને તેનો જવાબ પણ મહારાજએ આશ્વાસનનો
આપ્યો છે. તો હવે મહારાજ તરફથી શું શું કારવાઈ
કરવામાં આવે છે તે જોઈએ અને તે બાબત દુષ્ટસિંહ શું
પગલાં લે છે. તે જોયા પછી આપણે આપણી ગોઠવણ
કરવા વિચાર કરીશું. વિરસેને સમજાવ્યું.

વાંચકવર્ગ ! વિરસેનનો વિચાર એવો હતો કે આપણે
એકદમ ઉતાવળીયું સાહસ ન કરવું. અને જેમ અને તેમ
બધા નક્કર પુરાવા એકઠા કરવા. કારણ કે તે પાપીની મુરાદ
રાજ્ય કબજે કરી રાજા બનવાની છે. માટે હવે આપને તે
પાપીથી તેમ જ તેના માણસોથી ધણા જ સાવચેત રહેવાની
જરૂર છે.

હીક ! તું જા, બરાબર બધી તપાસ કરી રાતના આઠ
વાગે આવજે. આપણે બંને જણા ત્યાં જઈને બાળાઓને
બંધનમાંથી મુક્ત કરીશું.

હીક ! તારે હવે હું રજા લઉં છું. એમ બોલતાં વિરસેન
ઉભો થયો. અને વિદાય લીધી.

પ્રકરણ પાંચમું

શશીકાન્ત અને વિનય.

વિદ્યાપીઠમાંથી નીકળી શશીકાન્ત તથા વિનયકુમાર બન્ને સાથે પોતાના મકાન પર આવ્યા. તેની માતા રમાવતિ શશીકાન્તની વાટ જોતી હતી. તેવામાં શશીકાન્ત આવ્યો. સાથે વિનયકુમાર પણ હતો. બંને યુવાનોએ માતાના પગે લાગી. બધી બનેલી તમામ હકીકતની વાત કરી રાજ તરફથી ઇનામ મળ્યું. જેથી માતા ખુશ થઈ.

તે જ વખતે માલતી, શશીકાન્તને બેગી થવા માટે તેના મકાન ઉપર આવી.

માતૃશ્રી શશીકાન્તભાઈ ઉપર છે? માલતીએ આવતાં જ પૂછ્યું.

હા, બેન ! જા, ઉપર છે. માતાએ જવાબ આપ્યો.

ઉપર બંને મિત્રો વાતો કરતાં બેઠાં છે એવામાં તે માલતી આવી બેઠી. આપ બંને જણાને હું અભિનંદન પાઠવું છું.

ઓહો ! હો ! ! માલતી ! તમે અત્યારે અહીં ક્યાંથી ? શું કંઈ કામે આવ્યા છો ? કે અમસ્થા જ.

ખાસ કામ તો કંઈ નથી પણ સાધારણ વાત કરવા આવી છું.

શી વાત છે ? વાંધો ન હોય તો કહો !

તો સાંભળો ! હું જ્યારે વિદ્યાપોઠમાંથી નીકળી ત્યારે સુભદ્રાદેવી તેમના પિતાશ્રી સાથે ગયા. અને મને દાસી પ્રેમલતા પોતાના સાથે મહારાણીના મહેલે લઈ ગઈ તે વખતે મને જે કંઈ જાણવાનું મળ્યું તે હકીકત તમને કહેવા માટે જ મને વ્યાજ્ઞી લાગવાથી હું આવી છું.

પ્રેમલતા તો મારી સાથે એટલી બધી દુશ્મની વાત કરવા લાગી કે જાણે મારી બધા વર્ષોની સહચરી ન હોય અને થોડે બોલી કે—

સુભદ્રાદેવી, રાજ્ય મહેલમાં શોભે તેવી છે. કેમ ખરું ને ? માલતી બહેન.

એટલામાં મહારાણી સાહેબ પધાર્યા અને પ્રેમલતાને વરધી આપી કે આવતીકાલ સુભદ્રાદેવીને આપણે ત્યાં આવવાનું આમંત્રણ આપી આવજો. અને સાથે સાથે તે પણ કહેજે કે મહારાણી સાહેબ તેની ભુલ ઉપર ખુશ થવાથી તેનું સ્વાગત કરવા માટે બોલાવે છે, અને પેલા બે ભાઈઓ હતા તેણે પણ કહેજે તેમજ આપણા નગર ફાટવાળને પણ કહેજે. ભુલીશ નહીં. અને પ્રેમલતાએ મને કીધું કેમ

માલતી બહેન, તમે આવશો કે નહિં ?—

ત્યારે મેં કહ્યું હા, જરૂર આવીશ. પરંતુ મને તો સુભદ્રાદેવી માટે કંઈપણ આકૃત આવે તેમ લાગે છે. કારણ કે

મને લોકોનું ખાસ કારણ તો બન્યું નથી છતાં પણ મારું હૃદય એમ કહે છે કે ભવિષ્યમાં સુભદ્રાદેવી મારે જીવનની કસોટીનો પ્રસંગ આવી જાય. તેથી મારી તમોને વિનંતી છે કે આપ જરા આ બાબતની કાળજી રાખશો. આજકાલ નગરમાં જે સ્ત્રીઓનાં અપહરણ અને અત્યાચારો ચર્ચા રચ્યાં છે તેથી તે બાબત પણ વિચારવાની જરૂર જણાય છે. તેથી જ હું આપને વિદિત કરવા આવી છું. માનવીએ વાતનો ખુલાસો કરતાં કહ્યું.

આપણા નગરમાં રાજ્ય કર્મચારીઓ તન્કથી જે બેદર-કારી તેમજ ગુન્હેગાર પ્રત્યે આજ મીંચામણ થાય છે તે મારી લક્ષ્ય બહાર નથી. પરંતુ હું સમયની રાહ જોઈ રહી છું. આખરે સમય આવતાં પાપનો પ્રકો કૂટ્યા સિવાય રહે-વાનો નથી. હા, પણ...તું જ્યારે મહારાષ્ટ્રીના રંગમહેલમાં જાય ત્યારે દરેક બાબતની બારીકાઈથી તપાસ રાખતો રહેજે તો જરૂર તેમાંથી કંઈપણ નવું જ જણવાનું મળી રહેશે. સમજી ને ! શશીકાન્તે કહ્યું.

ભાઈ, મારી સલાહ જો આપના હૃદયમાં ઉતરે તો એક વાત કહેવા ઇચ્છા રાખું છું. વિનયકુમારે આજા માંગી.

કહે ! તું શું કહેવા માગે છે. જલ્દી કહે ભાઈ ! શશી-કાન્તે આશ્ચર્ય સાથે જવાબ આપ્યો.

વિદ્યાપીઠના સમારંભ પ્રસંગે ગામડીયા લોકો પોતાની દિકરીઓના અપહરણ સારું ન્યાય માગવા ગાજ સગણ આવ્યા હતા. તે બાબતમાં જો આપણે આજે જુડી વુડી દિશાઓમાં તપાસ કરવાનું કાર્ય બહુ જ બુદ્ધિ પૂરક કરીએ તો કેમ ? વિનયકુમાર હકીકત જણાવતાં પૂછ્યું.

તો તે કેવી રીતે કરવું ? શશીકાંતે સામે પ્રશ્ન પૂછ્યો.

ભાઈ ! નગર જનોની વાત ઉપરથી તો એટલું ચોકક્ષ્મ જણાય છે છે. તમામ નગર જનોને નગર કોટવાળ ફુલ્ટસિંહના પ્રત્યે નફરત છે અને તે માણસ માટે કામપિણ્ય પ્રજાજનનો પ્રેમ નથી. માટે જ્યાં જ્યાં ફુલ્ટસિંહના જવા આવવાનો વહેવાર હોય તે જગ્યાએ વેશ પલટો કરી આપણે ગુપ્ત રીતે કાર્યનો પ્રારંભ કરીએ તો ? અને જો બની શકશે તેટલી સાચી અને વળુદવાળી હકીકતો મેળવી શકીશું. તે હકીકતો મેળવ્યા પછી શું કરવું તેનો વિચાર કરીશું. કેમ, મારી વાત ઉપર તમને કંઈ યોગ્યતા લાગે છે ખરી ! વિનયકુમારે વિનય પૂર્વક પોતાના હૃદય વાત કહી સંભળાવી.

હા, બરાબર છે ! બરાબર છે ! માલતી વચ્ચમાં જ બોલી ઉઠી. વિનયકુમારની યોજના બરાબર છે અને તે જરૂર વિચારવા જેવી છે જેમ અને તેમ જઈ પ્રમાદ વગર અમલમાં મુકવી જોઈએ.

વિનય ! તારી વાત મારા હૃદયમાં ઉતરી છે હવે આપણે આજથીજ આપણી પ્રજાના કલ્યાણથે કામ કરીએ અને તેનો પ્રારંભ કરીએ. મને ખાતરી છે કે પ્રભુ જરૂર આપણને સહાયરૂપ બનશે. કેમ માલતી બરાબર છે ને !

હા, હા, બરાબર છે. માલતી બોલી.

માલતી ! હવે તું જા ! જરૂર પડશે તો તને બોલાવીશું. અને તને જે પ્રમાણે સુચના આપી છે તે પ્રમાણે તું તારું કાર્ય ગમે તેવા સંજોગોમાં પણ નીરાશ અને હતાશ થયા વગર ચાલુ જ રાખજે. જરૂર આપણને તે નેક કામમાં પરમાત્મા ! સહાયતા આપશે અને શક્તિ આપશે. શશીકાંતે કીધું

જ્યારે જરૂર પડે ત્યારે માલતી આપની સેવામાં તન, મનથી દાનજર રહેશે! સમજ્યા! પ્રજ્ઞામ કરી ચાલી નીકળો.

માલતીના ગયા પછી વિનયકુમાર બોલ્યો કે ભાઈ શશીકાન્ત માલતી ઘણી જ હોશીયાર અને ચાલાક છે. ભલભલા મુત્સદ્દીઓને પણ હથેલીમાં લઈ કામપાર પાડે તેવી બાહોશ છે.

તે તો સુભદ્રાદેવીની ખાસ બહેનપણી છે. ભણે અનેના શરીર જુદા છે પણ આત્મા તો એક જ છે. બિચારીની નાની ઉંમરમાં તેના માતાપિતા ગુજરી જવાથી મામાના આશરે રહી છે. અને મામાના મહેણા ટોણા ખાઈને મોટી થઈ પણ તેને તેના અબ્યાસે સહારો આપ્યો. અને આજે દરેકના દિલમાં તેના માટે માન-પ્રણિદા વધી છે. માટે પ્રભુ જે કરે છે તે સદાય સાઈ જ કરે છે.

“ સુખના સમયમાં તો સહુ કામ ધીરજ-શાંતી ભોગવી શકે છે. પણ દુઃખના સમયમાં એક જ ભાવ રાખવો તેમાં જ જીવનની ખરી મહત્તા છે. ”

હવે તું પણ જ રાતના આઠ વાગે વેષપટ્ટો કરી બામ બહાર દરવાજાની પાસે આવેલા બગીચામાં મળજે.

સાઈ! જરૂર મળીશ, એમ કહી વિનયકુમાર પોતાના નિવાસસ્થાને ચાલતો થયો.

પ્રકરણ ૬ હું

સુભદ્રાદેવીને મહારાણીનું આમંત્રણ

પવિત્ર લાવનાવાળા આત્માને હંમેશાં પવિત્ર જ વિચારો આવે છે. વિદ્યાપીઠનો સમારંભ પુરો થયા પછી સુભદ્રા તેના માતા પિતા સાથે ત્રેર આવવા નીકળી. તે વખતે માનસૂરી આચાર્ય આવ્યા અને એટલું જ કીધું કે દીકરી પ્રાણુ જન્મ તો ભલે પણ સ્ત્રીત્વ ન જાય તેટલો જ સવાલ તું તારા અંતર આત્મા સાથે નક્કો કરજો કારણ કે સ્ત્રીનું સાચું આભુષણ પોતાનું શીલ અને ચારિત્ર જ છે. તરતજ સુભદ્રાદેવી બોલી કે જેવી ગુરૂ દેવની આજ્ઞા. આપ નિશ્ચંત રહેશો છુંદગી કુરમાન કરીશ પણ ઇજ્જત સંચવીશ. અને જરૂર આવના આશીર્વાદથી પ્રભુ તે બાળતમાં મારી રક્ષા કરશે જન. બેટા સુખી થા. માતાપિતા સાથે ચાલી વચમા હનૈશ્વર ભગવાન શ્રી ચિંતામણુ પાર્શ્વનાથનું ભવ્ય મંદિર

આબુનું માતાપિતા અને સુભદ્રા ત્રણે જણા પ્રભુ દર્શન કરવા માટે ગયા. સુભદ્રાએ સન વચન અને કાયાથી પરિત્ર આંવે પ્રભુ ભક્તિ કરી પ્રભુને બે કર જોડી પ્રાર્થના કરી કે હે પરમાત્મા આ તારી કીંકરી પર દયા રાખજે મારા માતા પિતાની સેવા કરવા તથા મારૂ શીશ સાચવવા માટે મદદ કરજે ગમે તેવી આપત્તિમાં આવું તો પણ મારું ચિત્ત તારી ભક્તિમાં જ રહેશે હે જગનના તાત મારી લાજ તે તારી લાજ છે. શાશ્વતદેવ મને તમામ શક્તિ અર્પે તે પછી તરતજ સોમદત્ત થેઠ અને સદ્ગુણ તથા સુભદ્રા ત્રિ, ત્રણે પોતાના મુકામ પર આવ્યા ત્યાં તો મહારાણી સાહેબની દાસી પ્રેમલતા સુભદ્રાદેવીને આમંત્રણ આપવા સારૂ આવીને બેઠી હતી. પ્રેમલતાને જોતાં જ સુભદ્રા બોલી કે અહો બહેન પ્રેમલતા આપ ક્યાંથી ચાલો સારૂ થયું કે તમારો મુલાકાત પહેલો થઈ કહો જા માટે આવવું થયું છે.

પ્રેમલતા—રાજ્યમાતા મહારાણી સાહેબા, તારૂંથી આપને તેઓના મહેલમાં આવવા માટે આમંત્રણ આપવા આવી હું તો જરૂર આપ બપોરના ચાર વાગે પંચરત્ના તરફી લેશો આપના જ્ઞાનભર્યા વચનો ઉપર મહારાણી સાહેબ ખુશી થવાયાં આપના સ્વાગત માટે તેમની ઈચ્છા થઈ અને તેથી હું આપને કહેવા માટે આવી છું.

સુભદ્રાદેવી—રાજ્યમાતા તો મારાં પણ માતૃબ્રાજ કહેવાય તેમના આમંત્રણનું અપમાન સ્ત્રી રીતે થઈ શકે હું જરૂર બપોરના ટાઇમે આવીશ.

પ્રેમલતા—તો બહેન. ગાડી કે પાલખી. બોલાવવા મોકલું કે આપ આપનાજ વાહનમાં આવશો.

સુભદ્રાદેવી—ના ના હું મારા પિતાશ્રીની આજ્ઞા લઈ મારા જ વાહનમાં આવીશ માટે આપ મારી વતી રાજમાતા ને સવીનય પ્રણામ કહેશો.

પ્રેમલતા—ઠીક ત્યારે હું હવે રાજ લઈ છું કારણ કે હજી મારે નગર કાઢવાલ સાહેબને ત્યાં તેમ જ બુદ્ધિનિધાન પ્રધાનને ત્યાં પણ આમંત્રણ આપવા જવાનું છે. સુભદ્રા-બેન તમારા ઉપર કુદરતી પ્રેમ આવે છે જાણે તમારાથી જરાપણ હું રિખૂટી ન પડું એવું મારા હૃદયને થાય છે કાણ જાણે તમારામાં તે એવો કયો જન્મ છે.

સુભદ્રા—દરેક મનુષ્યના જીવનમાં જો વાણીમાં વિવેક અને વિનય હોય, અને પોતાના જીવનમાં સુંદર સંસ્કાર હોય તે જ માણસ જગતમાં સર્વને પ્રીય થઈ શકે છે. જાહેન હું તો મારા માતા પિતાના આશીર્વાદ અને તેઓશ્રીના સુંદર સંસ્કાર જ મને મારા જીવનમાં અલૌકિક સહારો આપી રહ્યા છે.

પ્રેમલતા—જાહેન ધન્ય છે આપની પ્રભાવિક બાપાને શું જાણે કાયલના ટહુકાર જેવી મીઠાશ જાણે કાઈ દેવાંસી અવતાર જેવા જ આપ જણાઓ હો જોના બાગ્યમાં ફરે તે જ આપના જીવનનો સુંદર સાથી બનશે.

સુભદ્રા—જાહેન આપના જીવનમાં હજી જીવનના પરિપક્વ અનુભવ સિવાય વૈભવ વિલાસની વાતો આપના જીવનમાં સોબી શકે નહીં કારણ કે તે વૈભવ રૂપી રાક્ષસ જીવનના કાચા અનુભવના લીધે, જીવનને બરમાફ કરવામાં જરાપણ ખાટી ન રાખે માટે. હાલ તો આપના વિદ્યાર્થી જીવનમાં શુદ્ધ વિચાર અને મનનો શંકમ, ઠીક હવે આપ પધારો.

જરૂર મારા માતા પિતાની આજ્ઞા માગીને હું વખતસર આવી પહોંચીશ તેની ચીંતા આપ કરશે નહીં.

સુભદ્રાએ પ્રેમસત્તાને જવાની રજા આપી. તે સીધી ખીજાએને આમંત્રણ આપવા સારૂ ચાલી મઠ શુભદ્રા એકલી જ પોતાના નિવાસસ્થાનમાં પડી ત્યારે વિચારવા લાગી કે આજે મારા હૃદયમાં શંકાનું વાતાવરણ કેમ ઉભું થાય છે મહારાણી જેવી પવિત્ર રાજ્યમાતા મારું સ્વાગત કરવા ખોલાવે તેમાં મારા હૃદયમાં શંકાને સ્થાન કેમ આવે છે. નાના તે તો હૃદયની નયજાત સિવાય મને કંઈ લાગતું નથી કદાચ માતો કે કંઈપણ વિપરીત પરિણામ આવવાનું ભાવિ નિર્માણ થયું હશે તો તેને કાણ રોકી શકે તેમ છે બલબલ મહાન પુરૂષો પણ ભાવિને આધિન થયા છે તો હું કાણ. માટે દરકત નહીં જે કાળે જે ખતરો તે કાળે તેનો ઉપાય યોગ્યશે ફાલતો માતા પિતાની પાસે રજા માગી ટાઈમસર રાજ્યમાતા પાસે જવું જોઈએ. તરત જ પોતે માતા પાસે રજા માગવા ગઈ.

પ્રકરણ ૭ મું

પ્રેમલતા દુષ્ટસિંહને ત્યાં

પ્રેમલતા—પ્રધાન બુદ્ધિનિધાનને બામંત્રણ આપી તરત જ દુષ્ટસિંહના આવાસે ગઈ દુષ્ટસિંહ આરામ ચેરમાં હુકમે પીતો હતો, કોઈના આવવાનો પગરવ સાંભળી સચેત થયો, તેનામાં લટકતી ચાલે ચાલતી પ્રેમકટાક્ષ ફેંકતી, પ્રેમલતાને આવતી જોઈ મનમાં ખુશી થયો, અને બોલ્યો! પધારો દેવી પ્રેમલતા જીહા. હાસી આપતી પાસે જ આવી છે દુષ્ટસિંહ બોલ્યો કે કહો શા કામે પધારવું થયું છે. શું કરીએ અમે અમળા જાત એટલે નિષ્કુર પુરુષોના ગુલામ પુરુષોને અમારી કોઈ જાતની કોમત છે એટલે જ અમારે આવવું પડે ને તમે કંઈ ચોક્કસ જ આવો એવા છે કારણ કે તમે મોટા અમલદાર વળી નગર કેટલાક બાંધો તેને બાંધો અને છોડો તેને છોડો એટલે જ અમારે આપ જેવા મહાશયોની મુલાકાતમાં આવવું જ પડે ને.

દુષ્ટસિંહ—હવે આપની વાક્યચતુરતા ખંધ કરી ને આવવનું કારણ સમજાવશો.

પ્રેમલતા—આવવાનું કારણ પછી પણ તમારી હિલચાલ કંઈ કંઈ ચાલે છે આજે આપ મંત્રીર વિચારમાં કેમ દેખાઓ છો શું કાંઈ શિકારની શોધમાં છો કે ખીજ ખટપટમાં છો

દુષ્ટસિંહ—ગદાલી પ્રેમલતા તારી હકીકત સત્ય છે. પહેલો તો હું એ વિચારમાં છું કે મારે મારા રાજ્યનો હક્ક પુરો કરવો. અને રાજગાદી હાંસલ કરવી. ખીજો વિચાર એ કે તને મહારાણી બનાવવો, ત્રીજો વિચાર એ કે ત્યાં તો બોલ્યો કે ના ના હવે એ વાત જવાડે. કાગળ કે તે વાતમાં કંઈ સાર નથી. મટે મેં તો તારી પાસે મારા સ્પષ્ટ વિચારો જાહેર કર્યા તેમાં તું કંઈ ઓછી મદદ આપે તેવી છે.

પ્રેમલતા—શું બોલ્યા શું તમને મારા પ્રત્યે વિશ્વાસ નથી શું હજી સુધી મેં આપના વચનનું પાલન નથી કર્યું કે આજે તમને મારા પ્રત્યે આવી અવિશ્વાસની ભાવના જાગી. આપ મને સત્ય હકીકત ન કહો તો મને આપની વહાલીના સોગન છે. તરત જ દુષ્ટસિંહ બોલ્યો કે પુરસદ લઈને આવી છે કે હિતાવગતી જવા માટે આવી છે. ના ના હું તો અધુર કામ પતાવીને જ આવી છું તો સાંભળ દુષ્ટસિંહ કીધું ને તેજ નખતે તો નારતો તથા દુષ્ણ વીજેરે મંગાવવા માટે માણસને હુકમ કર્યો દયાવતિ આ વખતે પ્રભુ પુણમાં બેઠી હતી તેથી તેને માલમ નહોતું કે કાગળ આવ્યું છે પાછળથી ખચર પડી કે મારા સુખમાં અંતરાય કરનારી પિશ્ચાચિની પ્રેમલતા આવી છે.

એટલે તરત જ દયાવતિ તેઓની વાતચીત સાંભળવા માટે અસાધ્ય રૂમમાં બેઠી. આ જાને હવસોને માણસ નથી કે પોતાની

વાત કાઠ સાંભળે છે. માણસ નારતો અને દુષ્કર્મને અગ્નિ, સામસામી ટેબલ ઉપર સુંદર ચીનાઈ કાચની રકાખીઓમાં મૂક્યો અને સામસામી નારતાની આપણેની આમહુપૂર્વક ખેંચતાણુ થાય છે તે વખતે દુષ્ટસિંહે પોતાની જાળ ખીછાવવાની શરૂઆત કરી.

દુષ્ટસિંહ—મારા કામમાં એ જ વ્યક્તિઓ નડતર રૂપ છે એટલે તો યુવરજ સજ્જનસીંહ અને પીજીને ભુક્તિનિધાન પ્રધાન જો તે અન્નેનું કાટલું કાઢી નાખવામાં આવે તો જ અમી આજ સહેલાઈથી પાર પડે તેના માટે જો તારી પાસે ઉપાય હોય તો અતાવ.

પ્રેમલતા—ઉપાય અતાવું તો આપ મને શું મનામ આપશે કદાચ આપ મારાથી દૂરો કરો તો મારું શું થાય માટે પહેલાં આપ વચનથી ખંધાઓ તો જ હું આપને સરલ ઉપાય અતાવું.

દુષ્ટસિંહ—શું તને મારા ઉપર વિશ્વાસ નથી લે આ વચન પ્રાણુ જસે પણ વચન નહીં જાણ હવે થયું. નાનાં તેનું તો રીતસર લખાણુ થતું જોઈએ તો જ એ વાતની ખાત્રી થઈ શકે.

દુષ્ટસિંહ—લખાણુ કેવું અને લખાણુને તું શું કરીશ લખાણુથી કદાચ ફરી ગયો તો તું શું કરીશ માટે વહાલી મારા વચન ઉપર વિશ્વાસ રાખવો તે તારો ધર્મ છે.

પ્રેમલતા—ના ના માગ હૃદયેશ્વર તમારા ઉપર વિશ્વાસ નથી તેવું શા ઉપરથી જાણો હો કારણુ સ્ત્રીની ભુક્તિ પગની પાનીંગે માટે લખાણુ હોય તો મને જરા ખાત્રી વધારે થાય છતાં તમને મારા પ્રત્યે જ્યારે વિશ્વાસ નહિ આવતો હોય ત્યારે જ તમે લખાણુ લખી આપવા માટે આનાકાની કરતા હશોતે. હશે રંકનું માગ્યજ રંકજ હોય ત્યો ત્યારે હવે હું જઈશ.

દુષ્ટસિંહ—આ તું શું બોલી મારી વહાલી પ્રેમલતા તારા બરસા ઉપર તો એક દસ્તાવેજ નહીં પણ તું કહે એટલા દસ્તાવેજ લખી આપું મારી વહાલી હવે સારા કામમાં ઢીલ નથી કરવી લે હું તને લખી આપું છું તે તું વાંચી જોજો.

દેવી પ્રેમલતા વાઘેલા રજપુત વરોવાવ ગામના જાગીરદાર સામંતસિંહની ટિકરો, હાલમાં સુર્યનગર જત આ દસ્તાવેજ હું મારો રાજ્ય ખુશીથી લખી આપું છું કે કુમાર યુવરાજ અને પ્રધાન બુદ્ધિનિધાન અને જશ્વાનું નડતર દુર થાય અને રાજગાદી મારા હાથમાં આવે અને તે કામમાં તે મદદ આપવાની ખાત્રી આપી દેવાથી. જ્યારે રાજગાદી મારા હાથમાં પુરું સત્તા સાથે આવશે ત્યારે હું તને મારા રાજ્યની મહારાણી બનાવીશ તેમાં જો હું ફરી જાઉં તો તને મારે પચીશ લાખ રૂપોયા જમીનગીનીના આપવા.

મીતી ૧૫૦૭ વૈશાખ સુદ ૫ વા શુક્રવાર
લી. દુષ્ટસિંહ નરપતિસિંહ જાડેજની સહી ૬. પોતે.

આ પ્રમાણે લખાણ લખી વંચાવી સહી સીકકા કરીને પ્રેમલતાના કર કમલમાં સોંપ્યું. પ્રેમલતા પણ પોતાનો પાસો પોતાર પડ્યો જાણી. (હૃદયમાં ખુબ હાસ્ય કર્યું) તરત જ દુષ્ટસિંહ બોલ્યો કે હવે તું યુવરાજ અને બુદ્ધિનિધાન પ્રધાનનો કાંટો કાઢવાનો ઉપાય જતાવ.

પ્રેમલતા—સાંમળો આવતી કાલે ત્રણ વાગે મહારાણી સાહેબને ત્યાં સુભદ્રાદેવીને સ્વાગત કરવા બોલાવ્યા છે તેમાં આપને પણ અડવાનું આમંત્રણ આપવા માટે મહારાણી સાહેબે મને ખાસ મોકલી છે મહારાણી સાહેબ પાસે મેં

આપની સુદરતાની અને બહાદુરીના ધણા જ વખાણ કર્યા છે મહારાણી સાહેબને મહારાજ તરફથી સંસારી સુખનો સંતોષ નથી તેથી કદાચ આજના મેળાવડામાં આપને જોવા માટે અને તે બહાને મુલાકાત થાય તેટલા જ માટે બોલાવ્યા હોય તો ના નહિં માટે મહારાણી સાહેબને કમળમાં લઈ લેવાનું પહેલું પગલું બરે. અને તેને કમળમાં લીધા પછી તે તમારા પ્રેમમાં લટુ બની જાય તેવી રીતે તમે તેની સાથે વહેવાર રાખશો અને પછી તે જાને જણ્ય માટે જે યોજના ધરાવી હોય તે યોજના મહારાણીની સલાહ મુજબ કામ કરશો, ત્યારે દુષ્ટસિંહે જવાબ આપ્યો કે મહારાણી સાહેબને કેવી રીતે મેળવવા તેનો કાર્ષ્વ રસ્તો છે, તે તો હું પણ તે બાજતમાં મહારાણી સાહેબનું તમારા પ્રાપ્ત વચણ વધે. તેવી રીતે તેમની સાથે ચાતચીત કરી તેનું મન તમારા પ્રાપ્ત આકર્ષણાતેવો ઉપાય હું કરોશ જાહ્યાસ રે જાહ્યાસ મારી દીલો-જન તેં તો હૃદ કરી.

સુભદ્રાદેવી પણ ત્યાં આવશે એટલે તેના સૌદર્યનું પાન કરવાની પણ તક મલશે ત્યારે પ્રેમવ્રતાએ કીધું કે સુભદ્રાદેવીના ઉપર કંઈક ભાવના તમારા હૃદયમાં જગી હોય તેમ લાગે છે. ના ના તેવું તો કંઈ નથી. પણ સુભદ્રા તે સુભદ્રા જ છે, વહાલી તું ધારે તો તે પણ મામ તારા વહાલાનું પાર પાડી આપો શકે તેમ છે પ્રેમવ્રતા કહે જરૂર તે જ્યારે તેના મુકામે જવા નીકળે તે જ વખતે તમારા છુપા માથાસોને વરંધી આપી તેને પકડી મંગાવી તમારી મુરાદ પાર પાડો. સમજ્યા મારા કોટવાલ સાહેબ થું મારા સાહેબ બૈરી જેટલો પણ તમારી હોંમત નથી ત્યારે તમે શી 'પાડ મારશે' કેવી રીતે તમારો હક્ક લેશો માટે આવો સમય ફરી ફરી નહીં આવે

સમજ્યા ઠીક હવે હું જાઉં છું આપ જરૂર પધારવા કૃપા કરશો દુષ્ટસિંહ બોલ્યો કે જ ર આવીસ.

વાંચકને જણાવવાનું કે પ્રેમલતા દુષ્ટસિંહ ઉપર કોઈ કારણસર ઉપરનો પ્રેમ જતાવી તેને કમળમાં લઈ તેનો અહલો લેવાનો તક બોલતો હતો અને તેથી જ તે બનાવટી પ્રેમ જતાવ્યા સિવાય તેની સાથે બીજો કોઈ જાતનો અનિષ્ટ વહેવાર કરતી નહોતી અને તે ઘણો જ કુશળતા પુર્વક તેમાંથી છટકી જતી, તેનો વિચાર શું હતો તે આગળ ઉપર સમજશે

પ્રકરણ ૮ મું

મધુરીના નિવાસમાં ગામડીયણ બાળાઓ

પ્રેમલતાના ગયા પછી સંખ્યા સમય થવા આવ્યો તે દ-
લામાં ભદ્રકુમાર પણ જાપ કરમાઈવાળો હેલ બટાઉ મળને
દુષ્ટસિદ્ધને ત્યાં આવ્યો. અને બંને પાપીઓ મધુરીના આવાસે
જવા નીકળ્યા, આપનો વીરસેન પણ ચાર પાંચ મજબુત
માણસોને લઈ પ્રથમથી જ મધુરીના પાછલા વાંડામાં થઈ
આવેલા અગીયા તરફ ગયો હતો એાંડીઓ જોઈ અને તાણું
ઢિલાડી જ્ઞાન ખતાવી ખીલકુત્ર ખોલીસ નહિ તું અમારી બહેનો
હે તારું શીલ અહીંયા જોખમમાં છે, માટે ખોલ્યા ચાલ્યા
વગર પાછળના રસ્તે ચાલી આવ બાળાઓ તરત જ સમજી
ગઈ વીરસેનના કહેવા મુજબ ચાલવા લાગી. અને વી રસેને
પોતાના જ માણસો સાથે વાદનમાં ખેસાડીતેના ગામ વિદાય
કરી દીધી—“બાળાઓની મુક્તિ કરી ખીલકુત્ર તદ્દન ન ફરો
મળને વિચાર કરવા લાગ્યો હવે ઉલુ રહેવું નકામું છે પાપી.
એને કંઈપણ શક પડે તેના કરતાં ચાલ્યા જવું સારું છે

તેજ વખતે વિનયકુમાર પણ તે જ રસ્તા ઉપર આવતો જણાયો અને જણાવી દર્શિત મળી. અને એક એકને સાતમાં વાત થઈ ગયેલો વિનયકુમાર આપ ક્યાંથી વીરસેને પુછ્યું આ ખાળુ જરા મગજને ઘાંતી આપવા આવ્યો હતો. અને જરા દિલમાં એવું હતું કે મધુરીનું સંગીત પણ સાંભળવા જવું. કેમ સાહેબ તેમાં આપનો અભિપ્રાય શું છે મારે તો અભિપ્રાયમાં જરા ફેરફાર છે સાંભળો વિનયકુમાર કાર્મ દિવસ નૃત્ય સાંભળવાનો તિયાર જ ના કરે પણ યુક્તિ પ્રયુક્તિ સવાય ત્યાં જવાની હોમન પણ ના કરે માટે જવા તિયાર હોય તો મોટા શાહુદારી ઠાકરી જાયો. અને પછી યુક્તિનો ઉપાય કરો વીરસેન બોલ્યો, પણ શાહુદારી ઠાક લાવવો ક્યાંથી.. વિનયકુમાર બોલ્યો, તેની ચિંતા હું કરીસ ચાલો મારી સાથે તરત જ વિનયકુમારને વેશપટ્ટો કરવાનું સાધન લાવી આપ્યું કાર્મ કરોડોપતિ જેવો ઠાક કરી વિનયકુમાર કાર્મ રાજવંસી જેવા લેખાસમાં વીરસેનની રજા લઈ મધુરીને ત્યાં જવા સારૂ ચાલ્યો.

દુષ્ટસિદ્ધ અને શત્રુકુમાર અને જણા બણા આનંદના સાથે મધુરીના રંગમહેલમાં આવી પહોંચ્યા મધુરીએ સુંદર આવકાર આપ્યો અને જણા સોફા ઉપર બેઠા અને મધુરીને સુચના આપી કે કેમ પેલા યુવકુલને તૈયાર કરી રાખ્યા છે ને, તે જ વખતે વિનયકુમાર ખનાવરી શેઠના લેખાસમાં મધુરીને ત્યાં આવી પહોંચ્યો અને તેના માણસ સાથે કદાવ્યું કે આપને કાર્મ શેઠ મળવા માટે આવ્યા છે નોકરે મધુરીને ખાનગીમાં કીધું આ સાહેબ કાર્મ મોટા શ્રીમંત આપશ્રીને મળવા માટે આવેલ છે મધુરીએ આવેલા માણસને બીજા ખંડમાં લઈ જવા જણાવ્યું, અને કીધું કે કાઢના જણમાં ન આવે તેવી રીતે બેસાડજે અને કહે જે કે હું હાલમાં જ આપની સેવામાં હાજર થઈ છું.

મધુરીની સુચના મુજબ આવેલા શ્રીમંતને ખીજ સુંદર રૂમમાં લઈ જઈ આસન ઉપર બેસવા જણાવ્યું રૂમ પથુ એવો ભયકાદાર હતો કે વિનયકુમાર જોઈને જ અજબ થયો અને મનમાં બડબડ્યો કે દુનીયામાં પાપ સિવાયની ભાવના કોઈના હૃદયમાં વસતી નથી વિનયકુમાર શાંતીથી જેમ પોતાના મકાનમાં બેઠો હોય તેવી રીતે બેઠો અને ચારે બાજુ વધુ નિરીક્ષણ કરી રહ્યો હતો દરેક હોલનાં રસ્તા બુઢા બુઢા હતા તે પથુ મળેલા ટાઈમમાં જોઈ લીધા અને પોતે કદાચ આકૃતમાં આવી જાય તો કેવી રીતે ભાગી છુટવું તે બધો પ્લાન મન સાથે નક્કી કરી લીધો હતો.

મધુરી આવેલા મહેમાન માટે જે બાળાઓને દુષ્ટસિંહ પકડી મંગાવી હતી તે બાળાઓને મધુરીના આવાસમાં પુરી રાખવામાં આવી હતી મધુરી સુંદર પોષાક અને આભુષણો લઈ પોતાના નોકરને સાથે રાખી, બગીચામાં આવેલી ઓરડી તરફ ગઈ ઓરડી જેવી સ્થિતિમાં બંધ હતી તેવી જ સ્થિતિમાં બંધ જોતાં મનમાં હરખાણી. ચાલો આજ તો તકાકો બરૂર પડશે માણસને ઓરડીનું તાળું ઉઘાડવા હુકમ કર્યો જેવું તાળું ઉઘાડ્યું અને કમાડ બોલતાંની સાથે ઓરડીમાં કાઢ ન જણાતાં મધુરી ચમકી નિર્ભય. આપના બેદની કોઈને માત્રમ પડી હોય તેમ જણાય ન તે તો તરત જ શ્વાસબેર દોડતી દુષ્ટસિંહ પાસે આવી અને બોલો કે નામદાર શીકાર હાથમાંથી છટકી ગયો અને આપના બેદની કોઈને માત્રમ પડી ગઈ હોય તેમ લાગે છે.

ન્યાં શીકાર છટકી ગયો તેવું સાંભળતાં જ દુષ્ટસિંહના મનમાં દારદાર પડ્યો કે આ શું કાણ છોડાવી ગયું હશે કાણ આ વાત જાણતું હશે હવે શું કરવું શુકનમાં જ અપશુકન

જેવું થયું આ પ્રમાણે વિચાર કરતો હતો અને પોતાની હવસ ભરેલી બાવના ને પોષવાના જે વિચારથી આવ્યો હતો તે વિચારો પગવારમાં જ ધુળધાણી થઈ ગયા અને કરેલી મહેનત ઉપર પાણી ફરી ગયું શું આ વાતને કોઈ જાણી ગયું હશે તેને કોઈના પર વહેમ આવ્યો નહીં ફક્ત ગામવાળા ઉપર જ વહેમ ગયો હવે તો એ ગામના ઉપર જ જેટલો જુદમ થાય, તેટલો કરેલો કારણ કે બવિષ્યમાં મારી સામે કાષ્ટ ચું કે આંખોથી ન શકે.

ઠીક મધુરી હું હવે હું જાણું ભદ્રકુમાર પણ હવે પોતાના નિવાસ રથાને જશે તું તારે ચીંતા કરોશ નહિ કદાચ તને કોઈ પણ વ્યક્તિ આ સંબંધમાં પુછે તો તદ્દન અજાણપણાનો જ જવાબ આપજે.

ઠીક હું પણ જેઉં છું કે આ કુષ્ટસિંહને સતાવવામાં સાર નથી એ બાળાઓને બચાવનારને તો હું આકાશ કે પાતાળમાંથી શોધી કાઢી તેનું લોહી પીસ ત્યાં ભદ્રકુમાર પણ તેના જેવા જ સંસ્કારને હતો તેને પણ આ વાતનો કીતો બેવામાં પ્રોત્સાહન આપ્યું અને હિમન આપી આપણા દરેક કાર્યમાં તન મન અને ધનથી આપ સાહેબને મદદ આપીશ, માટે હવે આપ જે કંઈ કાર્ય કરવામાં આપે આપના જીવનને હોડમાં મુક્યું છે તો તે હોડ હવે પાછી ન પડે માટે આપ એક જુદું મંડળ તૈયાર કરો અને તે મંડળ દ્વારા આપ રાજ્યમાં અંધાધુધી પેદા કરો અને જાહેરમાં તે મંડળને પકડના હોમત કરો અને ગુપ્તપણે મંડળને સહાયતા કરો આ વાત કુષ્ટસિંહના ગળે બરાબર ઊતરી અને તે પ્રમાણે નક્કી કરી લીધું અને ચાર જ દિવસમાં મંડળને ઉભું કરવું અને તેને જોઈતી તમામ મદદના માટે તકવારી કરવો તે જ વખતે ભદ્રકુમાર ત્રણલાખ રૂપિયા જેવો મોટી રકમ કુષ્ટસિંહના હવાલે કરી અને અને

જણા તે કામ કરવાનાં નિશ્ચય ઉપર આવ્યા, કારણ કે હાર્યો જુગારો 'અમણું' રમે 'અન્ને જણાના ગયા પછી મધુરી આવેલા શ્રીમંતો મળવા માટે તમામ શણગાર સજ્જ અને અતંકારો પહેરીને મળવા સારૂ ગમ્મ, શ્રીમંતનો ચહેરો એવો તો સુંદર હતો કે તેને જોતાં જ તેના ઉપર શીદા થઈ ગમ્મ, અને ખોલી કે માફ કરખે શેઠ સાહેબ જે આપને ખોટી થવું પડ્યું તેના માટે ક્ષમા માગું છું ત્યાં તો ગૃહસ્થ ખોલ્યો કે નાના ક્ષમા માગવાનું તમારે માટે હોય જ નહીં 'અન્ને જણા સામસામા આસન ઉપર બેઠા કહો શેઠ આપને આ દાસીનું થું કામ પડ્યું મધુરી ખોલી.

ગૃહસ્થ—આપની પ્રશંસા મારા સર્વજનવામાં ફાણી આવી હતી તેમ જ આપ એક મહાન શક્તિશાળી છે તે પણ મારા જણવામાં આવ્યું ત્યારે આપની મુલાકાત લેવાનું મને આકર્ષણ થવાથી આપનો સેવક આપની સેવામાં હાજર થયો, અને તેની પ્રથમ મુલાકાતમાં આ મારી હીરા જડીત અંગુડી આપને હું આજની મુલાકાતની યાદગીરી માટે ભેટ આપું છું આશા છે કે મારી નજીવી ભેટ આપ આનાકાતી વગર જ સ્વીકારશે.

મધુરી—મારા માટે આપનો માયાળુ પ્રેમ માટે આભાર અને આ ભેટની જરૂર નથી છતાં આપનો આગ્રહ હોવાથી સ્વીકારું છું, તરત જ વીંટી લઈ પોતે પોતાની આંગળીએ ચઢાવી દીધી આપ કયાંના વતની છે અને આપનું નિવાસ સ્થાન કયાં છે આપ શ્રા કામે આ નગરમાં આવ્યા છે દરકત ન હોય તો આ દાસીને જણાવશો.

ગૃહસ્થ—આપના આશીર્વાદથી મારે ધંધાની જરૂર નથી પર- માત્માએ મને અદળકલકમી આપી છે સાથે સાથે મને ન્યૈતિથી વિદ્યા જાણવાને શોખ વિશેષ હોવાથી મેં તે વિદ્યા સારી રીતે

પ્રાપ્ત કરી તેમજ જ્યોતિષની વિદ્યા પ્રત્યે મને બહુ શ્રદ્ધા હોવાથી તે વિદ્યા હું બપુયો સાથે સાથે હસ્તરેખા જ્ઞેતાં પણ સાની ગીતે શીખ્યો, ત્યારે આ નગરમાં આવેલી વિદ્યાપીઠમાં રહેતા માનસુત્રીજીની વિદ્વતા બહુ સાંભળેલી હોવાથી તેવા પવિત્ર પુરુષના દર્શન અર્થે આવ્યો, અને થોડો વખત તેના સહવાસમાં રહેવાનો વિચાર કર્યો, પણ મને કંઈ આનંદ અને મોજ કરવાની ટેવ હોવાથી આપની સાંભળેલી પ્રસંશાથી આપને શોભતો હું આવી ચઢ્યો.

મધુરી—મારા અહોભાગ્ય કે આપ જેવા ભાગ્યશાળી પુરુષના દર્શનનો લાભ મળ્યો, મને આશા છે કે હવે આપ માન જીવનને કદાપી નહીં જુએ, વળી મારા પ્રત્યે આપને સહભાવ જોઈ હું મારા મનમાં બહુ જ ખુશી થઈ છું આપ જ્યોતિષ વિદ્યામાં નિપૂણ હોવાથી, જો આપને હરકત ન હોય તો મને માફ જાવિય જાણવાની અભિલાષા થઈ છે તે આપ વિના મંકાચે પૂરી કરશે એવી આ ડીકરીની અરજ છે.

ગૃહસ્થ—સમય જાણી પોતાની વાક્યચાતુર્ય વડે શરૂઆતના કામમાં જ યશ મલતો હોવાથી તરત જ વિના મંકાચે હા પાડી અને બોલ્યો કે લાંબા તમારો હાથ તરત જ મધુરીએ પોતાનો હાથ લાંબો કર્યો, તે વખતે ગૃહસ્થે પોતાની વાક્ય ચાતુર્યતા ચલાવી, તે ગૃહસ્થે કોણ હતો તે જ આપના શરીર કાંતનો મિત્ર વિનયકુમાર હતો.

હાથ જોતાં જ બોલ્યો કે આપ કોઈ કિંચા કુળના લાગો છો નાની ઉંમરમાં વિધવાપણું પ્રાપ્ત થયું સાધારણ સ્થિતિના કાંજીથી સૌંદર્યનો ઉપભોગ કરવાની અભિલાષા થઈ, આપના પિતાશ્રી દેવ થયા આપના માતૃશ્રી હાથાત હોવા જોઈએ ત્યાં તો મધુરી બોલી કે બરાબર છે તમારું કહેવું અક્ષરે અક્ષર સત્ય છે. ઉભા રહો હું મારી માતૃશ્રીને બોલાવું તરત જ

માતૃશ્રીને બોલાવી આવી હવે કૃપા કરી આમળ કહો તે પછી આપ સંગીત શીખ્યા કંઈક જીવનો શોખ થયેલ, તેમાં તમે કંઈક મેળવી શક્યા, અને રાજ્યના માનીતા થયા હોય તેમ તમારો હાથ કહે છે હા, હા. બરાબર છે. પછી શું પરંતુ પુર્વ જન્મના પાપના કારણથી જીવનને ખીજા રસ્તે ઠાકવું આજે આપનું સૌંદર્ય અનેકના ચર્ચોમાં સોંપ્યું હોય તેમ લાગે છે ત્યાં જરા મધુરી શરમાણી ત્યારે ગૃહસ્થ બોલ્યો કે માફ કરજો મારે આવું કહેવું ન જોઈએ, પણ તેમાં મારો દોષ નથી મને તો જેવું જણાયું તેવું. ઠીક છે દેહી હવે નહીં કહું ત્યાં તો મધુરી બોલી કે ના ના મને કંઈપણ ખોટું લાગ્યું નથી મને જે સત્ય હોય તે જણાવો તો સાંભળો જવાગથી આ દેશમાં આગ્યા હો તે પછી ત્રણ વર્ષના ગાળામાં આપ ગમે તે કારણથી કેમના શીકાર થયા છે. તેમ લાગે છે અને તેમાં તમે ભવિષ્યની આશાએ ધણી જ મોટી ઉમેદવારીની-હોવી જોઈએ ત્યાં મધુરી બોલી કે આપ તો શાસ્ત્રાત દેવ જેવા લાગો છો આપે કીધું તે બરાબર છે તો તે આશ્ચર્યમાં હું ફિલ્સુત થઈશ કે નહી ત્યારે મંબીરતાથી જાણે વિચાર ન કરતો હોય તેવો ડાળ કરી થોડીકવાર પછી બોલ્યો કે તેમાં તમે નહીં ફાવો અને જેના ઉપર તમે બહુસો રાખ્યો હશે તે જ તમને દગો દેશે માટે મારી લીનંતો છે કે બહુ જ સંભાળીને કામ કરશો નહિં તો અપરજ્ઞ મળશે તેની તો ચિંતા નથી પણ વખતે ફાંસીના માંચડે જવાનો પ્રસંગ પણ આવે માટે હવે આગળ પુછશો નહીં લ્યો હવે હું રજા લઈશ. મધુરી બોલી કે ના ના હવે તો થોડી વાર ખેસો અને આપ મને જે કાંઈ હળુ કહેવા જેવું હોય તે કહો ઠીક તમારો અતિઆગ્રહ હોવાથી કહું છું કે તમે ધણાજ બોળા અને સજ્જન હોવાથી તમે ગમે તેના પર વિશ્વાસ રાખી કામ

કરો છો પણ તમને વચ્ચે મચતો નથી ત્યાં તો તેની માતા બોલી કે શેડ સાહેબ આપનું કહેલું ચર્ચર્ચ છે હવે જોવો ઉપાય જતાવો કે અમે દુઃખી ન થઈએ ત્યાં ગૃહસ્થ બોલ્યો કે માતૃશ્રી હું તો આપના પુત્ર જોવો છું મારો ધર્મ તમને ચેતાવવાનો છે બાકી તો સ્વાર્થ જ્યાં હોય ત્યાં સારી શીખામણ કામ લાગતી નથી છતાં આપનો મારા પ્રત્યે વાતસલ્ય બાવ હોવાથી આપને તથા મધુરી ભવિષ્યમાં દુઃખી ન થાઓ તેટલા જ માટે આટલું કરજો શનીવારે શનીવારે પ્રભુ ભક્તિ કરજો એક બપોલ બોજન લેશો. અને અનિતીથી દૂર રહેજો ગમે તેવા સંજોગોમાં પણ શનીવાર ચુકશો નહીં અને પાપી પુરુષોના નિશાન ન બનતાં તેમને નિશાન બનાવજો. અને વખત આવે રાજ્યની વફાદારીમાં જીવનને અર્પણ કરજો તો ભવિષ્યમાં જોજો કે મારા જેવા સાધારણ માણસે સંયુત કીધું હતું કે નહીં ત્યાં તો મધુરી બોલી કે જરૂર હવે તેમજ કરીશ તે છતાં મારા બોલવા ઉપર લડસે ના પડતો હોય તો એક હકીકત કહું તે ખ્યાલ દઈને સાંભળો શી હકીકત છે તે કૃપા કરીને કહો તો સાંભળો આ વણ દીવસથી તમારો ચંદ્રમા તમારા જન્મના ગ્રહથી ચોથા રથાનમાં આવેલો હતો તેથી તમારા હાથે કાંઈ બયંકર કામ કરવાની જવાબદારી આવેલી હોવી જોઈએ અને તે જવાબદારીનું જોખમ તમે ઊઠાવતા પણ ભવિષ્યની આજ્ઞાએ હા પાડેલી હોવી જોઈએ, પરંતુ તમારા સદ્બોધ્ય કે તે ચંદ્રમા ચાર કલાક પહેલાં જ ઉતરી ગયો તેથી તમે બયંકર ગુનામાંથી બચી જવાં જોઈએ, અને પાપીઓની ધારેલી ધારણાનું હરણ થયેલું હોવું જોઈએ, અને તે ચંદ્રમા રાજ્યદારી બાબતમાં સંડોવાયેલો હોવાથી તેમાં રાજ્યના જ માણસોનું કૃત્ય અને કાંઈ સારો ધનવાન તેમાં મળેલો હોવો જોઈએ પણ માફ

કરજો તેમાં તમને પ્રભુએ બચાવ્યા છે માટે જ્ઞાની ભગવાનનો ઉપકાર માનો કે આજે તમે ભયંકર આકૃતમાંથી જીવ્યા હો એમ મને લાગે છે, મધુરી આ બધી વાત જાણીને છઠ્ઠ થઈ ગઈ અને પોતાના જીવન ઉપર ધીકાર આગ્યો, અને દવે કદાપી પાપના કામમાં ભાગ ન લેવો તેવી પ્રતિજ્ઞા મન સાથે કરી, અને બોલી કે પ્રભુ આપે તો મારા પતિના જીવનનો ઉદ્ધાર કર્યો, અને પ્રભુનો ઉપકાર માનું છું કે આજે મારા નસીબે મને પાનસમણી સાંપડી કે હું લોહામાંથી કુંદન બની તેની માતૃશ્રી પણ ખુશી થઈ અને બોલી કે ભાઈ તમારો ઉપકાર જીવીશું ત્યાં સુધી નહીં ભુલીએ જ્યો માતૃશ્રી દવે હું રજા લઈશ. ગુરૂદેવ મારી વાટ જોના હશે મધુરી આખમાં અશ્રુ લાવી બોલી કે શું આ ગરીબનું ઘર તજી જશે ત્યાં મૃદસ્થ બોલ્યો કે ના ના મારે તો ગરીબ તવાંગર દુઃખી કે સુખી સર્વને હું એક જ માનું છું પ્રભુના હરચારમાં નાના મોટાનો બેદ નથી મારો મનુષ્ય મમ' તો મને આ સુચવે છે.

પરધન પત્યર જાણીએ પર સ્ત્રી માન સમાન,
ધૃતના કરે પ્રભુ ના મીલે તો તુલસીદાસ જમાન.

આટલું કહી પાછો આવગતો વાળદો કરી મધુરીએ પુછ્યું કે આપ આપનું નામ તો બનાવ્યું નહીં દા. દા. તે તો હું બૂલી ગયો મારું નામ બિહારીદાસ છે ઠીક લાગે તો જીવનની કોઈમત આકૃત્તા શીખજો કારણ કે આખરે ધર્મે જય અને પાપે ક્ષય.

પ્રકરણ ૯ મું

મહારાણીના મહેલમાં સ્વાગત

મહારાણી સુવર્ણલતાએ આજે પોતાના મદાલનમાં એવી તો સુંદર ગોઠવણ કરી છે કે આવનારાઓના મનને આકર્ષણ થયા સિવાય રહે નહીં. 'ભવ વિલાસના સંપૂર્ણ સાધનો વ્યવસ્થિત રીતે ગોઠવવામાં આવી છે મહારાજા માટે તેમજ ખીજા આમંત્રીત ગૃહસ્થો માટે પણ સુંદર બેઠકો શ્રેણીવારવામાં આવી છે સ્ત્રીઓ સ્ત્રીઓની બેઠકમાં પુરૂષો પુરૂષોની બેઠકમાં એવી ગોઠવણ કરવામાં આવી છે તેમાં ફાઇ પણ જાતની તુડીઓ રહેવા દીધી નથી પ્રેમકતા અને અન્ય દાસીઓ મહેમાનોનું સ્વાગત કરવાની ધમાલમાં પડી છે, મહારાણીએ પોતાના વિચાર સુજા પોતાની બેઠક મહારાજાની પાછળની લાઇનમાં ગોઠવી છે. કારણ કે દુષ્ટસિંહની સામે પોતાની નજર કરી શકાય અને એક એકના મનોભાવ સમજી સકાય.

તમામ જાતની સ્વાગતની તૈયારી પુરી થતાં સુભદ્રાદેવી પણ પોતાના માતા પિતાની આજ્ઞા લઈ પોતાની એનપણ્ણી માવતી સાથે આવી પહોંચી શશીકાન્ત અને વિનયકુમાર પણ આવી પહોંચ્યા બુદ્ધિનિધાન પ્રધાન પણ મહારાજના આગમન પહેલાં આવી પહોંચ્યા દુષ્ટસિંહ તેમજ ખીજા રાજ્ય કર્મચારીઓ પણ સૌના સૌના નામ પ્રમાણે ગોઠવેલી બેઠકમાં બેસી ગયા મહારાજાશ્રી અને યુવરાજ અને વીરશેન પણ ટાઈમસર આવી પહોંચ્યા સૌએ ઉભા થઈને મહારાજને સલામ કરી મહારાજ તથા યુવરાજ પોતપોતાના સિંહાસન પર આરૂઢ થયા વીરશેન યુવરાજની પાછળ બુદ્ધિનિધાન પ્રધાન પણ મહારાજની ખાલુમાં બેઠા તે વખતે મહારાણીશ્રીએ મહારાજને નમન કરી પ્રુપોથી વગાડ્યા અને બોલ્યા કે આજનો જે દાયકમ ગોઠવવામાં આવ્યો છે તેનું કારણ શુભદ્રાદેવીની મધુરી વાણી સાંભળવાનો લાભ મળે, તેથી મને આશા છે કે શુદ્ધે આપેલા જ્ઞાનનો લાભ શુભદ્રાદેવી એન સુંદરમાં સુંદર રીતે આપીઆભારી કરશે એવી હું વિનંતી કરું છું.

જેવી મહારાણીજીની આજ્ઞા—તે વખતે સુભદ્રાએ સુંદર રીતે ગીતથી શરૂઆત કરી.

શુભદ્રાદેવી—

જગતના સમજે સૌ ધનસાનબુલો નહીં હૃદય થકી ભગવાન
જ્ઞાન તથા શુભ વાવના સમજી, રહેવું સદા નીતિવાન
દુષ્ટ પડે તો નિતિ ન મુકવી, જાય બલે નિજ પ્રાણ
બુલો નહીં

રાજ્ય પ્રજામાં સંપ સરિતાથી મળે આનંદની લ્હાણ
પ્રાણ તથા પીડ જાણે તે રાજા, કરે પ્રજાનું કલ્યાણ
બુલો નહીં

જીવન ફેરું સામું બહાર, મન સંયમ દીલ આણ
જીવનમાં રીલ ગુણ વિકસાવો, એ શુર તણું ફરમાન
સુલો નહીં

રાજ્ય સેવા અને પ્રજા સેવામાં, દેખે આત્મ અલિહાન
કહે (ભોગી) જે ચુકયો વફાદારી, તે મનુષ્ય નહીં પણ આન
સુલો નહીં

શુભદ્રાદેવીનું આત્મ અને જીવનની ઉન્નતિ કરનાર ગીત
આંખળી બધાને આનંદ થયો અને વાહ વાહના પોકારો કરી.
સૌએ તે ગીતને વધાવી લીધું મહારાજા યુવરાજ પ્રધાન
વિએરેને શુભદ્રાની વાણી બણી જ પ્રિય સાગી મહારાજા
બોલ્યા દીકરી શુભદ્રા તું તો મારા રાજ્યનું અણુમુલ્ય રત્ન
છે બહેન પ્રભુ તારું કલ્યાણ કરો.

આ વખતે મહારાણી પોતાની બેઠક ઉપરથી દુષ્ટસિંહના
સામું ને સામું આકતરી રીતે જોઈ રહી હતી, પોતાની
દાસી પ્રેમવત્તાને તેના માટે કરેલા વખાણ સાચાં લાગ્યાં
અને મનમાં પોતાને તેના પ્રત્યે લાગણી ઉભી થઈ અને
મન સાથે નકરી ક્યું કે આ પુરૂષ મને આનંદ આપવા
તરીકે મળી ગયો તો મારું ધારેલું કાર્ય પાર પડે, અને મને
વૈભવ ભોગવવામાં આનંદ મળે. મહારાણીનું મન આ વિચારો
તરફ વળવાનું મુખ્ય કારણ તો એક જ હતું કે પોતાનું લગ્ન
વૃદ્ધ ઉંમરના મહારાજાની સાથે થયું હતું મહારાજામાં
અશક્તિ અને શરીરમાં અગ્રુક રોગ હતો તેના કારણથી
તેના આત્માને રાજા પ્રત્યેનો પ્રેમ નાસ પામ્યો હતો વળી
પોતાને કંઈ પણ સંતાન નહીં હોવાથી પોતાને પોતાની
આશાઓ ધુળમાં મળી જતી હોય તેમ લાગતું હતું વળી
પોતે ખુબસુરત પણ હતી તેમ યુવાન વયની શક્તિ

બાંધાની હતી આવા અનેક દુહરતી કારણને લઈને તે અન્ય પુરૂષનો સાથ શોધતી હતી તે.

પ્રેમલતાના પ્રયાસથી આપો આપ મળી ગયો, તેથી પોતાના મનમાં સંતોષ માનતી હતી, દુષ્ટસિંહના કાવા દાવાની વાતથી તે તદ્દન અશ્ચયજન્ય હતી, મહારાજાએ શુભદ્રાદેવીને આશીર્વાદ આપ્યો, પ્રત્નન બુદ્ધિનિધાને પણ પ્રસન્ન કરી યુવરાજે, પણ તેની શક્તિ અને જ્ઞાનનાં વખાણ કર્યાં.

આ વખતે યુવરાજે શ્લોકોંતને વિનંતી કરી કે આ અવસરને ઉચીત કંઈ એ જાહેર બોલસો.

શ્લોકોંત—જેવી આગા.

જીવનનું ઘડતર ઘડવામાં માતા પિતાનું સુંદર ચરિત્ર જીવન ઘડવામાં જેટલું સુંદર કામ કરે છે તેવું બીજું કોઈ કરતું નથી જીવનમાં સંસારિક વ્યવહારિક અને આત્મિક વિચારને વિકસાવવા, સાચા નિસ્વાર્થી ગુરૂદેવ જેટલું કાર્ય કરી શકે છે તેવું બીજું કોઈ કરતું નથી, અંસારની વિકલ્પચાત્રાનો પંથ કાપવામાં મદદ જેટલો સંસ્કારી મીત્ર આપી શકે, અને કરી શકે તેવું બીજું કોઈ કરી શકતું નથી રાજ્ય અને પ્રજા સ્ત્રી અને પુરૂષ જોયો સંસારના મુખ્ય બે અંગો કહેવાય છે, તે બન્ને અંગ જો બરાબર વફાદાર અને નિર્ભીક હોય તો, બન્ને વસ્તુઓ આદર્શ અને સ્વાશ્રય બની શકે છે. પરંતુ એક જ અંગ જો નબળું હોય તો બીજી સુધરેલી બાજુ બગડી જતાં વાર લાગતી નથી. તેથી બન્ને બાજુ સત્ય અને પવિત્ર હોય તો જ સંસારમાં સુંદર જોય શાંતી શકાય, અને આત્માની ઉત્થિતિ વિકસાવો શકાય.

છે ત્યારે મહારાણીના ઇસારાથી દુષ્ટિસિંહને ઉઠવાની ફરજ પડી

દુષ્ટિસિંહ—સત્તા અને સાચપણ બન્ને સાથે કામ આવતું નથી સત્તા કાયમ રાખવા માટે મનુષ્યોને હરેક આપત્તિનો સામનો કરવો પડે છે અને સત્તા ટકાવવા સાફ અનેક પ્રયત્નો પણ ખેતવા પડે, છે તેનું કારણ એક જ કે રાજા તે રાજા અને પ્રજા તે પ્રજા, બંનેનો મુકાબલો એક સરખો રાખવાથી ભવિષ્યમાં રાજાઓને પોતાની સત્તા છોડવી પડે છે, માટે માફ તો માનવું એવું જ છે રાજાવી તો દેવ તુલ્ય ગણાય છે. માટે તેમની આજ્ઞા સાચી કે ખોટી ગમે તેવી હોય, પણ તેનું પાલન કરવા પ્રજા બંધાયેલી જ હોવી જોઈએ. કારણ એજ કે રાજા પ્રજાનો રક્ષણ કર્તા છે, મને આજ્ઞા છે કે મારા આટલા જ શબ્દોથી આપ સમજી શક્યા હશે, પરંતુ સાથે સાથે તે પણ જણાવવાની રજા લઉં છું કે શુભદ્રાદેવી અને અન્ય વિદ્યાર્થીઓ જે આપની વિદ્યા-પીઠમાં જે સુંદર અભ્યાસ કરી રાખ્યા અને પ્રજાની શોભા વધારી છે તેના માટે મારા અંતઃકરણના અભિનંદન છે

દુષ્ટિસિંહના માર્મીક ભાષાના શબ્દો સાંભળી શશીકાન્તની કાંઈ જવાબ આપવાની ઈચ્છા થઈ, અને નામદાર મહારાજા સાહેબની આજ્ઞા લખને ખોલવા રજા માગી મહારાજાએ રજા આપી.

શરીકાંત—આજના આનંદના મહોત્સવમાં જે આનંદ અને પ્રેમની લાગણી પ્રસરી રહ્યા છે તેમાં જરા પણ ગ્લાની ઉત્પન્ન થાય તેવી મારી ઈચ્છા નથી, પરંતુ આટલું તો કહેવું જરૂરનું છે કે ગમે તેવા પ્રજાજન હોય પણ તેને પોતાના સ્વમાન તરીકે જીવવાનો અધિકાર તો

હોવો જ જોઈએ અને તે હું પ્રાણના બોજે સાચવવો તે પ્રેમજનની ફરજ છે, એ ફરજ માટે સારા સારો વિચાર કરવો તે પણ સમજવું જોઈએ.

આપના નગરના કોટવાલ સાહેબના વૃક્ત્ય પછી મારે ખુલાશો આપવો તે જરૂરી હોવાથી, હું નામદાર મહારાજ તથા આવેલા ગૃહસ્થોને એટલું જ જણાવું છું કે, પ્રાણી બંહેન બેટીઓ ધોળે દીવસે ઉપડી ગય તેનું હરણ થાય તેના ઉપર અજાતકારો થાય તેના રક્ષણના 'મહામા' બક્ષણ થાય તો શું તે અટકાવવાની ફરજ રાજ્યની નથી. તો તેના માટે કંઈ જાતના ચાપતા છંદાએ લીધા રાજ્યના કમંચારીઓએ કંઈ જાતની પ્રજાના જન માલની 'અડિધરી' આપી તે કૃપા કરી કોટવાલ સાહેબ જણાવશે, કારણ કે આગળની વાત જવા દો પણ ગઈ કાલે જ જે ગામડીયા આ બાઈઓએ પોતાનો દીકરીના અપહરણની વાત કરી હતી તેના માટે રાજ્યે તથા કોટવાલ સાહેબે શું પગલાં લીધા અને તે આજાઓને ઉપાડી લાવવાવાળા ગુન્હેગારોને પકડ્યા કે નહીં તેને શીક્ષા આપી કે નહીં, કેમ સમજતો કંઈ ખોલતા નથી શા માટે મૌન સેવો છો શું તમને તમારી મા-દીત્રીનું પણ જરા લાગણી કે અભિમાન આવતું નથી, આવા બચંકર ગુન્હાઓના ઢાંક પોલોડા કરવાથી અવિધ્યમાં રાજ્યના ગમે તેવા મજબુત પાયાઓ હશે તો પણ હગમગી જશે, માટે પ્રજાએ પોતાના રૂબળ ઉપર રહેવું અને પોતાને ચતા અન્યાયના સામે પ્રચંડ પોકાર જાંતીથી સંગઠન કરીને ઉપાડવો, આશા છે કે મારા ગોલવાની ખોટી અસર ન કરતાં જે સત્ય લાગે તેનું અનુકરણ કરશે એ વિનંતી, શરીકાન્તના શબ્દો સાંભળી શુભદ્રાદેવીના

મનમાં તેના પ્રત્યે કુદરતી ભાવના જન્યુત થઈ વિનયકુમારની શક્તિ ઉપર માલતીને પણ કુદરતી પ્રેમ ઉત્પન્ન થયો, દુષ્ટ-સિંહની છટા ભરી ભાષા સાંભળી મહારાણીને પણ તેના પ્રત્યે મીઠી નજર થઈ, અને પ્રેમલતા મનમાં આ બંને તમારો જોતો જોતો વિચારતી હતી કે વખત આવે વાત.

યુવરાજ પણ શશીકાન્તના શબ્દો ઉપર પણ આક્રિય થયો આ પછી મહારાણી સાહેબે બધાનું ઉચીત સ્વાગત કરી સૌને આજાર માન્યો.

તે વખતે મહારાણીએ પ્રેમલતાને ખાનગી વાત કરી કે દુષ્ટસિંહને સમાચાર આપજો કે આજ ને આજ હું તેમને મળવા માગું છું અને તે સંખ્યાકાળના આઠ વાગે જગી-ચામાં આવેલા જીર્ણમહાલયમાં આ પ્રમાણે જોણી કરી પ્રેમલતાને હામગીરી બતાવી.

સૌ કાંઈ પોત પોતાના રથાને જવા સારૂ રજા માગી જ્યારે સૌએ વીખરાયા પછી પ્રેમલતાએ દુષ્ટસિંહને તક જોઈ સમાચાર આપ્યા તે વખતે આપનો વિનયકુમાર પ્રેમલતાની ચેષ્ટા ઉપર ખ્યાલ રાખતો મનમાં કંઈ વિચાર જોડવતો હતો શુભદ્રાએ તરત જ બધાને નમન કરી શશી-કાન્તને પાસે આવી બોલી કે તમારી નોકરતા માટે તમને ધન્યવાદ આપું છું તે વખતે સુંદર હાસ્ય કરી પોતે ચલો ગઈ.

દુષ્ટસિંહ પણ પોતાની હામગીરી પર ગયો મહારાણી અને પ્રેમલતા બન્ને જણા એકલા પડ્યા.

પ્રકરણ ૧૦ મું

દુર્મદસિંહ પોતાની કામગીરી દુષ્સિંહને કહે છે

દુષ્સિંહની સુચના મુજબ દુર્મદસિંહ આજુબાજુના ગામડાંમાં ગયો હતો ત્યાં તમામ જાગીરદારોને મળ્યો અને તેમને રાજ્ય વિરૂદ્ધની કેટલીક વાતો સમજાવી, અને વ્યવસ્થિત રીતે વીસ માણસની ટોળી તૈયાર કરી, અને રીતસર ખાર-વટાનું કામ કરવાની સુચના આપી અને હંમેશાં ગામડાં બાગવાં સ્ત્રીઓનું અપહરણ કરવું. અને જે આપણા કાયના વચમાં આવે તેનો ખાતમો કરવો, વિગેરે. તમામ લોકોના હૃદયમાં દુર્મદસિંહે સમજાવ્યા મુજબ ઝેર ભર્યું અને સૌએ નાયક તરીકે દુષ્સિંહને કબુલ કર્યો, અને દરેક કામ તેની સુચના મુજબ કરવા તેવા પથ્ય લીધા અને આવતી કાલથી જ કામની શરૂઆત કરવી તે પણ નક્કી કર્યું, અને પહેલો ધડાકો ભુદ્ધિનિધાન પર ગુપ્ત. સંદેશો મોકલવાનું પણ નક્કી કર્યું છે અને દરેકને મેળા ધરાવનાર નગરથી ત્રણ દોસ ઉપર

આપેલા ચાંચુડાના પહાડ ઉપર ચાંચુડા દેવીની શુક્રમાં રાખવામાં આવ્યું છે કારણકે તે જગા ઘણી જ અનુકુળ છે અને તેવા સંજોગોમાં પણ અચાવ થાય તેમ જ આપની ધારેલી મુરદ પાર પાડવાનું અરામત સાધન છે અને આપે આપેલા રૂપીયા પણ આપ્યા છે તેમાં હથોવારો શસ્ત્ર સામગ્રી દારૂ-વિગેરે તમામ ચીજો અનાજ તેમજ રહેવા કરવાની તમામ વસ્તુઓના પણ તે જગાએ સંગ્રહ કરવા માટે ભદ્રકુમારે આપેલા રૂપીયામાંથી લગભગ બે લાખ રૂપીયા પણ આપ્યા છે સમજ્યા સાહેબ દુષ્ટસિંહના ધાર્યા મુજબ તમામ ગોડવણ દુર્મંદસિંહ કરી આવ્યો. જાણી, આનંદ થયો અને પોતે દુર્મંદસિંહને હવે થું થું કામ કરવાનું છે તેની સુચના આપવા માંડ્યો (આ વખતે તેની ધર્મ પત્નિ દયાવતી) ને કંઈક શંકા પડવાથી પોતે તમામ વાત સાંભળવા માટે ગુપ્ત ભાગમાં ઉભી રહી હતી.)

દુષ્ટસિંહ—જો આજ સાંજે સાત વાગે મને મહારાણી સાહેબે બગીચાના છત્તું મહાલયમાં બોલાવ્યો છે, તેથી હું ત્યાં જઈશ અને મહારાણીને કમળમાં લઈશ તારે મધુરીને ત્યાં જવું અને મધુરીને હાથમાં રાખવા મીઠી મીઠી વાતોથી તેને લલચાવવી, તે પછી પ્રેમભક્તાને પણ એવી જ હાથ તાકી આપવી જોઈએ.

અને પેલા શશીકાન્તને ગમે તેવો રાજ્યદોહનો ખોટો ગુન્હો લાગુ કરી તેને પકડી લેવાનો છે એટલે તેને છોડાવવા સારું શુભદ્રાદેવી ગમે તે પ્રયત્ન કરશે, તેટલે શુભદ્રા સહેલાઈથી આપના પંજમાં આવી જશે બુદ્ધિનિધાનને પણ સમય જોઈ તેના ઉપર પુરતો જાપતો રાખવો, અને તેની રૂમમાં જો જો રાજ્યના મુદ્દાના દસ્તાવેજો હોય, તે તમામ કમળે

કરવા યુવરાજ મટે મહારાણીના હૃદયમાં ઝેર ભરાવું અને તેના વિરૂદ્ધની વાતો કરવી તેને ઉશ્કેરવી અને તેના હાથે જ યુવરાજને દેશ નીકાલની સજા અપાવવી અને આપણો માર્ગ મોકળો કરવો, વખત આવે મહારાજને શીકારના ખાનાથી શીકારે લઈ જવા, અને જંગલમાં જ આપણા માણસોને સંતાડવા, અને સુચના આપી દેવી કે તરત જ તેને પણ જકડી આપની ગુફામાં લઈ જવા, તે પછી શું કરવું તે આગળ ઉપર વાત સમજ્યો દોરત માટે તો મારા વડવાઓ ઉપર રાજ્યે કરેલા બુલમને બદલો જ લેવો છે તેમાં ભલે મારી જીત થાય કે હાર થાય તેની મને પરવા નથી પણ મારા વડીલોના ઉપર વર્તવેલા અયંકર બુલમોને બદલો તો ચક્રવર્તી વ્યાજ સાથે લઈશ ત્યારે જ આ દુષ્ટ સિંહને શાંતી થશે, ઠીક હવે તું જા માટે પણ મહારાણી સાહેબને મળવાનો સમય થવા આવ્યો છે, માટે હું પણ જવાની તૈયારી કરું પણ જોજો હાં રાખેલા વિશ્વાસને વિશ્વાસપાત થાય નહીં, સમજ્યો અરે સાહેબ આ દુર્મંદ સિંહને પ્રાણ જશે પણ વચન નહીં જાય તેમ કહી મનમાં કુલાતો કુલાતો ચાલ્યો જાય છે દબાવતિ આ અધો બેદ સમજી ગર્ભ પાપીઓના હાથમાંથી દરકને કેરી રીતે અચાવવા તેનો ઉપ- યોજવા લાગી દુષ્ટસિંહે પણ ગર્ભવંશી પોશાકમાં સજ્જ થઈ મહારાણીને મળવા માટે ચાલ્યો.

પ્રકરણ ૧૧ મું

દયાવતિ પુરુષના લોખાસમાં સ્ત્રીમહત્તના ઘેર

દયાવતિનું જોવું નામ હતું તેવા જ તેનામાં ગુણ હતા અખળા છતાં પ્રખળા હતી, ગમે તેવા સંકટના સમયમાં પણ પોતાનું સ્વમાન અને મજબૂત કેમ સાચવવી તેના માટે તેની નસોનસમાં અભિમાન હતું, પોતે આચ્છી ક્ષત્રાણી હતી ચારીત્રવાન હતી, તેમજ સત્યની સાથી હતી, અને તેના વિરુદ્ધમાં કદાપી પોતાનો પતિ કે પિતા હોય તો પણ જરાપણ નમતું આપવાની તેનામાં ઉદ્ધારતા હતી નહીં, પોતે પોતાની જવાબદારી સારી રીતે સમજતી હતી. પાપીઓ પર તેનો હંમેશાં પ્રીટકાર હતો, સત્ય વાત ઉપર પોતાના પ્રાણનું અગ્નિદાન આપવું પડે તો પણ આપવા માટે પાછી પાની કરતો તેનો સ્વભાવ નહોતો, પોતાના પતિના ગયા પછી પોતે વિચાર કર્યો કે હવે મારા પતિના જુદમથી બધાને કેવી રીતે બચાવવા. તરત જ પોતાને

ખ્યાલ આવ્યો. અને પોતે સ્ત્રીના કપડાનો ત્યાગ કરી એક ક્ષત્રીને શોભે તેવો પોષાક પહેરીને બરાબર પુરુષની માફક જ પોતે તૈયાર થઈ, અને કામને પણ જાણ્યું કર્યા સિવાય સીધો જ સોમદત્ત શેઠને ત્યાં આવીને સમાચાર મોકલાવ્યા કે કોઈ ભાઈ આપશ્રીને મળવા માગે છે તરત જ આવનાર માણસનો પ્રભાવ જોઈ તરત જ પોતાના દીવાનખાનામાં આવ્યા. અને આવનાર વ્યક્તિને માનપૂર્વક બેસાડ્યા અને નામ પૂછ્યું, તેને પોતાનું નામ દયાળસિંહ બતાવ્યું.

સોમદત્ત—આપશ્રીનું આગમન શ્રી કારણથી થયું છે જણાવવું સારું કૃપા કરશે.

દયાળસિંહ—સાહેબ હું તો એક પરદેશી છું. કંઈ કારણસર આવ્યો છું આપના નામથી પરિચિત છું. આપને કહેવાનું એટલું જ કે આપની દીકરી શુભદ્રાનું રક્ષણ કરવા માટે આપ બનતો ઉપાય કરશે કારણ કે રાજ્યના વસ્તા દુશ્મનો ક્યારે હસ્તો કરશે તે કહી શકાશે નહીં. શેઠે જ્યાં પોતાની પુત્રીના માથે આરતી આફત સાંભળી ધણી જ વિચારમાં પડ્યા. અને બોલ્યા કે આપ કયા આધારથી કહો છો તે મારા સમજવામાં આવતું નથી.

દયાળસિંહ—સત્યવાદીના સમજવામાં પાપીની વાતો આવડે જ નથી. પાપોગ્રો પોતાની પીશ્વાય લીલામાં હરહંમેશાં મસગુલ રહે છે આપ કૃપા કરી શુભદ્રાબેનને બોલાવો તો સારું.

સોમદત્ત—શુભદ્રાજીને થોડી જ રાર થઈ, દેવમંદીરમાં પ્રભુની પુજા કરવા ગઈ છે. હજી તેને આવતાં કલાક લગભગ થશે કારણ કે તેણે પ્રભુ બક્તિ ઉપર અપાર શ્રદ્ધા છે માટે હરકત ન હોય તો આપ બેસો.

સારું.

દ્યાવતિસિંહ—હીક હું બેસીશ અને બોલ્યા કે શેડ લક્ષ્મીને ઉપયોગ પાપીના વિનાશ પંથે કરજો દુઃખી દીનની સેવા અર્થે કરજો અને હૃદયમાં નીકરતા રાખશે કાવિવ્યમાં મામલો ગંભીર બનશે તેવી મને આગાહી થાય છે માટે હું તો એક ચેતવણી આપવા માટે આવ્યો છું.

આપને મારા પ્રત્યે વિશ્વાસ હોય તો બહુ જ સંભાળોને ચાલજો તેવામાં કંઈ કામસર વિનયકુમાર અને શશીકાંત બંને જણા આવ્યા તરત જ શેડ બંને જણને પોતાના નિવાસ સ્થાનમાં બોલાવ્યા અને આવનાર દ્યાવતિસિંહે આપેલા સર્વે સમાચાર વિનયને અને શશીકાંતને સમગ્રગ્યા.

બંને જણા આ વાત સાંભળી આવનાર વ્યક્તિના સામું જોયું અને લાગ્યું કે આવનાર વ્યક્તિ તદ્દન શાંત અને ગંભીર વિચારમાં જ બેઠેલી જોઈ તેના હૃદયમાં કાંઈ પણ ખતની કપટ ભાવના હોય તેવું લાગ્યું નહીં. ત્યાં શશીકાંત બોલ્યો શુભ મહાશય અમો આપના અત્યંત આભારી છીએ આપે વેળાસર સમાચાર આપ્યા છે.

અમો પણ કંઈ જુદા જ વિચારે જ શેડ સાહેબની સલાહ લેવા આવ્યા હતા. તેમાં આપનો સુંદર સાથ મળ્યો તેથી અમારા કાર્યમાં અમને સરળતા પડશે અને પાપીઓના ધારેલા મનસુખા ધુળમાં જશે.

દ્યાવતિસિંહ—આપ શ્રી વિચારે આવ્યા હતા તે ફરકત ન હોય તો જણાવશે. અમે સાંજે મહારાણીના આમંત્રણને માન આપી ગયા હતા તેમાં દાસી પ્રેમલતાની ગેણી કાંઈ કાંઈ રાજ્યના મોટા કર્મચારી સાથે વાતચીત થતી હતી તે વખતે આ મારા મિત્ર વિનયકુમારની દ્રષ્ટી તેની ઉપર ગઈ, તે વખતે અમારા મનમાં શંકા ઉત્પન્ન થઈ અને તે વાતચીત શું હતી તેનું મુળ શોધવા ઉપર શેડ સાહેબની

સલાહ લેવા આવ્યા હતા તેમાં આપનો સુમેળ મળ્યો.

દયાળસિંહ—ડીક હવે એ વાતચીતનો બેઠ મેળવ્યો હોય તો હું કહું તેમ તમે કરો. આજે સાંજે સાત વાગે નગરના બહાર આવેલા બગીચાના છાત્રું મહેલમાં પાપીઆ બેળા થવાના છે, ત્યાં ઠાઠ પશુ રીતે જમીને તમે બુદ્ધિપુર્વક બાતબી મેળવો તે બાતબી મેળવવાથી જ તમારે કેવી રીતે કરવું તેનો રસ્તો આપોઆપ જડી આવશે બનશે તો હું પશુ તે રસ્તે બનતાં સુધી મળીશ, પશુ મારી રાહ ન જોશો.

શશીકાન્ત—ડીક અમે જરૂર વિચાર કરીને કેવી રીતે ત્યાં જવું અને મહેલમાં કેવી રીતે દાખલ થવું તે જોઈશું. અને પ્રાણના ભોગે અમે અમારા કાર્યમાં યશ મેળવીશું.

દયાળસિંહ—ડીક પ્રભુ તમારું કલ્યાણ કરો, અને પાપીના હાથ હકા પડો. પ્રભુ તમને જરૂર સહાય કરશે. ડીક ત્યારે હવે હું આપની પાસેથી રમ લઈ ચકું છું.

ઝાંઝે પંદારો પાછા આપ કચારે મળશે, પ્રભુનો હુકમ તો અવતી કાલ બપોરે આગ બગ્યાએ મળીશું તેવામાં શુભદ્રાદેવી પશુ આવી પહોંચી તરત જ દયાળસિંહે નમસ્કાર કર્યા શુભદ્રાએ નમસ્કાર જીલ્લા અને બોલી કે આપના પધારવાથી ખજો આનંદ થયો છે. ત્યાં તેના પિતા બોલ્યા કે આવનાર સરદાર કંઈ તારી પાસે વાત કરવા માંગતા હતા શુભદ્રા બોલી કે બંને ખુશીથી વાત કરો.

દયાળસિંહ—બહેન સ્ત્રીનું સાચું ધન શીલ છે, પોતાનું ચારીત્ર છે મનુષ્યોની ફરજ ગરીબોની સેવા છે. તે તો તમને યાદ દશે માટે મમે તેવા સંકટમાં પશુ ઉપરના સદ્ગુણો પ્રાણના ભોગે સાચવશો.

શુભદ્રા—આપની શુભ લાગણી માટે આભાર રજૂ કરતાં મારા માતા પિતાનો આશિર્વાદ અને મારા પ્રભુ ઉપરનો

વિશ્વાસ, અને મારા આત્મબળ ઉપર શ્રદ્ધા માટે આપ તે બાબતમાં નિશ્ચિંત રહેશો સિંહચુનું દુષ્ણ તો સોનના ઠામમાં જ રહેશે, સમજ્યા સરદાર શુભદ્રાની ને સરદારની થતી વાતચીત વધારે સાંભળી તેથી બધાને ઘણું જ આનંદ થયો, સરદાર પણ રમ્મ માગી આવ્યો ગયો તે પછી સોમદત્ત શેઠ બોલ્યા કે કેમ શશીકાન્ત આપ જે કંઈ મારા લાયક કામ હોય તો ફરમાવશો કામ તો કશું જ નથી પણ કૃપા કરી મારા પ્રત્યે વિશ્વાસ હોય તો થોડી ઘણી મદદ આ કાર્ય માટે લેવા આવ્યો છું અને તે આપેલી મદદનો બરાબર સફલિતગોળ થશે તેનો વિશ્વાસ રાખજો સોમદત્ત અરે આ શું બોલ્યા તરત જ શેઠે શુભદ્રાને કીધું જ તારી માતાશ્રી પાસેથી રૂપિયા દસ હજાર લઈ આવ અને શશીકાન્તને આપી દે તરત જ શુભદ્રા લઈ આવી શશીકાન્તને આપ્યા. અને બોલ્યા કે શશીકાન્ત હવે શુભ કાર્યમાં જરા પણ પાછી પાની ન કુશો છુંદગીના અહોભાગ્ય સમજો કે આજથી આપણા જીવનની શરૂઆત કુખના પંથમાંથી શરૂ થાય છે, માટે આફત તે તો જાફત છે તેમ સમજી કાર્ય કરશો પ્રજા તમને યશ આપશે.

તેવામાં માલતી પણ આવી અને બોલી કે અહંન આજે મારું જન્મણું અંગ ફરકે છે કંઈ ને કંઈ અનિષ્ટ થવાનું મને લાગે છે ત્યાં શુભદ્રા બોલી કે બોટું થાય તો જ સારાની કીર્તિ અકાય છે માટે અનિષ્ટ થશે તો જ શુભ આશ્વા બંધાય છે સમજી મારી બહેન.

ત્યાં વિનય બોલ્યો કે મને તેવું પરિણામ આવે તો પણ અમે એક પણ પ્રગલ્ભ પાછુ લાવવાના નથી, આપ સૌ હવે સૌ આપ આપના કામકાજમાં તાગી જાઓ હવે અમે રમ્મ લખએ હીમે ત્યાં માલતી બોલી કે ખુશીથી મહારથીઓ પધારો સૌ ઉડીને આવ્યા.

પ્રકરણ ૧૨ મું

શશીકાન્ત વિનયકુમાર અને સન્નજનસિંહ પાસે

અને મિત્રો મોમદત્તને ત્યાંથી નીકળી સીધા જ યુવરાજ
શ્રી સન્નજનસિંહ પાસે આવ્યા સન્નજનસિંહ પોતાના
મહાલયમાં બેઠા હતા તે વખતે માણસ સાથે ખર આવી
અને તરત જ યુવરાજે અને જણાને બોલાવ્યા, સન્નજન
સિંહ, શશીકાન્ત અને વિનયકુમારને જોઈ ખુશી થયો અને
લજા જ પ્રેમથી તેઓનો સત્કાર કર્યો અને પુછ્યું કે આપ કહો
દેમ આવ્યા કેા.

શશીકાન્ત—આવવાનું કારણ તો હાલ જણાવી શકાય
તેમ નથી પણ આટલું જ કહું છું કે આપ અમારા કાર્યમાં

કામ વખતે મદદ આપવા કશુલ ડો જો આપ કશુલ હો તો સાચા હૃદયથી આપનું વચન માનવા આવ્યો છું.

સન્નજનસિંહ—ખુશીથી મને આપના ઉપર વિશ્વાસ છે અને આપને જ્યારે મારું કામ ગમે તેવા સંજોગોમાં પડે તો જરૂર આપને મારાથી અનંતી સહાય કરીશ.

શશીકાન્ત—હું આપનો ખાબાર માનું છું સાથે સાથે જણાવવાની રજા લઉં છું કે આપ આજ દાંઘમે આવતી કાલ અમને મળશે. એવી આશા રાખું છું તે પછી જ આપની પાસે હું બધો ખુલાસો કરીશ હાલ કૃપા કરીને અમને કશું પણ પૂછવાની તરદી લેશો નહીં.

વિનયકુમાર—વળી બીજું પણ હું આપને જણાવવાની રજા લઉં છું કે મહારાજ સાહેબની ઉત્તરતા બરેલી બલા-ઈતો બહોળો આજે રાજ્યના કર્મચારીઓ લણી જ ઉંઘી રીતે લઈ તેના દૂરપયોગ કરવા માટે તૈયાર થયા છે તો આપ બહુ જ સાવચેતપૂર્વક ખ્યાલ રાખી જવા આવવાનું રાખશો.

સન્નજનસિંહ—તમે આ શું કહ્યો છો તે મને સમજતું નથી મને આપની વાતમાં કશું પણ સમજતું નથી.

વિનયકુમાર—હાલ તો અમે પણ સમજતી શકીએ તેવી સ્થિતિમાં નથી માટે સાચાર છું. લાઈ શશીકાન્તના કહેવા મુજબ અમે આવતી કાલે કંઈક આ કાર્ય માટે આપને સમજતી શકીયું એ ચોકસ જણાશે. માટે હાલતો અમે આપની પાસે રજા લઈશું હજી અમારે વાળું જ કામ કરવાનું છે બાકે પધારો. સન્નજનસિંહ પણ નીકર છે સાચો

શ્વસીય છે તેથી બીલકુલ કર ન ગમતાં આવેલા મિત્રો ઉપર બરાસો રાખી બોલ્યો. હીક, હવે આવતી કાલ આવજો મલીથું તેમ કહી ત્યાંથી જન્ને જશ્યુ ચાલ્યા અને સીધા જ નગર બહાર આવેલા બગીચામાં આગ્યા. ત્યાં હવા ખાવાનો ડોળ કરી જન્ને જશ્યુ માંડાની માફક ફરતા હતા તેવામાં આગવાળાને જોયો અને શશીકાન્તે વિનયને બાબુ પર જવા સુચવ્યું શશીકાન્તે આગવાળાને કીધું કે બહા બાઈ કંઈ જલપાન પાશે. આગવાળ બોલ્યો કે હા સાહેબ હાવું છું ? તરત જ જલ લાવી આપું કે તરત જ આગવાળના હાથમાં એક સોનામહોર આપો. અરે સાહેબ આ તે હોવ ? ના ના તું તો અમારો બાઈ કહેવાય તારે આ ગ્રીષ્મની ઉણપ છે તારું આટલા પગારમાં ક્યાંથી પુરું થાય માટે ખુશીથી લે. તરત જ આગવાળ ખુશી થયો અને શશીકાન્તે આગવાળને હાથમાં લીધો અને આગવાળને પૂછ્યું કે શું આ મહેલમાં કાઈ રહેતું નથી ? આગવાળ બોલ્યો કે ના, ના સાહેબ કોઈ રહેતું નથી. આજે થઈું કરી સાંજરે સાત વાગે મહારાણી સાહેબ કંઈ હવા ખાવા આગવાળાં છે ત્યાં શશીકાન્ત બોલ્યો કે શું મહેલ જોવાનો અમને લાભ નહીં મલે ? શા માટે નહીં મલે સાહેબ ખુશીથી પધારો.

તરત જ શશીકાન્તને લઈ આગવાળે મહેલ ખતાવ્યો. મહેલના તમામ છુપા રરતા ભોંવરામાંથી બહાર જવા આવવાના ગુપ્ત માર્ગો દરેક વસ્તુ બધી જ ગ્રીચુવટથી જોઈ લક્ષમાં રાખી શશીકાન્ત પાછો ફર્યો અને આગવાળના હાથમાં જે સોના મહોરો આપો. આગવાળ ખુશી થયો અને જન્ને મિત્રો ત્યાં પોતાને ઘેર આવ્યા અને સંખ્યાકાળનો સમય ગવાઈ શશીકાન્તે વેશપલટો કર્યો. વિનયકુમારને પણ જોજોનો પાઠ બજાવવાની સુચના આપી શશીકાન્ત પોતે

વેશપલટો કરી બધું જ હીમતથી કાળજીપૂર્વક મહેનમાં જવા ઉપડ્યો. બાજવાને બતાવેલ માર્ગ પ્રમાણે પોતે મહેલમાં કલાક પહેલાં જે જગ્યાએ વાતચીત સંભળાઈ શકે તેથી જુદા જ ભાગમાં શાંતીપૂર્વક જઈ આરામથી બેઠો. વિનયકુમાર પણ અરાબર ટાઇમ થતાં જોશીનો વેશપલટો કરી હાથમાં ટીપણું લઈ તે એજ રસ્તા ઉપર નીકળ્યો. આ પ્રમાણે બંને મિત્રોએ પોતાની ગોઠવણ કરી સૌ પોતપોતાના કાર્યમાં મગ્ન થઈ ગયા હતા.

પ્રકરણ ૧૩ મું

મહારાણી છૂર્ મહેલમાં દુષ્ટસિંહની સાથે

મહારાજ શિકારે ગએલા હોવાથી મહારાણી પોતે આજે પોતાને સ્વતંત્ર હતી. પોતે યુવાન તેમજ સૌંદર્યવતી હતી. મહારાજની હેમર વૃદ્ધ હોવાના કારણથી તેને સંતોષ નહોતો તેથી પોતાના મનની અભિલાષાઓ તૃપ્ત નહોતી થતી. તેમજ પોતાને હજુ સુધી કાંઈ પણ સંતાપ નહોતું થયું તેથી તે પોતાના મનમાં બહો જ સંતાપ કરતી હતી તેથી જ પોતાથી દાસી પ્રેમલતાના પ્રયાસથી આજરોજ પોતાને મનગમતાની સાથે મોજ માણવા તત્તપાપક બની રહી હતી. પ્રેમલતાએ છૂર્ મહેલમાં તમામ ગતની સગવડ રાખી હતી કોઈ પણ વસ્તુની ખામી રાખી નહોતી.

બરાબર સાંજના સાત વાગતાં જ મહારાણી સુવર્ણલતા દાસી પ્રેમલતાની સાથે આવી ગઈ કે તરત જ દુષ્ટસિંહ પણ બનીઠણીને ટાઇમસર મહારાણીની સેવામાં હાજર

થવા સાડ ધોડા પર સ્વાર થઈ નીકળી બગીચા તરફ આવતો હતો તેજ રસ્તા ઉપર જોશી મહારાજ બેઠા હતા. બરાબર લાગ જોઈ બોલ્યો, ખમ્મા અમલનાર બધું જીવો અને જીગ જીગ રાજ્ય બોગવો, નામદાર આ બાલજીના આશીર્વાદો. દુષ્ટસિંહ તો બાલજીના આશીર્વાદ સાંભળી તાજીબ બન્યો. અરે મહારાજ આ શું બોલો છો ક્યાંથી આવો છો, ક્યા ગામના છો ? નામદાર ગરીબાનવાજ સેવક આપના રાજ્યના ગામડામાં રહે છે, અને જ્યોતિષનો ધંધો કરે છે. જીત કવિષ્વ વર્તમાન ત્રણે હકીકત કહું છું. નામદાર આશા છે કે આપ આ બાલજી પર દયા કરી દસજી આપશો.

હિલા રહો મહારાજ તમે મારી સાથે સાથે ચાલો જોશીજી મહારાજ પોતાનું ટીપણું સંકલતા સંકલતા દુષ્ટસિંહની પાછળ ચાલ્યા. પ્રેમલતાએ દુષ્ટસિંહને આવતા જોઈ મહારાણી સાહેબને વધામણી આપી. બા, બા આપના સેવક આવી પહોંચ્યા છે. મહારાણી બોલ્યા કે શું સાચું કહે છે આવી ગયા ? હા હા, બા અધીરા ન થાઓ. જરા જરા આરતે કામ લેજો નહિં તો સ્ત્રીકાર છટકી ન બન્ય. ફાસી વ્યંગમાં બોલી કે તે તો બધા પરના મહેમાન છે. મહારાણીએ પ્રેમલતાને દુષ્ટસિંહને અંદર લાવવા માટે કહ્યું. દુષ્ટસિંહ અંદર આવ્યો મહારાણીને નીચા નમી નમસ્કાર કર્યા. કેમ મહારાણી સાહેબ તાબેદારને શા માટે બાદ કર્યો ? અરે આવું શું બોલો છો, શું તમને બોલાવવા જાહેરો પછી મારો અધિકાર નથી ? પેલા જોશી મહારાજ પાર આગળ જ હિલા રહ્યા હતા. પ્રેમલતા બોલી કે કેમ બાઈ આપ અતરે બિલા રહ્યા છો ? ભાં જોશી બોલ્યા કે ના બહેન મને તો રાજ સાહેબ સાથે લાવ્યા છે. તરન જ

દાસીએ દુષ્ટસિંહને સમાચાર આપ્યા કે બહાર કોઈ તમારી પાસે આવવા માટે રજા માગે છે.

દુષ્ટસિંહ બોલ્યો કે હાં હાં, હું તો તેને જુલો ગયો. જા પ્રેમલતા તેને માનપૂર્વક અંદર લાવ. મહારાણી બોલ્યા કે કોણ છે ? દુષ્ટસિંહ બોલ્યો. તે મદાન જોશી છે અને વિદ્વાન છે. જોશીને લઈ પ્રેમલતા અંદર આવી. જોશીએ આશીર્વાદ આપ્યા મહારાણી સાહેબ અને મહારાજ સાહેબ બધું જીવો ! ત્યાં મહારાણી દર્યા કે અ. બ્રાહ્મણ શું બોલે છે સમજ્યા વગરનો જ મિલે છે.

દુષ્ટસિંહ—મહારાજ તમે અને મહારાજ કહીને કેમ બોલાવ્યો હતો ?

જોશી—આપ બવિખ્યમાં રાજ્યના માલિક બનવાના હોવાથી જ નામદાર બોલ્યો હતો. કારણ કે માફ બોલેલું બવિખ્ય ત્રણ ખંડમાં પણ જુલું ન પડે.

દુષ્ટસિંહ—તો કહો હાલમાં હું કોણ છું ?

જોશી—(જરા વાર વિચાર કરી) નામદાર મારી જુલ હોય તો માફ કરજો આપ કાઈ મોટા અધિકારી અને સત્તાધિશ હો તેમ મારા પ્રશ્નમાં આવે છે.

દુષ્ટસિંહ—જરાજર છે મહારાજ તો હવે મહારાણી સાહેબનો હાથ જીવો. મહારાણીએ તરત જ પોતાનો કામો હાથ લાંબાવ્યા.

જોશી—માફ કરજો વૈભવ બધો જ છે પણ મનમાં મુઝવણ બધી છે. જ્ઞાતી નથી તેમજ સંતાન પણ નથી. એક સાવકા દીકરો હોવો જોઈએ. જાણને માટે વપારે તો શું કહું, બવિખ્યમાં તમે સંપૂર્ણ સત્તાધિશ થાઓ એવી આશા લાગે છે. સાવકા દીકરાથી જરા સંજાળીને રહેજો.

મનની આશા જરૂર પુરી થશે પણ હીંમત રાખીને કામ કરશે બાકી તો કંગવાનની મરજી. જોશીએ નીશાસો નાંખ્યો. મહારાણીને જોશી પ્રત્યે વિશ્વાસ ઉત્પન્ન થયો. જોશીને કોંઈ કે મારો અને આમનો લેણદેણનો સંબંધ કેવો રહેશે ?

જોશી — (જરા વિચાર કરીને બોલ્યો) માફ કરજો આ અધિકારી સાહેબને તેમના પત્ની સાથે મેળ ખરાખર નથી, મોટું અંતર હોવું જોઈએ. તેમજ આપનો મંગળ ખરાખર હોવાથી આપના પતિ વૃદ્ધ હોવા જોઈએ. બંનેના હાથ જોતાં લેણદેણ તો બહોળ સારી રહેશે.

આ બધી વાતચીત અંદર શક્તીકાંત સાંભળે છે તરત જ જોશી મહારાજને સારી દૃષ્ટિ આપી મોતીનો હાર આપી વિદાય કર્યો. જોશીના ગયા પછી (વાંચક તે જોશી કોઈ નહીં પણ આપનો વિનયકુમાર હતો) દુષ્ટસિંહ બોલ્યો કે બોલો મારા મહારાણી સાહેબ શો હુકમ છે ? મહારાણી બોલ્યાં અમારે અયગાનો શો હુકમ હોય ? અમારી તો વિનંતી હોય અમારે તો તમારા જેવા શુરવીર સરદારોની કૃપા હોય તો અમને આનંદ. આ પ્રમાણે મહારાણી વાત કરતાં કરતાં પોતાની પહેરેલો સાડી ઉંચી નીચી કરતાં જાય, છાતી ઉપરથી સાડી વારે વારે ખસેડે, આંખના ઇશારા કરે હસતાં હસતાં વાતો કરે. વાતો કરતાં કરતાં પાસે પાસે ખસત જાય, તેવી રીતે દુષ્ટસિંહની છેક નજીક જઈ અને નિર્જન રીતે બોલી, કે કેમ હં! મારા હૈયાના હાર ? એમ કહી દુષ્ટસિંહની કોટમાં બાત્રી પડી. અને બંને પાંખીઓ પોતાની પિશ્ચાયલીલા બેલવા તૈયાર થતાંની સાથે બહારની બાજુ કોઈ ગડગડ જણાતાં પ્રેમલતા બહાર ઉભી ઉભી તમાસો જોતી હતી. થોડીવારમાં શાંતિ પથરાણી.

દુષ્ટસિંહની સાથે મહારાણીએ વચનની માગણી કરી. દુષ્ટ-
સિંહે વચન આપ્યું બંને જણા વચનની સાક્ષીએ બંધાયા.

મહારાણી—સાંભળો આજથી આપ રાજ અને હું
રાણી. મહારાજથી મને બીલકુલ સંતોષ નથી. તેમજ
યુવરાજ પ્રત્યે બીલકુલ પ્રેમ નથી માટે કોઈ હીસામે બંને
જણાને ચમદવાર મોકલીશ અને આપ રાજ થાવ તે માટે
જ મેં આપની મુલાકાતની ઇચ્છા રાખી હતી તે પ્રભુએ
મારી ઇચ્છા પાર પાડી. માટે મારી વાતનો તમે શું
જવાબ આપો છો મારા પ્રાણેશ ?

દુષ્ટસિંહ—મહારાણી આપ જરાપણ ફીકર ન રાખશો
તેનો તમામ રસ્તો મેં તૈયાર કર્યો છે અને તેનો અમલ
આવતી કાલથી જ થશે.

મહારાણી—શો રસ્તો કર્યો છે મારાથી પણ ગુપ્ત
રાખવો છે ?

દુષ્ટસિંહ—અરે એ તમે શું બોલ્યા હવે તો આપના
ચરણમાં મારું તન મન ધન તમામ અર્પણ જ કર્યું
છે સાંભળો.

મેં બહારવટીયાઓની ટોળી પચાસ માણસની ઉભી
કરી છે. તે લોકો તોફાન કરી ગ્રામમાં અને રાજ્યમાં
અશાંતિ ફેલી કરશે તેટલે મહારાજ મને તેને પકડવાનો
હુકમ આપશે. પકડવાનો દેખાવ કરી હું આજીઆજી મજ-
બુત તૈયારી કરીશ. મહારાજ ફરીવાર શીકારે જતાં રસ્તામાં
બહારવટીયાઓ પકડી લેશે અને તેનો શીરચ્છેદ કરશે તેનો
આરોપ યુવરાજ ઉપર મૂકાશે. અને યુવરાજને ફાંસીનો

હુકમ થતાં તેને ફાંસીએ ચઢાવવામાં આવશે. અને વધુ તોફાન થતાં લોકો કરી જાય તેના માટે સુમદ્રાનું હરણ કરવામાં આવશે તેથી પ્રજામાં અશાંતી જન્મશે અને તે વખતે સધળો આરોપ શરીરકાંત ઉપર સુભદ્રાના હરણનો મૂકાશે. તેને જોઈ ભેગો કરવામાં આવશે.

અને તમામ પ્રજાજનોને ફરી વિશ્વાસમાં લેવા માટે તમામ સરદારોને બોલાવવામાં આવશે. અને રાજ્યની સત્તા કોને આપવી તે નિશ્ચય માટે પૂછવામાં આવશે ત્યારે તમામ સરદારો મારું નામ યોદ્ધારશે સમજ્યા આ મારી યોજના નક્કી કરી છે. તેમાં તમારો પુરો સાથ હશે તો કામ ઘણું જ ઝડપથી થશે.

મહારાણી—શાહાસ મારા દીલોગ્ગન સરદાર! આપે તો હા કરી હાસ હવે મને શાંતી થઈ. એ છુટ્ટા બહુચકનું તો મને મોં જોવું જ ગમતું નથી. ક્યારે એ ધરડો મરે અને આપણે જન્મે જ હા પ્રેમના હાંડોળે ઝુકીયે.

દુષ્ટસિંહ—તમારી તમામ ભાવના મારા પ્રાણના ભોજે પુરી પાડીશ પણ હવે તમને મારે કહેવાનું કે તમે મહારાજા પ્રત્યે ખુબ પ્રેમભાવ બતાવી તમારા પ્રેમમાં ઉદ્ધુ બનાવો અને તમારા હાથનું રમકડું કરો.

યુવરાજ ઉપર પણ માયાળુ રવભાવ રાખી તેને તમારા વિશ્વાસમાં લો તેટલે તમારી ઉપર મહારાજાની તેમજ યુવરાજની લાગણી વધશે. તેમ આપણા કામમાં તેમના તત્કાથી કામ રોકાયેલ થશે નહીં અને મહારાજા સાહેબને આપણા જન્મે જણ ઉપર સંપૂર્ણ વિશ્વાસ આવશે.

મહારાણી—જેવી આપની આજ્ઞા એ જ પ્રમાણે કરીશ અને મારા સ્વીચરીતથી તેમજ મારા સૌદર્યના

તેજમાં છુટ્ટા બાલુચકને તો એવો નચાવીશ કે, મોટો દેવને દેવ આવે તો પણ કાઠનું સાચું માને જ નહીં. સુવરાજના પ્રત્યે પણ તેમ કરીશ.

હીક ત્યારે હવે સેવકને રંગ છે ? શું પાછા સેવક બોલ્યા ? ત્યારે શું કહું તમે જ બોલોને ? મહારાણી બોલી કે હું તો આપના ચર્ણોની પુત્રરણ દાસી અને આપ મારા શીરતાજ. આ પ્રમાણે બન્ને પાપીઓએ પોતાની પાપલીલા શરૂ કરી. બન્ને જગત જગતું છતાં ઉંઘતું જાણી બન્ને પાપીઓએ પોતાની હવસ બરેલી બાવના નિર્બંજ રીતે પુરી કરી અને છુટા પડ્યા.

પ્રકરણ ૧૪ મું

પ્રથમ કાવત્રુ સુભદ્રાદેવીનું હરણ

સુભદ્રા પોતાના નિવાસસ્થાનમાં બેઠી છે. તેની સખી માલતી પણ પાસે બેઠી છે અને સખીઓ વાતો કરે છે ત્યાં માલતી બોલી કે અહીં શશીકાંત ધણા જ મુશીબ અને બહાદુર છે. તેમનું વર્તન બલબલ યોગીને પણ શરમાવે તેવું છે.

સુભદ્રાએ—તારું કહેવું સત્ય છે પણ તે અનુભવમાં અનુભવ્યા વગર કેમ ખબર પડે? હંમેશાં દરેક વસ્તુ પ્રથમ સારી લાગે પણ વળત આને ત્યારે જ સારા ખોટાની ખબર પડે.

માલતી—તે ખરાબર છે તેમાં તમારું કહેવું યથાર્થ છે. પણ માણસની આકૃતિ ઉપર જ તેના મુખ અવગુણનું અવલોકન થયા કરે છે. જોવા શશીકાંત તેમ જ તેમના મિત્ર વિનયકુમાર છે. જાણે અને મિત્રો રામ લક્ષ્મણના અવતારન હોય!

આ પ્રમાણે વાતો કરતા હતા તેવામાં એક બેદી માણસ સોમદત શેડના મુકામ પર આવ્યો અને પુછ્યું કે સુભદ્રા બહુત ઘનમાં છે ? ત્યારે બહાર બેઠેલા માણસે કીધું કે હા છે. ત્યારે બનાવટી માણસ બોલ્યો કે તેમને સમાચાર આપો કે આપને કામ બાઈ મળવા માગે છે તરત જ માણસ સુભદ્રાને પુછી આવ્યો અને આવેલા માણસને સુભદ્રાની પાસે લઈ ગયો.

સુભદ્રા—કેમ બાઈ કેનું કામ છે ?

બેદીમાણસ—આપનું જ કામ છે આપને એક કાગળ આપવાનો છે.

સુભદ્રા—કેનો કાગળ છે લાવો.

આવનાર માણસે તરત જ કાગળ આપ્યો. (આ કાગળ બનાવટી હતો) સુભદ્રાએ કાગળ લીધો અને પુછ્યું કે કાગળ કાણે આપ્યો છે ?

શશીકાંત બાઈએ આપ્યો છે. તરત જ કાગળ સુભદ્રાએ વાંચવા માંડ્યો.

દેવી સુભદ્રા,

આવનાર માણસની સાથે તરત જ નગર બહાર આવેલા બગીચામાં મળવા માટે આવી જશો મારે ખાસ કામ હોવાથી બોલાવ્યાં છે. ખાસ જરૂરનું કામ છે માટે પિતાશ્રીની આજ્ઞા લઈને આવશો એજ વધુ રૂઝ.

લી. આપનો શશી.

કાગળ વાંચી વીચારમાં પડી. શ્રી માટે શશીકાંત બોલાવતા હશે, જરૂર મારું કામ હશે તેથી જ બોલાવી હશે. માટે મારે પિતાશ્રીની આજ્ઞા લઈને તરત જ મળવા જઈ આવવું એન માલતી હું પિતાશ્રી પાસે જઈને આવું છું. તરત જ પિતાશ્રી પાસે ગઈ, ચીઢી વંચાવી, તરત જ સોમદત્તે

હા પાડી જ આપણી ગાડી લઈને જઈ આવ, શક્તીકાન્ત
ધણે જ ડાહ્યો છોકરો છે ખાસ કામ સિવાય બોલાવે નહીં.

તરત જ સુભદ્રા આવી માણસને ગાડી મેકવાનો હુકમ
આપ્યો. માલતીને સુભદ્રાએ કીધું કે 'અહેન તું બેશન્ટે હું
શશીકાન્તને ભેગી થઈને આવું છું. ત્યારે માલતી બોલી કે
અહેન હું સાથે આવું? ના ના ગાડી તેમાં વળી સાથે આવ-
વાનું શું કામ છે? તું બેશ હું હાલને હાલ આવું છું. માલતી
બોલી કે અહેન આવેલો માણસ મને અપરિચિત લાગે છે.
કે શું ગોટાળો હોય. જ જ તું તો સદાની ડરપોક ને
ખીકણ રહી. શું મને કાઈ ઉપાડી જશે? ના ના અહેન હું
તો સ્વભાવીક કહું છું, પણ અહેન સુભદ્રા તારી અહેનપણીને
સાથે લઈ જવા ચૂકીશ નહીં. વળી તારા સિવાય મારી
અહેનપણી ખીજી કઈ છે? મારા કરતાં વધે તેવી છે બોલને
કાણ છે તારી નાની કટારી? હા હા ખરાખર. તરત જ
સાકલાની સોડમાં કટારી છુપાવી ગાડીમાં બેસી આવેલા
માણસને પણ સાથે લઈને ચાલી. ગાડી ખરાખર નગર
અહાર આવી અને અગીચા નજીક જ્યાં ગાડી આવી કે
તરત જ દસ પંદર માણસોનું ટોળું ગાડી ઉપર ધસી
આગ્યું અને સુભદ્રાની ઉપર ચાદર નાંખી દીધી અને તરત
જ ત્રણ ચાર માણસો તેને ઉપાડી લઈ ઘોડા ઉપર નાંખી
તે ચાલી ગયા. ગાડીવાન પણ બેભાન થઈને જમીન ઉપર
પડ્યો હતો. ગાડી પણ ભાગી ગઈ હતી. ઘોડો પણ છુટી
ગયો હતો. અનાવડી માણસ ઢોંગ કરીને પડી રહ્યો હતો.
સુભદ્રાએ બચાવો બચાવોની ધણી જ બુંમે પાડી પણ
કાંઈના કાન પર અવાજ ન આવ્યો. તે વખતે એક ઘોડે-
શ્વાર દોડતો દોડતો તે જગ્યાએ આવ્યો અને બેભાન થયેલા

ગાડીવાનને શુદ્ધિમાં લાવી અને પુછ્યું કે શું હકીકત હતી ? ગાડીવાને કહ્યું કે શશીકાન્તની ચીઠ્ઠી આવવાથી સુભદ્રાએન તેમને મળવા આવતા હતા અને રસ્તામાં પાપાઓ બહેનને ઉપાડી ગયા. કંઈ બાબતુ ગયા ? ગાડીવાને ઇજારાથી ખતાવ્યું કે ઊગમણો દીશ્વા તરફ ગયા છે તરત જ ઘોડેસ્વારે તે બાબતુ પોતાનો ઘોડો દોડાવ્યો.

ગાડીનો ઘોડો જે છુટી ગયો હતો તે ઘોડો દોડતો દોડતો પોતાના માલીકને ત્યાં પાછો આવ્યો. ઘોડાને એકસો આવેસો જોવાથી સોમદત્ત શેડને ફાળ પડી અને તરત જ પોતાના મુનીમ સામરચંદને બોલાવ્યો અને ધરના તમામ માણસો બેગા થઈ ગયા. જે જગ્યાએ ગાડી પડી હતી ત્યાં આવ્યા અને જોયું તો ગાડીવાન બેભાન દશામાં પડ્યો હતો. ગાડીવાનને ઉપાડી શેઠ ઘેર લાવ્યા તેવામાં માલતી પણ આવી તે વખતે શશીકાન્ત શેડને મળવા આવ્યો હતો ત્યાં સોમદત્ત બોલ્યો કે શશીકાન્ત તમે સુભદ્રાને બોલાવી હો ? શશીકાન્ત બોલ્યો મેં તો કંઈ બોલાવી નથી. ત્યારે કાગળ તમે નહોતો લખ્યો ? ના ના તેમાનું કશું જાણ્યું નથી.

પેલા સરદારની કહેલી વાત સાચી. મારી સુભદ્રા આકૃતમાં આવી પડી. ત્યાં શશીકાન્ત બોલ્યો આપ ચીંતા ના કરશો હું મારા પ્રાણના બોને શોધી લાવીશ. માલતીને શશીકાન્તે કીધું કે વિનયકુમારને સમાચાર આપજો અને કહેજો કે વીરસેનને સમાચાર આપજો તેમ કહી શશીકાન્ત જાય છે.

પ્રકરણ ૧૫

સુભદ્રા ચામુંડાની ગુફામાં

સુભદ્રાને પકડી પાપીઓ તેને ચામુંડાની ગુફામાં લઈ
આવ્યા. પાછળ પડેલા ઘોડેશ્વારે તેને લઈ જતાં જોઈ હતી
પણ તે લોકો ધણે જ દુર હતા તેથી તે લાચાર થયા હતા
અને વિચારમાં ઉભા રહ્યા કેવી રીતે સુભદ્રાને બચાવવી.
દુષ્ટસિંહની સુચના મુજબ દુર્ભનસિંહે સુભદ્રાનું દરજી કરવાનું
કામ બરાબર બજાવી તેને ગુફામાં છાવી મુકી તમામ માણસોએ
પોતાના મોઢા ઉપર બુરખા નાખેલા હતા તેથી કોઈને
ચહેરો ઓળખાતો નહોતો. સુભદ્રા જ્યારે શુદ્ધિમાં આવી
ત્યારે બોલી કે, બહાદુર નામદ પાપીઓ મને લાવવાનું શું
કારણ છે? શા માટે મારા જેવી અમળાને પકડવા માટે આદવા
બધા બહાદુરોને આવવું પડ્યું તે તો કહો? તેમાંથી એક જણ
બોલ્યો કે તેનો જવાબ તને અમારા સંદાર આપશે. તેજ
વખતે દુષ્ટસિંહ પણ મોઢા ઉપર બુરખો નાખી આવી પહેચ્યો.
તમામ બહાદુરો ચાલ્યા ગય છે બધા પાપીઓ ચાલ્યા ગયા.

સરદાર—કેમ છોકરી તારે જો છુટવું હોય તો તારા પિતા પાસે લાખ રૂપોયા મંગાવી આપ અને જો નહીં મંગાવે તો તારા પ્રાણુ લેવામાં આવશે સમજી ?

સુભદ્રા—આ પ્રમાણે એક અમળા ઉપર જીલમ કરી રૂપોયા માગતા શરમ આવતી નથી ? તારી તાકાત નથી કે તું મારા માથાનો વાળ પણ વાંકો કરી શકે. મને મારા પ્રભુ ઉપર ભરોસો છે તે જરૂર મને સદાય કરશે અને તારા પાપોના બંધનમાંથી મને મુક્ત કરશે.

સરદાર—અરે નાદાન તું તારા મુખનો પણ વિચાર કરતી નથી ? તું તારી મદમાતી જીવાનીનો ખ્યાલ કરતી નથી ? મને તારા ઉપર દયા આવે છે માટે મારું કહું માન અને તારા બાપ ઉપર લાખ રૂપોયાની ચીઠ્ઠી લખ અને તું મુક્ત થા.

સુભદ્રા—તારા જેવા નરપિશ્ચાય હીચકારાની ધમકીથી આ સુભદ્રા ડરે તેવી નથી. પ્રભુની મરજી સિવાય તારી તે શું તાકાત છે કે મારા શરીરને પણ રૂપ રૂપ કરી શકે ! નાદાન જન તો પ્રભુનો ડર રાખ.

સરદાર—હવે જોયો તારો પ્રભુ તારા પ્રભુમાં શક્તિ હોત તો તને ગયાવશે અત્યારે તો તારો પ્રભુ હું છું હું ધારું તો તને પગવારમાં જમીન ફાંસત કરી શકું તેમ છું માટે હજી તને કહું છું કે તું માની જ નહિ તો મારે નીરૂં પાથે તારા ઉપર કઠોર બનવું પડશે માટે મારું કહું માનીજા.

સુભદ્રા—યું મોટો જાણે દેવનો દિકરો ! મારો પ્રભુ તું છે ? તારામાંને કુતરામાં શું ફેર છે તારા જેવા તો કંઈક ગયા અને જશે પણ સાચને આંચ નહિ આવે સમજ્યો ? ક્યાં તું કાગડો અને ક્યાં દાંસ ! તેં તો તારી જનેતાની કુખ લગતી છે. તેના કરતાં તો પત્થર પાક્યો હોત તો ધોખીને ધોવા પણ કામ આવત નર પિશ્ચાય !

અરે કાણુ છે હાજર? ત્યાં તો ફસ માણસો આવી હાજર થયા. જાઓ સામેના ખુણામાં તેના હાથ પગ યાંધી નાખી પુરો અને એ માણસો તેની પર ચોકી રાખે બધાં સુધી તે પોતાનું અભિમાન ન મુકે ત્યાં સુધી તેને ખાવા પીવા કશું પણ આપશો નહિ. જવો સરદારનો કુકમ. સુભદ્રાને સરદારના ફરમાન મુજબ હાથપગ મજબુત યાંધી મુકાની બાબુના ખુણામાં બંદીવાન બનાવી રાખી મુકી. સુભદ્રા અત્યારે બચકર આકૃતમાં હોવા છતાં તેના મોં પર જરાપણ બાની કે ઉદાસી હતી નહીં. પોતે પોતાના આત્મજાળના વિશ્વાસ ઉપર નિર્ભર હતી. પોતાના શીલ ઉપર અને મુરબકિત અને પ્રભુ ભકિત પર સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા હતી તેટલે જ્ઞાત ચીતે મુંગી મુંગી બેસી રહી હતી અને પોતાના મનથી શુદ્ધ દીલથી મન વચન અને કાર્યથી અરહિત ભગવાનનો જાપ જપવા માંડી. અને મનમાં બોલી કે હે પ્રભુ ! આ દાવાનળ દુઃખમાંથી મને નિર્દોષિત મુક્ત કરો અને મારું શીયળ સાચવો. હે કૃપાનિધાન મારે તારો આશ્રય છે, હે કૃપાનિધાન મને તારો આધાર છે, કુખીનો બેઘી છે, હે તરણુ તારણુ દેવ આ રંક દીકરીને સહાય કરજો અને પાપીઓનો પરાજય કરી મારા શીલનું રક્ષણ કરજો.

આ વખતે દુષ્ટસિંહે સુભદ્રાને ચોવીસ કલાકનો સમય આપ્યો. જો આટલા સમયમાં તું તારો નિશ્ચય બરાબર મારો મરજી પ્રમાણે નહિ કરે તો તને બચકર કપટ આપોશ. આટલું બોલી તે પોતાના કામે ચાલ્યો ગયો.

શશીકાંતે પણ સુભદ્રાની શોષ માટે જે દીશાએ સુભદ્રાને ઉપાડી ગયા હતા તે જ દીશા તરફ પ્રભુ ભરોસાએ ચાલવા માંડ્યું પણ કોઈપણ જાતના સુભદ્રાના સમાચાર મળ્યા નહિ

તો પણ નીરાશા ન રાખતાં હૃદયમાં આશા રાખી આગળ
 પોતાના નિશ્ચયમાં પોતે ધણો જ મજબુત હતો. તે જ વખતે
 જે સરદારને સોમદત્ત શેકના મકાનપર જોયો હતો તે જ
 સરદાર તેના જોવામાં આવ્યો. તેવા જ શશીકાંતે
 દોડતા જઈને સુભદ્રાના હરણ ચયાના સમાચાર
 આપ્યા. સરદારે કીધું કે મને ખબર છે. ત્યારે શશીકાંત
 અને સરદાર વિચારમાં પડ્યા કે હવે શું કરવું.
 આખરે પ્રભુ પ્રેરણાથી વિચાર આવ્યો કે ચામુંડાદેવીની
 ગુફા તરફ જવું વખતે ત્યાં પણ હોય. તે વખતે સરદાર ખોલ્યો,
 ભાઈ શશીકાંત ચામુંડાની ગુફાનો રસ્તો ધણો જ ભયંકર
 અને વિકટ છે ત્યાં તમારા જેવા એકલા માણસનું કામ નથી
 માટે મારી સલાહ યોગ્ય લાગે તો હાલ તો મારી સાથે પાછા
 ફરો. તે વખતે શશીકાંતે જણાવ્યું કે મેં તેવો વિકટ રસ્તો હશે
 તો પણ હું ત્યાં પ્રાણના ભોગે પણ જઈશ અને સુભદ્રા જે
 તે જ ગુફામાં હશે એવું જણાશે તો જરૂર મેં તેવું જોખમ
 ખેડીશ અને સુભદ્રાને છોડાવીશ અને તેના માતા પિતાને
 સોંપીશ. માટે સરદાર સાહેબ હવે આપ પધારો છું તો મારા
 ભગવાનના બરોસે જઈશ ત્યારે સરદારે કીધું કે બલે તમે
 જાઓ હું આ કટારી આપું તે સાથે રાખો વખતે ઉપયોગમાં
 આવશે માફ કરજો સરદાર સાહેબ હું તો સાચો અહિંસાવાદી
 છું મારા ખયાલ માટે પણ મારે હથીયારનો ઉપયોગ કરવો
 તે મને વ્યાજબી લાગતું નથી હું તો મારા આત્માના વિશ્વાસ
 ઉપર જઈશ અને સુભદ્રાને છોડાવી લાવીશ શશીકાંતે જણાવ્યું.

સરદાર પણ શશીકાંતનો નિશ્ચય અને દૃઢતા જોઈ ખુશી
 થયો અને મનમાં ખોલ્યો કે શ્યાદ આશ છે વીરનર તારી વીરતાને
 અને નીકરતાને પ્રભુ જરૂર તારા નેક કામમાં મજા આપશે.

શશીકાંત સુભદ્રાની શોધ માટે મસ્તપણે ચાલવા માંડ્યો
 તે જ વખતે ગુરૂદેવ માનસૂરીને રસ્તામાં જોવામાં આવ્યા ગુરૂ-

દેવ આપ ક્યાંથી ? ત્યાં તો ગુરૂદેવ બોલ્યા કે શશીકાંત તું ગમ રાથેલો કેમ જણાય છે ? ગુરૂદેવ જીલ્મ થઈ ગયો છે સુભદ્રાદેવીને લુટારાઓ ઉપાડી ગયા છે તેની શોધમાં જહિંધું ગુરૂદેવને સુભદ્રાના હરણ થયાની ખબર નહોતી તેથી ગુરૂદેવ અચાંખે પામ્યા. શું તું સત્ય કહે છે ? હા ગુરૂદેવ હું સત્ય જ કહું છું શશી એ ખુલાશો કર્યો. તરત જ ગુરૂદેવે આશીર્વાદ આપ્યો જરૂર દેવી સુભદ્રાનો છૂટકારો નિર્ભયપણે તારા જ હાથે જલ્દી થશે તરત જ ગુરૂદેવના વચન પર શ્રદ્ધા રાખી શશીકાંત સુભદ્રાની તપાસ માટે નીકળે પછે આગળ ચાલ્યો શશીકાંતની સુચના મુજબ માલતીએ વિનયકુમારને સમાચાર આપ્યા વિનયકુમાર પણ વિરસેન ને મળ્યો અને અન્ને ખીરાદરે પોતાને વેશ પલટો કરી તે પછી આમુંડાની ગુફાના રસ્તે જવા સાફ નીકળ્યા.

શશીકાંત ચાલતાં ચાલતાં ગુફાની નજીક આવ્યો અને ગુફાની નજીક ગીચ ઝાડીમાં સંતાઈ ગયો, અને ગુફાની આજુ-બાજુ થતી હીલચાલ ઉપર નજર નાખતો હતો તે વખતે બે લુટારા ગુફાની બહાર આવતા જોયા, તે અન્ને લુટારાઓ ઝાડી અને જંગલની સુંદર હવા લેતાં તે જગ્યાએ વિસામો લેવા બેઠા અને વાતો કરવા લાગ્યા. કેમ દોસ્ત ! શશીકાંતના નામથી ચીડી લખી સુભદ્રાદેવીને કેવી રીતે સપાડાવી છે સરદાર દુષ્ટસિંહ સાહેબ પણ આપણી બહાદુરી જોઈ ખુશ ખુશ થઈ ગયા છે. પણ ચાર તે તો બંધી વાત સાચી પણ સુભદ્રા જેવી તેવી નથી જાણે સિંહજી જેવી વિકાળ અને બળંકર સી લાગે છે. પણ દોસ્ત આપણો સરદાર પણ ક્યાં જોડો છે ? તે તો હવે થોડા જ વખતમાં નગરનો રાજ થવાનો અને આપણા કામના માટે લાખો રૂપિયા બક્ષીસ આપવાનો છે સમજ્યા ?

સરદાર સાહેબ તો અત્યારે પોતાના નિવાસસ્થાને ગયા છે

અને સુભદ્રા હાલમાં આપણા પહેરા નીચે છે. ખુદ ભગવાન આવે તો પણ સુભદ્રાને કોઈ છોડાવી શકે તેમ નથી માટે દોરત આ સુંદર ખુશનુમા હવામાં જરા આરામ કરીએ કુદરતે પણ તેમના આરામના કાર્યમાં સુંદર સહકાર આપ્યો. અને જાને નરપીશ્વારો નીંદ્રાધીન થઈ ગયા. આ તકનો લાભ લઈ શશીકાંત પણ પ્રજુના ભરોસા ઉપર જીવનને હોડમાં મૂકીધીમે પગલે આગળ ચાલ્યો. ચાલતાં ચાલતાં કંઈક અવાજ આવ્યો. જે આજુથી અવાજ આવતો સાંભળ્યો તે તરફ ગયો અને તે જગ્યાએ જુએ છે તો સુભદ્રા બેભાન સ્થિતિમાં પડી હતી.

તરત જ શશીકાંત બોલ્યો કે સુભદ્રા સાવધ થા ! સુભદ્રાને કાને પરિચીત અવાજ આવવાથી સાવધ થઈ અને સુભદ્રા ચમકી કે કોણ ? તે તો હું શશીકાંત ! તમે આ મોતની ખીણમાં ? સુભદ્રા બોલી. ત્યાં શશી બોલ્યો કે હાલમાં વધારે વખત ગુમાવવો તે જોખમ છે. ત્યાં સુભદ્રા બોલી કે હું શી રીતે ઉઠી શકું મને તો મજબૂત બંધને બાંધી છે. તરત જ શશીકાંતે કટાર વતી તેના બંધન છોડ્યા અને તરત જ ઝપાટાબંધ જાને જણા ગુફાની બહાર આવ્યા. અને ગુફાના પાછલા રસ્તે થઈ ચાલી નીકળ્યા અને પાપીઓ હાથ બચ્ચતા રહ્યા. સુભદ્રા અને શશીકાંત ધણી જ ઝડપથી ચાલે છે તેવામાં સરદાર જાણે તેમની રાહ જોઈ ને ઉભો રહ્યો ન હોય તેમ તેઓના જોવામાં આવ્યો. તરત જ શશીકાંતે કીધું કે આપ હવે આ સરદાર સાથે આપના ઘેર સોંપાવો અને હું વિનય-કુમારને મળીને આવું છું. સુભદ્રાએ ઉપકાર માન્યો અને બોલી કે આજે આપે મને જે જીવતદાન આપ્યું છે તેનો બદલો ક્યારે વાળીશ ? સાચો મનુષ્ય તો કર્તવ્યની આજ્ઞા રાખે છે બદલો તો પ્રજુની પ્રેરણા સિવાય કોઈ વાળી શકતું

નથી. મેં મારી ફરજ બજાવી છે. પણ આજની વાત તરૂન
અપ્ત રાખશે. શસ્ત્રીકાંતે કીધું. સુભદ્રા કહે જેવી આશા.

સરદારના ઘોડા પર સુભદ્રાને વિદાય કરી શસ્ત્રીકાંતે હવે
નિર્ભયપણે વિનયકુમારને મળવા ગયો તે બંને જણા રસ્તામાંજ
મળ્યા.

સુભદ્રા અને શસ્ત્રીકાંતના ગયા પછી થોડી જ વારમાં
પાપીઓ જાગ્યા અને ગુફામાં ગયા અને ત્યાં સુભદ્રાને નહિ
જોતાં બંને જણા ચમક્યા અને વિચારવા લાગ્યા કે સુભદ્રાને
કોણ ડોડાવો ગયું? હવે સરદારને શો જવાબ આપીશું.--?

પ્રકરણ ૧૬ મું

સુભદ્રા પિતામૃદે

સોમદત્તશેઠ અને સદ્ગુણી તથા તેનો મુનીમ સાગરચંદ્ર તથા તમામ નોકર વિગેરે સુભદ્રાના થએલા હરખુથી બહુજ મમગીન દશામાં આવી પડ્યા હતા, દિવસ એક વરસ જેવડો બાસવા લાગ્યો, ચિંતાતુર રીતે એક આરામ ખુરસીમાં બેઠેલા હતા, જાણે કોઈ ભયંકર ઉંડા વિચારમાં ન હોય તેમ બાસતા હતા.

સુભદ્રાને અચાવ કેવી રીતે કરવો તેના વિચારમાં ગરકાવ થઈ ગયા હતા. કોઈ પણ જાતનો રસ્તો સૂઝતો ન હતો. તેવામાં સોમદત્ત શેઠના કાન સ્પર્શવા બન્યા અને કોઈના પગરવનો ધ્વની કાને અથડાયો. તે સંચેત થયા અને સામે નજર કરી તો દૂરથી કોઈ ઘોડેસ્વાર આવતો જણાયો. તેની બાજુમાં પોતાની દિકરી સુભદ્રા દેખાઈ તે આનંદના આવેશમાં આવી જઈ બહાર આવી ઉભો.

જેવો ઘોડેસ્વાર ધરના આંગણે આવી હિમો રહ્યો તેવોજ સોમદત્ત દોડ્યો. સુભદ્રા તુ કયાં ગઈ હતી તને કાણે અચાવી ? આનંદમાં ને આનંદમાં તે બોલી ઊઠ્યો.

પિતાશ્રી ! જરા શાંત થાવ મને આ સરદારે અચાવી છે અને તેજો ! મને અહીં મુકવા માટે પણ આવ્યા છે. તેમનો ઉપકાર માનીએ તેટલો ઝોઝો છે.

શેઠ ! અચાવનાર હજાર હાથવાળો બગવાન છે. અને ગરીબ વીરનર શશીકાંત છે. દ્યો, શેઠ ! હવે, હું બંધશ્વ. મને રજા આપો !

સરદાર ! આજનો એક દિવસ શેઠાઈને જાઓને ! ના, મારે ખાસ કામ છે. એટલે હું શેઠાઈ શકું તેમ નથી, ફરીવાર વળી મળીશું. સરદાર ઘોડા ઉપર સ્વાર થઈ ચાલી નીકળ્યો.

વાંચકગણ ! આ સરદાર કાણુ હતો તે તમો સમજી શકશો. તે કોઈ નહીં પણ દયાવતિ પોતે જ હતી.

સુભદ્રાના આવ્યાના સમાચાર વામુવેગે આખા શહેરમાં પ્રસર્યાં. હજારે માનવીઓ તેની મુલાકાતે આવવા લાગ્યા. સુભદ્રાએ પોતાના માતા-પિતાની હાજરીમાં સર્વ હકીકત રજુ કરી. અને ખાનગી એ મુયના આપી કે શશીકાન્તનું નામ જરાપણ બહાર આવવું જોઈએ નહિં. કારણકે જો તેનું નામ જાહેર થશે તો પાપીઓ તેનો નાશ કરશે. જાવિબમાં નામ જાહેર કરવાનું ખાકો રાખશો.

પોતાની દિકરી ઉપર, વિતેલી વાત સાંભળી બધા હિંમતીન થએલ પરંતુ તેનો અચાવ થવાથી પ્રભુનો ઉપકાર માન્યો.

કેમ ? બહેન સુભદ્રા ! આ બહેનનું કહેવું તમને સાચું લાગ્યું કે નહિં ? માલનીએ ધરમાં પ્રવેશતાં જ પુછ્યું.

હા બહેન! બરાબર, સાચું જ છે. અક્ષરશઃ સત્ય છે. પરંતુ ભાવીમાં જીવનની કસોટી થવાનું નીર્માયું હોય તે કાશ્ય મિથ્યા કરી શકે તેમ છે? સુભદ્રાએ જવાબ આપ્યો.

બહેન! સાચું બોલ, તું કવી રીતે મુક્ત થઈ?

બહેન! અત્યારે તે વાત કરવાનો અવસર નથી. અવસર આવે તને બધું જણાવીશ.

આમ બેઉ બેનપણીઓની વાતો ચાલી રહી છે તેવામાં અગાધ્યા પુરૂષો લામતી બે વ્યક્તિઓ સુભદ્રાદેવીને મળવા આવ્યા. સુભદ્રાદેવીએ તે બંનેને સારી રીતે ઓળખી લીધા.

પધારો! પધારો! પ્રાણદાતા! સુભદ્રાએ હૃદયના પ્રેમથી આવકાર આપ્યો.

નાક ઉપર આંગળી મુકી ચુપકીદી જળવવા સામી વ્યક્તિ બેઠી રહી.

અન્ધુ! તે બીજું કામ નહિં પણ શશીકાન્ત અને વિનવ-કુમાર બેઉ બહુ અભાગ્યા થઈને આવ્યા હતા.

શશીકાન્તના આવ્યાના સમાચાર સાંભળી તમામ ઘરના માણસો આવી પહોંચ્યા, અને બહુ પ્રેમથી ઉમળકાભેર શેઠ સોમદત્તે તેા શશીકાન્તને પોતાના બાહુપાસમાં બેઠી લીધા.

બાઈ! તમે તેા મારી ઇજ્જત અને માઈ સર્વસ્વ બચાવી મારા ઉપર મહાન ઉપકાર કર્યો છે.

શેઠ સાહેબ! સૌ કામ પોતપોતાની ફરજ બજાવે છે. તેમાં કંઈ વધારે કરતાં નથી. શશીકાન્તે નમ્રતાથી જવાબ આપ્યો.

બીજા શા સમાચાર લાવ્યા છે?

વિનયકુમાર વચ્ચે જ યોલી બેઠ્યો. શેઠ, સાહેબ ! બેન સુભદ્રાના અપહરણના સમાચાર સાંભળી સમગ્ર પ્રજા ઉશ્કેરાઈ મઈ છે. અને ધણુંકરીને આજે જ સાંજે ચાર વાગે મહાબળ બેથું થવાનું છે. અને તેઓ બેગા થઈ મહારાજ પાસે ન્યાય માગવા શું વિચાર કરવો તેનો નિર્ણય કરવાના છે. કદાચ તેમાં આપને પણ આમંત્રણ મળે તો ના નહિ. તે વખતે તમે ત્યાં હાજર રહેશો. અમો પણ તમેને મળીશું.

સમય જોઈ સશીકાન્ત મહાબળને કંઈક બે સળે કહેશે. તો આપ જરા પણ ગાફેલ ન રહેશો. આવતી આફત સામે ઝડપવા તૈયાર રહેશો. આ વાત મહારાજ તથા શુદ્ધિનીધાન પ્રધાનના કાન સુધી પહોંચી મઈ છે. આ વાત સાંભળી તેઓ પણ ધણા ગુસ્સે થયા છે.

દરેકને પાપી દુષ્ટસિંહ ઉપર વહેમ જાય છે. હવે જે થાય તે જોયા કરશો. હવે બવિધમાં શું રસ્તો લેવો તેનો વિચાર કરવો જોઈએ.

દુધના બે કટોરા લઈ માણસ આવ્યો અને સશીકાન્ત તથા વિનયકુમાર આગળ મુકી બેઠો રહ્યો.

એવામાં અચાનક માનસૂરિઆચાર્ય આવ્યાના સમાચાર મળ્યા. તેથી બધાએ ગુરૂદેવના ચર્ણોમાં પ્રણામ કર્યાં.

ગુરૂદેવે પોતાનું આમન લીધું. વત્સો ! હું તો બેન સુભદ્રાની ખજર પુછવા જ આવ્યો હતો. અને તેના છુટકારાના સમાચાર જાણી મને ગુરૂ તરીકે ધણો જ આનંદ થયો છે. પ્રજા તેની રક્ષા કરે. વત્સો ! હજી તમારા ઉપર આફતો ધણી જ આવશે. તેમાં ઉતાવળ કરવાથી આરંભેલું કામ કદાચ ચગડી જશે. માટે જે જે કામ કરે તે ધણી

જ સાવચેતીથી કરતા રહેશે. પરમાત્મા તમને જરૂર સહાય કરશે. અને આખા દેશમાં તમને યશસ્વિતા મળશે. બેટા સુભદ્રા તને અભ્યાસ શીખવવાની મારી મહેનત આજે સફળ થઈ. વિદ્યાપીઠમાં અભ્યાસ કરી તેં તારૂં સ્વમાન સાચવી આવેલી આફતમાં તેં જે બહાદુરી ગતાવી, તેના માટે મારા તને અંતઃકરણથી અભિનંદન છે. વત્સે ! ગુરૂ તરીકેના મારા પવિત્ર આદર્શની સાવનાના લીધે મારી તમને આગા છે કે આ આદર્શ અને પવિત્ર કુટુંબને હર-હમેશાં દુઃખમાં તન મન ધનથી સાચા હૃદયથી હમેશાં મદદ કરશે. શશી અને વિનયે કીધું કે જેવી ગુરૂદેવની આગા. તે વખતે માલતી બહારથી સમાચાર લઈ કહેવા આવી કે આવતી કાલે જાજરે ચાર વાગે સમગ્ર મહાજન બેઠુ થવા માટે બ્રાહ્મણે ટેલ મારી છે. અને સમગ્ર પ્રજા-જનોને આવવા માટે આમ્રહ બરી વિનંતી કરી છે. ઠીક શેઠ જાહેબ હું અને વિનયકુમાર હવે જવાની રજા લઈએ છીએ. કારણ કે મારી માતૃશ્રી ગાહ જોતા હશે શશીકાન્તે કીધું.

શેઠ જવાની રજા આપી. બંને ખુશીથી પધારા. સમય મળે તો પાછા આવશે. જેવી આગા શશી અને વિનયકુમાર જન્મે યુવાન ગુરૂદેવને પગે લાગી પોતાના ધેર ગયા. ગુરૂદેવ પછુ બધાને આજ્ઞાવાદ આપી પોતાની વિદ્યાપીઠમાં ગયા. સૌ પોતપોતાના કાર્યમાં પ્રવર્ત થયા. માલતી અને સુભદ્રા વિનયકુમાર અને શશીકાન્તની પ્રશંસાની વાતો કરવામાં મશગુલ બની.

પ્રકરણ ૧૭ મું

દુષ્ટસિંહનું નિવાસસ્થાન અને દુર્મંદસિંહનું આગમન

દુષ્ટસિંહના હાથમાં મહારાણી રમકઠાની માફક આવી ગઈ. અને સુબદ્રા પોતાના પગમાં આગાદ સપમાઈ ગઈ. તે દારણથી પોતે આજે બહો જ ખુશી થતો થતો પોતાના નિવાસસ્થાનમાં હવાઈ ફિલ્મ પાંધતો હતો. ખસ હવે હું રાજ ચર્મશ અને મહારાણી હંમેશના માટે મારી ગુલામડી બનશે. તેવામાં દયાવતિ આવી. પ્રાણેશ ! આજે આપ બહુ જ આનંદમાં હોયો છો ? હા દેવી, જ્યારે માણસ પોતાના કામમાં સફળતા મેળવે ત્યારે તેને આનંદ જ હોય ને, દેવી તમને આજે આનંદમાં જોઈ મારા મનને હું ભાગ્યશાળી બન્યો છું. શા માટે આપ ભાગ્યશાળી ન બનો આપના આનંદમાં મારો આનંદ હોય. અને દુઃખ પણ હોય દયાવતિ બોલી, ત્યાં દુષ્ટસિંહ બોલ્યો કે દુઃખ શાનું હોય ? તમારા માટે વૈભવ વાડી નોકરચાકર દાસ દાસીઓ સેંકડો માણસો તમારી તહેનાતમાં હોય છતાં તમે શા માટે દુઃખ કહો છો ?

દયાવતિ—નાથ કોનું સુખ પતિના સાચા પ્રેમમાં હોય છે. તેના અર્જુની સેવામાં જ તેનો મહિમા હોય છે. બાકી વૈભવવાડી ગમે તેટલા હોય તો પણ હૃદયનું સુખ ન હોય તો બધા વૈભવો નકામા કહેવાય છે.

કુષ્ઠસિંહ—એવું તે મારા તરફથી તમને ક્યું કુખ થયું છે કે આજે તમે બંગ બાપામાં મોલો છો ?

દયાવતિ—તે તો મનુષ્ય સ્વભાવની રીત છે. પોતાની જુલ પોતાને સમજતી નથી નાથ. આજે સુભદ્રાનું હૃદય ગમે તે પાપીઓએ ક્યું હશે લોકવાયકા તમારા ઉપર વહેમ લાવે છે. આજે તમારા માટે પ્રજામાં અણુમતો પેદા થયા છે. માટે નાથ હજુ પણ આ દાસીનું રહેવું માને તો કર જોડીને વિનંતી કરે છું કે પાપના રસ્તા ઉપરથી આપા ખસી નીતી અને નીમક હલાલી કરતાં સ્ત્રીઓ. નાથ ઉજળું એટલું દુઃખ હોય પણ આખરે તે હાસ તે હાસ. માટે આ આપના આશરે જીવનારી કીંકરીનું એક વચન તો માન્ય કરો. નહિં તો બધો જ પસ્તાવો થશે. પછી તો આપની મરજી.

દયાવતીની દહંબરી વાણી સાંભળી પણ પાપીના હૃદયના ઉપર સારી અસર થવાના બદલે માઠી અસર થઈ, અને બોલ્યો કે શું તું મને એવો નીચ અધમ જાણે છે ? શું તને તારા પતિના અવગ્રહ જોવા શોભે છે ? શું તું તારા આ સાધવી પણાને વિચાર નહીં જ છોડે ? શું તું મારી સાથે મારા કામમાં સહકાર નહીં આપે ? બોલ તું શું મારાં કામમાં શીખામણ આપવાના બદલે સહકાર નહીં આપે ? જ્યારે જુઓ ત્યારે તારી રોતી જ સુરત જોઈ છું. તારામાં મને ખુશી કેમ કરવો કેવી રીતે પ્રેમ કરવો તે તો સાવ જ મીઠું છે.

ઠીક તું તારે ચાલી જ મારે તારી જરૂર નથી હવે ખચર-
દાર જો મારા કાર્યમાં વચમાં આવી તો તું તારી વાત જાણી !
આ પ્રમાણે અપમાનિત બાષા સાંભળી હયાવતી શાંત મનથી
પોતે ત્યાંથી ચાલી ગઈ અને નીસાસો નાંખતી બોલી કે
પરમાત્મા તેમને સહુભુક્તિ આપો ! તે વખતે દુષ્ટસિંહના
આવાસના રસ્તા ઉપર એક મહાત્મા ભજન ગાતો ગાતો
સંકળાયો.

સજ્જન સુણો સૌ, ચાર દીનનું મહેમાન

રથું નથી કાઠ કાયમ જગમાં, જ્ઞાને કરે અભિમાન

—સજ્જન સુણો ૧

આવી યુવાની જરૂર જવાની, માટે તું બન દીનસાન

કામ ક્રોધને મનથી જીતે, તેણે જીત્યો ભગવાન.

—સજ્જન સુણો ૨

સત્તાધિશે સત્તાના મદમાં, બુદ્ધ્યા પોતાનું જ્ઞાન.

રાજ્ય વૈભવ ભોગવવા કાજે, કંઈકના ચુસ્તા પ્રાણ.

—સજ્જન સુણો ૩

બુદ્ધ્યો ત્યાંથી ફરી ગણી લે, સાચવ તારું રથાન.

જ્યારે પલટારો ભાગ્યજ તારું, રહેશે નહીં કાઠ રહેકાણ.

—સજ્જન સુણો ૪

પત્નીયાને ભગીની ગણુજે, ગણુજે તું માતા સમાન.

પરધનને તું પત્થર સમજી, ધરને હૃદયમાં યાન.

—સજ્જન સુણો ૫

પાપીના પાપો જ વિચારો, ટકે ન કાયમ જાણ

કહે ભોગી તારી ફરજ સમજજે, નહિતો રખડે જેમ જ્ઞાન.

—સજ્જન સુણો ૬

મહાત્માનું સુંદર ભજન દયાવતિએ સાંભળી મહાત્માને દક્ષણા સીધું આપ્યું. મહાત્માએ આશીર્વાદ આપ્યા બેટા અખંડ સૌભાગ્યવતી રહે !

દુષ્ટસિંહના આ ભજન સાંભળવામાં આવ્યું પણ તેને તે ભજન ઉપર અભાવ થયો.

અને માણસને હુકમ કર્યો જ પેલા જોગટાને કહે કે તારો બકવાદ બંધ કર. માણસે મહાત્માને કીધું, બોલતા બંધ રહો નહિં તો જોવા જોવી થશે.

મહાત્મા બોલ્યા કે જોવી આપની આગા. પ્રભુ, તારા સાહેબને ભવિષ્યમાં બોલતા બંધ થવું પડશે તેવો મારો આશીર્વાદ છે.

તે વખતે દુર્મદસિંહ આવ્યો અને સમાચાર આપ્યા કે, સાહેબ સુભદ્રા છટકી ગઈ. શુભદ્રાના છટકો ગયાના સમાચાર સાંભળતાં જ દુષ્ટસિંહ ચમક્યો. કેવી રીતે છટકી ગઈ, કેણુ તેને છોડાવી મયું વિગેરે તમામ હકીકત અને સત્વર કહે ! સાહેબ આપના બમા પછી આપણા માણસો જરા બહાર આવ્યા હતા અને તે ઝાડોની ઠંડી હવામાં વાતો કરતા કરતા સુઈ ગયા ને તે ઉંધી ગયા તે તકનો લાભ લઈ ગમે તે પ્રકારે સુભદ્રા છટકી જવા પામી છે. તરત જ દુષ્ટસિંહ ક્રોધાવેશમાં બોલ્યો નાલાયક પાછાઓએ મારી હાથમાં આવેલી ખાજી ગુમાવી દીધી. ન્યાં આ વાત કરે છે ત્યાં તો બીજો માણસ સમાચાર લાવ્યો કે સાહેબ આવતી કાલે મહાજન રાજ પાસે ન્યાય માગવા માટે બેગું થવાનું છે. ત્યાં તો ત્રીજા માણસે સમાચાર આપ્યા કે મહારાજ સાહેબ આપને હાલને હાલ બોલાવે છે. એક પછી એક સમાચાર સાંભળતાં સાંભળતાં તે તદ્દન અશ્ચંત બની ગયો.

અને માણસને હુકમ આપ્યો કે, જા મહારાજના આવેલા માણસને કહે કે હાલ આવે છે. દુર્મંદસિંહ, તું મધુરી પાસે જા, અને સમાચાર આપ કે ભદ્રકુમારને બોલાવીને તારા પ્રેમમાં ઉદ્ધત બનાવ. ખીજા માણસને દાસી પ્રેમક્ષતા પાસે મોકલ્યો અને મહારાણી સાહેબને મળવા માટે હું આજે સાત વાગે મુગ સ્થાને આવીશ અને દુર્મંદને કહ્યું કે આજે રાતના બાર વાગે બધાને મુઠ્ઠામાં આવડાના સમાચાર આપજો. દુષ્ટસિંહ પણ મહારાજ પાસે જવા માટે તરત જ ઘોડેસ્વાર થઈ મહારાજની પાસે ગયો.

પ્રકરણ ૧૮ મું

મહારાજના મહેલમાં

મહારાજ શિકારથી જોવા આવ્યા કે તરત જ મહારાણીએ મહારાજ સાહેબને નમન કર્યું અને બહુ જ પ્રેમ-પૂર્વક કુશળતાના સમાચાર પૂછ્યા, અને બોલી કે પ્રાણેજ આપ આપની ચરણની દાસી ઉપર શા માટે નારાજ છો ? નાથ આપના વગર મને ઘડી પણ ચેન પકતું નથી. નાથ આજે તો તમને મારા બાહુપાશમાંથી છુટવા જ નહિ દઉં. અરે મહારાણી શું હું તમારાથી નારાજ છું ? તમારી સમજ ફેર જાય છે મારી તખીયતના કારણથી જ મારો સ્વભાવ એવો થયો છે માટે હું તો તમારો દરેક હુકમ ઉઠાવવા બધાએલો છું. આ પ્રમાણે મહારાજ અને મહારાણી વાતો કરે છે ત્યાં મહારાજના બોલાવ્યાથી પ્રધાન શુદ્ધી-નિધાન આવે છે. માણસે ખબર આપી અજઞાતા દીવાન સાહેબ પધાર્યા છે. મહારાજએ કહ્યું કે આગલા હોલમાં

એસાં હું આવું છું. ત્યાં મહારાણીએ જરા મગજને ચાલતી આપવા સારું યુક્તિઓ સુંદર સરખતનો પાલો મંગાવ્યો. તેમાં જરા સાધારણ ઉંચામનો દારૂ નાખ્યો હતો. દારૂની રાગને માહીતી નહોતી. દાસીએ સુંદર સુવર્ણ ગ્લાસમાં સરખત લાવી મહારાણીના કમલકરમાં મૂક્યો. મહારાણીએ પ્રેમ ભર્યા અવાજથી સરખતનો ગ્લાસ મહારાજને આપ્યો. મહારાજએ પીધો તેનો સ્વાદ બહોળા જ લાગ્યો તરત જ બીજો ગ્લાસ મંગાવ્યો બીજો પીધો અને તરત જ દીવાન પાસે જવા ઉઠ્યા. ત્યાં મહારાણી બોલી કે નાથ હરકત ન હોય તો આપની સાથે આવું. બહુ જ ખુશીથી તમે પણ આવો. મહારાજ અને મહારાણી બંને જણા મહેલના આગળના બાગના સુંદર હોલમાં આવ્યા. પ્રધાને ઉભા થઈ નમસ્કાર કર્યા તેવામાં દુષ્ટસિંહ પણ આવ્યો. દુષ્ટસિંહે પણ નમસ્કાર કર્યા પોતાના નિયત કરેલા આસન ઉપર બેઠો. બીજા પણ કર્મચારીઓને બોલાવ્યા હતા તે બધા આવ્યા પછી મહારાજએ પુછ્યું કે પ્રધાનશ્રી આજ કાલ નગરમાં શ્રાનો શોર બકાર ચાલે છે ?

પ્રધાન—નામદાર હાલમાં થોડા વખતથી લુટારાઓની ટોળાઓ બહોળા જ ત્રાસ વરતાવા માંડ્યો છે. આપના નગરના માનનીય શેઠ સોમદત્તની દીકરી સુભદ્રાને પણ લુટારાઓ ઉપાડી ગયા હતા અને તે સુભદ્રા પોતાની બહાદુરીથી ત્યાંથી છુટીને આવી ગઈ.

આ સિવાય હમેશાં રાજ્યની પ્રજામાં સારા સારા શ્રી-મંત્રો ઉપર જસા ચીઢીઓ મોતની ધમકીઓના પત્રો આવે છે. નગરમાં આપણો આટલો બધો બંદોબસ્ત હોવા છતાં પાપીઓ પકડાતા નથી.

આમદારાગએ દુષ્ટસિંહ સમો જોઈ પુછ્યું કે કેમ તમારો આટલા બધા મજબુત બદોષરત હોવા છતાં આટલા બધા બચાવેર ચુનહાજો થાય તે તમને શોઆ રખદ નથી તેના માટે તમે શું કહો છો ?

દુષ્ટસિંહ—હું તો આપશ્રીની તથા પ્રગની રક્ષા ખાતર નિમકદલાલીથી ચોવીસે કલાક આરામ લીધા વગર તે પાપીઓનો પોછો પકડવામાં જ લાગ્યો છું. અને આજથી આપ નામદારને ખાતરી આપું છું કે આઠ જ દિવસમાં તે પાપી ગુનેગારોને પકડી આપની સેવામાં હાજર કરીશ તે ખાતરની ચિંતા આપ નામદાર હવે ચિત્કુલ કરશો નહિ.

પ્રધાન—આપ તે ખાતરનો કોઈ જાવશો અને પાપીઓને પાપની શીક્ષા જરૂર આપાવશો પણ આજે મદા-જન ભેગું થવાનું હોવાથી મદાજનને શું જવાબ આપવો તેની સમજ પાડશો ? કારણ કે પ્રાગનો વડેમ રાજ્યના કમિ-ચારીઓ ઉપર છે અને આ તોફાનની અંદર પણ મને લાગે છે કે મોટો ઉડામાં ઉડો રાજ્યદારી ભેદ હોવો જોઈએ.

દુષ્ટસિંહ—આપનું કહેવું મને ખરાબ લાગતું નથી. રાજ્યનો દરેક કમિચારી રાજ્ય અને પ્રાગની વફાદારી વાળો છે અને તમામ અમલદારો સૌંમે નિમકદલાલીથી જ સેવા બજાવે છે. છતાં આપ ધડીઝર માની લોક કંઈ રાજ્યદારી હેતુ હશે તો તેને દાખી દેતાં આ દુષ્ટસિંહને ક્યાં વાર લાગે નેમ છે ? ફક્ત આપ નામદારની પાસે મારી વિનંતી એટલીજ કે મારા કાર્યમાં ખીજ કાઢ્યો માયું મારવું નહીં એટલી સત્તા મને આપવામાં આવે તો જુગો કે આ દુષ્ટ-સિંહ શું કામ કરી બતાવે છે !

પ્રધાન—તો આ મદારાજ સાહેબ બેઠા છે તેમની પાસેથી સત્તાની માગણી કરી શકો છો.

તરત જ દુષ્ટસિંહે મહારાણીને આંખના ઈશ્વારાથી સમ-
જાવ્યા તે તરત જ મહારાણી બોલ્યા કે પ્રાણનાથ દુષ્ટસિંહને
સત્તા આપવામાં કંઈ વાંધો નથી. માટે મારું તો માનવું છે
કે આપની તમામ જવાબદારી તેઓના શીરપર નાખોને ! જ્યાં
માટે આવા વખતમાં આપને આજસુધી કે પ્રમાદ કર્યો આ-
જથી નથી.

તેજ વખતે મહારાજ સાહેબની પાસે એક ખજૂર
આવીને પડ્યું અને તે ખજૂરમાં ચીટ્ટી નાંખેલી હતી. તે
ચીટ્ટી પ્રધાને તરત જ લીધી અને વાંચવા માંડી. રાજા તું
તારી તેમ પ્રગ્નની સલામતી આપતો હોય તો અમારો પીછા
મેલો મુકી દેજો નહિ તો તેનો પ્રભુ લેવામાં આવશે અને
આજથી આ રીતે જ નહીં પણ અંધીવાન પનાવીશું અને
આજે રાતના જ રું થાય છે તે જોયા કરજે

હી. તારો દુશ્મન.

ચીટ્ટી વાંચતાં જ પ્રધાન વિચારમાં પડ્યો. અને મહા-
રાજાને પૂછ્યું કે નામદાર કહો કે ન કહો આપના રાજ્યમાં
આ પ્રમાણે છુપા ગસસો પાપોઓના ઘણા જ હોવા
જોઈએ માટે અત્યારથી જ સંપૂર્ણ તકેદારીના પગલાં ઊરવાં
જોઈએ અને દુશ્મનોને જોર કરવામાં આવે તો જ પ્રજામાં
શાંતિ રથપાશે.

મહારાજ—કહો ત્યારે આ ગાળતનું શું કરવું ? મને તો
આમાં કંઈ સમજ પડતી નથી માટે તમે તેનો રસ્તો બતા-
વો. મારા શાંતિપ્રિય રાજ્યમાં આ અશાંતિનું કારણ શું
છે તે મને સમજતું નથી.

એટલામાં યુવરાજ સજ્જનસિંહ આવ્યો મહારાજને પગ
લાગી પિતાના પાસેના આસન પર બેઠો અને બોલ્યો કે

પિતાશ્રી શું વાત ચાલે છે. ત્યાં પ્રધાને તમામ વાત સમજવી. સનજનસિંહ બધું સંભળી રહ્યો અને વિચાર કરીને બોલ્યો કે મને આવી અજ્ઞાતિમાં રહેવું ગમતું નથી માટે આપની આજ્ઞા હોય તો થોડો વખત દેશાટન કરવા માટે જઈ. ત્યારે મહારાજ બોલ્યા કે બેટા જેવી તારી મરજી ખુશીથી જ અને જેમ બને તેમ વહેલાસર પાછો આવજો. યુવરાજના જવાની વાત દુષ્ટસિંહના સાંભળવામાં આવવાથી તે મનમાં ખુશી થયો અને બબડ્યો કે કુદરત જે કરે છે તે સાફ જ કરે છે.

ત્યાં મહારાણી બોલ્યા કે બેટા તારા પિતાની વૃદ્ધાવસ્થા છે, રાજ્યમાં તોફાન જગ્યું છે મહાબળ ભેગું થયું છે આવા વિપત્તિના પ્રસંગે તું જાય તો તારા પિતા માતાની રક્ષાનું શું થાય ? યુવરાજ બોલ્યો તેની ચિંતા તો દિવાન સાહેબ અને નગર કોટવાલ સંભાળે તેવા છે અને મારામાં આવું જોખમનું કામ કરવાની હોંમત પણ નથી માટે હું તો જઈશ. પ્રધાન મનમાં સમજ્યો જરૂર યુવરાજના જવામાં બેદ છે. ત્યારે પ્રધાન બોલ્યો કે નામદાર મહારાજ સાહેબ યુવરાજશ્રીની જવાની જ ભાવના છે તો આપ રાજ ખુશીથી રજા આપો ભલે જઈ આવે.

મહારાજએ યુવરાજને હા પાડી યુવરાજ જતાં જતાં માતાપિતાને પગે લાગ્યો અને દુષ્ટસિંહને કહેતો ગયો આપ જરૂર રાજ્ય અને પ્રજાનું રક્ષણ કરી શકશો એવી મને સંપૂર્ણ ખાત્રી છે અને આપ જરૂર તેમાં ફતેહ મેળવશો. દીવાનજી આપ તો મારા પિતા તુલ્ય છો બાળકની નામહાંઈ ઉપર ગુસ્સે ન થતાં મારા પ્રત્યે દયા રાખશો.

ભલે યુવરાજજી આપ નિશ્ચિંતે પધારો તરત જ યુવરાજ

રજા લઈને પોતાના નિવાસ સ્થાને આવ્યો. વિરસેનને ઓલાવ્યો બન્ને જણાએ ગોષ્ઠી કરી કુટુંબિહે પણ મહારાણીએ ઈશ્વારે કર્યો અને છુપું હાસ્ય કરી રજા લઈ જવા તયાર થયો. ત્યાં મહારાણીએ ટકાર કરી ત્યારે શું આપે તેમને વધુ સત્તા આપવા શું વિચાર કર્યો ? તરત જ મહારાજાએ વધુ સત્તા આપવાનો ખરડો કરી આપ્યો. જાઓ આજથી તમે તમારી મરજી મુજબ કરી શકો છો.

કેમ દિવાનજી તમારો શો અભીપ્રાય છે મહારાજા બોલ્યા. દિવાન બોલ્યા કે આપે જે કયું હશે તે વ્યાજબી જ કયું હશે. જુઓ હવે પ્રજાના જન માલનું રક્ષણ કેવી રીતે થાય છે ? ફીક હવે બધા જાઓ અને મને આરામ કરવા દો.

પ્રકરણ ૧૯ મું

સબ્બનસિંહ વિરસેન શાશોકાન્ત વિનયકુમારની
ચુસ્તગો.

યુવરાજ સબ્બનસિંહ મહારાજની આજ્ઞા લઈ આવ્યા.
સબ્બનસિંહને રાજ માગવાનું કારણ એ હતું કે મધુરીને
ત્યાં વિનયકુમારે જે હકીકત સાંભળી હતી તે તમામ હકી-
કત વિનયકુમારે યુવરાજશ્રીને કહી હતી અને વિનયકુમારેજ
સલાહ આપી હતી કે દેશાટનનું નામ કંઈ બેદી જાસુસ તરીકે
નગરથી થોડે દૂર રહી પાપીની ચોળનાઓ ધૂળ ભેગી કરે
અને પ્રજા અને મહારાજનું રક્ષણ કરે ! તે ઉપરથી સબ્બ-
નસિંહને વિનયકુમારની વાત વ્યાજબી લાગી અને પોતે
ગુપ્ત પણે બેદી જાસુસ તરીકે કામ કરવાની હોંમત કરી.

યુવરાજ---કેમ શશીકાન્ત તમે કંઈ બોલતા નથી છું
મારું જીવું તમને ગમતું નથી ?

શશીકાન્ત—શા માટે ન ગમે ? કારણુ કે આપના હિપર તો નગરની પ્રગ્મના ખન માલની રક્ષાની જવાબદારી છે તેથી આપ જ્યાં સુધી બેઠી ખસુસ તરીકે પાપીઓની યોજના પર પાણી નહોં ફેરવો ત્યાં સુધી શાંતી થવાની નથી.

યુવરાજ--તો સાંકળો હું નગરથી પાંચ કાસ હિપર ચંડીકા દેવીનું મંદિર છે ત્યાં એક સંન્યાસી છે તેને ત્યાં હું તમા વિરસેન વેશ પલટો કરી રહીશું અને પાપીઓની તમામ બાજુઓ ધુળમાં મેળવીશું પણ નેત્રે આ વાત જાહેર ન થાય.

શશીકાન્ત--તે આજતની આપ ગીતા ન કરશે,

નેત્રલાચા પ્રેમલતા પણ ત્યાં આવી યુવરાજને પગે કા-
ગોને બોલી કે શું યુવરાજજી આપ દેશાટન પધારો છો ? ત્યાં યુવરાજ બોલ્યો કે તેનું તારે શું કામ છે ? કામ તો કંઈ નહીં પણ આટલું જ કરેલા આવી છું કે એ હાથ સિવાય તાળી પડતી નથી સમજ્યા ? તેનું કારણ યુવરાજે પુછ્યું કારણ તો કંઈ નહીં પણ કેમ બોલતાં વિચારમાં પડી ? વિચાર તો થાય જ ને.

યુવરાજ--શો વિચાર થાય ?

પ્રેમલતા—સાંકળો આપ ખુશીથી જે કામ માટે પધારો છો તે કાર્યમાં કુતેહ મેળવો સાથે સાથે નેત્રેલા ખ્યાલ રાખશો કે આપના માટે કોઈ વ્યક્તિ પોતાના પ્રાણના બોગે આપની સેવા બજાવવા માગતી હોય તો તેના પ્રત્યે કોઈ વાર દયા લાવ રાખશો. હું તો હાલમાં હાસો છું નેત્રેલા નાના મોઢે મારે મોટી વાત કરવી તે બ્યાજખી નથી, મને જે જે

ખાતમી મળશે તે તમામ ખર્ચ શશીકાન્ત અને વિનય-કુમાર જે મળશે તેને આપીશ. બાકી તો વખત આવશે ત્યારે વાત હાલ તો એટલું જ કે મારી અંગુડી આપ આપના કરકમળમાં શોભાવશે અને આવેલા શુકન પાછા ન ઠેકશે.

યુવરાજ—બહે જેવી તારી મરજી હાવ અંગુડી.

પ્રેમલતા—ના, ના, યુવરાજજી તે તો આ દાસી પોતાના સ્વહસ્તે જ પહેરાવશે. તરત જ કુમારે હાથ લંબાવ્યો અને પ્રેમલતા અંગુડી જમણા હાથમાં પહેરાવી ચાલી ગઈ.

પ્રેમલતાના મયા પછી યુવરાજે શશીકાન્તને કીધું કે મને આ પ્રેમલતા દાસીનું કામ કરે તેવી લાગતી નથી પણ કોઈ ઉચ્ચ ખાનદાનનું ફરજન હોય તેમ લાગે છે. શશીકાન્ત બોલ્યો કે પ્રભુ જે કરતો હશે તે વિચારીને જ કરતો હશે. યુવરાજે પોતાની તમામ હકીકત જણાવી દીધી અને તમામ કાર્યની યોજના કેવી રીતે કરવી અને કેમ કરવી તે પણ સમજાવ્યું. ઠીક યુવરાજજી હવે મહાબન ભેગું થવાનો સમય થયો હોવાથી હું રજા લઉં છું. તરત જ યુવરાજની રજા લઈ બંને મિત્રો મહાબનમાં જવા માટે ચાલ્યા.

યુવરાજે પોતાની સાથે કેટલાં હથીયારો સાથે રોકડનાણું થોડું બહુ ઝવેરાત ચાર ખાસ પોતાના જ વફાદાર સૈનિકોને પણ સાથે આવવા જણાવ્યું અને સુંદર પાંચ ઘોડાઓ પણ તૈયાર કરવા વિરસેનને કહી દીધું. યુવરાજના કહેવા મુજબ તમામ તૈયારી થઈ અને યુવરાજ અને વીરસેન અને ત્રણ સૈનીકો તમામ સરસામાન ઘોડા ઉપર બેઠા બેઠા બરાબર તમામ સામાન પેક કરી પાંચે ઘોડેસ્વાર થઈ ચાલી નીકળ્યા.

પ્રકરણ ૨૦

નગરના મહાજનની સભા

નગરના તમામ ગૃહસ્થો આગેવાનો દરેક પ્રતિનિધીઓ, નગરશેઠ સોમદત્ત, ભગવાનદાસ શેઠ સામળદાસ, વેણીદાસ, ખાલચંદ કરમચંદ અન્ય કોમના પશુ ગડબડદાસ કુલાશાહ વિગેરે વહેવારીઆઓ તમામ પ્રજાજનો હજારોની સંખ્યામાં ભેગા થયા હતા તે વખતે શ્વશીકાંત અને વિનયકુમાર પશુ ત્યાં આવી પહોંચ્યા. તે વખતે પાપો દુષ્ટસિંહે પોતાની ટોળીના કેટલાક બદમાસોને પશુ સભામાં ધાંધલ કરવા માટે મોકલ્યા હતા. તે ટોળીનો આગેવાન બદ્રકુમાર ખાનગી રીતે થયો હતો. બ્યારે તમામ મહાજનના લોકો આવી ગયા પછી સામળદાસ બોલ્યા કે નગરના પ્રજાજનો આજની સભાને ભેગી કરવાનું મુખ્ય કારણ શું છે તે હકીકત ભાષ શ્વશીકાંત સમજાવશે. મહાજનની આગ્રાથી શ્વશીકાંત બોલવા ઉભો થયો.

મારા મુરખીઓ ગૃહસ્થો અને પ્રજાજનો, આજની સભા

મેળવવાનું મુખ્ય કારણ તો એ છે કે નગરની આબુખાબુ ફેટલાક વખતથી સ્ત્રીઓના અપહરણ અને બળાત્કારો અને તોફાનો જે બચાંકર ચાલી રહ્યા છે છતાં તે પાપીઓને રાજ્ય કે રાજ્યના કર્મચારીઓ પકડી શક્યા નથી તેમ કશીતપાસ કરી નથી. જેમ જેમ વખત જાય છે તેમ તેમ તોફાન વધે જાય છે. ગમ્મ કાલે જ નગરશેઠ સોમદત્ત બાઈની દીકરી સુભદ્રાનું હરણ થયું હતું તે તો પોતે પોતાની હીંમત અને ધર્મપ્રતાપે બચીને પાછી આવો ગમ્મ છતાં આ બાબતથી મહાજનમાં મોટી ભયની લાગણી પેદા થઈ હોવાથી પ્રજના જન માલના રક્ષણની જવાબદારી રાજ્ય ન ઉઠાડી શકે તો પછી કોણ ઉઠાડી શકે ? માટે આજે આપના શીરછત્ર મહારાજ પાસે આપણે રક્ષણ માટેની જવાબદારી અને મન માનતી બાહેધરી મહારાજ પાસે માગવા માટે મહારાજ પાસે જવું અને તમામ હકીકત સત્ય જે હોય તે કહેવાની છે. તે વખતે સભામાંથી મોટો અવાજ આંચો. શશીકાંત શું મહાજનનો મોટો આગેવાન છે કે તેને બોલવા થાટે મહાજને ઉભો કર્યો છે ? માટે શશીકાંતને હેઠો બેસાડો અમે તેનું સાંભળવા માગતા નથી. તે વખતે શશીકાંત બોલ્યો. બાઈઓ આપ આપસ આપસમાં ઝગડા કરી આપનું સંગઠન શા માટે તોડી નાખવા તૈયાર થયા છો ? માટે કૃપા કરી શાંત થાઓ.

તે વખતે ભદ્રકુમાર બોલ્યો. શું મહાજન પોતાની બુદ્ધિનું દેવાળું કાઢ્યું છે કે આવા સાધારણ બીખારીને બોલવા ઉભો કરી મહાજન શું પોતાનું પોત પ્રકાશે છે ? માટે હું મહાજનને સાફ સાફ શબ્દોમાં સંભળાવી દઉં છું કે શશીકાંતની અમે એકપણ વાત સાંભળવા માગતા નથી. ત્યાં ભદ્રકુમાર બાંટો પાડીને બોલ્યો કે બાઈઓ શું તમને શશીકાંતની કહેલી હકીકત પર વિશ્વાસ છે ? ત્યાં તો સભામાંથી ના ના ના અમને

શશીકાંત ઉપર જરાપણ વિશ્વાસ નથી માટે તેને હેઠો બેસાડો. સભામાં તોફાન વધતું ગયું તોફાની ટોળાએ સભાને કબ્જે લીધો અને પથ્થરનો મારો ચલાવ્યો. શશીકાંત ઉપર પથ્થરનો વરસાદ પડ્યો તે ખીચારો ત્યાં લોહીલુહાણ થયો પણ પોતે હેઠો ન બેઠો.

તે તકનો લાભ લઈ દુષ્ટસિંદના સંકેત મુજબ પોલીસ પાટી આવી ગઈ તે સભાને વીખેરી નાખી. પ્રગળતો ખીકના માર્યા સૌ ભાગી ગયા. વીનવકુમાર પણ શશીકાંતને જમાવવા જતાં પોતે પણ પથ્થરના મારથી કોહી લુહાણ થયો હતો. તે વખતે એક ઘોડેસ્વાર આવી પહોંચ્યો અને બોલ્યો કે ખબરદાર ! જો કોઈએ તોફાન કયું છે તો ! સમજાવે કે આવી અન્યું. તરત જ સોમદત શેઠને બોલાવો શશીકાંત અને વીનવકુમારને માણસો સાથે ઉપડાવી તેમના ઘેર પહોંચાડવા વ્યસ્તા કરી ધણા લોકો ધાંધલ થયા ધણા નાસી ગયા અને મહાજન કોમિશનર જાતનું કામ કર્યા વગર વીખરાઈ ગયું અને નગરમાં બે પક્ષો પડી ગયા આખરે પાપીઆના પોઆર થયા બાવી શું નથી કરતું ?

પ્રકરણ ૨૧ મું

શશીકાન્ત પોતાના ઘેર.

શશીકાન્તને બેભાન સ્થિતિમાં માડીમાં બેસાડી સોમદત્ત શેઠ લઈને તેના ઘેર આવ્યા. તેની વિધવા માતા માડી આવતી જોઈ ચમકી. સોમદત્ત શેઠ નીચે ઉતર્યા શશીકાન્તને બેભાન દશામાં જોઈ તેની રમાવતી માતા ચમકી અને ગભરાઈ ગઈ અને બોલી કે બેટા શ્વશુર તને કેણે માર્યો ? મારા દીકરા ! શેઠને પણ માતાના ઉદ્ધાર સાંભળીને આંખમાં આંસુ આવ્યાં. જુદેન રમા કદપાંત કર્યા વગર ઘરમાં પથારી કરે અને બાઈ શ્વશુરને સુવાડે વૈઘને બોલાવવા માણસો મથા છે તે વૈઘ હમણાં જ આવશે. કૃપા કરી હાલ હૃદયને મજબુત કરી પહેલાં શ્વશુરની સારવાર કરો. માતાએ પથારી પાથરી શ્વશુરને સુવાડ્યો બીજી પથારીમાં વિનયકુમારને

સુવાડ્યો સેંકડો માણસો તેના ઘર પાસે બેગા થયા અને લોડો બોલવા લાગ્યા. ખિચારી વિધવાનો એકનો એક જ દીકરો નિર્દોષ ખીચારો વચર વાંકે મરાયો.

શશીકાન્તનું જેવું નામ હતું તેવી જ તેના હૃદયમાં તેની વાણીમાં શીતળતા હતી, તેનો સ્વભાવ ધણો જ પ્રેમાળ શરીરે સચક્ર હતો દેખાવડો સુંદર હતો, બાણ્યવાર્મા પશુ સૌથી આગળ હતો. મનનો મજબુત હતો હૃદયનો નીડર હતો ચારિત્રમાં સાચો તપસ્વી હતો સેવામાં સંત જેવો હતો નિરવાર્થી તેમજ નિરાભિમાની હતો ખીકતો તેના હૃદયમાં હતી જ નહીં સાચો અહિંસક હતો ગમે તેવા કષ્ટમાં પશુ ખુશ ખુશાલ રહેતો હતો. ધરનો સાધારણ સ્થિતિનો હતો તેમ જ મેરૂ જેવો અડગ હતો સાગર જેવો ગંભીર હતો આગા પાલકમાં રામ જેવો હતો આવા અનેક સદ્ગુણોનો ભંડાર હતો. જેવો શશીકાન્ત હતો તેવો જ તેના મિત્ર વિનયકુમાર હતો ગળે બંને રામ લક્ષ્મણની જેવા ભાતુ ભાવ વાળા હતા.

સહામાં અએક્ષા તોફાનના સમાચાર વાયુ વેગે નગરની ચારે દીશાએ પ્રસરી ગયા હતા અને ઠામ ઠામ આજ વાત ચાલતી હતી. તેવામાં વૈદ્યરાજ આવ્યા. વૈદ્યરાજે શશીકાન્ત અને વિનયકુમારની તબીયત તપાસી અને વૈદ્યે કીધું કે મહારાવવાની જરૂર નથી હમણાં જ હુ દવા આપું છું તે તરત જ શુદ્ધીમાં આવશે. વૈદે બંને મિત્રોને દવા આપી. દવાની અસર તરત જ થઈ. શશીકાન્તે આંખ ઉઘાડી અને બોલ્યો, મા મા ત્યાંતો રમાવતી બોલી કે ભાઈ શશી આ રહી તારી મા. તરત જ માએ પોતાનો હાથ બંને બાજુએ ઉપર મૂક્યો માતાના પવિત્ર હાથની અસર બંને બાજુએ ઉપર તરત જ થઈ અને શરીરમાં જરા ચેતન આવ્યું.

શશીકાન્ત અને વિનયકુમારને શુદ્ધિમાં આવેલા જોઈ, સોમદત્ત શેઠ બોલ્યા કે શશીકાન્ત તમે અને જણાને મારા કામ માટે બાણ જ કષ્ટ ભોગવવું પડ્યું છે તેના માટે ક્ષમા કરશો.

શશીકાન્ત બોલ્યો કે આપ તો મારા પુજનિય છે આપ આવું બોલો તે આપને શોભે ને ?

શશીકાન્ત અને વિનયકુમારને વાગ્યાના સમાચાર સુભદ્રા અને માલતીના સાંભળવામાં આવ્યા અને તરત જ સુભદ્રા, તેની માતા સદ્ગુણા અને માલતી તરત જ શશીકાન્તને ત્યાં આવડી પહોંચ્યાં. સુભદ્રા બોલી કે, આપુણ આપુણ શશીકાન્તને બાણ વાગ્યું છે તેના પિતા બોલ્યા કે બેટા સુભદ્રા જરા ધીમે બોલ. ત્યાં તો શશીકાન્તની માતા રમાવતીએ ત્રણે જણાને આવકાર આપ્યો અને શશીકાન્ત અને વિનયકુમારની પથારી પાસે લઈ ગઈ.

શશીકાન્તની રિયતિ જોતાંની સાથે સુભદ્રાની આંખમાં આંસુ ભરાઈ આવ્યાં વિનયકુમારની રિયતિ જોતાં માલતીનું હૃદય ભરાઈ આવ્યું. અને યુવાનોના રામું અને જાળાઓ ટગર ટગર જોઈ રહી છે અને આંસુ બીંજવી રહી.

શશીકાન્ત જરા શુદ્ધિમાં આવ્યો અને સુભદ્રાને જોઈ બોલ્યો કે, ભારતની વીરાંગનાની કસોટી ! આંખમાં આંસુ ન શોભે. આ તો જીવનના કસોટી. સુખમાં તો સૌ સુખ માને પણ દુઃખમાં પણ સુખ માની જીવનને વ્યતિત કરે તેનું જ નામ મનુષ્ય કહેવાય. માટે સુભદ્રા આટલું બણ્યા પણ ગણ્યા નહિં. તે વખતે વિનયકુમાર માલતીને જોઈ તેની આંખમાં આંસુ જોયા કે તરત જ વિનય બોલ્યો જીવનના સંગ્રામમાં તો શ્રાઓનું કામ છે કાયરનું કામ

નથી માટે સાચી સન્નારી બને, સાચી વીરાંગના બને. જીવનની કસોટીમાં પસાર થવાનું આ તો પ્રથમ પગથિયું છે. તરત જ બંને બાળાઓ સાવચં થઈ અને જગતની પરવા રાખ્યા વગર સુખદ્રા અને માલતી બંને મિત્રોની સારવાર કરવા લાગ્યા. ત્યાં સુમદ્રા બોલી કે માતૃશ્રી આપ ઘેર જાઓ. શશીકાન્તની તળીયતમાં જરા ચેતન આવશે તે પછી હું તથા માલતી બંને જણા ઘેર આવીશું કારણ કે માતૃશ્રી રમાવતો એકલાં મુંઝવે માટે હું આજે નહિં આવું. તરત જ સદ્ગુણાએ રહેવાને માટે બંને બાળાઓને અનુમોદન આપ્યું. શશીકાન્તની માતા રમાવતો શશીકાન્તની શરીર પ્રકૃતિ ઝોંઝ ઉદાસ હતી. તેના એકના એક હોકરા ઉપર આવી પડેલી આફતનો વિચાર કરતી હતી. સુમદ્રા અને માલતી બંને બાળાઓ શશીકાન્ત અને વિનયકુમારની સારવાર કરવામાં મશગુલ બની રહી હતી.

શશીકાન્તને સારવારથી શરીરમાં કંઈક ચેતન આવ્યું. વાતચીત કરવાની શક્તિ આવી અને બોલ્યો કે દેતી હવે આપ ઘેર પધારો મારી ચીંતા ન કરશો હવે થોડા જ સમયમાં આરામ થઈ જશે.

સુખદ્રા—શું મારી સેવા તમને ખરાબ લાગતી નથી કે મને ઘેર જવા માટે આગ્રહ કરો છો ? શું મારી મનુષ્ય તરીકેની ફરજ બજાવવા જેટલી પણ લાયકાત નથી ? માટે કૃપા કરી મને મારી ફરજ બજાવવા માટે અટકાવો નહીં.

શશીકાન્ત—બાળા આપનું કહેવું ચથાઈ છે. સેવા કરવાની ફરજ તો જગતના સર્વે મનુષ્યોની હોય જ છે માટે તેના માટે મેં ના પાડી નથી પણ આપને આવ્યે ધણી

વખત થયો છે તેમ જ મારી સેવામાં આપ ધણા અમિત થયાં છે. તો કૃપા કરી થોડો વખત ઘેર જઈ આરામ કરવા મારી વિનંતી છે.

સુભદ્રા—સાચો આરામ તો આપની સંપૂર્ણ તબીયત હતી એવી થઈ જશે ત્યારે જ મળશે, માટે આપ કૃપા કરી જરા જાતી ધારો હું જે કાર્ય કરું તે કરવા દો.

સુભદ્રાની સારવાર એટલી ઝડપી પદ્ધતિસરની હતી કે જે દહીં એક મઢીનામાં સાંજે થવાની આજ્ઞા ન રાખી શકે તે સુભદ્રાની સારવારથી ફક્ત ચાર જ કલાકમાં શ્વશ્વિકા-ન્ટની તબીયતમાં કંઈ જાડુઈ ચમત્કાર જેવો ફેરફાર થઈ ગયો. તેના વાગેલા ધા તફાન ફગાઈ જવા આવ્યા, લોહી નીકળતું બંધ થયું અને પથારીમાં બેસવા જેટલો શક્તિ મેળવી શક્યો. તેવી જ સારવાર માલતી વિનયકુમારની કરતી હતી તેથી તેની તબીયતમાં પણ અજબ ફેરફાર થયો અને શરીરમાં શક્તિ આવી.

તે વખતે શ્વશ્વિકાન્ટની માતા રમાવતી આવી બોમ્બી કે બાઈ હવે તું ગરમ દુધ પી બે અને બહેન સુભદ્રા તથા માલતી બેનને ઘેર જવાની રજા આપ કારણ કે હવે તને આરામ છે.

શ્વશ્વિકાન્ટ—માતૃશ્રી તમારા વહાલે બર્મા જાણેથી તો મારા અંગમાં નવું ચેતન આવે છે અને શરીરમાં થતી તમામ વેદનાઓને જાતી મળે છે. માતા તારી માયાળુ બરી લાગણીનું દર્શ્યતો ત્રણ ખંડમાં તો શું પણ સ્વર્ગની જુમિમાં પણ નહીં મળે. માતા તારી આંખમાં આંસુ છે. શા માટે રડી રહી છે? તું ન કહે તો તને મારી સોગમ છે.

રમાવતી—એટા આજે તારા પિતાશ્રી મને યાદ આવ્યા. તારા પિતાશ્રીએ પણ પરાયા દુઃખમાં ભાગ લેતા લેતા પોતાના જીવનની આહુતી આપી સ્વર્ગે સિધાવ્યા, અને આજે તે પણ પરાયા દુઃખના કલ્યાણ માટે તારા જીવનને હોડમાં મૂકી તે તારા પિતાનું નામ દીપાવ્યું છે. એટા આજે મને જેટલો આનંદ થયો છે તેટલો આનંદ મને કોઈ વખત થયો નથી.

સુભદ્રા—માતા એવો તો શો આનંદ થયો ?

રમાવતી—એટા તું હજી બાળક છે નાદાન છે જેનો પુત્ર શાની હોય, ચારિત્રી હોય નીંડર હોય સ્વાશ્રયી હોય નિસ્વાર્થાપણે ભોગ આપનારો હોય ગમે તેવા દુઃખમાં પણ ગંતે. આનંદાર હોય જેનું મનોબળ મજબુત મેરૂ પર્યંત જેવું હોય જેની અંબીરતા સાગર જેવી હોય જેની ટેક હરીશ્વંદ જેવી હોય તેવા પુત્રની માતા બ્યારે પોતાના પુત્રને બીજાને દુઃખને પોતાનું દુઃખ ગણી પોતે પોતાનું જીવન સમર્પણ કરે તેવા પુત્રની માતાને કેમ આનંદ ન હોય? પરમાત્મા મારા પુત્રને શક્તિ આપે અને પરાયા દુઃખમાં તેનું જીવન સમર્પે તેવી સદ્બુદ્ધિ આપે એ જ હૃદયની ભાવના પ્રભુ પૂરી પાડજે.

માતાના શબ્દો અને તેના હૃદયની પવિત્ર ભાવનાના વચનોની અસર શક્તીકાન્તના હિંમર બધી જ થઈ. શક્તીકાન્ત પણ મનમાં બોલ્યો કે, ધન્ય છે પ્રભુ કે મને આ પવિત્ર માતા મળી તેથી હું મારું અહોભાગ્ય સમજું છું. સુભદ્રા રમાવતીના સંસ્કારી વાણીના મધુરા શબ્દો સાંભળી તે તો તદ્દન નવાઈ પામી. અને મનમાં ધન્ય છે પ્રભુ તારી કૃતી! જે અમીરાત અમીરાના મહેલોમાં નથી તે અમીરાત અને દીલની દીક્ષાવરતા ગરીબોના ઝુંપડામાં આજે મેં જોઈ.

હવે શક્તીકાન્ત અને વિનયની તર્જીયત સુધરતી જતી

હોવાથી સુકદ્રા અને માલતી બન્ને રમાવતી માતા તથા શશીકાન્તની અને વિનયની રજા માગી પોતાના ઘેર ગઇ.

વિનય અને શશીકાન્તે આજની મહાજનની સભાની હકીકત સવિસ્તર પોતાની માતૃશ્રીને સંભળાવી અને સભામાં મુખ્ય ધાંધલ કરનાર આપણો જ પાડોશી ભગવાનદાસ શેઠનો પુત્ર ભદ્રકુમારજી હતો એમ જણાવ્યું. હશે બાઈ, ગમે તે હોય ભગવાન સૌનો છે. જે કરશે તે તેનો બદલો મેળવશે માટે આપણે તો સમજાવ અને શાંતી રાખી. ઠીક હવે બેટા તમે આરામ કરો ત્યાં સુધી હું તમારા માટે રસોઈ કરવાની શરૂઆત કરું. બહે મા જાઓ બન્ને યુવાનોએ આરામ કર્યો.

પ્રકરણ ૨૨ મું

દુષ્ટોની પ્રપંચબળને આગેવાન બદ્રકુમાર

દુષ્ટસિંહની સુચના મુજબ દુર્મદસિંહ મધુરીના નિવાસ સ્થાને ગયો અને દુષ્ટસિંહની કહેલી હકીકત બધી સમજાવી અને તરત જ બદ્રકુમારને ત્યાં બોલાવ્યો. બદ્રકુમાર મધુરીનું આમંત્રણ મળતાં જ તરત જ તે મધુરીના આવાસે આવી પહોંચ્યો. બદ્રકુમાર જોવો આવ્યો તેવો જ મધુરીએ તેને પોતાના મધુરા વાક્યો વડે નવાજ્યો કે પધારો મારા શ્રીમાન શેઠ, ખીરાબો સામેના મુખાસન ઉપર ! બદ્રકુમારને જોઈ દુર્મદસિંહે નમસ્કાર કર્યા. કેમ દુર્મદસિંહ આજની મહાજનની સભા કેવી વીખેરી નાંખી ? ત્યાં દુર્મદ બોલ્યો કે શેઠ સાહેબ તેનો આપના પરમમિત્ર દુષ્ટસિંહને તમારા ઉપર સંપૂર્ણ બરોસો જ હતો. ચાલો હવે આપે મને કેમ બોલાવ્યો હતો તે જણાવો. બદ્રકુમાર બોલ્યો. ત્યાં મધુરી બોલી જ્યારે આવો ત્યારે ધમાલની જ વાત. જરા વિચારી લો થાક ખાઓ જરા સુરાના બે ચાર જમ આરંભો પછી વાત

(પણ મધુરીના હૃદયમાં તો પહેલાંનો આવેલો પરદેશી જ રમી રહ્યો હતો. કારણકે તેના નીખાલશ હૃદયના લીધે તેના હૃદયમાંથી પાપ વાસનાઓનો નાશ થયો હતો.)

ત્યાં તો દાસી સુવર્ણ ખાલામાં સુંદર સુરા લાવી. અંકેક અંકેક ગદાક મધુરીએ મધુરી ભાષાથી મધુર વાણી બોલતાં પોતાના સુંદર કરકમલમાં લઈને આપ્યો. બન્ને પીશાચોએ સુરા પીધી અને વાતની શરૂઆત કરી.

આ વખતે મધુરીએ પોતાની દાસીને કહ્યું કે તું હાલને હાલ પ્રેમલતાને જ્યાં હોય ત્યાંથી બોલારી ખાતુના પાછળના રૂમમાં ખેસાડજો તેટલે આ પાપીઓની થતી વાત-ચીત તેના ખ્યાલમાં આવે દાસી તરત જ ઝડપ અને મધુરીનાં આપેલા સમાચાર કીધા. પ્રેમલતા જરા પણ વિલંબ કર્યા વગર જ દાસીની સાથે ચાલી અને પાછળના રસ્તેથી રૂમમાં આવી બેઠી ગઈ. દાસીએ મધુરીને સ્નાનમાં ધણારો કર્યો મધુરી સમજી ગઈ.

મધુરીએ દુર્મદસિંહને કીધું કે બોલો હવે સરદાર તરફથી શું શું સૂચનાઓ છે અને કઈ કઈ કામગીરી બજાવવાની છે તે જણાવશો ? દુર્મદસિંહ બોલ્યો કે પ્રથમ તો કામગીરી એ જ કે રાજ્યનો કામગીરી ભરો માટે જે જે વસ્તુઓ અને માણસો અને હથિયારો વીગેરેના ખર્ચની ભેગવાઈની જવાબદારી શેઠ બદ્રકુમારને સોંપવી થાથી કે મોટા કામની જવાબદારી ભરોસા સિવાય અપાય નહીં અને સરદારનો ભરોસો ફક્ત બદ્રકુમાર ઉપર જ છે. બોલો શેઠ સાહેબ તે બાબતમાં આપ શું જવાબ આપો છો ? બદ્રકુમાર બોલ્યો કે સરદાર સાહેબનું કહેવું બરાબર છે. ખર્ચ તો થાય જ. ઠીક તેની જવાબદારી હું લઉં છું અને જોઈતી તમામ સગવડ હું પુરી કરીશ તેના માટે આપ નિશ્ચિત રહેશો. કેમ મધુરી માંડે કહેવું બરાબર છે ?

મધુરી બોલી કે હાજી આપને ક્યાં શીખવતું પડે તેમ છે ? બીજી કામગીરી સાંભળો. મધુરી આપના ત્રણ સિવાય તો અહીં કોઈ નથી ને ? મધુરી બોલી, ત્રણ સિવાય તો બીજો છે મધુરી હસીને બોલી ત્યાં દુમદે વાતની શરૂઆત કરી.

મહાશીવરાત્રીના રાજ મહારાજ શંકરના મંદિરે જે વખતે દર્શન કરવા બધા તેજ વખતે આપણા સૈનિકો મહારાજ ઉપર હુમલો કરી તેમનો નાશ કરશે અગર પકડી કેદમાં પુરશે. તે પછી આપણા સૈનિકો ગામમાં છુટ ચડાવશે અને પાછળથી આપના સરદાર પોતાનું સૈન્ય લઈ નગરને બચાવવાનો ડોળ કરી આપણને પકડશે અને સરદાર રાજ્ય-સિંહાસનનો કબજો કરી પોતાની સત્તા કાયમ કરશે. પહેલી છુટ સોમદત્તને ત્યાં પાડશે અને તેની દીકરીને ઉપાડી આપના સરદારની મહારાણી બનાવવામાં આવશે. શશોકાન્ત અને ત્રિવંકુમારને જન્મ દેશનિકાલની સજા કરવામાં આવશે. માનસુરી આચાર્યને નજર કેદ કરવામાં આવશે. વિદ્યાપીકેનો નાશ. પ્રજાને ભુખ્મના દોરથી બચાવીત બનાવી આપની સત્તા કબ્જ કરવાની ફરજ પાડશે. તે પછી રાજ્યસિંહાસન મળવાની ખુશીમાં સરદાર પકડાયેલા તમામને છોડી મુકવાને હુકમ કરશે, અને પાછળથી સૈનિકો તરીકે નોકરીએ રાખી લેશે. મહારાણી સુવર્ણલતા સરદાર સાહેબના હુકમનું પાલન કરશે. ત્યારે મધુરી બોલી કે દુષ્ટસિંહ સાહેબે પ્રેમલતાને વચન આપ્યું છે તેનું શું ? અરે એવી તો કુતરીએ બચ્ચીયે હોય છે. સરદાર સાહેબ એવા વચન પાળવા અંધાએલા નથી. તેને તો સરદારે પોતાનું હતીયાર બનાવવા જ તેનો ઉપયોગ કર્યો છે. ક્યાં એ કાગ અને ક્યાં હંસ ! વળી આવની

કાલે રાજ્ય વિરૂદ્ધ પ્રયત્ન કરનારાઓને પકડી જેલમાં જકડી લેવામાં આવશે. તેમાં પ્રથમ શશીકાન્ત ખીજ નંખરે સોમદત્ત શેઠ અને શક પડતા માણસોની પણ ખખર લેવાશે.

આજે રાતના બાર વાગે ચામુંડાની ગુફામાં બધા મળશે માટે મધુરી તારે પણ નૃત્ય કરવા આવવાનું છે. અને આપને પણ ત્યાં આવવા માટે આમ્રહભયું આમંત્રણ છે માટે આપ પણ તે જગાએ જરૂર આવશે જીલશે નહીં. બદ્રકુમારે જવાબ આપ્યો હતું જરૂર આવીશ. ત્યારે મધુરી બોલી કે સરદાર સાહેબ હાલમાં કંઈ જગાએ હશે? ત્યારે દુર્મદસિંહે જવાબ આપ્યો કે તે તો મહારાણી સાહેબને મળવા માટે બગીચામાં જવાના હતા અને ત્યાંથી પોતે ગુફા તરફ આવશે આ બધો વાતચીત પ્રેમલતા સાંભળી રહી છે ત્યારે મધુરી જરા દુર્મદના સામે આંખોના ધસારો કરી બોલી શું મહારાણી સાહેબની તેમના ઉપર કૃપા થઈ હશેને? જો જો મારા સરદાર તમે પાછા બીજી કાંઈ બનીશી રાણીમાં ફસાઈ જતા નહિં પુરોના સા બરોસા!

દુર્મદ—મધુરી તારી પાસે જ્યારે હું આવું છું ત્યારે મને અહીંથી જવાનું મન જ થતું નથી. શાનું થાય? રસ્તામાં મહારાજ હશેને મહારાણીશી રીતે આવી શકશે?

અરે ગાંડી રાણી સાહેબે તો આઠ દિવસથી મહારાજને શરખત સુરા પાઈને એવા તો કદુ બનાવ્યા છે ને કે મહારાજ તો ચોવીશે કલાક બેભાન પડ્યા રહે છે. અને મહારાણી સાહેબ આનંદ ઉડાવે છે. તેમાં વળી સજ્જનસિંહ યુવરાજના ગયા પછી તો મહારાણીએ તો બણી જ છુટ લીધી છે અને તે તો દુષ્ટસિંહ ઉપર જ શીદ શીદ થઈ ગઈ છે દુર્મદે કીધું. ત્યારે મધુરી બોલી મોટાના બાગ

મોટા હોય, ક્યાં રાજ બોલ ક્યાં ગાંગો તેલો ? ક્યાં ગોની ને ક્યાં અધેલી ?

ત્યારે સરદાર સાહેબ દયાવતી બહેનને બોલાવે છે કે નહિં ? અરે મધુરી ક્યાં એ પવિત્ર દેવી ધર્માત્માનો અવતાર અને ક્યાં આ સરદાર ! દયાવતીને પોતાના પતિની કારકીદી ઉપર તો નફરત છે અને જીવેતો મેળ જામતો નથી. દયાવતિ તો પારસમણી છે દુર્મદ બોલ્યો. મધુરી બોલી કેમ બદકુમાર શેઠ હવે પાછા ક્યારે આ કોકરીનું ભુવન પાવન કરશે ? અરે પ્યારી જ્યારે તારો હુકમ થશે ત્યારે તારી સેવામાં હાજર થઈશ. ઠીક ત્યારે પધારો--દુર્મદસિંહ અને બદકુમાર અને જણા ચાલ્યા ગયા. પાપીઓના ગયા પછી મધુરી પ્રેમલતાની પાસે આવી અને કહ્યું કે બેન હવે મહારાજ પ્રત્યે અને યુવરાજ પ્રત્યે વફાદારી જતાવવાનો સમય આવ્યો છે માટે પાપીઓને પોતાના પાપની જરૂર જાણકારમાં જાણ કર શીક્ષા આપવી જ જોઈએ સમજી મારી બહેન ! પ્રેમલતા બોલી બહેન મધુરી આજથી તું મારી માજણી સગી બહેન છું અને તારા કલ્પનું પરિવર્તન જોઈ મારા મનમાં આનંદની છાજો ઉઠી રહી છે. ઠીક હવે હું જાઉં છું પણ તું એક કામ ન કરે ? પ્રેમલતાએ કીધું બોલો શું કામ કરવાનું છે ? તો સાંજળ દયાવતિ બેનને આ સમાચાર હાલને હાલ તું પહોંચાડે તો સાફ. જરૂર બહેન પહોંચાડીશ તેના માટે ચોંતા કરશે નહીં. ચાલ્યાસ બહેન આજે ભારતની સમારી તરીકે તેં નારીઓનું મસ્તક ઉચું રાખ્યું છે પ્રભુ તાદી મનો-કામના પુરી કરશે અને પાપીઓના પાપથી જ તેઓ બે હાલ થશે. ઠીક ત્યારે હવે બહેન રજા છે ? હા બહેન ખુશીથી પધારો આવતી કાલ ફરી ક્યાં મળશે ? મધુરી બોલી ગુરૂદેવની વિલાપીઠમાં બપોરના સમયે. બહુ સાફ હું જરૂર આવીશ મધુરી બોલી અને પ્રેમલતા ચાલી ગઈ.

પ્રકરણ ૨૩ મું

પ્રેમલતાની સાહસિકતા

પ્રેમલતા મધુરીને ત્યાંથી તરત જ સુભદ્રાદેવીની પાસે ગઈ. સુભદ્રાએ આવકાર આપ્યો અને પૂછ્યું કે કેમ બહેન પધારવું થયું છે બહેન શરીકાંત અને વિનયકુમાર ક્યાં છે પ્રેમલતા એ પૂછ્યું.

તે તો ગઈ કાલની મહાજનની સભામાં ધાંધલ થતાં મારવામવાથી પથારી વચ્ચે છે વિનયકુમાર પણ તેજ સ્થિતિમાં છે સુભદ્રાએ જવાબ આપ્યો. તો તમે એક કામ કરો કોઈ પણ ઉપાયે તેમને કોઈ થોડો વખત ગુપ્ત સ્થાનમાં રાખો. તમારા પિતાશ્રીને પણ તેની રીતે રાખો. આવતી કાલે તે લોકાના ઉપર અણધારી આકૃત આવે તે પહેલાં જ વિદાય થાય તો સાચું પ્રેમલતાએ જણાવ્યું. સુભદ્રા બોલી કે હું મારાથી બનતું કરીશ તેની ચીંતા આપ રાખશો નહીં એવું પ્રેમલતા ! બાવિમાં

જે થવાનું નિર્માયું હશે તેને કાઈ મીઠ્યા કરી શકતું નથી. છતાં આપણે તેમાંથી બચવા માટે પ્રયત્ન કરવો તે આપણી ફરજ છે માટે આપ ખુશીથી જાઓ અને હું મારાથી બનતું કરીશ. પ્રેમવ્રતના ચાલી ગઇ ચાલનાં ચાલનાં યુવરાજ જેને સાથે લઇ ગયા હતા તે માણસ તેના જોવામાં આવ્યો. મનમાં સમજી કે પરમાત્મા જરૂર આપણા કાર્યમાં સહાય કરશે નહિ તો યુવરાજને સમાચાર આપવાનું સાધન કુદરતી રીતે મળી શકે ? તરત જ પ્રેમવ્રતના જે માણસ ચાલ્યો જતો હતો તેની પાછળ પાછળ ચાલી. રસ્તામાં જરા એકાંત જેવું સ્થળ આવ્યું ત્યાં બોલી કે કાણુ ખડગસિંહ ? ત્યાં તો જનાર માણસ અટક્યો અને ઉભો રહ્યો. કેમ બહેન આપે કેમ બોલાવ્યો ? મેં આપને જ બોલાવ્યા છે પ્રેમવ્રતના બોલી. ત્યાં તો માણસ બોલ્યો માફ નામ ખડગસિંહ નથી. તે હું બરાબર જાણું છું કે બહાદુર આપ યુવરાજના સાચા અને નીકર સાથી છો આપ ગમરાણી નહિ માફ નામ પ્રેમવ્રતના છે. ત્યાં ખડગસિંહ બોલ્યો શું આપ જ પ્રેમવ્રતના છો ? આપને જ મળવા માટે યુવરાજશ્રી એ મને મોકલ્યો છે ત્યાં તો આપને અચાનક મેળાપ થયો ચાલો પ્રભુ જે કરે છે તે સાફ જ કરે છે. કહો શા કામ માટે મોકલ્યા હતા ?

ખડગસિંહ—આપની સાથે મળી કંઈ પણ નવાબુની રાજ્યમાં કંઈપણ હોય તે જણાવવા સુચના કરી છે. વળી આપ બરાબર વફાદાર છેક સુધી રહેશો એવી નીમાલસ પણે હક્ક મળી કરી છે શ્વેતોદંત અને વિનયકુમારને અવારનવાર સમાચારની બાજુ અપી તમામ સદેશા મને અહીંથી પાંચ ગાઉ ઉપર ચંડીકાદેરીનું મંદિર છે તે જગાએ પહોંચી શકે તેવી ગોઠવણ કરવા આગ્રહ કર્યો છે.

પ્રેમલતા—તો સાંભળો કુમારશ્રીને કહેશે કે શ્રીવરાત્રીને રાજ મહારાજ શંકર ભગવાનના મંદિરે દર્શન કરવા જશે તે વખતે મહારાજને વધ કરવામાં આવશે માટે આપ તે વખતે મહારાજના બચાવ માટે તૈયારી કરશે. બીજું આજે રાતના બાર વાગે ચામુંડાની ગુફામાં પાપોઓની સજા મળવાની છે ત્યાં પણ બની શકે તો દાખલ થઈ અધી બાતની લખ યોગ્ય ઉપાય સોચશે. નગર કોટવાળ અને મહારાણી અને એક થયાં છે તે પણ જાણશે. દુશ્મનોએ આપની જેઠાજરીમાં જ રાજ્યનો કબજો લેવા નક્કી કર્યું છે. આવતી કાલથી જ જુદામનો કેર પ્રજા ઉપર અને શશીકાંત વિનયકુમાર અને નગરશેઠ સોમદત્ત ઉદાર થવાનો છે તેના બચાવ માટે વખત આવે તો પ્રાણનું બલિદાન આપીને પણ બચાવ કરી દાત્રીપણું શેઠાચારી અને આપના જીવનનું સાર્થક કરશે. દરેક વખતે પાપોઓને ગુપ્ત ચેતવણી આપવા સુકશે નહીં અને સંબંધાકાળના સમયે નગર કોટવાળ અને મહારાણી નગર બહાર આવેલા બગીચાના છાંયું મહેલમાં બેગા થવાના છે તો બની શકે તો ચેનવણી આપશે. બીલકુલ વખત સુમાળ્યા વગર જ સુવરાજશ્રીને હાલને હાલ ખબર આપવા જાઓ. વખત થોડો છે કામ ખણું છે માટે પ્રમાદ ન કરતાં મારતા ધોડે જાઓ.

જેવી આજ્ઞા! પ્રેમલતાના તમામ સમાચાર લઈ ખંડગસિંહ ચાલ્યો ગયો અને પ્રેમલતાએ વિચાર કર્યો કે લાવને જરા ભદ્રકુમારને ત્યાં પણ જઈ આવું કારણ કે તે લંપટ પાસેથી પણ કેટલીક જાણવાની હકોક્ત મળી રહેશે. તેથી તરત જ તેણે ભદ્રકુમારને ત્યાં જવા રસ્તો બદલ્યો. ત્યાં તો માલતી સામે જ મળી. માલતી બોલી કે અહો બેન પ્રેમલતા શીદ સીધાવો છો? હું જઈ છું બહેન શશીકાંતની શોધમાં સમજ્યા ના—ના મારી સોમન ક્યા શીકરની શોધમાં જાઓ છો? માલતી

એ પુછ્યું. પ્રેમક્ષત્રા બોલી કે આપ ક્રમાર્ધવાળા કોઈ માલદાર
અક્ષત્રના આરદાનની શોધમાં જઈ છું. ઠીક ઠીક ભણે પધારો
પણ તમે બહેન શોધ જઈ આવ્યા પ્રેમક્ષત્રાએ પુછ્યું. હું તો
આપના હુકમનું પાલન કરવા સુભદ્રાએનના કહેવાથી સ્થળાંત
ભાઈ અને વિનયકુમારને ખજર આપવા ગઈ હતી માલતીએ
જવાબ આપ્યો. શું જવાબ આપ્યો પ્રેમક્ષત્રાએ પુછ્યું. બહેન
તેમનો જવાબ તો બીરૂની માફક નાસી જવાનો નથી તે તો
આવતી આકૃતમાં ઝંપલાવશે અને પોતાના અલીદાનરી પ્રજામાં
નવું ચેતન આપશે તેથી પ્રજાની ગુલામીનો અંત વહેજામાં
વહેજો આવશે તેથી તેમનો નિશ્ચય તો ભાગી જવાનો
નથી પણ બુદ્ધમની સામે મેરૂની માફક અડગ ઢિલા રહેવાનો
જ નિર્ધાર જ જણાવ્યો છે માલતીએ જણાવ્યું. શાહ્યાસ
વીરનર તારી વીરતા અને તારી નીડરતાને ! ઠીક એન હવે તમે
જાઓ. પ્રેમક્ષત્રાએ રજા આપી અને માલતી ભદ્રકુમારને ત્યાં
જવા આલી ત્યાં સુધીમાં આપણે દયાવનિની મુઝાકાત લઈએ.

પ્રકરણ ૨૪ મું

દયાવતિને ત્યાં મધુરી

પ્રેમલતાની સુચના મુજબ મધુરીએ દુષ્ટસિંહ પોતાના ઘેર છે કે નહીં તેની તપાસ કરાવી. ત્યારે દુષ્ટસિંહ નથી તેવા સમાચાર મળવાથી તરત જ પોતે દયાવતિને મળવા માટે દયાવતિના મકાન ઉપર આવી તરત જ દયાવતિને પ્રણામ કરી બેઠી.

દયાવતિ—કેમ બહેન આપને શા કામ માટે આવવું પડ્યું છે ?

મધુરી—ખાસ જરૂરી કામ માટે આવી છું. તે પહેલાં આપને હું મારો પરિચય આપું છું. હું નાતથી નીંદાએલી અભાગીની મધુરી નૃતિકા છું પણ હું મારી વફાદારી બળવત્તા માટે આવી છું તો આપ કૃપા કરી તમામ હકીકત સાંભળો.

દયાવતિ—બહે બહેન જે હકીકત હોય તે બોલો.

મધુરી—આજે આપના પતિ સાંજના સમયે મહારાણીને

મળશે. તેની પાસે તમામ કામ હુકમથી કરાવશે. આવતી કાલે પ્રજા ઉપર જીવન મુજરશે. બીજું મહારાજ સ્ત્રીચરાત્રીના રાજ-સંકર ભગવાનના દર્શને જશે ત્યારે તેમને વધ કરવામાં આવશે અને ચુવરાજની ગેરહાજરીના લાભ લઈ રાજ્ય સત્તા પોતાને કપજે કરશે. મહારાણી તમારા પતિદેવના પ્રેમમાં લુપ્ત બની છે તેથી તેની ભક્તિને ઉપયોગ તેના હાથે જ સ્ત્રીચરિત્રના ઝેરી સ્વભાવથી કૃત્ય કરાવશે માટે તે બાબત પ્રેમલતા બહેનની ભક્તિમય હતી કે દયાવતિ માતાજીને આ બાબત આપજે તેથી હું આપની સેવામાં હાજર થઈ.

દયાવતિ—ધન્ય છે બહેન તમારી વફાદારીને ! આજે તમારા માટે એક સન્માની તરીકે મારા હૃદયમાં માન ઉત્પન્ન થયું છે. આપ જરાપણ ચિંતા ન કરશો પ્રજા જરૂર પાપી-ઓના હાથ હેડા પાડશે. હોક મધુરીબહેન હાલમાં તે લોકોનું સ્થાન ક્યાં હશે ?

મધુરી—તે લોકોનું નિવાસસ્થાન આમુંડા માતાની બચકર ગુફામાં. લગભગ પચાસની સંખ્યામાં જલ્લાદ માણસો છે. જેમના હૃદયમાં દયા કે સંસ્કારનો લેશપણ અંશ નથી. એ સિવાય દરેક મામડાના પ્રજાજનોએ દુષ્ટસિંહના લાભમાં જ ઉમા રહેવાનો નિશ્ચય કર્યો છે જેના તમામ ખર્ચ અને સ્વસ્થ સામગ્રી માટેની જોગવાઈ પેલા લોભી ભગવાનદાસના પુત્ર ભદ્રકુમારના હસ્તક સોંપી છે. આજે રાતના બાર વાગે બધા આમુંડાની ગુફામાં ભેગા થવાના છે.

દયાવતિ—હોક બહેન મધુરી હવે આપ જાઓ જરૂરી બાતમી મેલે તો ખબર આપશો.

મધુરી ચાલી ગઈ દયાવતિના સહવાસમાં જે જે માણસો હતા તે દયાવતિના હુકમનું પાલન કરતા હતા તેના ઉપર

અહમ વિશ્વાસ રાખતા હતા અને તમામ જીવના માણસોને અંદર ખાને કુષ્ટસિંહના ઉપર અભાવ હતો તેઓ દયાવતિને પોતાની જાનેતા સમજતા હતા. તેથી જ દયાવતિ બેઠી કે, હવે જ તમારા સરદારને પાપના રસ્તેથી બચાવવો તે તમારો પ્રથમ ફરજ છે અને તમારા જ મહારાજનો પ્રાણ બચાવવો તે પણ તમારો પ્રથમ ફરજ કરતા વધારે દીમતી ફરજ છે. માટે બેસો, તમે મારા કાર્યમાં સાથ આપવા ખુશી છો ! ત્યાં માણસો બોલ્યા કે માતાજી આ શું બેસી છો ! અમે તો આપના માટે અમારો પ્રાણ પણ આપવા પ્રતિજ્ઞા લઈએ છીએ આપના હુકમનું પાલન અમે મરતાં સુધી કરીશું તેવી પ્રભુ સંક્ષાએ પ્રતિજ્ઞા લઈએ છીએ.

આપ અમારા ઉપર જરાપણ અવિશ્વાસ કે શંકા લાવશે નહીં. માટે આપ જે હુકમ ફરમાવશો તે હુકમ જીવના જોખમે પાળીશું. શાહાસ મારા નિરાઓ ! આજે તમે તમારી બહેનની તમામ આશાઓ ફલીજૂત કરી. મારો આશીર્વાદ છે કે પ્રભુ તમારા નેક કામનો બદલો જરૂર આપશે. હવે આજે સાંજના સમયે ત્રણ માણસોએ મારી સાથે આવવાનું છે, આ વાતની ખબર તમારા સરદારને બીલકુલ પડતી જોઈએ નહીં તે પછી કાર્યક્રમ નક્કી કરીશું. હવે સૌ જાઓ. દયાવતિએ પોતાને શું કરવું તેનો વિચાર કરવા લાગી અને પ્રભુની દેવ સેવા કરવાની તૈયારી કરી પોતે પ્રભુ ભક્તિમાં બેઠી.

પ્રકરણ ૨૫ મું

ભદ્રકુમારને ત્યાં પ્રેમલતા

ભગવાનદાસ અને ભદ્રાવતી બંને પોતાના પુત્રને માટે કાંઈક ચીંતાતુર હોવાથી ભગવાનદાસ બોલ્યો કે, ભદ્ર, મેં મારી કેટલીએ આશાઓઈ! મારા જીવનના સુખનો મીઝીત વિચાર કર્યા વગર જ મેં ગરીબોના લોહી ચૂસી ચૂસીને કરેડોની થેલીઆ ભેગી કરી તે ફક્ત પુત્રના સુખના માટે જ પણ દેવી પુત્રના સંસ્કાર જોતાં પુત્ર આપણને સુખ કે શાંતી નહિ આપે. ત્યાં ભદ્ર બોલી કે નહિ તે સૌ વાત કમને આધિન છે જેવું અમ તેવા ઓડકારને જેવી સોખત તેવી જ અસર-- બરાબર છે દેવી હજુ બાઈ આવ્યો છે કે નહિ ? ત્યાં તરત જ ભદ્રકુમાર આવી હાજર થયો. ભગવાનદાસ કહે કેમ આવ્યો બાઈ ? જ હા પિતાજી બોલો શું કામ છે જલ્દી બોલો મને ખોટી થવાનો સમય નથી આજે બધું જ જરૂરી કામ હોવાથી રાતના બહાર જવાનો છું સમજ્યા પિતાજી !

ત્યારે ભગવાનદાસ બોલ્યા કે દિકરા તને ત્હારા વૃદ્ધ પિતાની કે માતાની જરાપણુ લાગણી નથી ? એક છડીબર પણુ તું ત્હારા પિતાના કાર્યમાં મદદ આપતો નથી-જો તારી માતા પણુ કેટલી બધી સૂઝાઈ ગઈ છે ? હવે તો બાઈ અમારા મરણને વખત નજીક આવ્યો છે તો તું અમારી આશા તું જરાપણુ પુરી નહિ કરે ? ત્યાં બદ્ધમાર બોલ્યો તમારી ઢકીકત સાંભળવાની મને નવરાશ નથી અને તમને સાચેસાચા શબ્દોમાં સાંભળાવી દઉં છું કે મહેરબાની કરી મને સતાવશો નહિ. તમે જે ક્યું છે તે કાંઈ મારા ઉપર ઉપકાર કર્યો નથી. તમે જે મિલકત બેગી કરી છે તેનો માલિક તો આખરે હું છું. માટે મને લાગે છે કે બુદ્ધાપણમાં તમારી ભુલિ બમડી ગઈ છે. જ્યારે હું તમારી પાસે આવું છું ત્યારે તમે બોલો છો કે બાઈ તું બોલતો નથી, હસતો નથી, ખેસતો નથી-તું હું ચોવોસે કઠાક તમારું લુણુ ઉતારવા બેસી રહું-મારે હજાર કામ છે માટે આપ મહેરબાની કરીને મને કાંઈપણુ જાતનો બોલબો આપ્યા વગર મને મારી મરણ પ્રમાણે ચાલવા દો. વળી આજે મને અત્યારે જ રૂપીયા પાંચ લાખની જરૂર છે તે વગર વિલંબે પૂછ્યા વગર મારા હાથમાં આપો અને નહિ આપો તો હું ગમે તે પ્રકારે લક્ષ્ય પછી મારો દોષ ન કાઢશો સમજ્યા મારા ધન લોબી બુદ્ધાણ !

પુત્રના કટુ વચન સાંભળી માતા પિતાના શોકનો પાર ન રહ્યો અને પોતાની ધારેલી તમામ આશાઓ પર પાણી ફરી વળ્યું એવું તેમના મનમાં થયું. ત્યાં તો બહારથી કોઈને અવાજ આવ્યો કે બદ્ધમાર શેઠ અંદર છે ? ત્યાં તો કદાવતી તે અવાજ સાંભળી બહાર આવીને જોયું તો કાંઈ સ્ત્રીને જોઈ. કેમ જહેન કોનું કામ છે ? માતાજી મારે બદ્ધમાર શેઠનું કામ છે-હા છે અંદર આવો, તે વખતે બદ્ધમાર પોતાના પિતાની

સામે બોલતો હતો કે તમે પાંચ લાખ રૂપીઆ ઓપો હો કે નહિ નહિ તો જોવા જતી થશે. પ્રેમલતા એ અંદર આવતાં આવતાં આ શબ્દો સંભળ્યા—ભદ્રાવતી તે સીને લઈને અંદર આવી. અંદર આવતાં જ ભદ્રકુમાર બોલ્યો, ઓહો—પ્રેમલતા તમે ક્યાંથી—પ્રેમલતા બોલી કે હું જરા આપને જ મળવા માટે આવી હતી. ભદ્રકુમાર બોલ્યો બોલો શું કામ છે—ત્યાં તો પ્રેમલતા બોલી કે આપનો ભવિષ્યમાં રાજ્યના દિવાન થવાના છો અને તમારા માતા પિતાને આ પ્રમાણે અવિવેક ભર્યા શબ્દો બોલો તે તમને ને શોભે છે ? તો દિવાન થયા પછી પણ આપ આવી જ સહ્યતા રાખશો ને ?

પ્રેમલતાની મધુરી વાણીના મર્મ ભર્યા શબ્દો સંભળી ભદ્રકુમાર સ્તબ્ધ થઈ ગયો અને બોલ્યો ના—ના એ તો અમારા આપ દિકરા વચ્ચે જરા કોઈ વાતમાં મતભેદ પડ્યો હતો તેથી જ જરા મારા ઉતાવળીયા સ્વભાવથી બોલી જવાયું. બહે માતા પિતા તો આપના શીરોગાન્ય કહેવાય તેમનું સુખ તે આપનું સુખ અને તેમનું દુઃખ તે આપનું દુઃખ, માટે હવેથી આવા કટુ શબ્દો ન બોલશો. ચાલો જરા અંદર પંચારા પ્રેમલતા બોલી—ભદ્રકુમારે કીધું ભલે આવે. ભદ્રકુમાર અને પ્રેમલતા બંને જણા એકાંત હોલમાં આવ્યા.

ભદ્રકુમાર—કેમ પ્રેમલતા આજે કાંઈ મહારી ઝુંપડી પારન કરી, કહો શા કારણે આપનું આગમન થયું છે ?

પ્રેમલતા—કંઈ પણ જરૂરના કામ વગર તો નહિ આવી હોઈને ? કામ તો બધું જ છે પણ તે હૃદય ઓળખ્યા સત્રાય કેમ કહેવાય ?

ભદ્રકુમાર—શું તમને મારા હૃદય ઉપર અવિશ્વાસ છે ? ત્યારે તો લાચાર તમારા માટે મહારા કક્ષમાં કયું સ્થાન

છે તે હું શી રીતે બતાવી શકું ? હનુમાને જેમ શક્તિ વડે હૃદય ચીરોને શ્રી રામને બતાવ્યા હતા તેમ મહારામાં હૃદય ચીરવાની શક્તિ હોત તો પ્રેમવ્રતને પંજુ બતાવત આથી વધારે શું કહું ?

પ્રેમલતા—અસ અસ બહુ કોધું મેં તં જરા તમારી મળક કરવા માટે કહું હતું. મહારો સ્વભાવ જરા તોફાની અને મગ્ન કરવાનો તથા જ હું બોલો. ખોટું લાગ્યું હોય તો માફ કરજો (મનમાં વિચાર કરી બોલી) હવે હું જાણ (સ્ત્રી ચરીત્ર ના ડાંગથી બોલી) કોઈ વખત યાદ તો કરશો ને—હીક ત્યારે હું રજા લઈશ.

બદ્રકુમારે વિચાર કર્યો કે વગર મહેનતે હાથમાં આવેલો શિકાર છટકો જાય તે તો હીક નહિ માટે તેને બનાવી મારા હાથમાં લઈ લઉં.

બદ્રકુમાર—જવાની રજા માગવાનું શું કારણ છે ? જે કામે આવ્યા તે કામ કહેવું નથી ? તમે ન કહો તો તમને મહારા સોગન જે. હોયો માફ વચન, પ્રાણાન્તે તમારું કામ જાળવીશ.

પ્રેમલતા—(મુસ્સામાં આવી જતો અટકાવના માટે જળ બીજાવના માંડી) આજે રાતનાં ખાર વાગે આ દારીને નગર બહાર આવેલા બગીચામાં મળી શકશો કે મારે બધી જ વાત કરવાની છે.

બદ્રકુમાર—(વિચારમાં પડ્યો) રાતના ખાર વાગ્યા સિવાય કોઈ બીજો ટાઈમ અનુકૂળ હોય તો મળી શકીશ.

પ્રેમલતા—હીક મને તમારો ખાતો હતી કે આપ નથી જ મગવાના. આપ તો મોટા માણસ કહેવાઓ મારા જેવો સાધારણ સ્ત્રીને ક્યાંથી મળી શકો ?

બદ્રકુમાર—ના-ના તેવું કંઈજ નથી આજે મારે જરૂરી કામ હોવાથી જ લાચાર છું. માટે બહાર જવાનું છે.

પ્રેમલતા—ઠીક બલે અમારાથી છાનું રાખો. બલે પહેલાં જે દાષ્ટમ આપ્યો હોય તે સામવશી કાચા હૃદયના પુરૂષોને તો બરેસો જ શો !

બદ્રકુમાર—ના-ના તમારાથી મ્હારે હવે કાષ્ટવાત ચુપ રખાય જ નહિ. તમે જ્યારે મ્હારે ત્યાં સાચા હૃદયથી આઆ હો તો મ્હારે પણ સમજવું જોઈએ પોતાને જે-જે સુચનાઓ મળી હતી તે તમામ વાતનો બેઠ પ્રેમલતાને તેણે જણાવી દીધો અને બોલ્યો કે તેથી જ હું ત્યાં જવાનો છું. કહો-હવે તો તમને ખાતરી પડી ?

પ્રેમલતા સમજ કે સ્થિતિ દાયમાં આવતો જાય છે. ઠીક ત્યારે ત્યાં જઈ આવે. પછી આવતી કાલે રાતના દાષ્ટમે તો મળી શકશો ને? જરૂર મળીશ-તો હવે તમે જ્યારે રાતના ત્યાં જાઓ ત્યારે તમારે ને દુષ્ટસિંહને જે-જે ખામતની આપ લે ચક્ર હોય તે ખામતનું લખાણ લખાવી તેની સહી કરાવીને દસ્તાવેજ દાયમાં રાખશો ! બવિષ્યમાં ફરી જાય તો તમારા દાયમાં સાધન તો જોઈએને અને દસ્તાવેજમાં ત્યાં જે-જે આજેવાનો હોય તેની તમામ-દી સહીઓ લીધા પછી જ પાંચ લાખ રૂપોઆ આપશો.

પ્રેમલતાની મુસદ્દી પછાની વાતની અસર બદ્રકુમારને તરતજ થઈ અને પ્રેમલતા પોતાના માટે લાગણી ધરાવે છે તેવું નક્કી થતા તેણે પણ પ્રેમલતાની સુચના સુજન્ય દસ્તાવેજ લખાવી લેતા હા પાડી. આવતી કાલે તમને ખતીયામાં મળીશ ત્યારે બતાવોશ હવે તો ખાતરી થઈને ? પ્રેમલતા બોલી એ તો મ્હારા હૃદયથી તમારા જ લાભની વાત કરી તેમાં

તમને મારી વાત ઉપર વિશ્વાસ આવ્યો જાણી મને પણ આનંદ એટલો જ કે તમે જોખમમાં ન આવો અને એ લોકો પોતાનું કામ પુરૂં કર્યા પછી તમને દોષ ન આપે તેટલી જ મારી ઈચ્છા હતી. પણ જો જો મારીને તમારી મુલાકાતની ગંધ પણ જો પાપીએને આવી તો માફ ને તમારું જાને જણાવું આવી બન્યું સમજજો સમજ્યા—બદ્રકુમાર બોલ્યો કે ધન્ય છે તમને કે આપે મને સુંદર અને સારો રસ્તો બતાવ્યો. આપણી મુલાકાતની વાતની ખબર જરાપણ કોઇને નહિ પડે તેનો જરૂર વિશ્વાસ રાખજો. દીક ત્યારે હવે હું જઇશ રજા છે ને ?

બદ્રકુમાર——થું પ્રેમક્ષતા જશો ? અરે ! હવે તો તમને તમનું કેમ ? વખત આવવાનો પછી તો હું અને તમે.

પ્રકરણ ૨૬ મું

સુભદ્રાને ત્યાં દયાવતિનું આગમન

પ્રેમક્ષતા સુભદ્રાને જે સમાચાર આપી ગઈ હતી તે સમાચારથી તેનું મન જરા ઉદ્વેગ પામ્યું ખરૂં પણ થોડી જ વારમાં તે તેના આત્મા સાથે નિશ્ચય કર્યો કે આવતી આફતના સામે ઝંખૂમવું અને ગમે તે ઉપાયે પાપીઓને વિનાશ કરવો. એવામાં માલતી આવી અને માલતીને સુભદ્રાએ સ્થાનિ-કાન્ત અને વિનકુમારને મળેલા સમાચારની જાણ આપવા માટે મોકલી. અને તે પણ સમાચાર આપી તરત પાછી સુભદ્રાની પાસે આવી ગઈ. સુભદ્રાએ તરત જ પોતાના પિતાશ્રીને અને માતૃશ્રીને બોલાવ્યાં અને સાગરચંદ્ર મુનીમને પણ બોલાવતા સુભદ્રાએ સમાચાર મોકલ્યા. બધાના આવ્યા પછી પ્રેમક્ષતા તરફથી જે સમાચાર મળ્યા હતા તેની જાણ કરી અને આવતી કાલના માટે શું કરવું અને કેવી રીતે બચાવ કરવો તેના ઉપર બધે હોડના માટે સલાહ પૂછ્યા. તરત જ સાગરચંદ્ર

બોલ્યા કે આ બાળતમાં શરીકાન્તભાઈની સલાહ લેવી વધારે ઉપયોગી થઈ પડશે. ત્યારે સુભદ્રા બોલી કે મેં માલતીને સમાચાર આપવા મોકલી હતી તે બાળતમાં તેમના તરફથી એવો ખુશાશો આવ્યો છે કે બીરની માફક ભાગી જવા કરતાં તો આવતી આફત ધાંતીથી સહન કરવી તેમાં જ સાચી જીવનની સાફલ્યતા છે. માટે જેને આગરનો કર હોય તે બંધે ભાગી જાય પણ હું તથા વિનયકુમાર તો હરગીજ નગર છોડી જવા માગતા નથી. મારા શરીરમાં અશક્તિના કારણથી ભગવાનના બરોસા ઉપર જ બેઠો છું.

તેવામાં જ સરદાર દયાળસિંહ પણ આવી ગયો. કેમ સુભદ્રા બહેન શા વિચારમાં છો ?

સુભદ્રા—કાંઈ જ નહિ. મ્હારી પાસે તમામ હકીકત આવી છે. જે જવાબ શરીકાન્તે અને વિનયકુમારે આપ્યો છે તે જવાબ એક સાચા વીરનરને શોભે તેવો આપ્યો છે. માટે આપપણ તેના જ પગલે અનુસરીને ચાલો તેમાં જ પ્રજા અને રાજ્યનું બહુ થશે. બાકીનું તમામ કામ હું મારે સંભાળી લઉં છું દયાળસિંહ બોલ્યો.

સોમદત્ત—તો હવે આડીઅવળી કંઈ પણ વાત ન કરતાં મુખ્ય મુદ્દાઓ પર વાત કહી છે તે ઉપર.

દયાળસિંહ—આપનું કહેવું બરાબર છે. કહો ત્યારે કદાચ આવતી કાલે મળેલી વાતચીત પ્રમાણે આફત આતી પહોંચે તે બાળતમાં છું કરવું તેના માટે આપનો અભિપ્રાય ધણો જ જરૂરી છે એમ હું માનું છું.

સોમદત્ત—કદાચ મને પકડવા આવશે તો એક વીરની માફક મારે પકડાવું અને સુભદ્રાએ નગરની પ્રજામાં જાગૃતી લાવવાનું કામ કરવું. તેમાં પ્રજાને સચ્ચ હકીકત વહેંચી કરવી.

તે કરતાં કદાચ તે પણ પડાઈ જાય તો તેણે પોતાના પ્રાણના બોજે પણ પોતાનું સ્વમાન સાચવવું અને પકડાયા પછી—માલ-તીએ તે કામ ઉપાડી લેવું. અને જો કદાચ માલતી પકડાઈ જાય તો તેના પછી ગુરૂદેવ માનસરિ તે કાર્ય ઉપાડે અને ખીલકુલ કર રાખ્યા વગર ચાં-તીથી આપણું કાર્ય આગળ ધપાવે જવું. મ્હારી તો એક સાચા સેવક તરીકેની આ સલાહ છે.

દયાળસિંહ—ધન્ય છે શેઠ તમારી વણીક બુદ્ધિને. જેવા તમે વેપારી છો તેવા જ તમે વીર છો. તમારી સલાહ દરેકને અનુકૂળ આવી છે એમાં જરા પણ શંકા નથી. માટે હવે તો આવતી કાલ થું થાય છે તે જોયા પછી જ આપણે બધા એ ભવિષ્યમાં કેવો રસ્તો લેવો તેનો વિચાર કરવો અને ઠીક લાગે છે કેમ બહેન સુભદ્રા મારું કહેવું બરાબર છે ને ?

સુભદ્રા—સરદાર આપનું કહેવું યથાવત છે. જ્યારે એ સુવાનો પોતાના કાંઈ પણ સ્વાર્થ વગર પોતે પ્રજાના અને રાજ્યના ભલા માટે પ્રાણનું બલીદાન આપવા તૈયાર થાય તો પછી આપણે આપણી ફરજમાં પાછા ફરવું તે તો નિર્માલ્યતાનું પ્રદર્શન થાય છે માટે ભણે આફત આવે ભણે પિતાજી પકડાય તો હું પણ મ્હારા પિતાની દિકરી છું. હું પણ પિતાની આજ્ઞા શીરોમાન્ય ગણું છું અને પિતાના રાહે જ પુત્રો કામ કરશે તેની હું ખાત્રી આપું છું.

દયાળસિંહ—શ્રાદ્ધયાત્ર બહેન, મને ખાત્રી છે કે પ્રથમ તો ચારાચાર કષ્ટ ભોગવવું પડશે પણ આનો તીવેડો ચંદ્રોજમાં જ આવી જશે. અને પાપીઓના હાથ હેઠા પડશે. તેજ વખતે એક ખંજર આગ્યું. તેમાં એક ચિટ્ટી ખોમેલી મળી તરત જ તે ખંજર દયાળસિંહે જોયું અને તેમાંથી ચીટ્ટો લીધી અને તે બધાના સાંભળતાં વાંચવા માંડી.

સોમદત્ત, આવતી કાલ સાંજના સાત વાગે રૂપિયા ત્રણ લાખ લાઇ નગરની બહાર આવેલા સરૌવરની કાળ પાસે આપી જન્મે નહિ તો ત્હારો પ્રાણ લેવામાં આવશે એ નક્કી સમજવું એ જ.

હિ:-રાજ્યનો દુસ્મન.

ચીટ્ટી પુરેપુરી વાંચી અને બરાબર ધ્યાન દર્ષ અક્ષર તપાસ્યા તો તેના જણવામાં આવ્યું કે આ અક્ષર પાપોનાં છે. હીક છે કાંઈ નહિ કાલે જેઈ લેવાશે.

તેજ વખતે સોમદત્ત શેઠ ચીટ્ટોટું લખાણ સાંભળીને ખૂબ હસી પડ્યા. હજી પાપોઓએ સોમદત્તનો ઝપાટો જાણ્યો નથી. ખેર હજી તો ચોવીસ કલાક બાકી છે. જેને રામ રાખે તેને કોણ મારનાર છે જગતમાં !

હીક સરદાર સાહેબ, આપને મારે બીજું કાંઈપણ કહેવાનું નથી છતાં કહાય હું આફતમાં આવી જાઉં તો મારી પુત્રી સુભદ્રાનું રક્ષણ કરજો. ત્યાં તો સુભદ્રા જ બેઠી કે બાપુજી માહરી જરા પણ ચિન્તા કરશે નહિ.

આ વખતે મકાનની બહાર એક મહાત્મા બજન ગાતા ચાલ્યા જતા હતા કે:—

જે કાર્ય ધાયું તે કરવું, પ્રાણાન્તે નહિ કરવું ટેક.

દુઃખ પડે સુખના માટે, પણ સત્ય થકી નહિ ચળવું,

આવી પડેલી આફત માટે, તિરતા મૃત્યુ એ મરવું,

—જે કાર્ય. ૧

પાપોઓ સહુ પાપથી જાણે, એના પાપો એને ખાશે;

જેવું કરશે તેવું ભરશે, અસત્ય નહિ આચરવું.

—જે કાર્ય. ૨

જન્મકાંડો સહુ ૨ ચાં જાણે, ધાયું તો શ્રી પ્રભુનું યાશે;

વિગટ પંથ પણ નીકટ જનશે, માટે જ્ઞાન્તી થકો વિચરવું

—જે કાર્ય. ૩

લક્ષ્મી મળે તેનો ઉપયોગ કરજો, દીન દુઃખીના દુઃખકા હરજો
સાગર જેવા ગંભીર બનીને, જીવન કસોટીએ ચઢવું

—જે કાર્ય ૪

ઇતિહાસોને જરા અવલોકી, મહાપુરુષોના દૃષ્ટાંત ટાંકી,
ગદીદાન તેનાં લેજો આંકી, એવા બદીદાન હર્ષદુઃખ દરવું

—જે કાર્ય ૫

કાયરનું નહિ કામ સંગ્રામે, ચરવીરનું સ્થાન છે તે ઠામે
નામ લખાશે ઇતિહાસના પાને, કહે ભોગી તેમાં જ સુખ

સમજવું—જે કાર્ય ૬

મહાત્માના બજન ઉપરથી બધાના હૃદયમાં ધણી જ
જાગૃતી આવી. દયાળસિંહ સમજ્યો કે જે મહાત્મા મારા
ધરની આગળ ગાતો હતો તેજ મહાત્મા આ છે. હીક બહેન
હું હવે જવાની રખ લઉં છું.

સુભદ્રા—ભલે આપ પધારો અને સૌએ સૌના કાર્ય
પર લાગી જવું જોઈએ.

પ્રકરણ ૨૭ મું

યુવરાજ, સજ્જનસિંહ ચંદ્રિકાદેવીના મંદિરમાં

યુવરાજ સજ્જનસિંહ અને પોતાનો વફાદાર વિઠ્ઠલ તથા તેના સાથીદારો લગભગ અઠવાડીયાથી પોતે પોતાના પિતાની રજા માંગી દેશાટન કરવાનું નામ લઈને અતરે આવી ગુપ્ત વેશમાં ગુરૂદેવ રામાનંદના મહેમાન થયા છે. સજ્જનસિંહ પોતે ઉદાર દિલનો તેમજ ક્ષત્રીય ધર્મને પુરા નાજવાવાળો છે. પ્રજા પ્રત્યે રાજાની શું ફરજ હોવી જોઈએ તેનું તેને સંપૂર્ણ જ્ઞાન છે. તેના વિચારો અને ચારિત્ર ધણું ઉચું અને પવિત્ર છે. તેનામાં કંઈ પણ જાતનો બ્યસનનો દુર્ગુણ લેશ માત્ર નથી. પોતાના જીવનમાં પણ દુઃખી-દીન પર હમદદી કરેલી બાવનાવાળો ઉચ્ચ સદ્ગુણ છે.

કુમાર મહાન વિચારમાં ગરકાવ થઈને બેઠો છે તેવામાં મારતે ધોડે ખડગસિંહ આવીને યુવરાજ પાસે હાજર થયો.

અને કુમારને પ્રેમલતાએ સૂચવેલો સંદેશો કહેવા માટે શરૂઆત કરી તે વખતે કુમાર વિરસેનને બોલાવ્યો.

સંજ્ઞાનસિંહ—કેમ ખડગસિંહ શા સમાચાર છે ?

ખડગસિંહ—પ્રેમલતા અને રસ્તામાં જ મળ્યા અને મને આજને આજ તમને તમારી બહાદુરી વડે કામની શરૂઆત કરવાનું સુચવ્યું છે. સાંજના સમયે નગરકોટવાળા દુષ્ટસિંહ અને મહારાણી બગીચાના મહેલમાં મળવાના છે. મહાશિવરાત્રીના રોજ મહારાજ શંકર ભગવાનના દર્શને જશે તે વખતે મહારાજનું ખૂન કરી રાજ્યનો કામળો લેવાનું નક્કી કર્યું છે. મહારાણી તે પાપીના પ્રેમ પાશમાં લપટાણી છે. અને તેના જવાબદાર આપ કહેવાયા છે. મહારાજને નીજામાં ચક્ર્યુર કરી નાખ્યા છે, મહારાજને પોતાને પોતે કાણ છે તેનું પણ જ્ઞાન નથી. આવતી કાલે શશીકાન્ત, વિનયકુમાર અને નગરશેઠ ત્રિવેરેને પકડવાના છે. આ કામમાં પેસા વજેરેની તમામ મદદ લોભી ભગવાન-દાસને પુત્ર ભદ્રકુમાર આપના માટે તૈયાર થયો છે. આજ રાતના બાર વાગે જ્યાં ચામુંડાદેવીની ગુફામાં મળવાના છે. દુષ્ટસિંહની મહાયોગમાયા જેવી ધર્મપત્ની દયાવતી બહેન પણ આપના કાર્યમાં સંપૂર્ણ મદદ આપવા તૈયાર થયા છે.

પ્રેમલતાએ વળી એમ પણ કહ્યું છે કે તમામ વાતચીત આપને થોડા સમયે પહોંચાડતી રહેશે અને પાપી દુષ્ટસિંહની તમામ બાહ્ય ધૂળમાં મેળવવા માટે તમામ રીતે આપને મદદ કરવા માટે તેણે સંકલ્પ કર્યો છે. અને તેણે તે પણ કહ્યું છે કે આજ સાંજના સમયે ટાઈમ ન ગુમાવતાં આપ જરૂર બગીચામાં જઈ પાપીને પોતાના કાર્યમાં વિશ્વ નડે તેવો ઉપાય કરવા માટે બક્ષામણ્ય કરી છે. આ તમામ

વાતની જાણ પ્રેમલતાએ આપના તમામ હિતેચ્છુઓને પણ ખાતરી આપી દીધી છે. શ્લોકાન્ત અને વિનયકુમાર તેમજ સુભદ્રા બહેને તો પોતાના જીવનનું બધીદાન આપવા માટેની સર્વ તૈયારીઓ કરી છે.

માટે હવે આપને જે યોજના કરવાની હોય તે સત્વર વખત ન ગુમાવતાં તરત જ અમલમાં લાવવી જોઈએ. નહિ તો વખત વિતતાં શત્રુઓ પગભેર થઈ જશે તે પહેલાં તેના પગમાં જ ધા મારવો જોઈએ અને આગળ વધતાં અટકાવવો જોઈએ તે પ્રથમ આપનું કાર્ય છે.

યુવરાજ અને વિરસેને તમામ હકીકત સાંભળવા પછી કુમારે વિરસેનને પૂછ્યું કે બોલો હવે આપણે કેવી રીતે કામની શરૂઆત કરવી તે નક્કી કરો.

વિરસેન—જુવો યુવરાજ સાહેબ, મહારો અંગત અભિપ્રાય તો એજ કે મહારાણી અને દુષ્ટસિંહની તમામ વાત-ચોતેને પ્રાણના જોખમે સાંભળવી અને ત્યાં તેને એમ બતાવી આપવું કે તારા પાપનો જવાબ આપવા માટે તારી પાછળ કોઈ છે. તે પછી રાતના પ્રસંગે આમુંગાની ગુફામાં જે લોકો જતા હોય તેમાંથી જે લોકો હાથમાં આવે તેને પકડી તેનો પોષાક પહેરી ગુફામાં દાખલ થવું જોઈએ અને આવતી કાલે જે જુલમના ભોગ બને તેને કોઈ પણ હીસાએ દિમત રહે તેવી મદદ કરવી જોઈએ. માટે હવે સમય થોડો છે માટે ઘોડાઓ તૈયાર કરી શ્વશ્ર સજી ને જય મા ભવાનીનું નામ લઈ નીકળો.

બરાબર જે વિરસેન તમારી વાત બણી જ સમય સુચકતા ભરેલી છે માટે હવે સારા કામમાં દોલ કરવી નહિ. મુમક્ષુદેવ રામાનંદનો આશીર્વાદ લઈને હવે પ્રયાણ કરવાની તૈયારી કરશે.

ખડગસિંહને આજ્ઞા કરી કે ઘોડાઓ તૈયાર કરો અને શસ્ત્ર સજ્જતે બેઝળ્યા અમારી સાથે આવશો. જેવી આજ્ઞા ખડગસિંહે કહ્યું અને તે ઘોડાઓની તૈયારી કરવા ગયો. ત્યાં યુવરાજ અને વિરસેન ગુરુ રામાનંદનો આશીર્વાદ લેવા આવ્યા. ત્યાં તો રામાનંદજી પોતે પોતાના તાનમાં પ્રભુ ભક્તિમાં તસ્લીમ બનેલા હતા તે ગુરુ જે ભજન ગાતા હતા તે બેઠેજળ્યા એક ધ્યાને કાન દેશને સાંભળવા લાગ્યા કે:—

જગતમાં પ્રભુના સૌ સંતાન,
નથી નાના મોટાનું ત્યાં સ્થાન-જગતમાં.

નિસ્વાર્થપણે પ્રભુને જો સંભારે,
જરૂર ભગવાન તેને જ તારે;
સાચો જ એ ભાગ્યવાન,-જગતમાં-૧

દુઃખો દીન પર લાગણી ધારે,
ભુખ્યા હોય તેને ભોજને સંભારે;
તેજ સાચો છે શ્રીમાન -જગતમાં-૨

જીવન બોય ઉચ્ચ વિચારી,
મદ્યગ્રસ્ત સૌ લે હૃદય ઉતારી;
કરીને મન બળવાન -જગતમાં-૩

અસત્ય પંથને હૃદયથી વીસરે,
સત્ય પંથથી આત્મા વિચરે;
જેથી જરૂર થાય કષ્ટાણુ -જગતમાં-૪

અનીતિને ત્યાગી નીતીને સબજે,
કહે ભોગો મદા નિશ્ચયો રહેજે;
તો નીશ્ચે મળશે ભગવાન -જગતમાં-૫

ઉત્તમ કાંટીના વિચારવાળું ભજન સાંભળી યુવરાજ તથા વિરસેનના આત્મા ઉપર ધણી જ અસર થઈ. ગુરૂદેવના ચરણોવિંદ સાંજનાં દંડવત પ્રણામ કર્યા અને બોલ્યા કે હે ગુરૂદેવ આપના શુભ આશીર્વાદ આપો.

ગુરૂદેવ બોલ્યા કે:-વત્સ જ્ય સદા તમારું પ્રભુ કન્યાશ્વ કરો અને તું સદાએ વિજયી થઈશ સદા મહાદેવી ચેડીશ તમારું રક્ષણ કરશે.

ગુરૂદેવના પ્રેમભર્યા આશીર્વાદ મળતાં યુવરાજ અને વિરસેનમાં નવિન ચેતન આવ્યું અને નિરાશામાં આશા જણાવા લાગી. અંધકારમાં પ્રકાશ દેખાવા લાગ્યો. ને હતાશ થયેલા જીવનમાં નવીન આશ્વાનો દોર બંધાયો. જયગુરૂ દેવાય નમઃ દહી ધોડેસ્વાર થઈ યુવરાજ, વિરસેન અને ખીજા સ્વારો સાથે લઈને સૂર્યપુર નગર તરફ જવા ઉપડ્યા.

પ્રકરણ ૨૮ મું

નગરના બગીચામાં મહારાણી અને દુષ્ટસિંહની
પીશાચ લીલા

મહારાણી સુવર્ણલતાએ મહારાજને પોતાના પ્રેમ પાશ્વ-
માં એવા તો જકડી લીધા છે કે-મહારાજ બધો છે કે
મહારાણી જેની કાઠ સતી સાધ્વી જમતમાં આ નથી. મહા-
રાણીનો મહારાજ ઉપર જેમ જેમ કાણુ વધતો ગયો તેમ
તેમ તેને દારૂના વ્યસનમાં એવો તો લદ્દ બનાવ્યો કે
ચોવીસે કલાક મહારાજ ધેનમાં જ પડ્યો રહે અને મહા-
રાણી પોતાના માનીતા માર જોડે મોજ માર્યા કરે.

સંખ્યાનો સમય થવા આવ્યો. સૂર્ય બગવાને પોતાના
પ્રકાશને સંકેતવા માંડ્યો. બપોર રાત્રીનો સમય આલુ થયો.
ચોર, દુરાચારીઓ બગીચારીઓનો અને ધુતડનો દિવસ
ઉઠવાની શરૂઆત થઈ ચૂકી. આપણા મહારાણી સાહેબે

પણ સુંદર વસ્ત્ર અલંકારથી સજ્જ થઇને બગીચામાં જવા માટે તૈયાર કરી અને પ્રેમવ્રતાને ખૂમ પાડી, પ્રેમલતા હાજર થઈ બોલી કેમ આ શું કરમાન છે ?

મહારાણી—કેમ પ્રેમવ્રતા આજે આ તારી મહારાણી કેવી સુંદર લાગે છે ? મહારા વસ્ત્રો અને મારા અલંકારો મહારા શરીરના રનાયુગ્મો વગેરે કેવા સુંદર લાગે છે ? આજ તો હું ઘણા જ આનંદમાં છું અને—

પ્રેમલતા—આ સાહેબ આપની સુંદરતા તો ઇન્દ્રની ઇન્દ્રાણીને પણ શરમાવે તેવી લાગે છે. ગણે કોઇ દેવકન્યા કે અપ્સરા જેવા લાગે છે. હું સાચું કહું છું કે સો વર્ષનો બાલ બ્રહ્મચારી પણ કદાચ આપના સૌન્દર્યને નીહાળે તો તેનું મન પણ પગવાર આપના સૌન્દર્યનું પાન કરવા અધીરું બને તેમાં કાંઇ નવાઈ જેવું લાગતું નથી.

મહારાણી—અહીં પ્રેમવ્રતા તું તો કવિઓની કવિતા જેવું બોલતાં શીખી છે. બસ. હવે જલ્દી બગીચામાં જવાની તૈયારી કર. અને મારા મન માનીતા આશક પાસે મને જલ્દી લઈ જઈ બેગી કર.

પ્રેમલતા—પણારો જેવી આપની આરા.

મહારાણી સુવર્ણવ્રતાને લઈ પ્રેમલતા બગીચામાં આવેલા જીર્ણ મહેલમાં આવો ગઈ અને દુષ્ટસિંહની વાટ જેવા લાગી અને બોલી કે હજુ મારા પ્રિયતમ કેમ ન આવ્યા ? તેજ વખતે દુષ્ટસિંહ આવ્યો ને બોલ્યો આપની સેવામાં સેવક આવો પહોંચ્યો છે મારી દીલગીયા—

આ વખતે બગીચામાં રહેતા બાગવાનને સોના મહોરોની લાંચ આપી મહેત્રમાં આપણો યુવરાજ (પ્રથમથી) દાખલ થઈ ગયેલો હતો અને પાપીઓની પીશાયત્રીના જોતો હતો.

મહારાણી—કેમ પ્રાણેશ આજે શા વિચારમાં છો?

દુષ્ટસિંહ—વદાલી, વિચાર શનો. જ્યારે અમારા માથે રાજ્યના રક્ષણની જવાબદારી હોય એટલે વિચાર તો હોય જ ને.

મહારાણી—હવે તમારા વિચાર થોડા વખત માટે ઊંચા મૂકી અને આપના પ્રેમની પ્યારીને સુંદર અમૃતજળ પાઈને શાંતી આપો. મારા મહેશ્વર. (તેમ કહેતાં જ મહારાણીએ પોતાના બાહુ પાશમાં દુષ્ટસિંહને જકડી લીધો)

બને જણાં નિર્જનતાથી એક એકની સાથે પ્રેમની ગોષ્ટી કરવા માંડ્યાં. સાગ સામી મદીરાના પ્યાલાઓ આપવા માંડ્યા. અને બંને પાપીઓ જમતના તાતને બૂલી જઈ પાપમા યમરાજના ધામમાં જવા સારું રાપો વાસના સેવવા લાગ્યા. મહારાણી અને દુષ્ટસિંહ બંને, નીલામાં ચકચૂર બની ગયા હતા. દુનિયાની જવાબદારીનું બાન તદન જુલી ગયા હતા. અને કેવળ હવસ જ તેઓના જીવનનું જ્યેષ્ઠ. તેમ સમગ્ર પાપીઓ પોતાના વિષયમાં એટલા બધા નિર્જન અને બેશ્વરમ થયા હતા, કે તેઓને મારે કયા શબ્દોમાં લખવા તે માટે મારી કલમ પણ અચકાઈ ગય છે. જ્યારે મહારાણી ધુરેધુરા દુષ્ટસિંહના પગમાં સપડાઈ ગઈ છે. તે તકનો લાલ લાષ દુષ્ટસિંહે પોતાનો પાસો ફેંકલો—શરૂ કર્યો.

દુષ્ટસિંહ—વદાલી હવે તો તું એવું કામ કર કે મારો ને તારો કાયમ સુધીનો મેજાપ રહે. અને આપણે આનંદ કરીએ.

મહારાણી—આપ કહો તેમ કરવા તૈયાર છું. આપના બોલવાની રાહ જોઈ રહી છું. માટે ફરમાવો સૌ ઉપાય કરવો.

દુષ્ટસંહ મનમાં સમજ્યો કે મહારાણી જરૂર માફ કરશે; ત્યારે જ્યાન દમને સાંભળો નગરશેઠ સોમદત્ત તથા શશીકાન્ત તથા પિનયકુમાર અને સુભદ્રાદેવી અને પ્રધાન બુદ્ધિનિધાન આટલા જ માણસો આપણા કામમાં બધા જ આઠા આવે છે ઠાણુ કે મારી અને તારી મિત્રાચારીની વાત તે લોકોના જાણવામાં આવી ગઈ હોવાથી ક્યા વખતે આપણને હસાવશે અને મહારાજ પાસે સંસ્કાર અપાવશે તે દલીલ કાઢવા જ નહિ માટે પ્રથમથી મહારાજના કાનમાં એવું હસાવો દેવું કે એ લોકો તમને ગાદી ઉપરથી પદબ્રજ કરી યુવરાજને ગાદી ઉપર બેસાડવાનો વિચાર કરે છે. અને તે વિચાર પાર પાડવા માટે મહારાજની સત્તા બેગો કરી હતી અને રાજ્ય ઉપર દસ્તો કરવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો પણ તે તો આપણા ચાલાક નગર કોટવાળના જાણવામાં આવો ગયું અને તે લોકોની યધી વાત ઉઘાડી પાડી અને સત્તા વિખેરી નાખી, માટે તે લોકોને ઉગ્રતા પહેલાં જ દાખી દેવા માટે આપ નગર કોટવાળને પુરેપુરો સત્તા આપો અને આપના રાજ્યને સુરક્ષીત રાખવા માટે તેમના ઉપર સંપૂર્ણ વિશ્વાસ રાખવો જ આ પ્રમાણે તું હાથને હાલ મહારાજને હસાવી દે અને હું અજણો થઈને મહારાજ સાહેબને અરજ કરવા માટે આવું છું તે જ વખતે મહારાજ મને લેખીત હુકમ આપે તેવી ગોઠવણ પણ તે જ વખતે થવી જોઈએ આટલું થાય તો પછી જોઈએ કે આવતી કાલના સવારે શું થાય છે.

મહારાણી—શાહબાગરે મારા હૈયાના દાર મહારાજને સમ-

જવવા એ છુદ્દો બહુચકતો મારી મોજડી ઉપાડવા જેટલો પણ લાવક નથી ક્યાં આપ અને ક્યાં એ ખડતુસને તો મારા પ્રેમમાં એવો પામત્ર બનાવ્યો છે કે મારી એક પણ વાતનો ઈન્કાર કરી શકે તેવી ધુરડની તાકાત નથી મારે હાલને હાલ જમ તેમને શુદ્ધીમાં લાવું છું. અને આપ પણ પધારો.

(આ બધી વાતચીત છુપાઈ રહેલો યુવરાજ સાંભળતો હતો મનમાં ગુસ્સો પડ્યો થયો હતો પણ હાલમાં ગુસ્સો કરવો તે અસ્થાને હોવાથી ગુપચુપ સહન કરી શાંત રહ્યો હતો.)

દુષ્ટસિંહ—શાખાજ વહાલી હવે મને તારા બોલવા ઉપર અને તારો પ્રેમ મારા ઉપર સંપૂર્ણ છે તેવો વિશ્વાસ આવ્યો છે તો તું મહારાજને ખીચું પણ એવું ઇસાવવા પ્રયત્ન કર કે આપણા વચમાં નડતા શંખલાઓ વગર મહેનતે નાણુક ચર્મ જાય.

મહારાણી—ખીચું પણ જે હોય તે નિશંકોચપણે કહેશો વહાલા પ્રાણાધાર હવે તો વહાલા એકજ તમન્ના કે હું તમારી અને તમે મહારા .

દુષ્ટસિંહ—યુવરાજ પણ અંદર ખાતેથી આ લોકોને સપોટ આપે છે અને દેશાટણ જવાનું ખોટું બહાનું કરી પોતે બહાનથી લશ્કરની તૈયારી કરવા ગયો છે તે પ્રમાણે તારે ચોક્કસ ઇસાવવામાં પણ બાકી રાખવી નહિ આજે આ કામ થમા પછી મહાશીવરાત્રીના દિવસે મહારાજ સંકર ભગવાનના દર્શને સાંભળના જશે ત્યારે તે જ વખતે તેમને કેદ કરવા અને રાજ્યનો કબજો તમારા હસ્તક લેવો અને તમામ સત્તા તમારી અને સત્તાહકાર હું કેમ અરાખર છે ને.

મહારાણી—બહુ જ સરસ જોદવણ કરી છે. માટે વ્હાલા હવે હું જઈ મહારાજને સુઢીમાં લાવી બધી બાંછુ જોડવી તૈયાર રાખું. તે જ વખતે તરત જ તમે આવો, એ જ વખતે બન્નેની વચમાં એકખંજર આવી પડ્યું. તેમાં એક ચીકો હતી જે ચીકો ઉકેલી વાંચવી શરૂ કરી તેમાં લખેલું કે:-દુષ્ટસિંહ

તારા ઉપર મોત ઝડુમે છે તારો કાળ નજીક આવ્યો છે માટે તું તારા પાપી કૃત્યથી વેગળો રહેજે અને કાંતક વું પ્રભુની બીક રાખ. સિ:-તારો શત્રુ. તે ચીકો દુષ્ટસિંહે પોતાના પગ નીચે છુંદી નાખી અને બોલ્યો કે એવા તો શીયાળવાં ધણાએ કરાવશે પણ હું ક્યાં કરું એમ છું. પણ આ સિંહનો પાંખો જોશે છે.

મહારાણી—ત્યારે હું જઈ છું. આપ જલદી પધારો.

પ્રકરણ ૨૯ મું

મહારાજ મહારાણી અને દુષ્ટસિંહનું આગમન

દુષ્ટસિંહની પાસેથી મહારાણી તરત જ પોતાના મહેલમાં આવી ગઈ અને દુષ્ટસિંહ પણ મહારાજની પાસે જવાને આવી નીકળ્યો. આ બંધી હકીકત (યુવરાજ સુમપણે સાંભળીને પોતાના સાથીદારોને મળવા ઉપડી ગયો) મહારાજ તદ્દન નીસામાં ચક્ર્યુર બનેલા બેભાન જેવી સ્થિતિમાં હતા અને એક દાસી મહારાજના પલંગ પાસે બેસી મહારાજને પવન નાંખતી હતી.

મહારાણી તરત જ મહારાજના પલંગ પાસે આવી મહારાજના વંસા પર પોતાનો સુશામળ કર ફેરવવાને લાગી તે વખતે મહારાજ બેભાન સ્થિતિમાં લવારો કરવા મંડ્યો.

વ-હા-ડી લા-આ-વ લાવ સુંદર સરખત, જલ્દી લાવ તરત જ મહારાણી બોલી નાથ હવે વધારે આરોગ્યથી

હરીરતી પ્રકૃતી બગડશે માટે આપ જરા શુદ્ધિમાં આવો, મહારે આપને કાંઈક જોખમ લઈ નવીન સમાચાર આપવાના છે. જ્યાં જોખમ લઈ સમાચારની વાત સાંભળતાં જ મહારાજનો અડધો ફેફ તો તરત જ ઉતરી ગયો. અને મહારાજ થોડી બણી શુદ્ધિમાં આવ્યા અને બોલ્યા કે અહો વ્હાલી શું હજુ તું મહારા પગની ચપી કરે છે. વ્હાલી ધન્ય છે તારી પતી બકિતને, અને તારા સાચા હૃદયના પ્રેમને. વ્હાલી જગવાનના સોમન ખાઈને બોલું છું કે તારા મધુરા પ્રેમના સ્નેહને લીધે આજે મને (હું) મદાન ભાગ્યસાળો માનું છું. મહારાણી બોલી કે વ્હાલા આના શબ્દો બોલીને મને જ્ઞાને સમમાઓ છો આપની બકિત મારે કરવી જ જોઈએ અને તેતો પરપગનો સ્ત્રીઓનો સાચો ધર્મ છે. અને અમારા સુખનું સ્વર્ગ આપના ચર્ણોની સેવામાં જ સમાજેલું છે. પણ વ્હાલા જરા શાન્ત ચીતે મારી વાત ઉપર જરા વિચાર કરશો.

મહારાજ બોલ્યા કે ચોવી તે શી વાત છે, વ્હાલી કેમ આમ બોલતાં બોલતાં અચકાચ છે. મહારાણીએ ઉદાસ મોં કરી આંખોમાં આંસુ લાવવાનો ડાળ કરી બોલી કે વ્હાલા આપ છો તો મારે બધું સુખ છે. પણ કોઈ વખતે આપ કાંઈ જોખમમાં આવો તો આ આપના આસરે પડેલી દાસીની શી દક્ષા થાય, પ્રાણનાથ આજે મારું જમણું અંગ ફરકે છે એમ કહી મહારાણી ધૂસકે ને ધૂસકે રોવા માંડી. અને મહારાજના બોળામાં પોતાનું માથું મુકી મહારાજને બાહુપાસમાં લપેટી દઇ બોલી નાથ રાજ્યમાં બધા જ સજનન કહેવાતા દુરમનો ઉઠા થયા છે. આટલું બોલતાં જ તરત જ મહારાજ શુદ્ધિમાં આવો બોલ્યો કે કોણ દુરમન છે. તે તું મને જણાવ.

મહારાણી—નાથ સાંભળો આપની વૃદ્ધ ઉમરના કારણે ને યુવરાજ મોટી ઉમરનો યવાથી યુવરાજને ગંજ્ય માઠી ઉપર બેસવાની ઇચ્છા થઈ છે, અને આજુબાજુ પોતાના જ માણસો વડે પ્રજામાં અપહરણ ને લૂંટના બનાવો કરાવે છે. તેથી પ્રજાનો અણગમો આપણા ઉપર થાય, તેથી જ યુવરાજ વિદ્યાપીઠમાં હંમેશા જતા હતા. તેનું કારણ એજ કે પેલો નગર શેઠ તેની દીકરી સુમદ્રા પેલા શશિકાન્ત અને વિનયકુમાર ગુરુ માનસરિ સર્વેને યુવરાજ સાંખ્યા છે. અને કુમારે જ સુભદ્રાનું હરણ કરાવી પ્રજામાં ખળભળાટ પેદા કર્યો તેમાં સોમદત્ત શેઠને આગ્રેવાન કર્યો. અને યુવરાજ તે બધું પોતાના ગયા પછીથી કરવું તેનું નક્કી કરી પોતે કાઠુકાર બનવા માટે દેશાટણ જવાનું બાહનું કાઢી ચાલ્યો ગયો. અને પ્રજાને પોતાના પક્ષમાં લેવા માટે શશિકાન્ત, વિનયકુમાર આપના વિરુદ્ધ પ્રચાર કરી પ્રજાને પોતાના પક્ષમાં લેવા માટે સમજાવવાનું કાર્ય તેને સોંપી ગયો. અને ખાનગીમાં દિવાન બુદ્ધિનીધાન પણ યુવરાજના પક્ષમાં જ છે. આવી આવી અનેક બાબતોની ચર્ચા નગરમાં ચાલી રહી છે અને આવતી હાલે જ શશિકાન્તનું બાપણ સાંભળી પ્રજાએ નિશ્ચય કર્યો છે કે આવતી હાલે મહારાજ પાસે જવું અને ન્યાય માગવો. તેથી આપ તે બાબતનો વિચાર કરીને, જો અર્થવળ આપના વિરુદ્ધ ચાલી રહી છે તેનો ઉમરતા જ નાસ કરવામાં નહિ આવે તો આપ રાજ મટી શુભામ થશે અને હું આપની મહારાણી તે રસ્તાની રખડતી બીખારણ થશે, માટે આપને હજી ચેતવાનો સમય છે. માટે આપ બદલી તે લોકો પર ધાક બેસાડો કે ફરી કાઈ હિંમુ માથું કરી ન શકે. બહાલી હવે તારું કહેવું અને બરાબર સમજાયું. હું તો યુવરાજને મહારો સપૂત દીકરો

સમજતો હતો, પણ તે તો હજારો પાપી અને પિતૃધાતક નીકળ્યો—તરત જ મહારાજ કાચા કાનનો થયો. અને દાસોને બોલાવી નગર ઝાટવાળને હાલને હાલ બોલાવી લાવવા માટે સુચના કરી. એટલામાં તરત જ દુષ્ટસિંહ હાજર થયો. અને બોલ્યો કે કેમ અનહાતા મને બોલાવે પડ્યો.

મહારાજ બોલ્યા કેણુ દુષ્ટસિંહ—

હા, જી આપ નામદારનો સેવક હાજર છે. કહો શું કરમાન છે નામદાર—

મહારાજ—મારા રાજ્યમાં ચાલતી અંધધુષ્ટી દીન-પ્રતિદીન વધતી જાય છે, તેની હકીકત જાણુતા માટે અને તેનું શું કરવું તેને માટે ક્યો રસ્તો લેવો તેની સલાહ લેવા સાઈ બોલાવવા પડ્યા છે. માટે જે સત્ય હકીકત હોય તે જણાવો.

દુષ્ટસિંહ—માફ કરજો નામદાર નાના મોંઠે મોટા માણસની વાત કરવી તે મને હીક લાગતું નથી.

મહારાજ કહે જા માટે વાત કરવી તે હીક લાગતું નથી. જે સત્ય હકીકત હોય તે સત્વર જણાવો. તમે જાણો છો કે હું પાપીઓનો કાળ છું. માટે મને જે કાંઈ હોય તે વિના સંકોચે જણાવો.

દુષ્ટસિંહ—અનહાતા આ સમયે જો બહારનો દુશ્મન મને તેવો મજબુત હોત તો આ દુષ્ટસિંહ પોતાના પ્રાણની પણ પરવા કર્યા વગર તેને ક્યારનો એ જમીન દોરત કરી નાખ્યો હોત. પણ નામદાર જ્યાં ધરતો દુશ્મન ઉભો થયો હોય ત્યાં શું થાય, માટે નામદાર આપ સત્તાધીસ

હો, આપ આપની સત્તાથી ધારો તે કરી શકો છો. મારે તો આપ નામદારના હુકમનું પાલન કરવું એ જ મારો ધર્મ છે.

મહારાણી—દુષ્સિંહ મહારાજ સાહેબને આપની વફાદારી ઉપર સંપૂર્ણ વિશ્વાસ છે. માટે આપને તો રાજ્ય અને પ્રજાની આગાહી અને સલાહ સંપ ક્રમ વધારે સચવાય તે પ્રમાણે કરવાની શું તમારી ફરજ નથી, માટે જ મહારાજને તમેને એકલાને જ શા માટે બોલાવ્યા હશે તેટલું પણ તમે નથી સમજી શકતા.

દુષ્સિંહ—મહારાણી સાહેબ બે અઢત્તી માફ કરજો આ કાર્ય કરવામાં મહારાજ સાહેબને કંઠાર બનવું પડશે. થોડા વખત માટે લાગણી અને દયા હિંચા મુકવા પડશે. અને બીજે તેવા સંજોગોમાં પણ મહારાજ સાહેબના આપેલા હુકમનું અપમાન થાય નહિ તેના માટે જરા સખત થવું જોઈશે. તેથી જ હું જરા બોલતાં અચકાઉં છું, તો પણ હું મારું મસ્તક મહારાજ માટે આપવા તૈયાર છું.

મહારાજ—શાગ્રાસ દુષ્સિંહ મને તમારા ઉપર સંપૂર્ણ વિશ્વાસ છે. માટે મારો હુકમ સાંજો.

જે જે માણસો રાજ્ય વિરૂધ્ધ કામ કરનારા જોવા તમને લાગતા હોય તે તમામ માણસોને દાલને દાલ પકડી જોલમાં પુરી દો. અને પ્રજામાં ઢંઢેરો પીટાવો કે કોઈ પણ વ્યક્તિ રાજ્ય વિરૂધ્ધ કોઈ પણ કૃત્ય કરશે તો તેને પ્રાણ દંડની શીક્ષા આપવામાં આવશે.

આ પ્રમુખે જાહેર નામું લખો તેમાં હું મારી સડી આપું છું. અને આજે સાથે તે પણ લખાશે કે રાજ્યના રક્ષક

માટેની તમામ જવાબદારી નગર કોટવાળ દુષ્ટસિંહને આપવામાં આવી છે, તેથી તેમને ચોગ્ય લાગે તેમ કરવા માટે તેમને સંપૂર્ણ સત્તા આપવામાં આવી છે.

તરત જ જાહેર નામું તૈયાર કર્યું. અને રાજાએ પોતાની મહોર મારી સહી કરીને સીપાઇને આપી દીધું. ત્યાં દુષ્ટસિંહ અને મહારાણીએ આખના ઇલાસથી વાત કરી કેમ કેવો પાસો ફેંક્યો છે.

તરત જ મહારાજા બોલ્યા બહાણી જરા સુંદર સરખતના જામ મંગાવો, અને એક મને આપો અને એક દુષ્ટસિંહને આપો.

દાસી પાસે સરખતના ખાલા મંગાવ્યા, દાસી લાવી. ને મહારાણી સાહેબે પોતાના સુધામળ કર વડે એક ગ્લાસ મહારાજા સાહેબને આપ્યો. અને બીજો ગ્લાસ પોતાના આશક દુષ્ટસિંહને આપતાં આપતાં જંગ હાથ દાખ્યો. સરખતને મહારાજાએ પીધો, અને દુષ્ટસિંહે પણ પીધો. અને રજા માગી દુષ્ટસિંહ આમુગાની ગુફા તરફ જવા રવાના થયો.

પ્રકરણ ૩૦ મું

“ ભગવાનદાસની ચિન્તા અને ભદ્રકુમારે
કરેલું અપમાન ”

પ્રેમલતાના સૌંદર્ય ઉપર અને તેના મધુરા શબ્દો ઉપર ભદ્રકુમાર એટલો બધો લાલસ થયો હતો કે, એને ઘડી ઘડી પોતાના કાન ઉપર પ્રેમલતાના જ બજીકારા આવતા હતા. અને પોતાના લાભની આપેલી સલાહથી તો તેના પાછળ દીવાનો થઈ ગયો હતો.

રાત્રીના દસ વાગ્યાનો સમય થયો અને પોતાના પિતા ભગવાનદાસ પાસે ગયો. અને બોલ્યો કે લાવો પાંચ લાખ રૂપિયા, ત્યાં તેના પિતા બોલ્યા કે બાપ ! તારે-સા કામ માટે આવડો મોટી રકમ જોઈએ છીએ.

ભદ્રકુમાર બોલ્યો તે હું તમને કહી શકું તેમ નથી સમજ્યા ! આપો છો કે નહિ નહિ તો મારે અત્યારે ન કરવાનું કરવું પડશે તેમાં તમે સાર નહિ જ કાઢો.

ભગવાનદાસ ખિયાના લાચાર થયો અને મનમાં નીસાસો નાખતો બોલ્યો હે ! ભગવાન આવો કુપાત્ર દિકરો મને ક્યાંથી આપ્યો.

જેમ જેમ વખત જતો ગયો તેમ તેમ ભદ્રકુમારનો મીઝમીઝ પશુ જતો હતો અને બોલ્યો કે—ભુદા મને રૂપિયા આપે છે કે નહિ, નહિ તો પટારાનું તાણું તોડી નાખીશ. અને રૂપિયા લઈને આવતો થઈશ સમજ્યો;

અરે !! આ તું શું બોલે છે—કાંઈ તને તારા માતા-પિતાની જરા પશુ લાગણી નથી તને તારા ધરને પશુ કાંઈ ખ્યાલ નથી; મેં તારા માટે હજારોના મળા રેંસી કરોડોની મીલકત ભેગી કરી તેનો ખલેલો તું મને આવી રીતે અપમાનથી આપે છે.

તેથી જ હું તમારી સાન ઠેકાણે બાવલા માગું છું. ને મારી મહત્વની આશાઓ પુરી કરવા માટે અત્યારે જ મ્હારે રૂપિયાની જરૂર છે. માટે આના કાની કર્યા વગર તરત જ રૂપિયા મારે હવાલે કરો. અને બીજું કામ એ—કે સોમદત્ત શેઠની દીકરી સાથે મારા વેતીશાળ માટે આજ ને આજ માગણી કરો, નહિ તો પરીણામ સાફ નહિ આવે કહો શું જવાબ આપે છે. હા-કે-ના ના કહેશે તો આજે મ્હારા હાથે ગમે તેવું કૃત્ય થશે તો તેની શિક્ષા તમારે જ ભોગવવી પડશે.

પિતા પુત્રનો જઘડો સાંભળતાં જ ભદ્રકુમારની માતા ભદ્રાવતી આવી અને બોલી કે—નાથ આપી દો એ પાપોને પાંચ લાખ રૂપિયા આપી તેનું મોં કાળું કરો, અને વિચારીને કામ કરજો.

જે પુત્રના માટે માતા પિતાઓએ અનેક છોટા વેડી પુત્રની દરેક ઈચ્છા પુરી કરી. પોતાની બધીબધી વ્યાજો પાર પાડવા તેને મેળો કરે છે, તેના માટે ન કરવાના કામ પણ માતા-પિતા પુત્રના સુખના માટે કરે છે. પછી તે કામ બંધે પાપ વાળું હોય કે પુ-ય વાળું હોય પણ મતા પિતા પુત્રની મમતાને જરા પણ ઓછી કરતાં નથી. છતાં એ જ પુત્ર પોતાના માતા પિતા પ્રત્યેની દુરજ બૂઝી કેવળ પોતાના જ પાપી વિચારો ને પોતે પોતાનું સર્વસ માની માતા પિતાને દુઝમે છે. ત્યાં પરમાત્મા પણ તેવા કુશાંગારથી વેગળો જાય છે પરંતુ આ તો જગતના માનવાંતે એક અનુભવ લેવા જેવું સાધન છે. માટે નાનપણથી જ દરેક માતા પિતાએ પોતાના સંતાનોને સારા સંસ્કાર ધાર્મિક અભ્યાસ વીગેરે સોંપવા અને હિંચામાં હિચી કક્ષાના સારા સારા વિદ્વાનોના પરીચયમાં લાવી તેના જીવનનું ઘડતર પ્રથમ ઘડનું તે પ્રથમજ માતા પિતા તેમ જ પોતાના વડીલોની દુરજ છે.

આજે વડીલો સવારથી ઠંડેપારમાં અનેક જાતના વૈજવ વસાવવાની લાલસામાં લક્ષ્મી કેમ વધે અને કેવી રીતે મેળવવી તેના જ વિચારમાં રોતીસે કલક મશગુલ બની જાય છે. તેથી પોતાના બધીબધા રથંજ ગણાતા. સંતાનો ઉપર પોતાનો કાષ્ઠ મેળવવામાં ધણી મુસફકોઓ આવે છે. આનું કારણ એક જ છે કે માતા પિતા પોતાના બાળકોની દરકાર સ્વારથી દસાથી અને લોબી સ્વભાવથી કરતા નથી એવીજ દશા આજે ભગવાનદાસની યર્ષ. ભગવાનદાસ ગૂંજથી જ લોબી અને કંજુસ હતો. કેવળ લક્ષ્મીમાં જ સંપૂર્ણ સુખ માનવા ત્રાજો હતો, અને તેથી જ તે પોતાના બાળકને

જરા પશુ સારા સરકાર કે કેળવણી આપી ન શક્યો. અજર તેના વધતા જતા દુરાચારને પશુ અટકાવવા નીકળી નીવડ્યો, તરત જ પોતાની પત્ની ભદ્રાવતીના કહેવાથી ભગવાનદાસે પાંચ લાખ રૂપીયા પાપોના હાથમાં આપ્યા. અને બોલ્યો કે લે તારૂં કાળું કર. હવેથી તું તારૂં મોઢું મને બતાવીશ નહિ. ત્યાં બદ્રકુમાર બોલ્યો કે આ તો મહારૂં પર છે, મહારી મીઠકત છે. બોલો તમારૂં શું થાકે છે. માટે ખગરદાર હવે મારા માટે એક પશુ અપમાનીત શબ્દ બોલ્યા તો તમે તમારી વાત બળ્યા. અને આવતી કાલે સવારે જ સોમદત્તશૈલની પાસે તેનો દીકરીનું વેવીશાળ મારી સાથે કરવા માટે કહાવજો અને જો તે ના કહેશે તો એ છે-ને. હું છું. ઠીક હું જાઉં છું. મહારી આવવાની રાહ જોશો નહિ. ગમે ત્યારે આવીશ સમજાયા. મહારા લોભી પિતાજી એક કહી બદ્રકુમાર ચાલ્યો જાય છે.

પ્રકરણ ૩૧ મું

દુષ્ટસિંહ આમુડાની ગુફામાં

પાપી દુષ્ટસિંહ મહારાજ પાસેથી તમામ સત્તા લઈને તામડતોળ મારતા ઘેડે પેતે પોતાની ગુફાના સ્થાન પર આવી ગયો. દરેક સરદારો પ્રથમથીજ આવી ગયા હતા. આ સરદારો ખુરખાધારીઓ હતા. તેથી આપના યુવરાજ અને વિરસેન બન્નેજણાએ જો સરદારોને રસ્તામાં જ ઘેરી તેને જાડ સાથે મુઠોઢાટ બાંધી તેના પહેરેલાં કપડાં ઉતારી પોતાનાં કપડાં બાજુ પર મૂકી તે ઉતારેલાં કપડાં પહેરી લીધા અને બન્ને નીકરતાથી તે લોકો પણ સૌની સાથે ગુફામાં દાખલ થઈ ગયા હતા.

દુષ્ટસિંહ આવ્યો જ્યાં સરદારોએ ઊંઘાડી તલવારે સલામી આપી પોત પોતાના સ્થાન પર બેઠા.

દુષ્ટસિંહ—ગુમાનસિંહ તમને સોંપેલી કામગીરીનો ખુલાસો આપો.

ગુમાનસિંહ—સરદાર સાહેબ સોમદત્તને ચીડી પહોંચાડી હતી. અને રૂપિયા લઈને સયોવરની પાસે આવવાનું સુચન કર્યું હતું. તે પ્રમાણે તેની ઠીકરી સુભદ્રા રૂપિયા લઈ ને આપવા માટે આવી હતી. ને વખતે મને રૂપિયા આપ્યા પણ અચનાક કોઈ ઘોડેશ્વાર તે વખતે આવી મારા હાથમાંથી રૂપિયા ઉઠાવી ચાલતો થયો તે વખતે મને સંકા પડવાથી સુભદ્રાને પકડી લીધી. અને આપના પાસે હાજર કરવા માટે દુકમ હોય તો હાજર કરું.

દુષ્ટસિંહ—જાઓ જલ્દી તે ઠીકરીને લાવો. ગુમાનસિંહે ઠીકરીને લાવી હાજર કરી. સુભદ્રા રથચડીકા જેવી લાગતી હતી. તેના આત્મામાં તેની નીકરતા દેખાતી હતી જાણે તેના મનમાં લેશ માત્ર પણ ડર નહોતો,

દુષ્ટસિંહ—નાદાન ઠીકરી સાચુ ખોલ ને રૂપિયા કાણુ લઈ ગયો સાચુ કહીશ તો ઠીકરી મુગીલ. અને તને જીવતદાન આપીશ. નહિ તો તારો જાન લેવામાં આવશે.

સુભદ્રા—ખડખડ હસીને ખોલી. આપ તો ધણા જ બહાદુર અને રાત્યવાન રાજા હરિશ્ચંદ્ર જેવા લાગો છો. તેથી જ આપ મને સાચુ ખોલવાની જરૂર પાડો છો. તેના કરતાં તો તમે જ સાચુ ખોલી નાંખોને શ્યા માટે રૂપિયા મંગાવ્યા હતા અને નિર્દોષને ધમકી આપવાનું શું કારણ હતું. વાહરે મારા બહાદુર સરદાર મને તો લાગે છે તમને સરદાર કહેવાં જ મને શરમ આવે છે. મને તો કોઈ ઉઘાવગીર. કાકુ જેવા લાગો છો. કે જેના હૃદયમાં કોઈ જાતનો પ્રભુનો ડર નથી.

દુષ્ટસિંહ—મને તારૂં બાપણુ સંભળવા દુરસદ નથી. રૂપિયા કોણુ લઈ મળું. હજુપણુ કહું. છું કે બોલ મારા કોધના આવેશમાં આવવાથી પરિણામ સારૂં નહિ આવે

સુભદ્રા—પરિણામ સારૂં કે ખોટું તે હું બરાબર સમજી છું મારા માટે દયા રાખવાની જરૂર નથી. કોની માએ સવા-ચર મુઠં બાધી છે કે મારા સામે ઉંચી આંખ પણુ કરી શકે છે. ક્યો મા જણ્યો રજપુત છે કે એક નીરાધાર ઉપર જીલમ ગુમરવાની હીંમત કરી શકે.

દુષ્ટસિંહ—ગુમાનસિંહ આ હઠીલી છોકરીને બાબુની ગુફાની ખાઈમાં હાથ પગ બાધી તેને કેદ કરો. હું જોઈ છું કે કેવી રીતે માનતી નથી. તરત ગુમાનસિંહે સરદારના હુકમને અમલ કર્યો અને ખાઈમાં જવા તૈયાર થયો ત્યાં તો બદ્ર-કુમાર બોલ્યો. નામદાર તેના ઉપર જરાપણુ દયા રાખવાનું કારણુ નથી. પણુ તેને એવી જગાએ કેદ રાખો કે સ્વર્ગના દેવતા પણુ તેને છોડારી શકે નહિ. તરત જ સુભદ્રાને લઈ જવામાં આવી. આ વખતે દુષ્ટસિંહે બદ્રકુમારને પુછ્યું કે કેમ શેઠ સાહેબ રૂપિયા લાખ્યા છો ને. જી-હા, લાગ્યો છું. બદ્રકુમાર બોલ્યો. તે દુષ્ટસિંહ બોલ્યો કે લાવો ત્યારે બદ્રકુમાર બોલ્યો કે રૂપિયા આપવા માટે તો લાગ્યો છું. તે પહેલાં મારા તમારા વચ્ચે કરાર થવા જોઈએ. કારણુ કે લખેલું વંચાય માટે મને ખાતરી છે કે આપ મારી સાચી માગણીનો સ્વીકાર કરશો. ત્યારે શું લખાવવા માગો છો. ત્યારે બદ્ર-કુમાર બોલ્યો કે સરદાર સાહેબ મારે ને તમારે જે મંજૂરીને ત્યાં વાતચીત થઈ હતી. તેનો જ કરાર.

તરત જ દુષ્ટસિંહ ઝોહોહો એમાં શું બણી જ ખુશીથી

લખી આપું છું. દુષ્ટસિંહે મનમાં સમજીને જ બદ્રકુમારને હાથમાં રાખવા જ માટે તેની હા, માં હા મીલાવી લીધી. કામ થવા પછી બિવિષ્યે વાત. તરત જ શુભાનસિંહને હુકમ કર્યો કે કાગળ-ખડીયો લાવો તરત જ કાગળ ખડીયો લાવ્યા અને દુષ્ટસિંહે લખવા માંડ્યું.

શેઠ બદ્રકુમાર—

આપે મારા કાર્યમાં મને લાખરો રૂપિયાની મદદ આપી છે તેની બાહેબરી માટે હું લખી આપું છું, જ્યારે હું રાજગાદી મારા કમગજમાં લઉં અને જ્યારે હું રાજા બનું ત્યારે તમારા તમામ રૂપિયા શાહજોગ પાછા આપવા, અને તે કુલ રકમ દશ લાખની છે. અને વધારામાં તમને દીવાનને હોદ્દો અને નગરશેઠની પદવી આપવા મારા બાપ દાદાના સોગન લઈ વચનથી પ્રભુ સાક્ષીએ બંધાઉં છું. ઉપર લખ્યું તે સહી.

લી. દુષ્ટસિંહ કુશળસિંહ
જાહેજની સહી પોતે.

તરત જ પળવારમાં જ બદ્રકુમારને દસ્તાવેજ લખી આપી પોતાનું સહી મરું મારી આપી દીધો. અને બોલ્યો કે કહો હવે તો મારો વિશ્વાસ છે ને.

બદ્રકુમાર—અરદાર શાહેજ એ તમે શું બોલ્યા અને તમારા ઉપર તો મૂળથી જ વિશ્વાસ હતો. જો અને આપનો બરોસો ન હોત તો શા માટે આવા તોફાનના કાર્યમાં મદદ આપત-કહો નામદાર હવે શું શું થોજના છે. તેની હકીકત સમજાવો.

દુષ્ટસિંહ —સરદારે જાળળો આજથી ચોથા દિવસે મહા-
શીવસત્રીનો દિવસ છે. તે દિવસે સંખ્યા સમયે મહારાજ
શંકર ભગવાનના દર્શને આવશે અને સાથે હું પણ હાજર.
તે વખતે જ્યારે હું તમને ઇશ્વારે ખતાવું તે જ વખતે
ઝાડીમાંથી એકદમ હાલો કરવો અને મહારાજને વમધામ
પહોંચાડવા—તેમાં તમારે ખીલકુલ મફત કરવી નહિ. તે
પછી નગરમાં હુંટફાટ ચાલુ કરવી. તે વખતે હું પ્રજામાં
વિશ્વાસ લાવવા માટે સૌન્ય લક્ષ સામે ખવીજ. તે વખતે
તમારે ખધાને જીરણે યજ જવું તે પછી મારે શું કરવું તેની
જવાબદારી મારા પર મૂકી દો—તે વખતે ખધા માણસો એક
અવાજે બોલ્યા કે જરાજર છે આપના હુકમ પ્રમાણે જ
કરીશું. અને અમે અમારી જમરોના સોબન ખાઈને પ્રતિજ્ઞા
લખ્યો છે કે મરતાં સુધી તમારી જ આજ્ઞા ઉઠાવીશું—જ્યારે
આ ખધી વાતચીત ચાલે છે ત્યાં એક જણ વચમાં બોલ્યો
કે સરદાર સાહેબ મુવરજી કદાપી દેશાટણથી પાછા આવે
અને રાજપતે કબજે લેવાની કોશીશ કરે ત્યારે શું કરવું.
અરે એ બાબતો શું આવી શકશે. તેને તો આવતાની સાથે
જ ફાંસીના માંચડે ચઢાવવામાં આવશે. કારણ કે આ ખધો
આરોપ આપના મહારાજ અને મહારાણી તરફથી તેના જ
ઉપર એવી છુદ્ધિથી મુકવામાં આવશે કે ખીચારે તે તો
મુજો મુજો શિખા જાડન કરશે. અને આ જમતમાંથી
વિદાય થશે.

હીક જાણ્યો હવે તમે તમારા સ્થાન ઉપર જાઓ, અને
આજે તમારા ખરમા માટે સો સો રૂપીયા લેતા જાઓ.
જ્યાં સો સો રૂપીયા ખધાને વહેંચવામાં આવ્યા. તેમાં મુવ-
રાજ અને વિરસેને પણ લીધા—કાષ્ટપણ જાતની જાંઘ વગર

બન્ને બહાદુરો યુવરાજ અને વિરસેન તરત જ બહાર નીકળી પોતાનો પોષાક પહેરી ચંડીકાના મંદિર રસ્તે જવા ઉપડ્યા.

આ વખતે સુભદ્રાદેવી તો મુગી મુગી બંધનથી બંધાઇને શુક્રામાં આવેલી ખીણમાં પડી છે. તેનામાં બોલવાના પશુ સ્થિતિ નથી. ફક્ત પોતે પોતાના મનમાં પ્રમુ નામનું સ્મરણ કરી રહી છે. હે ભગવાન તું આ તારી દીકરીની ઇચ્છા સાચવજો મને તારો જ આશરો છે, પરમાત્મા તું દયા નહીં કરે તો કોણ કરશે. તે જ વખતે અવાજ થયો ગમરાશો નહિ. ભગવાન હાજર છે જેવો અવાજ સાંભળ્યો કે તરત જ સુભદ્રા શુક્રોમાં આવી. તરત જ શશીકાન્ત આવો પહોંચ્યો તે વખતે શશીકાન્તને જોતાં જ બોલી કે તમે ક્યાંથી તે બધું પછી તરત જ તેના બંધને કાપી નાખી જે રસ્તે શશીકાન્ત આવ્યો હતો તે જ રસ્તે આખાદ રીતે સુભદ્રાને છોડાવોને લક્ષ્ય થયો અને જેટલું ઝડપથી ચઢાય તેટલી ઉતાવળી ચાલથી ચાલતાં ચાલતાં સુભદ્રાને ઠેસ વાગવાથી પડી ગઇ. તો પશુ હિંમતથી તે ઠેસવા લાગી. તે વખતે કુદરતની કૃપાથી ખેડુતનું માડુ જોવામાં આવ્યું. અને શશીકાન્તે માડાવાળાને વિનંતી કરી કે બાઈ પ્રભુની ખાતર અમને બેસાડો તમારું કલ્યાણ થશે. ખેડુત પશુ બલો હતો. તરત જ બન્ને જણાને બેસાડી દીધા. પ્રભુ કૃપાથી સુભદ્રા પોતાની પવિત્રતાના પ્રતાપથી આખાદ બચી ગઈ.

જ્યારે બધા સૌનીકા વિખરાયા ત્યારે ભદ્રકુમાર બોલ્યો કે સરદાર સારોજ ચલો પેલા શુભસુભની મુલાકાત લઈએ. હા, ચાલો તરત જ બન્ને જણા પોતાનો હવસ પુરો કરવા જે જગ્યાએ સુભદ્રાને કેદ કરી હતી. તે જગ્યાએ ગયા. અને જોયું તો સુભદ્રાની જગ્યાએ કાપેલા દોરડાં સિવાય કંઈ જ નહોતું.

ત્યાં દુષ્ટસિંહ ચમક્યો. હે આ શું તેને કોણ છોડાવી ગયું. કેવી રીતે ભાગી છૂટી મારી મહેનત પાણીમાં ગઈ. ત્યાં તો બદ્રકુમાર બોલ્યો કે તેમાં નિરાશ કેમ થાઓ છો બહેને છટકી ગઈ. આવતી કાલ સવારે તો તમારી સત્તા છેને જ્ઞા માટે ગભરાઓ છો. મેં પણ મારા પિતાને મુશ્કેલી પિતા પાસે તેનું વેવીજ્ઞાન મારા સાથે કરવાને માટે બહામણ કરી છે. જુઓ તો ખરા હવે શું થાય છે માટે સારા કામમાં તો વિખેરો આવે જ અને તે વિખેરો આવે તો જ આપના કામમાં પણ મળે માટે આપ હવે હિંમતથી કામ કરવા માંડો—ઠીક, જ્ઞાહ્યાજ્ઞ મારા હોસ્ત આજે તેં મારા નીરાશ થએલા ઉત્સાહને વધાર્યો છે માટે એક પાસે બમણો તો બીજો—આખરે પાપીઓની જે નીચ બાવના હતી. તેના કરતાં વધારે નિચ બાવનાથી બંને જણા ચાલ્યા.

પ્રકરણ ૩૨ મું

રમાવતી શશીકાન્તની જિંતામાં
વિનય કુમારની યોજના

: હજુ જોઈએ તેવો આરામ થયો નહોતો તેજ વખતે શેઠ સોમદત્ત શશીકાન્તને મળવા આવ્યા હતા અને પોતાને ત્યાં જે જે ઘટના બની હતી તે ઘટનાની તમામ વાત ચીત કરી. અને પાપીઓએ મને ખસે મોકલાવેલો તે જાસાને અનુસરી મારી દીકરીએ હડકરીકે રૂપીયા આપવા હું જ જઈશ મેં લાચારીથી તે ને જવા દીધી તે પછી પોતે રૂપીયા આપવા ગયેલી તે રૂપીયાની થેલીતો સૂરસીર સરદાર મને પાછી આપી. ગયો અને સમાચાર આપ્યા કે સુબદ્રાને પાપીઓ પકડી ગયા છે ત્યારથી જ હું તો તદ્દન લાચાર દશામાં આવી ગયો છું અને હવે સુબદ્રાને છોડાવવા માટે થું કરવું. શશીકાન્તે તમામ વાત સાંભળ્યા પછી બીલકુલ સમય ન ગુમાવતાં તરતજ પધારીમાંથી બીડીને

તરતજ સિંહની માફક તલપ મારી ત્યાંથી બોલ્યા ચાલ્યા શીવાય પેતાની માતાને ક્રોધા વચરજ ચાલ્યો ગયો. તેના ચાલ્યા ગયાની વાત પેતાની માતા રમાવતીના જાણવામાં જ્યારથી આવી ત્યારથીજ ખીચારી પુત્ર વિચારગતી દશામાં રહ્યાંત કરી ગઈ છે અને પ્રભુ પાસે પુત્રના બચાવની અને રક્ષણની બીજ માંગી રહી છે અને આંખ નાની ને આંસુ મોંદુ એમ ચોધારે રડી રડી ને તેની આંખો સુખડો દીધી છે. હે બેટા શું તને તારી માતાને પણ બેગું થવાની ઇચ્છા ન થઈ લાઠ વિનય મારે દીકરો શશી ક્યાં હશે તું તો સૂતો સુતો મ્હારે રૂદન જીવે છે પણ મ્હારો દીકરાની જાળ કાઢવા જોઈલી પણ તારામાં આજે શક્તિ કે શુરાતન નથી ભાઈ વિનય બોલને મ્હારો શશી ક્યાં હશે ક્યારે આવશે શું તું નહિ બોલે રમાવતીનું રૂદન જોઈ વિનયકુમારનું હૃદય ભરાઈ આવ્યું માતા માતા શું આવું ગાંડ પણ તમને શેમે છે.

શશીનો મા આવાં કાચર થશે માતા જરા દિમત રાખે હાલજ તમારો શશી આવશે મારૂં મન મને સાક્ષી પુરે છે. છતાં માતા હું મારી યોજના વિચારી લઉં છું. અને તરતજ લાઠ શશીને સોધવા શરીરમાં અશક્તિ હોવા છતાં પણ જવાની તયારી હરે છું માતા તમે જરા પણ મૂંઝાસો નહિ, મારા પ્રાણના ભોગે પણ લાઈ શશીને સોધી લાવીશ.

તેવામાં માલતી આવી કેમ માતા આટલી બધી ઉદાસો લાવવાનું કાંઈ કારણ—તે વિનય કુમાર બોલ્યો માલતી માતા. પુત્રના વિચારે દુઃખી છે ત્યાંતો સોમદત્ત શેઠને પણ રમાવતીનું રૂદન જોઈને ધણજ લાગી આવ્યું અને બોલ્યો બેટા માલતી. તારી બેન સુકદાના ગુમ થયાના સમાચાર

આપ્યા પછી જ અમારું ધ્યાન ચૂકાવીને વિર પુરૂષ આદ્યો ગયો છે. પરમાત્મા તેની જરૂર રક્ષા કરશે.

માલતી બોલી કે પીતાજી તમારા જેવા વિચારશીલ પુરૂષોને આ પ્રમાણે હતાસ થવું તે શોભતું નથી. દુઃખ અને સુખ તે તો મનુષ્ય સ્વભાવની માની લીધેલી માન્યતા છે. માટે દરેક વસ્તુ કર્માગ્નિ છે, માટે આપ જરૂર ચિન્તાને ત્યાગ કરી જરા ઉમંગમાં આવો, ચિન્તા કરવાથી દુઃખ લાગી જતું નથી. પણ દુઃખમાંથી મુક્ત થવા માટે તો તેનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. વિનયકુમાર તમે પણ આટલા સમજી થઈને માતા અને પિતાને જરા પણ શાન્તી આપતા નથી.

તેજ વખતે સુભદ્રાની માતા સદ્ગુણી શેઠને બોલાવવા માટે આવી પહોંચી-સદ્ગુણને આવતી જોઈ શેઠ બોલ્યા કે, કેમ એકદમ અચાનક આવવું થયું. ત્યાં સદ્ગુણાએ જવાબ આપ્યો કે ભગવાનહાસ શેઠ કંઈ આપને મલવા માટે આવ્યા છે. અને કીધું છે કે જરૂરનું કામ છે, માટે આપ જલ્દી ઘેર આવો તે કહેવા માટે આવી છું. તરત જ સોમદંત પોતાના ઘેર ગય છે.

ત્યાં રમાવતી બોલી બાઈ, આપ પુષ્કારા મને હવે બીજા કુલ મારા હૃદયમાં ચોન્તા નથી. પ્રભુ જરૂર મારા પુત્રની રક્ષા કરશે. તે જ વખતે શશીકાન્તને શોધવા માટે વિનય કુમાર જેવો જવાબ માટે નીકળે છે, તે જ વખતે દીવાન સાહેબ શુદ્ધ નીધાનાનો માણસ બાઈ શશીકાન્તને તેડવા માટે આવ્યો છે અને કીધું કે શશીકાન્ત બાઈનું જરૂરનું હાલને હાલ કામ છે, માટે દિવાન સાહેબ બોલાવે છે. ત્યાં વિનય કુમારે જવાબ આપ્યો કે શશીકાન્ત કંઈ કામ પ્રસંગે બહાર

મયા હોવાથી તેમની વીડું આવું છું. જેવો વિનયકુમાર આવે-
લા માણસની સાથે દિવાનને ત્યાં જવા નીકળે છે, ત્યાં પ્રેમલતા
આવે છે, અને રમાવતીને સમાચાર આપે છે. કે પાપીઓ
થોડી જ વારમાં બુલમ ગુજરવા માટે આવશે. માટે સાવ-
ધાન રહેશો. વિનય કુમાર જતાં અટક્યો. ત્યાં પ્રેમલતા
બોલી કે ના ત્યાં જવાથી લાભ છે. માટે જમીન તરત જ
પાછા આવી જાઓ. વધારે ખોટી થશે નહિ. વિનયકુમાર
જેવો ત્યાં જાય છે, ત્યાં જ શ્લોકાન્ત દેખાય છે. ત્યાં તો
તો વિનયકુમાર બોલ્યો, માતા માતા ભાઈ શ્લોકાન્ત આવી
પહોંચ્યા ત્યાં તો તરત જ તેની માતા રમાવતી બોલી કાણ
બેટા શ્લોકી તું આવ્યો, મારા જીવનના આધાર દિકરા તારા વગર
રતો હું દીવાની થઈ ગઈ હતી. હવે બેટા તું મને કીધા
વગર જઈશ ના માતાજી મ્હારી ભૂલ થઈ હવે તારી આજ્ઞા
લઈને જઈશ શ્લોકીએ માતાને જવાબ આપ્યો.

રમાવતી બોલી કે પ્રભુ ત્હારો લાખ લાખ હિપકાર છે. મારી
બરજ સાંભળી તેં મ્હારા દીકરાને મોકલી આપ્યો. તે વખતે
શ્લોકાન્તે પ્રેમલતાને જોઈને બોલ્યો કે કેમ બેન પ્રેમલતા
મા માટે આવવું થયું ભાઈ શ્લોકાન્ત હવે સાવધ રહેશો
દુશ્મનો થોડાજ વખતમાં પોતાનો બુલમી પંજો ચલાવવાના
છે. બહેન તે તો હું જાણું છું એ સાંભળીને જ આ-
વ્યો છું સાથે જીવનતું બલીદાન આપવું તે પણ મેં મારા
આત્મા સાથે નીશ્ચય પણ કર્યો છે માટે જેમ પ્રભુ એ
ધાયું હશે તેમ થશે

ભગ્ન

ત્યાં એક બિખારીને ભગ્ન ગાતો સાંભળે છે,
માનવી જીવન પ્રભુ મય કરવું,
સત્ત્વ નીતીના પંથે વિચરવું.—માનવી.

પરંસેવા કાળે કષ્ટ પડે તો—દિલથી ખુશી થાવું,
 દુઃખ પડે છે મદનના માથે, મોત થકી ન ડરવું.—માનવી
 જીવંતની સામે જીવંત ન કરવો, પ્રેમ થકી સહી લેવું,
 એક પ્રજાની શ્રદ્ધા ધરીને, જીવન હોડમાં મુકવું.—માનવી
 લાખ સમ્રતીકા સામા આવે તો, કદી ના અસ્થીર બનવું,
 અનંત શક્તિ આત્માની છે, જ્ઞાની વચન ન વીસરવું—માનવી
 નીરવાર્ય સેવાથી આપી બલ્લીદાન, અધ્યયન સુખને વરવું.
 કહે ભોગીલાલ આ દુનિયામાં, એક વખત છે મરવું—માનવી

બીખારીના બજનના શબ્દોએ દરેકના જીવનમાં નવચેતન
 આપ્યું હતાશ થયેલી આશા તે આશાના રૂપમાં પ્રગટી
 મંદ પડેલા ગિત્સાહમાં ઉત્સાહનો સાગર વહેવા માંડ્યો
 નિસ્વાર્ય પ્રેમથી સેવા કરવાના શબ્દોએ તો જીવનમાં
 નવીન પ્રેમની જ્યોતી જન્મત કરી અને એ મા તારો
 શરી હવે તારો નથી પણ સમસ્ત વિશ્વનો એક અદનો
 સેવકને દિન દુઃખીનો એક અદનો સિપાહ છે. માટે
 માતા બેટાને તારો આશીર્વાદ આપ તરતજ શરીકાન્ત
 જીવંતનીધીનને ત્યાં ગયો, ધન્ય છે શરીકાન્તને પ્રેમજતા
 બોલી.

પ્રકરણ ૩૩ મુ

શેઠનું જેલમાં જવું

સદ્ગુણી પોતાના પતિને તેડી ઘેર આવી. ભગવાનદાસ સોમદત્ત શેઠની વાટ જોઈ એસી રહ્યા હતા. ત્યાં તો સોમદત્ત શેઠ આઘ્યા. અને બોલ્યા કે પધારો, પધારો શેઠ, ભગવાનદાસ પોતાના મનમાં સુભદ્રાના વિયોગનું દુઃખ હોવા છતાં પોતે વિવેક ભરી રીતે ભગવાનદાસનું અહુમાન કર્યું. અને બોલ્યા કે કહો શેઠ સાહેબ આ માટે આપનું આગમન થયું છે તે જણાવવા કૃપા કરશો.

ભગવાનદાસ—મને લાગ્યું કે સોમદત્ત શેઠને ધણી દિવસ અર્ધા મળ્યો નથી તો આજ તો મળવા જાઉં. અને કંઈક આપણો સંબંધ હતો એના હરતાં વધારે ગાઢ સંબંધ થાય તેવી વાતચીત કરું.

સોમદત્ત શેઠ મારો અને તમારો સંબંધ સગાભાઈ કરતાં પણ વધારે છે. તેથી પણ વધારે ગાઢ સંબંધ કયા સંબંધથી વધારવા માગો છો.

ભગવાનદાસ—આપની દીકરી સુભદ્રા તે મારી દીકરી બરાબર સમજી છું. તેથી મારા દીકરા બદ્ધકુમારની સાથે તેનો સંબંધ નક્કો કરવા માટે વિનંતી કરવા આવ્યો છું. મને આશ્ચર્ય છે કે મારી મિત્ર તરીકેની લાગણી સ્વીકારી આભારી કરશો. અને મારી કરોડોની મીઠકતની માલોફી બનાવશો. અને બંને જણાનો ઉભર અને સ્વભાવ બરાબર સરખા છે, અને શોભે તેવા છે.

સોમદત્ત—પણ શેઠ સાહેબ, આપની વાત મારા મગજમાં ઉતરી. પણ પુખ્ત વયનું બ્યાં પોતાનું સંતાન થયું હોય તો તેનો વિચાર પણ મારે જણાવો જોઈએ. માટે તેનો સુભદ્રાની મરજી ઉપર મારો વિચાર હાકે ના કહી શકે. માટે સુભદ્રા હાલ તો બહાર ગઈ છે. આવશે તેટલે જરૂર પુછીને ખુલાસો કરીશ.

ભગવાનદાસ—અરે, બધા માણસ આપણા કરતાં યું તે વધારે જાણે ના, ના જોટલું હેત આપના હૈયામાં આપના બાળક પ્રત્યે હશે તેલું બીજનું ન હોય. માટે મારો સમજ પ્રમાણે તો સુભદ્રા કાઢી અને સુશીલ દીકરી છે, તેથી તે આપનો આગાનું પાલન જરૂર કરશે. માટે મારું કહ્યું માનીને હું સાચી માગણી કરવા આવ્યો છું. તો મારી માગણી સ્વીકારો. તેમાં સોનું અને સુંબંધ જેવું છે. અને બંને આત્મા એકાં સુખનો પાર નહી રહે.

આ વાત જ્યાં આવે છે ત્યાં તો સુભદ્રા જાણે કંઈક બન્યું નથી. તેની રીતે ધીમી ધીમી ચાલથી પોતાના પીતાના પાસેના હોદ્દામાં આવી પહોંચી. પોતાની માતા દીકરી વિશેજે ઘુરી રહી હતી ત્યાં દીકરીને જોતાં બેટા સુભદ્રા. તું આવી બેટા. હા. માતાજી. મારા બાપુજી ક્યાં છે. સુભદ્રા બોલી, ત્યાં તેની માતાએ જવાબ આપ્યો. બેટા, ભગવાનદાસ કરોડપતી શેઠ પોતાના દીકરા ભદ્રકુમારની સાથે તારા હાથની માગણીની વિનંતી કરવા આવ્યા છે. સુભદ્રા બોલી કે માતા આ તું શું કહે છે. ક્યાં હંસ અને ક્યાં કાગ ક્યાં સિંહણ ને ક્યાં શીયાળવું ક્યાં કંચન ને ક્યાં રથ્થર. એ વાત માતા આ જીંદગીમાં નહીં અને માટે કૃપા કરીને મારા બાપુજીને કહી દો, કે નહિ બની શકે. ચોખ્ખું રૂપબટ શુદ્ધોમાં સંભળાવી દો! તેના પિતાએ સુભદ્રાને અવાજ સાંભળી દોડતા આવ્યા. કહો, બેટા આવી ગઈ દીકરા. હા. બાપુજી આપના આજીવંતથી આવી ગઈ. શું થયું હતું. તે વાત પછીથી જણાવીશ. સુભદ્રાએ પુછ્યું, કે બાપુજી, ભગવાનદાસ કેમ આવ્યા છે. બેટા તારા હાથની માગણી કરવા માટે. પિતાએ ખુલાસો કર્યો. પિતાશ્રી. આખી જીંદગી બહારચારીણી તરીકે ગાળીશ પણ મારો હાથ તે નરપીસાચ અધમને તો નહિજ આપું. સુભદ્રાએ શેઠડો જવાબ આપી દીધો. ત્યાં પિતા બોલ્યા કે બેટા, ધીમે બોલ, નકામો ઝગડો થશે. ત્યાં સોમદત શેઠ ભગવાનદાસ પાસે આવ્યા. કે ત્યાં ભગવાનદાસ બોલ્યા કે શું સુભદ્રા આવી ગઈ હોય તો જરા મારી પાસે તો બોલાવો. આજે બધા દીવસે દીકરીને જોવાનો તો લડાવો લઉં. તરત જ સોમદત શેઠે સુભદ્રાને બોલાવી. સુભદ્રા ગયા. કેમ પિતાજી શું આગા છે. નીચું જોઈને ઉભી રહી. ના, ના, બેટા એ તો તને ભગવાનદાસ કાશ

બોલાવતા હતા. તેથી તને બોલાવી, ત્યાં સુભદ્રા બોલી કે, કેમ વહોલ. આપની પ્રકૃતિ તો સારી છે ને. ત્યાં ભગવાન-દાસ બોલ્યા. હા, બેટા, બધી જ સારી છે. દીકરા તું તો હવે મોટી થઈ ગઈ હો તરત જ સુભદ્રાએ જવાબ આપ્યો તે તો શરીરનો સ્વભાવ છે. મોટું પણ થાય, અને નાનું પણ થાય. પણ જે સંતાનમાં માતા પિતા પ્રત્યે વિનવજાવ અને વહોલની આત્મા જેણે સીરામાન્ય ન હોય, ધર્મ કે નિતી ન હોય તેવા સંતાન તો માતાપિતાને બાર રૂપ છે. અને માનો કે તેવું સંતાન કદાપી હોય તો તેના કરતાં વાંઝીયાપણું હજારગણું કિતમ સમજીું છું. સુભદ્રાનો વાક્ય આતુષ્ બર્યો જવાબ સાંભળી ભગવાનદાસ તો નીચું જ જોઈ રહ્યા. અને બોલ્યા કે તારી વાત ખરાબ છે. ત્યાં સુભદ્રા બોલી કે આપુણ. ભગવાનદાસ કાકા શા કામે આવ્યા હતા. બેટા. તેમના દીકરા બદ્રકુમાર સાથે તારા વેવીશાળની માગણી કરવા માટે ત્યાં તો સુભદ્રા ખડખડ હસી પડી. આપણ ક્યાં હાસ ને ક્યાં કાગ. જેના જીવનમાં કોઈ પણ જાતના સંસ્કારી વિચારો નથી. જેનામાં માતા પિતા પ્રત્યે વિવેક નથી, જેણે ચોવીસે કલાક દુરાચારી અને પાપીઓની સોજતમાં રખડી લુંટારાની ટોળીમાં સામેલ થયો હોય તેના સાથે આ તમારી દીકરીનું વેવીશાળ કરશો. ના ના પિતાજી આ ભવમાં તો નહો જ અને. સુભદ્રાએ ભગવાન-દાસની રૂબરૂમાં જ બદ્રકુમારના માટે સ્પષ્ટ સૂચનામાં સંભળાવી દીધું. તેટલે ભગવાનદાસ તો બોલ્યા ચાલ્યા વગર જ જવા માટે ઉઠ્યો. તેજ વખતે રાજ્યના સિપાઇઓ તથા અમલદાર સોમદત્ત શેઠને જુમ પાડતા આવ્યા ત્યાં સોમદત્ત શેઠ બહાર આવ્યા. અને બોલ્યા કે કેમ થું કામ છે. આ ઉભો ત્યાં તો આવેલા અમલદાર વોરંટ બતાવ્યું. અને તમેજ યુવરાજ

સન્નનસિંહને ગાદી અપાવવામાં છૂપી મદદ કરી પ્રજામાં ઉરફરજી કરા છે. તેવો આરોપ છે. માટે મહારાજના હુકમથી આપને પકડી જેલમાં લઈ જવા આવ્યા છીએ. તરત જ મુલદા બોલી પિતાજી આજનો દિવસ ધન્ય ગણો કે લોક કલ્યાણ માટે આપ આત્મ બલીદાન આપો છો. તરત જ સોમદત્ત શેક તાબે થયા તે જ વખતે હાથપગમાં બેડી નાંખી, ભરખગર વચ્ચેથી લઈ ગયા.

સોમદત્તને અંધીવાનની દશામાં નગરના નાગરોકાએ જોયા. ત્યાં તો હજારો માણસનું ટોળું તેમની પાછળ આવવા માંડ્યું. અને આખા શહેરમાં હાહાકાર થઈ ગયો. લોકો પોતાની મરજીમાં આવે તેમ બોલવા માંડ્યા. જે જેની ભુદ્ધિમાં આવે તેવું વિચારવા લાગ્યા. સોમદત્ત તો પોતાના મનમાં નિર્દોષ છે તેથી જરાપણ મન ઉપર ગ્લાની લાગ્યા વગર જ મસ્તપણે ચાલ્યો જાય છે. તેજ વખતે વિનયકુમાર સામે મથ્યો વિનયકુમાર તરત જ અશ્વીકાન્તને સમાચાર આપવા દોડ્યો.

પ્રકરણ ૨૯

પ્રધાન બુદ્ધિનીધાનને ત્યાં શરીકાન્તનું આવવું

પ્રધાનના બોલાવ્યાથી શરીકાન્ત પ્રધાનને મળવા માટે આવ્યો. ત્યાં તો બુદ્ધિનીધાન બોલ્યો શરીકાન્ત હું આપની જ વાટ જોઉં છું.

ત્યાં તો શરીકાન્ત બોલ્યો કે કહો મુરખા સેવકને શા માટે યાદ કર્યો હતો. શરીકાન્ત યાદ તો કરવો જ પડેને, રાજ્યમાં અંધા બુધ્ધી પારાવારની ચાલે છે. પ્રજામાં પણ અજ્ઞાન્તી બધી જ ફેલાતી જાય છે. મારા છુપા જમણે મારફત મને સમાચાર મળ્યા છે. તે સમાચારથી મારું મન બહુ જ ચીન્તા મય બની રહ્યું છે. પાપી કુટુંબના હાથમાં મહારાજાએ અને મહારાણીજી બન્ને રમકડાનો માફક રમી રહ્યા છે, કયા વખતે દુશ્મનો ફાવી જશે. તે

સમજવું નથી. માટે હવે ક્યા રસ્તા ઉપર જવું તેની સલાહ પુછવા માટે અને ક્યા રસ્તે મહારાજનો અને પ્રજાનો ખચાવ કરવો તે સારૂ બોલાવ્યા હતા.

શશિકાન્ત—આપ તો મારા કરતાં અનુભવી અને શુદ્ધિ-જ્ઞાણી છો. અને હું તો બાળક છું આપને શો રસ્તો બતાવું. છતાં મારી શુદ્ધિ અનુસાર હું કહું છું તે યોગ્ય લાગે તો અમલ કરશો.

શુદ્ધિનિધાન—શું રસ્તો લેવો તે બરાબર સમજવો

શશિકાન્ત—પહેલાં તો આપને મારી નમ્ર વિનંતી છે કે આપ થોડા વખત માટે કોઇને પણ કીકા વગર આપના ગુપ્તચરોને સાથે લઈ નગરની આસપાસ ગમે તે જગ્યાએ ગુમ રહો અને ગુપ્તચરોની મારફત નગરની તમામ હીલ-ચાલ પર તપાસ રાખો. અને જ્યાં આપ રહો, તેના સમાચાર આપે પ્રેમલતાને પહોંચાડવા, સાથી કે પ્રેમલતા યુવરાજને સાચા હૃદયથી ચલાવ છે. અને વિનય કુમારને પણ હું ગુપ્ત વેશમાં જ્યાં જ્યાં દુષ્ટસિંહની મુલાકાતના સ્થાનો છે. ત્યાંની તમામ દેખરેખ રાખવા અને તેની ખાતમી લેવાના કાર્યની જવાબદારી તેને સોંપીશ અને મુલાકાતોને પ્રજામાં ભ્રમૃતી લાવવાના કાર્યની તેને લલામણુ કરીશ. માલતી પણ પ્રેમલતાની સાથે વિશેષ સંબંધ રાખશે અને તેના પાસેથી મહારાણીની તથા દુષ્ટસિંહના તરફથી ચાલતી તમામ ફિલચાલની ખાતમી મેળવવાની તમામ જવાબદારી તેને સોંપીશ. તેનું કારણ એજ કે કદાચ આપણે તમામ દુષ્ટોના પંજમાં સપડાઇ જઈશું એવી મને પુરેપુરી શંકા છે. તેથી સૌ પોતાપોતાની જવાબદારીઓ પોતા સંભાળી લે અને દુષ્ટોની નજરથી વેગળા રહી

ફુટેના દરેક કાર્યમાં વિધન ઉભું કરી તેમની ધારેલી મુરોદો ખર ન આવે તે વાત બરાબર ધ્યાનમાં રાખવાની પ્રથમ ફરજ છે.

તે જ વખતે વિનયકુમાર તરત જ દોડતો આવીને પ્રધાન તથા શ્રીકાન્તને સોમદત શેઠના પકડાવાના સમાચાર આપ્યા, તે સમાચાર સાંભળતાં જ બુદ્ધિનીધાને શ્રીકાન્તની યોજના ઉપર વિશ્વાસ પડ્યો. અને મહારાજને મળ્યા સિવાય જ પોતે પોતાનો નિશ્ચય પળવારમાં કરી લીધો. અને પોતાના છુપા જસુમેને બોલાવવા માટે માણસને મોકલી દીધો.

શેઠને કેવી રીતે પકડ્યા અને બગ્ગર વચ્ચે થઇને કેવી રીતે લઈ ગયા તેની તમામ હકીકત વીગતવાર સમજાવી.

અને તરત જ શશિકાન્ત સમજ્યો કે મહારી પણ એ જ દશા થોડી જ વખતમાં આવવી જોઈએ.

શશિકાન્તે જે જે યોજનાઓ ખડી હતી, તે તમામ યોજનાની વાત વિનય કુમારને રહી-વિનય કુમારે પણ તે પ્રમાણે કરવાની તમામ જવાબદારી લીધી. અને શશિકાન્તને પોતે પોતાની જવાબદારી પ્રાણના ભોજે સાચવશે, એવી ખાત્રી વિનય કુમારે આપી. તરત જ શશિકાન્ત ઠાંઠ વિચાર કરીને પ્રધાન બુદ્ધિનીધાનની સાથે ખીજી કટલોક વાતો કરો. અને બન્ને મુસદ્દોઓના એક જ વિચાર ઉપર કાર્યની શરૂઆત કરવા નિશ્ચય કર્યો. તે જ વખતે દયાલસિંહ સરદાર દિવાનના મકાન ઉપર બાબ્યો. અને સુચના આપી કે આપ

સત્વર ગમે ત્યાં ચાલ્યા જાઓ. કારણ કે ખુદ મહારાજાએ જ આપને તથા શશિકાન્તને પકડવા માટે દુષ્ટસિંહને હુકમ આપી દીધો છે.

અને દુષ્ટસિંહ જાને જ પકડવા માટે આવવાની તૈયારીમાં છે.

આવા અચાનક સમાચાર સાંભળવાથી પ્રધાને જરા પણ વિભંય કર્યા વગર પોતે પોતાના ઘરમાં તમામ બહામણુ ઢરી. પોતે પોતાના જમુસો સાથે જવાની તૈયારી કરી અને પોતે ક્યાં મળશે તેનું ઠેકાણું પણ શશિકાન્ત, વિનયકુમાર અને દયાળસિંહને બતાવી દીધું.

દયાળસિંહ તરત જ વિનયકુમારને કાંઈક સૂચના કરી, એતે તે સૂચના મુજબ ત્યાંથી જવા માટે ઉપડ્યો. અને વિનયકુમાર પણ શશિકાન્તને પ્રણામ કરી હવે જ્યારે ભાવી મેળવશે, ત્યારે મળીશું. એમ કહી બન્ને મીત્રો હૃદયથી બેટી ને છૂટા થયા.

શશિકાન્ત પણ નિર્ભય પણે પોતે પોતાના રથાન પર આવ્યો. માતા રમાવતી પણ પુત્રના જમવા આવવાની વાટ જોઈ રહી હતી. તરત જ માતાએ જમવા માટે બાણું ખીસ્યું, અને મા દિકરો જમવા બેઠો.

પ્રકરણ ૩૫ મું

સુભદ્રા અને માલતી વિચારમાં વિનયકુમારનું આગમન

સુભદ્રા પિતાના પકડાયા પછી ઘણી જ ગમગીન દશામાં વિચાર કરતી. ત્યાં માલતી આવી, સદયુષ્યા પણ આવી. અને બોલી કે, બેટા તારા બાપુ ક્યારે આવશે. પાપીઓ જા કારણે પકડી ગયા હશે. શું તેઓ હવે આ ઘરમાં નહિ આવે. આ પ્રમાણે પોતાની માતાના ફળદે સાંભળી સુભદ્રાનું હૃદય દુઃખાયું. માતા બોલી કે આ વખતે એક જ દીકરો હોત તો જરૂર પોતાના પિતાને છોડાવી લાવત. પણ તે ભાગ્ય મારા ક્યાંથી કે મારે દીકરો હોય.

તરત જ સુભદ્રા બોલી કે માતા આ તું શું બોલે છે, માતા આજથી તું તારી દીકરીને દીકરી ન સમજતી. પણ દીકરો સમજજો. આજથી તારા ચણેના સોગન લઉં

હું, કે દુષ્ટોની તમામ બાજુ બંધી વાળી મારા પિતાને ઈજતબેર છોડાવી લાવું નહિ ત્યાં સુધી મારા તમામ વૈશવનો ત્યાગ કરું છું અને ઘી ખાવાની પ્રતિજ્ઞા કરું છું. સમજ માટે તું કાઈ રીતે યોછું લાવે તો તને તારા દીકરાની સોગત છે.

માલતી બોલી કે, માતા સુમદ્રાએને જે પ્રતિજ્ઞા લીધી છે તેમાં પણ પ્રભુનો આદેશ હશે મને ખાતરી છે કે સુમદ્રા બહેન પોતાની સાચી ભક્તિ વડે પોતાના પવિત્રતાના અગ્રથી જરૂર દુષ્ટોનો સામનો કરશે, અને જગતમાં દેવી તરીકે પુખ્તશે. માતા જગતમાં જે મનુષ્ય પોતે પોતાના કર્તવ્યને ભૂલી જાય છે. ત્યારે તેના ઉપર કુદરતી પ્રભુનો ક્રોધ થાય છે. શું તમે આટલા આટલા સમજી હોવા છતાં તમારા હૃદયમાં નિરૂત્સાહ શોભે છે ! ના ના તે તો તમને છાજે નહિ. તમે તો દાનવીર સેવકના વિશ્વાળ મનના તેમના હૃદયના વિશ્વાસ છે. તમારે તો આવા વખતે હીંમત અને ઉત્સાહ અને રાખવા જોઈએ. સુખમાં સૌ રાજ પોતાના મનની અમિલાષાઓ પૂરી કરી શકે છે. પણ જ્યારે દુઃખ પડે ત્યારે જ મનની નિર્જલતાનો ત્યાગ કરી મનોબળ મજબુત કરીને દુઃખનો સામનો કરતા શીખો. અને કર્તવ્યનું જ્ઞાન રાખો. માટે માતા હવે તમે તો નીકર બનો. સાચી વીરાંગના બનો. જગતની સ્ત્રીઓમાં તેમના સન્માનનું તેમની ઈજતનું તેમની ફરજનું જ્ઞાન કરાવો અને જેનું સુમદ્રાને પોતાના કાર્યમાં યશ મળે તેવો આસીર્વાદ આપો. તરત જ સદગુણોને પોતાના કર્તવ્યનું જ્ઞાન આવ્યું. અને ઉત્સાહમય બની અને બોલી કે દીકરી માલતી, તેં તો આજે મારી જનેતાની ગરજ સારી. મારી મનની નીર્જલતા દૂર કરાવી, અને મારા કર્તવ્યનું સાચું જ્ઞાન કરાવ્યું છે. દીકરા

આજથી હું પણ મારા પતિદેવતા પગલે ચાલીને મારી ફરજ બજાવીશ, અને મારા પતિને છોડાવીશ. એ જ જીવનનો મુખ્ય ધ્યેય.

તે વખતે વિનયકુમારને ઉતાવળો આવતો જોયો. તરત જ સુભદ્રા બોલો કેમ બાંધ વિનય આટલા બધા ગભરાટમાં છે. વિનય બોલ્યો કે ઝાઝી વાત કરવાનો વખત નથી. શશીકાન્ત બાંધએ કહેલી હકીકત તમો બધાને સુચના આપવા સારૂજ આવ્યો છું. તરત જ બધી વિગતવાર હકીકત સમજાવી. અને કામકાજનો રૂપ-રેખા બતાવોને તરત જ જવા માટે વિનય ઉભો થયો. ત્યાં માલતી બોલો કે મારા માટે સુચના છે કે નહિ. અરે હા તે તો હું જુઓ ગયો. સાંભળો તમારે તો પ્રેમલતાના સહેવાસમાં આવવું, અને તમામ બાતમી લાવવાની. અને મારા આપેલા કેકાણા ઉપર ખચર આપવી સમજ્યા. જી, હા. હું યરોચર સમજી, પણ વધુ સમજણ તો તમે જમારે ભવિષ્યમાં મારા ગુરૂ બનશો ત્યારે જ આવશે માતા સદગુણા હું પણ હવે જઈ છું. કારણ કે વખતે શશીકાન્ત બાંધ પણ પકકાઈ ગયા હશે માટે હું હવે મારા ભરૂંસે સોંપે કાર્યની જવાબદારી બજાવવા જઈ છું. હ્યો બહેન હું જઈ છું. તે વખતે એક બીજારણુ ગાતી ગાતી બીજ માંજે છે.

ભજન

બૂલ્યો મુસાફર રસ્તો ભુલે, છતાં ન કોઈને પૂરે
સરસ રસ્તો ત્યાગી મુસાફર, ખાલી ગલીઓ ચૂંથે
મનમકંટની માફક મુસાફર, છતી આંખે અંધ બનતો
સ્વાસ્થ્યની અટવીમાં અટવાઈ, પ્રભુ શ્રદ્ધાને જૂલતો
છતાં ન મૂર્ખો સમજે મુસાફર, ગદારાથી કાઈ છે મોટો
પાપી નરાધમ સૌ ગુમાવે, લાભને બદલે લે તોટો

પ્રભુતણા સંતાનો સમજો, સ્વારથને સૌ તજ્યો
પરસેવા કાજ કષ્ટ વહોરીને, નિઃસ્વાર્થે સેવા કરશે
નિસ્વાર્થ સેવાનો બહો સારો, પ્રભુ રૂપાથી મલશે
કહે ભોગીલાલ સેવાભાવીજન, અક્ષય સુખને વરશે.

ઉચ્ચ કક્ષાનું શબ્દન બીખ માંગતી બીખારણના મુખથી
સાંભળી સુમદ્રા દેવીના હૃદયમાં અજબ ઉત્સાહ અને અત્ય
વસ્તુનું જ્ઞાન આવ્યું. તરત જ માલતીને કીધું કે બહેન જ
પેલી બીખ માંગતી બહેનને દક્ષ રૂપીયા આપી આવ તરત
જ રૂપીયા દક્ષ માલતી આપવા ગઈ, ત્યારે બીખારણ મોલી
કે બહેન, ધન્ય છે આ ઉદારવૃત્તીવાળા આત્માને, પરમાત્મા
તેનું કન્યાણુ કરે. સંસારના તમામ વૈભવો ભોગવો અને
સંસારમાં પવિત્ર નામના ભોગવો. એ જ દુઃખી હૃદયના
આસીવાદ છે.

માત્રતોએ બીખારણે આપેલા આજીવિકની વાત કરી
અને વિચાર કર્યો કે પિતાશ્રીને આ કારણ પડશે લઈ ગયા
છે. તેના માટે હું મહારાણી સાહેબને મલવા ખડું. અને
તે પછી મહારાજ પાસે જઈ, મારા પિતાશ્રીથી કયો ગુનહો
બન્યો છે તે પૂછું. અને તેનો જવાબ માંગુ.

ઠીક માલતી-‘તું અને વિનયકુમાર બન્ને જણા જીવ.
તરત જ વિનયકુમારની સુચના મુજબ માલતી પ્રેમલતા
પાસે ગઈ, અને વિનયકુમાર પોતાના નિવાસ સ્થાને જવા
નીડબો.

પ્રકરણ ૩૬ મું

“ દુષ્ટસિંહ, મહારાજ પાસે-સુભદ્રાનું આવવું ”

દુષ્ટસિંહના હાથમાંથી સુભદ્રા છકડી ગઈ અને પોતાની ખારેલી મુદા પાર ન પડી. તેથી ગુસ્સામાં આવી તેણે મહારાજાએ આપેલી સત્તાનો પ્રથમ ઉપયોગ સોમદત્તને પકડીને જેલમાં નાખવાનો કર્યો તે પછી તરત જ મહારાજા પાસે આવ્યો.

મહારાજાએ દુષ્ટસિંહને પૂછ્યું કેમ શા કામ માટે આવ્યા છો.

દુષ્ટસિંહ — નામદાર સુવરાજને મદદ આપનાર અને આપ નામદારને રાજ્યાસન ઉપરથી ઉઠાડી સુવરાજને ગાદી પર બેસાડવા માટેની તમામ જવાબદારી તે બખ્તવે છે તેવી આતમી મળવાથી પ્રથમ તેને જ પકડી જેલમાં પુર્યો છે.

મહારાજ નીચાના તોરમાં બોલ્યા કે:-મને તમારી ખાત્રી છે કે:-આખા રાજ્યમાં તમે જ મારા હિતેચ્છુ છે માટે તમને જે-જે વ્યક્તિ ઉપર શંકા આવતી હોય તે તમામ વ્યક્તિઓના પ્રત્યે ખ્યાન બતાવતાં ભયંકરમાં ભયંકર શિક્ષા આપવા તમે જરાપણ બાકી રાખસો નહિ. તેમ કરવાથી જ પ્રજા દુશ્મનને મદદ આપતી બંધ થશે અને આપણા રાજ્યના સામે કોઈ કોઈ આંગળી કરી નહિ શકે—ત્યાં દુષ્ટસિંહ બોલ્યો કે બરાબર છે. નામદાર મે સશ્વીકાન્તને પણ પકડવા માટે માણસો મોકલ્યા છે. તે હાલ જ તેને પકડીને આવતા હશે.

તે વખતે સુભદ્રા મહારાણીને ન મળતાં સીધી જ મહારાજના મહેલ પાસે આવી. અને માણસની સાથે સમાચાર મોકલ્યા અને અંદર આવવા હુકમ માંગ્યો—હુકમ મળતાં જ અંદર આવી ત્યાં દુષ્ટસિંહ પણ બેઠેલો જોયો—સુભદ્રા સમજી ગઈ. દુશ્મનોએ નવીન બાજુ ગોઠવી લીધી છે. પણ તરત જ સુભદ્રાએ મહારાજને પગે લાગી પુણ્ય પિતા તુલ્ય આપ મહારાજ ધણું જીવો એમ બોલી--મહારાજ કહે કેમ બેન તારે આજ અહીં આવવું પડ્યું છે—સુભદ્રા કહે પુણ્ય પિતા તુલ્ય મહારાજ મહારા પિતાશ્રી સોમદત્તને પકડી મંગાવવાનું શું કારણ બન્યું અને એવો તે કયો ગુન્હો હતો કે તેમને બાબર વચ્ચે બે ઈજ્જતીથી પકડી જવામાં આવ્યા છે. તેનો ખુલાસો માગવા આપની પાસે હું આવી છું ને આજ રાખું છું કે આપ તેનો બાબત જવાબ આપશો.

મહારાજ—દીકરી તું ભલે આવી. પણ તારા બાપના ઉપર રાજદ્રોહનો ભયંકર ગુન્હો છે. તેથી જ મેં તેને મારા વફાદાર દુષ્ટસિંહને પકડવા માટે હુકમ આપ્યો હતો કારણ

કે મને સૌહાર્દન પરથી પદબ્રષ્ટ કરી, મારા યુવરાજને ગાદીએ બેસાડવા માગે છે સમજાયુંને બેન.

સુભદ્રા—આપે પકડી મંગાવ્યા હશે. તો મારા પિતાની વિરૂદ્ધના પુરાવાઓ હસેને તો કૃપા કરીને તે પુરાવાઓ મને ખતાવો એટલે આ તમારી દીડરીને સંતોષથી ખાતી માય.

મહારાજ—પુરાવા જ્ઞાના—તેના પુરાવા તે હોય ? તે તો વાતચીત મલવાથી અને કાંઈક શક આવવાથી જ પકડવામાં આવ્યા છે. ખીજા કાંઈ પુરાવા નથી. માટે સમજીને ચાલી જ.

સુભદ્રા—ચાલી જવા માટે આવી નથી. હું તો મારા પિતાજીનો ન્યાય માગવા જ આવી છું અને દાંબી અમદારોની પોલ ઉઘાડવા આવી છું. માટે મહારાજશ્રી મારી નજર વિનંતી છે કે:—આપ મારા પિતાશ્રીને છોડી દો. નહિ તો તેનું પરિણામ સાફ નહિ આવે. તમે મારા પિતાને પકડીને તમારા રાજ્યની પ્રતિષ્ઠા વધારી છે. એમ સમજે છે રાજ્યદ્રોહી મારા પિતા નહિ પણ આ તમારી પાસે એડેલો નરાધમ દુષ્ટસિંહ પોતે જ છે સમજવાને માટે હજુ પણ ચેતવણી આપું છું કે મારા પિતાના ઉપર ગુન્હો સાચીત કરો નહિ તો ઇન્જન્યતઃ મૃત કરો—બોલો મને જ જવાબ આપો હા કે ના.

દુષ્ટસિંહ—સુભદ્રા તું કેની સામે બોલે છે. તેનું તને જ્ઞાન છે કે નહિ. જરા તો મહારાજ સાહેબનું માન રાખતા શીખ.

સુભદ્રા—માફ જ્ઞાન તો બરાબર છે. એક નાલાયકના

પંજમાં સપઠાએલા ગુલામ રાજની સામે બોલું છું કે બીજની અકલે ચાલી પોતાની અકલનું દેવાળું કાઢનારની સામે બોલું છું કે તમારા જેવા નર પીસાયોના હાથમાં રમકડું બની નામદાર રમકડાની સામે બોલું છું. નીમકદરામોની જળમાં ફસાઈ જનાર એક રાજવી સામે બોલું છું. સમજ્યા મારા પુણ્યાત્મા સાહેબ--

દુષ્ટસિંહ--ખમકદાર જો હવે એક શબ્દ પણ બોલી તો મારે આજળાં છું કરવું તે વિચાર કરવો પડશે. આ તારું મહાન નથી કે તું જેમનેમ બોલી શકે માટે હવે એક પણ શબ્દ વધારે પડતો બોલી તો તેનો જવાબ આપવો બારે પડશે.

સુભદ્રા--આપ જેવા રતાર્થવૃત્તી વાળાને મારે ઝાઝું કહેવાનું ન હોય-ગંભીરતાતો સાગરમાં હોય છે, હૃદય તો દયામાં હોય છે, સ્વાસ તો પુણ્યમાં હોય છે, જ્યાં આમાંની એક પણ વસ્તુનો જેનામાં શુષ્ક ન હોય તેવા હિયકારા આત્માને સત્ય વસ્તુ ક્યાંથી સમજાય. આપ શ્રીમાનને મારા માટે જે વિચાર કરવો હોય તે કરી લેવા બક્ષામણ કરું છું. સિંહજી કદાપી ક્રાંધને નમનું આપતી નથી. વ્યતે જૂખથી પોતાના ગ્રાણને ત્યાગ કરશે. પણ કદી ખા ખાતી નથી. માટે આપની પાસે જે સત્તા હોય તે ખુશીથી અજમાવવામાં બાકી રાખશે નહિ. મને તમારી ગુલામડી ન સમજશે તે તો મહારાણી સાહેબ આપની ગુલામડી બને સુભદ્રા નહિ, સમજ્યા મારા સાહેબ.

તે વખતે મહારાણી તકરાર સાંભળી આવી પહોંચી-કેમ સુભદ્રા તું શું બોલી રહી છે. તને શુંદગીની પરવા છે કે નહિ.

દુષ્સિંહ શું જુઓ છે તેને બોલતાં અટકાવો નહિ તો જીમ ખેંચી લેવી પડશે. ત્યાં મુણ્દ્રા બોલી પધારો રાજ્ય માતા સુભદ્રા મોતથી ડરતી નથી. મોત આપ્યા સિવાય મરતી નથી. પોતાના સ્વમાન સાચવવા માટે ગમે તેવા કષ્ટથી પણ ગમ-રાતી નથી. તે બંધી મહારામણુ આપ જેવા ઉજળા માણસોને હોય છે. કારણ કે તમે તમારું સતીત્વ ગુમાવ્યું છે, પતિ પ્રત્યે દ્રોહ કરી નારી જાતીનું બચંકર અપમાન કર્યું છે. પાપોના હાથગાંનું...રમકકું બની રમવાનું સાધન શે.ધું તમારી પાપી વાસનાઓ પુરી કરવા અને તમારા વચમાં કાંઈ આડે ન આવે તેને માટે નિરદોષ ઉપર જુદમ ગુજારી તમામ સત્તા કાયમ રાખવા માટે કાવતું કર્યું છે, શુવરાજને બૂપીતો કરી રાજગાદી પચાવવાનું કામ આરંભવા માંડ્યું છે. કેમ મહારાણી સાહેબ સાચી વાત ને.

મહારાણીજી તો સુભદ્રાના આ શબ્દો સાંભળી તેની રંગે રંગમાં ક્રોધનો દાવાનળ સળગી ઉઠેયો, અરે તરત જ મહારાજને સરજતનો પ્યાલો પાઈં ઘેનમાં દાવી મહારાજ પાસે જ સુભદ્રાનો ન્યાય કરાવવા તૈયારી કરે છે. અને દુષ્સિંહને સંકેતમાં સમજાવી સુભદ્રાના ઉપર બળાતકાર કરવા માટે પાપી દુષ્સિંહને ધજારામાં સમજાવી દીધું-તરત જ મહારાણીશ્રી મહારાજની બેચેનીનો લાભ લઈ બોલી કે શું પ્રાણનાથ જાપની હાજરીમાં જ આ દુષ્ટ છોકરી મારું બચંકર અપમાન કરી રહી છે. શું નાથ જરાપણ મારા પ્રત્યે લાગણી તમને થતી નથી. કે તમે બધું તેનું સાંભળ્યા જ કરો છો. આપ બેઠા મારું અપમાન થાવ છે. તે શું આપને ગમે છે. નાથ-મહારાજ ઉપર મહારાણીના વચનોની અસર થઈ અને મહારાજ બોલ્યા કે શું છે મારા હૃદયની દેવી શું તા-ફં

અપમાન કાણુ કરે છે. બોલ જલદી બોલ—નાથ કાંઈ નહિ હસે તેમને જવાદો. જ્યાં આપણું જ હર કુટુંબ હોય ત્યાં કોને દોષ દેવો જ્યાં યુવરાજ આપની રાજગાદી અને સત્તા લેવા માટે જ તૈયાર થયો હોય અને તેને જ જ્યારે આ તોફાન ઉભુ કરી તે જ પોતાનો સ્વાસ્થ્ય પુરો કરવા માગતો હોય ત્યાં ખીજનો સો—દોષ તો મહારાને તમારા બામનને કે આપનો જ કુલાંગાર આપની જ વિરુદ્ધ આજે બારવડીયો થઈ તોફાન કરાવે છે.

મહારાજ બોલ્યા બસ દેવી તારે વધારે બોલવાની જરૂર નહીં. હું તમારી હકીકત સમજી શક્યો છું. માટે તારે ચિંતા કરવાનું કારણ નથી, હાલને હાલ હું વફાદાર દુષ્ટ-સિંહને હુકમ આપું છું કે યુવરાજને જે જે માણસો મદદ આપતા હોય તેને હાલને હાલ પકડી મંગાવવા અને તે તમામ પાપીઓને બંધીખાનામાં પૂરી દેવા.

તરત જ દુષ્ટસિંહ બોલ્યો નામદાર હાલને હાલ જ આપના હુકમનો અમલ કરવા માણસો મોકલું છું—દુષ્ટસિંહે તરત જ પોતાના માણસોને પ્રથમ શશીકાન્તને જ પકડી લાવવા હુકમ આપ્યો. સીપાઇઓ હુકમનો અમલ કરવા ચાલ્યા અને થોડીવારમાં શશીકાન્તને પકડી લાવ્યા અને મહારાજ સન્મુખ હાજર કર્યો.

મહારાજ—કેમ અધ્યા છેકરા તારા મગજમાં બહુ ખુમારી આવી છે કે તું રાજ્ય વિરુદ્ધ પ્રજાને ભ્રષ્ટકેરી રહ્યો છું, અને અજ્ઞાન પ્રજાને આઠા રસ્તે દોરવીને તોફાન કરાવે છે.

શશીકાન્ત—નામદાર મનુષ્યના સ્વભાવમાં તો હમેશાં ખુમારી તો હોય જ અને પ્રજાને સાચા રસ્તે દોરવા મેં તો મારી ફરજ બજાવવા નક્કી કર્યું હતું. ત્યાં તો આપ નામદારના

સીંચાઈએ અને પકડી લાબ્યા તેથી જે ગુન્હો આપ મારા પર લાવવા માગો છો તે ગુન્હાથી હું તદ્દન નીરોષ છું.

દુષ્ટસિંહ—કેમ મહારાજ સામે બોલતાં શીખ્યો છો કે નથી શીખ્યો. જરા તો સભ્યતા રાખ નહિ તો પરતાવું પડશે.

શશીકાન્ત—કોટવાળ સાહેબ સભ્યતા તો તમારે શીખવી જોઈએ. કે માલિકનું લુચુ ખાઈ લુચુહરામ ચમ્પ રહ્યા છો. શું પ્રજામાં જુદમ ગુળરીતે બહાદુરી બતાવવી તે તો એક નામદારને હિયકારાનું કામ છે. સાચો બહાદુર તો એ જ કહેવાય કે જે ન્યાય અને સત્યનો પુઝરી હોય.

દુષ્ટસિંહ—જરા સંભાળીને બોલ નહિ તો સુભદ્રાના પિતાના જે હાલ થયા તે હાલ સુભદ્રાના થશે. અને તેનાથી પણ ખરાય હાલ તારા થશે. તું જાણે છે કે મહારાજ સુવર્ણસિંહ બહાદુરનું રાજ્ય છે. તે રાજ્યમાં તારા જેવા એ બહામ નાલાયકોનું જરાપણ નહિ ચાલે.

સુભદ્રા—જરા સભ્યતા બોલવાની તો સ્ત્રીઓ કે જેનું ખાંવ છો તેવું જ બસો છો. લાયકાત અને બીન લાયકાત તેતો તમારો ચહેરોજ તમારી બુદ્ધિનું પ્રદર્શન બનાવે છે માટે જરા ધીરા પડો કોટવાળ સાહેબ ધીરા પડો.

તે જ વખતે મહારાજ ગુરસે થયા અને બોલ્યા કે કોટવાળ શું જુવો શાં મહારાણીનું અપમાન અને તમારું અપમાન કરનારને હાલને હાલ કારાગૃહમાં મોકલાવી દો જોહી છું કે તેને કાણ બચાવે છે તેજ વખતે એક ભેદી ચીટ્ટો આવી પડી, તુરત જ ચીટ્ટી દુષ્ટસિંહે લીધી અને મહારાજને આપી. મહારાજએ કોટવાળને વાંચવા હુકમ કર્યો.

કાચા કાનના રાજા—

શેતીને આલખે નહિ તો તમારું મોત થશે, જેને તમે તમારા ગણો છો તે જ તારા દુશ્મનો છે, સુભદ્રા, શશિકાન્ત અને સોમદત્તને તરત જ છોડી દે નહિ તો પસ્તાઇસ.

લિ:—તારો હિતેચ્છુ

ત્યાં તો ચીકો વાંચી દુષ્ટસિંહે આડકતરી રીતે મહારાણીના સામું જોયું. મહારાણી સમગ્ર ગર્ભ અને બોલી કે શેતી ચીકો છે.

નામદાર તે તો આવું રોજ કાપતૂં કરે છે, બુચો કેવળ બધો યુવરાજનો જ પક્ષ છે, દુષ્ટસિંહે જવાબ આપ્યો.

તરત જ મહારાણીએ મહારાજને ઉશ્કેર્યો અને રક્તા રક્તા સ્ત્રી ચરીત્રની ભાષા વડે મહારાજને ઉત્સાહી કરી મહારાજની પાસે જ સુભદ્રા અને શશિકાન્તને શિક્ષા આપવાની માટે ફરજ પાડી.

જેથી મહારાજએ મહારાણીના અંધ પ્રેમમાં આધીન થઈ અનેલા મહારાજએ દુષ્ટસિંહને હુકમ કર્યો કે હાલને હાલ આ પાપીઓને કારાગૃહમાં મોકલાવી દો, તે જ વખતે પાપી દુષ્ટસિંહે દુર્મંદસિંહ બહાર બેઠો હતો તેને બોલાવી મજબુત બંદોબસ્ત સાથે અન્ને જણાને કારાગૃહમાં મોકલી દીધા. અને પાપીઓએ પોતાનો ધારણ પાર પાડી.

પ્રકરણ ૩૭ મું

વીનયકુમાર અને માલતીની બહાદુરી

શશિકાન્ત અને વિનયકુમાર પ્રધાનને લાંથી પોતાને ઘેર જવા માટે આવતા હતા તે વખતે રસ્તામાંથી જ દુષ્ટસિંહે શશિકાન્તને પકડ્યો અને સિપાઈઓના પહેરા તથા તેને લઈ જવામાં આવ્યો. પણ શશિકાન્ત ખીલકુલ યોદ્ધા વગર જ વિનયકુમારને સાનમાં સમજાવી દીધો અને કાંઈ પણ યોદ્ધા વગર પોતાનું કામ કરવાની સૂચના આપી દીધી.

વિનયકુમારે તરત જ શશિકાન્તની માતાને શશિકાન્તને પકડાયાના સમાચાર આપ્યા-માતા સમાચાર સાંભળતાં જ જરા પણ ઉદાસ ન થતાં પોતે પોતાના કાર્યમાં મશગુલ બન્યા.

સુભદ્રાને પણ સમાચાર તરત જ માલતીએ આપીને કીધા-વિનયકુમાર પણ વિચારમાં પડ્યો કે હવે કેવી રીતે કામ કરવું, માલતીએ કીધું આપણે ઉદાસ થવા કામ નહિ

ચાલે, માટે હવે તો બુદ્ધિ અને કુનેહ વાપરીને કામની શરૂઆત કરવા મડિા. તરત જ વિનયકુમારે પોતાના હૃદય સાથે વિચાર કરી માલતીને સુચના આપી અને કીધું કે તું હાલને હાલ પ્રેમલતાની પાસે જ અને ત્યાંથી જેમ અને તેમ બુદ્ધિ-પૂર્વક જેટલી અને તેટલી તેની પાસેથી વાતચીત મેળવી તારી સમજ પૂર્વક તું સુબદ્રાને અને શશિકાન્તને કેવી રીતે ત્યાંથી મુક્ત કરવા તે ઉપાય જેમ અને તેમ જલદી કરવો જોઈએ. ઠીક ત્યારે આપની આજ્ઞા પ્રમાણે હું પ્રેમલતા પાસે જાઉં છું. અને જની શકે તેટલી ત્વરાએ કામ પુરું કરીને આવું છું માલતીએ જવાબ આપ્યો અને માલતી જાય છે.

વિનયકુમાર પણ પોતાનો મૂળ પોષાક ખટલી જનાવટી સ્વામ પહેરીને સીધો મધુરીને ત્યાં ગયો. મધુરી તો પરદેશી આવતો જોઈ ગાંડી ઘેલી ચર્મ ગદ્દ અને ધણી જ ઉમંગકાથી આવકાર આપ્યો. તેને સુંદર સોફા ઉપર બેસવા ઇચ્છારત કરી, વિનયકુમાર એક સુંદર સોફા ઉપર બેઠો કે મધુરીએ તરત જ દારી પાસે સરખતનો ગ્લાસ મંગાવ્યો.

વિનયકુમાર—મધુરી કેમ શ્રી સમાચાર છે, કાંઈ નવા જીની.

મધુરી—આજ જેવા વિદ્વાન જોશીને ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાનના ખચર આપને વધારે હોય, જેટલું તમે જાણો તેટલું અમે ક્યાંથી જાણીએ મહારા જોશીમહારાજ.

વિનયકુમાર—તમારું સમજવું બરાબર છે તો જાલજી હવે જે વખત આવશે તે વખતમાં ધણી જ નવાજીની બનશે તે વખતે તને બરાબર સમજશે કે પાપી મનુષ્યોનો આખરે વિનાશ જ થાય છે માટે તને પ્રથમ આપેલી શીખામણ

ખ્યાલમાં રાખજો જુલેયુકે અનીતીના પંથે જઈશ નહિ સમજી.

મધુરી—આપનું કહેવું સત્ય જ છે. માટે મારા લાયક કાંઈ કામ હોય તો કહો મારાથી કંઈ પણ કોઈનું બહુ થઈ શકતું હોય તો બતાવો. હું આપના કહેવા પ્રમાણે કાર્ય કરીશ.

તે વખતે દાસીએ આવીને સમાચાર આપ્યા કે બા-સાહેબ બદ્રકુમાર આપને મળવા સારૂ આવ્યા છે—તરત જ મધુરીએ વિનયકુમાર જોશીને બાબુના ખંડમાં બેસવાને સુચન કર્યું. અને વિનયકુમારે પણ તેને સમજાવ્યું કે પાપી પાસેથી બનાવટી પ્રેમ બતાવી બધી વાતનો ઉકેલ કરજો બહુ સારૂ. તે વખતે બન્ને જણા બરાબર વ્યવસ્થિત થઈ ગયા. પછી તરત દાસીને કહ્યું કે જા-બદ્રકુમાર શેઠને બોલાવી લાવ. (દાસી જાય છે) તરત જ બદ્રકુમારને બોલાવી લાવી.

દાસી આવી—(મધુરી બદ્રકુમાર પ્રત્યે બોલી) પધારો પધારો શેઠ, બદ્રકુમાર કાંઈ આજે દાસીનું આગળું પાવન કર્યું. મધુરીએ મધુરી બાપામાં સ્વાગત કર્યું. ત્યાં બદ્રકુમાર બોલ્યો કે:-મધુરી તારી પાસે કોણ જાણે કયો જાદુ છે કે મને તું નીરંતર ચોવીસે કલાક મારા હૃદયમાં યાદ આવે છે. કોણ જાણે તેં મારા હિપર શો જાદુ કર્યો છે,—મધુરી બોલી કે રહેવા દો શેઠ તમારા જેવા વાણીયા શેઠનો શો વિશ્વસ, આજ અહીં તો કાલ તહિ. માટે શેઠ વિશ્વાસની વાતતો જવા દો, કારણ કે આપ કોટયાધીપતી શેઠ, હું તો એક સાધારણ નૃતિકા-અરે, આવું શું બોલી શું તને માહરા હિપર વિશ્વાસ નથી. ત્યાં મધુરી હસતાં હસતાં બોલી કે:-ના, ના—ના શેઠ એક વાર નહિ પણ હજાર વાર વિશ્વાસ

નથી. કારણ કે આપ સાહેબ રાજ થશો કે આપ દિવાન થશો એટલે અમે તો રખડી જવાના, માટે કૃપા કરી, આ દાસીને હવે બૂલી જશો.

અરે ગાંડીરે ગાંડી તને તો કેમ બૂલી જવાય તારા માટે તો મારા મનમાં શું શું અભિલાષા છે તે તો મારું મન જાણે છે. તે માટે તો તેની ખાત્રી કરવા માટે આજે હું તારા માટે હીરાનો એક નેકલેસ તને ભેટ આપવા લાવ્યો છું.

હવે તને ખાત્રી થશે કે બદ્રકુમારને તારા ઉપર કેટલો ખાસ પ્રેમ છે. માટે તું મને નગર કોટરાજ જેવો જણાતી નહિ. માટે જ મારી દીલોગ્ગન તારા હૃદયમાં મારા માટે વિશ્વાસ ઉત્પન્ન કરવા માટે જ આજે તારા માટે હજારોની કીંમતનો નેકલેસ આપવા માટે જ આવેલો છું.—બદ્રકુમારે ખુશ્માસો કર્યો.

તરત જ મધુરીએ પાલડી ફેરવી અને બોલી કે મને ક્ષમા કરશો હું તો ખાલી મસ્કરીમાં જ બોલતી હતી. માટે મારા પર ગુસ્સો લાવો તો, માહરી સોગન છે. શું સુખદ્રા, શશિકાન્ત, સોમદત્ત ખધાને પકડી જેલમાં નાખ્યા, તેનું કારણ મને સમજતું નથી, ખીચારી સુખદ્રાનો શો દોષ.

મને તો શેઠ આ ખાખતમાં કાંઈ દાળમાં કાળું લાગે છે, ત્યાં તરત જ બદ્રકુમાર બોલ્યો કે તારું કહેવું સત્ય છે સુખદ્રાને પકડવાનું મુખ્ય કારણ તેની સુદરતા માટે લાગે છે. અને તેને કુખમાં ફસાવી પાપી પોતાનો ખરાબ હેતુ ખર લાવવા માંગે છે.

શશિકાન્તને પકડવાનું કારણ એ જ કે ખાનગી રીતે

સુભદ્રા શશિકાન્તના ઉપર મોહીત થઇ હોય તેમ જાગે છે. તેથી તે બન્નેને જુદા પાડવાનું કાવત્રું છે. સોમ-દત્ત શેઠને પકડવાનું કારણ, પોતાના પાપના કાર્યમાં કાષ્ટ આગળ આવી ન શકે. અને પાપી પોતાની-પાપ વાસના પુરી કરી શકે. અને બધો આરોપ યુવરાજના શરીર પર નાખી, યુવરાજને શુન્દેગાર ઠરાવી રાજ્ય માદીતો કબજે મહારાજાને મારી નાખી પોતે લેવા ધારે છે. અને તે આગતમાં પણ મહારાણીનો સંબંધ દુષ્ટસિંહ સાથેનો માટે પ્રેમ અને અનુક્રમે રહેવાર હોવાથી મહારાણીને મહારાજા પ્રત્યેના તદ્દન અભાવ હોવાથી દુષ્ટસિંહના કહેવા પ્રમાણે એ નીચ મહારાણી પણ તેના દરેક કામમાં સહકાર આપે છે અને મહારાજાને પોતાના કૃત્રીમ પ્રેમમાં એવો તો લદ્દુ બનાવ્યો છે, કે મહારાજા તો મહારાણી બોલી એટલે ભાગવાન બોલ્યા, તેથી અને પણ અવિશ્વાસ આવી ગયો છે પણ આગળ શું થાય છે તે જોવું છે. પછી જોવી પડશે તેવા દેવાશે. તો શું દુષ્ટસિંહ એટલો બધો નીચ છે, શેઠ જો જો તમારી ભેળપણનો લાભ લઇ તમને એ પાપી ધક્કો ન મારે મધુરી બોલી, અરે એમા તો આ ભદ્રકુમાર કાચો નથી. વખત આવે તેને પણ ખચર પડશે કે કેવી રીતે પોતાના મિત્ર સાથે દગો કરાય છે. માટે વહાલો ભેંતી મૈત્રી તું ન કરીશ. મધુરીએ તરત પોતાનો સુકામળ હાથ શેઠના વાંસા પર ફેરવતા ફેરવતા બોલી કે-બીચારી સુભદ્રા કુમારીનું શું થશે અરે?? તે તો હું કહેવું જુલો ગયો. આજ દુષ્ટસિંહ નીશ્ચાની ઘેનમાં ને ઘેનમાં બકી ગયો હતો કે આજ રાતના બાર વાગે સુભદ્રાના એકાન્તનો લાભ લઈ તેના ઉપર બળાત્કાર કરવા માટે મહારાણીએ સંકેત કર્યો છે, તેવો ભદ્રકુમારે ખુલાસો કર્યો. મધુરી તો આશ્ચર્ય પામી,

અને બોલી શું આપ સાચું કહો છો, ત્યારે શું પાપી મારી સાથે પણ જોઈ કરી મને પણ ખાદમાં તાળશે.

ત્યાં બદ્રકુમાર આવેશમાં આવી બોલ્યો કે વહાલી તું શું કામ ગભરાય છે. તારા માથાનો વાળ કાણ વાંકો કરનાર છે, હું છું ત્યાં સુધી તારે જરા પણ ગભરાવાની જરૂર નથી. ઠીક વહાલી મારે જરા મગીયામાં કામના કરણથી જવાનું છે. તો હવે આ તારા સેવકને રજા આપી આભારો કરશો. ત્યાં મધુરી કદપીત આંસુ આંખમાં લાવોને બોલો કે શું આપ જશો, પાછા આ દાસીની ખબર લેવા ક્યારે પધારશો.

ત્યાં બદ્રકુમારે કીધું કે પરમ દિવસે આ વખતે જ આવીશ, ઠીક વહાલી હવે હું જઈશ.

બદ્રકુમારના ગયા પછી વિનયકુમાર બહાર આવ્યો. અને આજે રાતના જ સુવદ્વાના ઉપર બજાટકાર પાપીઓએ કરવાના માટે નિશ્ચય કર્યો હોવાથી કાંઈ હિસાબે તેને બચાવવી જ જોઈએ. મધુરીએ કહ્યું કે એ બાગતની આજ કેવી રીતે ગોઠવણ કરશે. વિનયકુમાર બોલ્યો મારો તમામ ગોઠવણની હકીકત તને આ પરદેશીની ચાલાકી અરેલી છુદ્ધિની તમામ ખબર પડશે. માટે મારી ફરજ તો પ્રથમ એજ છે કે દુખી માણસને આફત વખતે મદદ કરવી. મધુરી મનમાં આનંદ પામી ધન્ય છે, નિસ્વાર્થપણે સેવા કરનાર વીરને.

વિનયકુમાર રજા લઈને ચાલ્યો ગયો.

પ્રકરણ ૩૮ મું

પ્રેમલતા અને લક્ષ્મીનારાયણ બગીચામાં મેળાપ

માલતી વિનય કુમારની સુચના મુજબ પ્રેમલતા પાસે ગઈ અને પ્રેમલતાને વિનવણી કરી કે જોઈને શું તમને મહારાજ તેમજ મહારાણી અને ફાટવાલના ઉપર જરાપણ ધીકાર આવતો નથી કે તમે આટલા બધા સંસ્કારી હોવા છતાં પણ તમે પાપીઓના કાર્યમાં સહકાર આપો છો. પ્રેમલતાએ ટુકામાંજ પતાવ્યું કે જોઈને માલતી તને સમજ આવે જણાસે, કે પ્રેમલતાએ રાજ્યની આગાહી તેમજ પ્રભુ કલ્યાણના માટે શું શું જોખમે ખેડ્યા છે ! કાલતો ફક્ત મારી નજર લલા યુવરાજ ઉપર જ છે, કે તેઓના માથે અણધાર્યું આવી પડેલા સંકટમાંથી કેમ વહેલામાં વહેલા

મુક્ત થઈ પાપીએને તેના પાપની ભયંકર શિક્ષા આપવા કટીબદ્ધ થાય હાલતો આટલુંજ ત્યારે માલતી બોલી કે બહેન તમારી ટુંકી અને સત્ય વાત સાંભળી મારા હૃદયને પારાવાર આનંદ થયો છે મારી પશુ એકજ માગણી છે. કે સુભદ્રા મેનનો મેળાપ કરાવી આપો તો ઉપહાર--હીક જરૂર તમે રાતના નવ વાગે મારા મુઠામ પર પાછા આવજો એટલે હું તમામ ગોઠવણ સુભદ્રાનો મેળાપ કરવાની ગોઠવી રાખીશ, હાલતો મારે તાકીદનું કામ હોવાથી જરા બહાર જવાનું છે. પ્રેમલતાએ માલતીને કાચો ખુલાશો આપ્યો, અને માલતી ગઈ, તે પછી પોતે સરદાર દયાળસિંહના આપેલા ટાઈમ પ્રમાણે મળવા ગઈ. અને થોડા વખત પછી જગીચામાં આવવાનું કીધું. અને સાથે સાથે જણાવ્યું કે જ્યારે પાપી ભદ્રકુમાર મને જે દસ્તાવેજ વાંચવા માટે આપે ને થોડો વાર વાંચી રહ્યા બાદ હું જ્યારે તેને પાછો આવવા માંડું કે તરત તમારે તે દસ્તાવેજ કાઢી કરીને ચાલ્યા જવું આ પ્રમાણે ગોઠવણ કરી સીધી પ્રેમલતા જગીચામાં આવી. ભદ્રકુમાર તો પ્રેમલતાના આવવાની રાહ જોતો હતો, અને ક્યારે આવે અને હું મારી બહાદુરી ની વાત કરી બતાવું, આપ્રમાણે વિચાર કરતો હતો.

તેવામાં કોઈના આવવાનો પગરવ સંભળાયો અને પ્રેમલતાને જોઈ અરે તું આવી પહોંચી--જુદા હુકમ પ્રમાણે સેવામાં હાજર થવું જ જોઈએ, નહિ તો તમેના તમે જો લોકે ઓઝો વચનની સાચી હોતી નથી પ્રેમલતાએ ચાલાકી ભાઈ શબ્દો વાપર્યા અને ભદ્ર કુમાર બોલ્યો કે પ્રેમલતા તું મને તારા હાથે વચન આપીશ--જ્ઞાનું વચન પ્રેમલતાએ કીધું--તારા સુકોમળ દેહના સ્પર્શનું પાન કરવા માટે મારી હૃદ-

યની અભીક્ષાણા પુરી કરવાનું વચન—ભદ્ર—કુમાર બોલ્યો વાહરે વાહ તમે પણ આવાજ નીકળ્યાને પ્રેમવ્રત્તાનો આપના પ્રાથે, પ્રેમ ન હોતતો આટલું જોળમ ખેડીને શું કામ આવત. આટલી ખાતરી થયા પછી પણ મારી પાસે વચનની માગણી કરતા ધરમ નથી આવતી દ્યો તારે હવે હું જમશ્ચ. અરે એ તો મેં તારૂં પારખું જોવા માટે જ કહ્યું હતું, મને તારા ઉપર સંપૂર્ણ વિશ્વાસ છે અને મારા બોલવા ઉપર ખોટું લાગ્યું હોય તો માફ કરશો.

તે પછી તરતજ પ્રેમવ્રત્તાને ભદ્રકુમારે આમુઝાની ગુફામાં જોજો હકીકત યની હતી તે તમામ હકીકતથી તેને રાડફ કરી અને પોતે દુષ્ટસિંહ પાસેથી જો દસ્તાવેજ લખાવ્યો હતો તે દસ્તાવેજ પણ ભદ્રકુમારે તેને વાંચવા માટે આપ્યો પ્રેમવ્રત્તા ગરાગર વાંચી રહી અને જોવો દસ્તાવેજ આપવા જાય છે તેવોજ સરદારે ઝડપથી તે દસ્તાવેજ ભદ્રકુમારને લેતાં લેતાંતો તરત સરદારે ખુંચવી લઈ દોડતા ધોડે ચાલ્યો જાય છે, દસ્તાવેજ ને કે.મ અગ્નિપ્રયા માણ્યસને લઈ જતાં, ભદ્રકુમારતો તરતજ ગભરાઈ ગયો અને પોતાના હાથમાં જો સાધન પોતાના બિવિખ્યાના માટે હતું તે સાધન પગવારમાંજ ગુમ થઈ જતાં તેના હૃદયમાં ધ્રાસકો પડ્યો અને બોલ્યો કે ?—પ્રેમવ્રત્તા શું કરવું પ્રેમવ્રત્તા બોલી કે તમે આટલા મોટા બુદ્ધિશાળી હોવા છતાં પણ હમે સમગ્ર શક્યા નહિ, કે દસ્તાવેજ કાણ લઈ ગયું—સાથી તું આમ બોલે છે મને કસી પણ સમજણ પડતી નથી કૃપા કરીને મને સમજાવ કે સાથી દસ્તાવેજ તે માણ્યસ લઈ ગયો વાહરે મારા બોળા કુમાર આટલું પણ ન સમજ્યા તો સાંભળો તે દસ્તાવેજ દુષ્ટ-સિંહે તમને લખી આપ્યો તે પછી તેના મનને એવો વિચાર

વિચાર આવ્યો હશે કે આ દસ્તાવેજ મારા મોતનું હથીપાર કદાચ બની જાય તે પહેલાં તેને તમારી પાછળ જમણી કરવા માણસને મોકલ્યો અને તે દસ્તાવેજ મોતે પ્રકારે લાવવા માટે હુકમ કર્યો હોવો જોઈએ એટલે તે પાપીએ જ દસ્તાવેજ પોતાના કબજામાં લેવા માટે આ કૃત્ય કર્યું હશે, તેમ માફ માનવું છે, કાચી અકલના બદ્રકુમાર ને પણ પ્રેમલતાની વાત ઉપર વિશ્વાસ આવ્યો અને તેનું કહેવું, બરાબર છે તેવી તેના મનની ખાતરી થઈ, તેથી પ્રેમલતાને પૂછ્યું કે હવે મારે શું કરવું હું તો ન રહ્યો હરનો કે છાટનો માટે કૃપા કરી મને સારો રસ્તો બતાવો તો સાર તારો મોટો ઉપકાર— પ્રેમલતા કહે ત્યારે આપનો અતી આગ્રહ છે તો હું મારી શુદ્ધિ અનુસાર તમને ઉપાય બતાવું છું તે યાદ રાખશો દસ્તાવેજ ગુમ થયાની તમારે જરાપણ વાત કરવી નહિ કે જાણે કોઈ જાણના જ નથી અને તેની તમામ યોજનામાં સંપૂર્ણ બાંધ લેવો અને વખત આવે તેનો બદલો લેવામાં જરાએ પાછી પાતી કરવી નહિ અને હાલતો વાણીઆજ બનવામાં તમારા માટે હિતકર છે પછી તો આપની મરજી—બદ્રકુમારે કીધું કે તારૂં કહેવું બરાબર સમજી છું ને તે સાચું છે હવે તો દુષ્ટની તમામ યોજનાને ધૂળમાં ન મેળવું તો માફક નામ બદ્રકુમાર નહિ સમજી પ્રેમલતા.

પ્રેમલતા—તે બરાબર છે, પણ પત્થર તળે આંગળી આવી હોય તો હવે કેમ કાઢવી તે શુદ્ધિમાનનું પહેલું કક્ષણ છે, સમજ્યા પ્રેમલતાએ કીધું અને વળી પાછું ફરીવાર પૂછ્યું કે તે પાપીની નવીન યોજના કાંઈ તમારી જાણમાં છે.

હા, હા. એજ કે આવતી કાલે મહાશીવ રાત્રીના તહે.

વારના પ્રસંગે મહારાજ શંકર ભગવાનના દર્શને જશે ત્યારે પાપીઓએ મહારાજનું ખુન કરવાનો અને આજે રાતના બાર વાગે મહારાણીની રૂબરૂ સુબદ્રા ઉપર બળાત્કાર કરવા માટે નિશ્ચય કર્યો છે. તેનું કારણ મહારાણીનું સુબદ્રાએ કરેલું અપમાન તેના બહેનો લેવા માટે જ અને તે બધો આરોપ પાપીઓ યુવરાજ ઉપર ઢાળવાનો પ્રયત્ન કરવાનો છે. બાકીના જે જે માણસો જેલમાં છે તેને પણ બનતાં સુધી ત્યાંને ત્યાં જ જાંદગી સુધી પુરી રીયાવી રીયાવીને હેરાન કરવાનો પણ નિશ્ચય કર્યો છે. બદ્રકુમારે તમામ વાત કરી દીધી પછી પ્રેમલતા હાડે પેટે બોલી કે જે થાય છે. તે ઠીક જ થાય છે. મારી તો ઇચ્છા એવી હતી કે બદ્રકુમારીને તમારી સાથે જ જોડાએલી જોવાની છે. જો તે તમારી સાથે જોડાય તો મને પણ તમારી કૃપાનો લાભ મળશેને.

બદ્રકુમાર પ્રેમલતાની જાદુબરી વાણી સાંભળી તદ્દન શાંત થઈ ગયો. અને બોલ્યો કે પ્રેમલતા મારા પ્રત્યે તમારો આટલો બધો સદ્ભાવ હશે તે તો મને આજે જ જણાયું હવે તો સુબદ્રાને કોઈ હિસાબે મેળવવા માટે અને મારી અબીલાષા પુરી કરવામાં તમારી મદદ ઉપર જ મારી આશાનો મીનારો બંધાયેલો છે તે જરૂર તમે પુરો કરશો.

તે વખતે પ્રેમલતા બોલી કે પ્રજ્ઞ સહુ સારા વાના કરશે. ઠીક હવે આવતી કાલે મળાશે, જરૂર મળીશ અને જે જે ખાતમી મળશે. તે તને તમામ જણ્યાર્વાસ તેટલું કહી બદ્રકુમાર ચાલ્યો ગયો. અને પ્રેમલતા પણ પોતાના નિવાસ સ્થાને ગઈ.

પ્રકરણ ૩૯ મું

જેલમાંથી સુભદ્રાનો બચાવ

સોમદત્ત શેઠ, સુભદ્રાદેવી અને શશિકાન્ત ત્રણે બીયારા નીર્દોષ આત્માઓ પ્રભુના ભરસા ઉપર વખર ગુન્હે બંધી-ખાનાની ઝોરડીઓમાં ત્રણે આત્માઓ પોતાના કર્મના આધારે પુરાયા છે તે વખતે સુભદ્રાદેવી તો ફક્ત પોતાના હૃદયમાં મન વચન, કાષાથી કેવળ પ્રભુનું જ સ્મરણ માગી રહી છે અને મનની સાથે વિચાર કરે છે કે પરમાત્મા જગતના સર્વ મનુષ્યોમાં સદ્ગુણિ આપ

શશીકાન્ત પણ પોતાના જીવનનો ઉપયોગ બીજાની સેવા કરવામાં જ્યારે ચર્મ રહ્યો છે તે જાણી તેના હૃદયમાં ચાનહદ આનંદ ઉજરાઈ આવ્યો છે, અને જગનીયંતા પરમાત્માનો ઉપકાર માને અને કહે છે કે, હે પ્રભુ મને કષ્ટ સહેવા માટે સજીત આપજો. જ્યારે શશીકાન્તના હૃદયમાં પવિત્ર પ્રભુના જ વિચારો ચાલી રહ્યા છે તે વખતે તેના હૃદયમાં

કંઈક આભાસ થયો અને ઊભો થઈ અંધિખાનાની ઓરડીની દીવાલોની ચારે બાજુ હાથ પછાડતો હતો. તેજ વખતે દિવાલની જમણી બાજુમાં કંઈક જવાના રસ્તા જેવો તડ જણાઈ તરત જ તે તડને વધારે ને વધારે નેરથી મોટી કરવા માટે મહેનત કરતાં કરતાં નાના પારણા જેવું જણાયું તે પારણું ઉઘાડી નીડરપણે પ્રવેશ કરી ધુંટણીએ વતી વાંકા વળી ચાલવા લાગ્યો. તે ભોંયરાનો રસ્તો અગીચાના છૂર્ણમહેલમાં જવાનો દેખાયો, તમામ રસ્તો પોતે જોઈ આવ્યો ત્યાં જ ઓરડીમાં સુભદ્રા કેદમાં છે તેની દીવાલ પાસે આવી અટક્યો અને વિચાર કર્યો કે ઓરડીમાં પણ આવો રસ્તો હોવો જ જોઈએ તે પ્રમાણે તેમાં પણ રસ્તો જણાયો તે રસ્તો પણ અરાઅર જોઈ લઈ પોતે પોતાની ઓરડીમાં નિશ્ચિતપણે આવીને બેસી ગયો. અને પ્રભુનો ઉપકાર માન્યો કે ધન્ય છે મારા નાથ, આખર તે રસ્તો ખતાવ્યો.

પ્રેમલતાએ માલતીને આઠ વાગે આવવાનો ટાઇમ આપ્યો હતો તે ટાઇમે માલતી અરાઅર આવી. પ્રેમલતા પણ માલતીની વાટ જોઈતે જ ઉભી હતી. જેવી માલતી આવી તેવી જ પ્રેમલતા માલતીને સુભદ્રાદેવીની પાસે લઈ ગઈ.

સુભદ્રા તો પોતાના હૃદયથી પ્યાનસ્થપણે પ્રભુ નામનું સ્મરણ કરતી હતી, અને પોતાના નીડર સ્વભાવ વડે બેઠી હતી. ત્યાં માલતી બોલી કે-જહેન સુભદ્રા, ત્યાં સુભદ્રાએ સંભળ્યું કાણુ જહેન માલતી. હા, જહેન. આપની અભાગીની માલતી. ત્યાં સુભદ્રા બોલી કે જહેન, આ ભયંકર સ્થાનમાં તું કેવી રીતે આવી. જહેન તે તો પ્રેમલતા જહેનના પ્રતાપે અપના દર્શનનો લાભ મળ્યો-માલતીએ કહ્યું.

ત્યાં સુભદ્રાએ કીધું કે બહેન માલતી, પ્રેમલતાબહેનને તું બધી જાણી નથી. તે તો સાચી વીરાંગના છે. અને તેનામાં આપના માટે સંપુર્ણ હમદહીં છે. માટે પ્રભુ જરૂર તેનું પણ કસ્યાણુ કરશે.

માલતી બોલો કે સમય થોડો છે. દુશ્મનોનું જોર વધતું જાય છે. અને માતા સદગુણી, માતા રમાવતિ, ગુરૂદેવ માનસૂરી તમામ તમારા અને પિતાશ્રીના ને જીવીકાન્તના પકડાયથી બચ્યા દુઃખી છે, અને વિનયકુમાર તો રાત દીવસ તમારા બધાના ઉદ્ધાર માટે પોતાના જીવનની પણ દરકાર ન કરતાં મોતની સાથે ખેલ ખેલી રહ્યા છે. તે તો બહેન સૌ મનુષ્યો પોતપોતાની ફરજ બજાવે તેમાં જ તેમના જીવનની મહત્તા છે. તું જા, માતાજી રમાવતી, માતાજી ને અને ગુરૂદેવને મારા નમસ્કાર કહેજે. અને મારી ચિંતા બીલકુલ ન રાખે તે પણ કહેજે. ત્યાં પ્રેમલતા બોલી કે બહેન પાપીઓ તમને બ્રષ્ટ કરવાના નિશ્ચય ઉપર આવ્યા છે. માટે સંભાળજો. તે તો બહેન સાક્ષાત યમરાજ આવે કે આકાશના દેવો આવે તો પણ સુભદ્રા શીશળનો બંધ કરવાની તાકાત કોઇનામાં નથી. મને મારા આત્મબળ ઉપર વિશ્વાસ છે કે પ્રભુ મને જરૂર પામ્યાવશે.

ધન્ય છે બહેન તમારી નીકરતાને અને પ્રભુ પ્રત્યેની શ્રદ્ધાને. પ્રેમલતા બોલી કે બહેન મારી હકીકત તમને વખત આવે સમજાશે. હાલ તો આટલું જ. બન્ને જણા ચાલ્યા જાય છે. તે પછી સુભદ્રાને માટે સુંદર પોશાક, સોના-મોતી, જવાહીરના દાગોના અને ઉત્તમ ભોજન સામગ્રી લઈ બે દાસીઓ આપવા માટે આવી. અને બોલી કે મહારાણી સાહેબને આપના પર બધી જ લાગણી થવાથી આ મોકલ્યું

છે. તેને આપ આરોગી સુંદર પોશાક પહેરી વચ્ચે-
અલંકારનેા સજ્જાગાર સજ્જા તૈયાર રહેજે. રાતના પાર વાગે
આપને તેડવા માટે મહારાણી સાહેબ અને વફાદાર કુટુંબિંદ
સાહેબ આવશે માટે આપ પ્રભુનેા ઉપકાર માનેા કે તમારૂં
ભાગ્ય આજથી બદલાઈ ગયું. તરત જ સુભદ્રાએ હસતાં
હસતાં સ્વીકારી લઈ દાસીઓને વિદાય કરી દીધી દાસીઓના
ગયા પછી સુભદ્રાના હૃદયમાં સહેજ-જરા ઝીક જેવું લાગવા
માંડ્યું. પણ તરત જ પોતે પાછી સાવધ થઈ ગઈ
અને વિચાર કર્યો કે સુભદ્રા તું આટલી જાતી મનોબળવાળી
હોના છતાં તું નિરાશ્વાસ્ય કેમ અને છે માટે સાવધ થા
દાસીઓ જે થાળ ભરી જે વસ્તુઓ દાગીના ભોજન
વિગેરે જે જે આપી ગઈ હતી, તે તમામ વસ્તુને જેઈ
લીધી. તે વસ્તુનું પોટલું બાંધી લીધું. બૂખ નહોતી છતાં
અન્નદેવનું અપમાન ન કરતાં થેડું કાચું ખાઈ લીધું.
તેવામાં લગભગ રાતના દસ વાગવાનેા સુમાર થયો હતો.
તે વખતે અંધકારમય ઓરડીમાં પવન પણ ન આવી શકે તેવી
કાળ કાટડીમાં સુભદ્રાને કાને અવાજ થયો. સુભદ્રા સાવધ
થઈ. અને ગોલી કે કોણ છે, દેવી ગભરાવવાનેા સમય નથી
તે તો હું છું. શરીરકાન્ત, કોણ શરીરકાન્ત તમે શી રીતે
આવ્યા તે જણાવવાનેા સમય હાલ નથી, હાલ તો તમે
મારી સાથે આસ્થા આવો અને આ કાળ કાટડીમાંથી મુક્ત
થાઓ. સુભદ્રા પણ તરત જ વખત ગુમાવ્યા વગર જ
શરીરકાન્તની સાથે તરત જ બોંયરામાં ચાલવા માંડી થોડી
જ વારમાં બગીચાના છત્તું મહેલમાં આવી પહોંચ્યા અને
ત્યાંથી છુપા રસ્તે સુભદ્રાને બધી સમજણ આપી. પોતે
પોતાના આરામ સ્થાન પર જાણે કેંઈ જ જાયતો નથી
તેવી સ્થિતિમાં આવી ગયા. સુભદ્રાને તો આપેલી મુચના

મુખ્ય વિદ્યાપીઠમાં ગુરૂદેવ માનસૂરીના આશ્રમમાં રાતના અગ્નીચાર વાગે આવી પહોંચી અને ગુરૂદેવને જગાડ્યા. ગુરૂદેવ ચમક્યા કોણ ખેટા સુમદ્રા, હા ગુરૂદેવ તું ક્યાંથી હાલ તો તે વાત કહેવાનો સમય નથી વખત આવે રહીશ. પણ સરદાર દયાલસિંહને હાલ ને હાલ સમાચાર પહોંચાડી અહીંયા ખોલાવો તો સારું.

શશીકાન્ત હવે નિશ્ચય પણે ઉઠી ગયો છે, ત્યાં તો બરાબર રાતના બાર વાગ્યાનો ટાઈમ થયો કે પાપી દુષ્ટસિંહ અને મહારાણી બંને જણ સુમદ્રાની કોટડી અગાડી આવ્યા અને મહારાણીએ સુમદ્રાને ખોલાવવા માંડી. પણ સુમદ્રા હોય તો ખોલે ને બ્યારે જ કાઢના ખોલવાનો અવાજ ન આવ્યો ત્યારે કોટડી ઉપાડી જુએ તો સુમદ્રાના બદલામાં ત્રણ માળા હતા, સુમદ્રા ગુમ થયેલી જણાઈ, મહારાણી ત્યારે કહે કે દુષ્ટસિંહ આ શું સુમદ્રાને કોણ છોડાવી ગયું હશે, આ તો કોઈ અજ્ઞ વાત કહેવાય આવી બચાવ કાળ કોટડીમાં ચમરાજ પણ ના આવી શકે તેવી કાળ કોટડીમાંથી સુમદ્રા કેવી રીતે છટકી જવા પામી હજુ જ આશ્ચર્ય કહેવાય.

મહારાણી મને પણ કંઈક વિચારો આવે છે નિશ્ચયે કાઈ હરામખોરે જ આપણા ડામમાં માથું મારવા શરૂ કર્યું હોય તેમ જણાય છે, મને તો જરૂર પેલા શશીકાન્તની ઉપર જ શંકા જાય છે. જુઓ જોઈ તેની ઓરડીમાં તે છે કે નહીં, શશીકાન્તની ઓરડી આગળ આવી જુએ છે તો શશીકાન્તની તો બીલકુલ નફરોની માફક ઉઠી રહ્યો છે. ત્યાં દુષ્ટસિંહે જુમ પાડો, અરે નાલાયક છઠ્ઠ ઉભો થા શશીકાન્ત તરત જ આગસ મરડીને ઉભો થયો, અને ખોલ્યો કે કોણે મોઝાવ્યો આટલી મોટી રાત્રીએ--ત્યાં દુષ્ટસિંહ

બોલ્યો કે સાચુ બોલ સુભદ્રા ક્યાં ગઈ. ત્યાં શશીકાન્તે જવાબ આપ્યો તેની મને શી ખબર હું તો આપની આમ-જાન ઉભો છું.

કુષ્ટસિંહ—તું એમ નહિ માને, પણ જ્યારે તને હંદરના માર પડશે. ત્યારે જ તું ઠેકાણે આવીશ અને સાચુ બોલોશ તે વખતે મહારાણીએ ઇસારતથી કુષ્ટસિંહને સમજાવ્યો કે તેને લાલચમાં નાંખી અને મોટી આસાએ આપી. તેની પાસેથી વાત કઢાવો. તરત જ મહારાણી બોલી કે બાપ શશીકાન્ત તમારે તો અમારી સાથે મળી જઈ અને તમારા પોતાના જ ભવિષ્યના સુખનો વિચાર કરીને અમારા કાર્યમાં સહાય આપવાથી તમે પોતે ઘણા જ સુખી થશો. માટે તમે જરાપણ ગભરાયા સિવાય—સુભદ્રા ક્યાં છે તે જતાવો.

શશીકાન્ત—મહારાણીજી આપની કૃપા બરેલી વાણી અને લાલાચ આપવાની જે ઉદારતા બરી લાગણી જતાવી છે, તેના માટે આભાર પણ સુભદ્રાની મને કશી પણ ખબર નથી.

મહારાણી—શુ તમને મારા બોલવા ઉપર જરાપણ વિશ્વાસ નથી. બહા માણસ એક તો તું સાધારણ સ્થિતિનો માણસ નકામો દુઃખી થઈને તું તારા જીવનને નાહક બગાડે છે. માટે સુભદ્રાનો પત્તો આપ તેમાં તને ઘણો જ લાભ થશે.

શશીકાન્ત—બાબ કે ગેરલાભ તો પોતાના પ્રારબ્ધ ઉપર છે. માટે મારી સ્થિતિ સુધરવા કે બગડવા તે તો પોતાના કર્મ ઉપર આધાર છે. માટે હજી પણ કહું છું કે મને નાહક પુછશે નહીં અને સુભદ્રાની મને માહોતી નથી.

મહારાણી સમજી ગઈ. કે હવે કડક થયા સિવાય માને તેમ નથીલાં તરત જ કુષ્ટસિંહને કીધું કે હવે તમે તમારી

જાતાનો ઉપયોગ કરશે તો મને તેમાં બંધો નથી. દુનીયાનો કાયદો છે કે સીધી અંગળીઓ કઢી ધી નીકળતું જ નથી. જ્યારે વાંકી અંગળી પાછોયે તો જ ધી નીકળે છે. માટે હવે તમારી ચુકિત અજમાવો ત્યાં તો તરત જ દુષ્ટસિંહ હાથમાં હાંટર લઇને આવ્યો અને કંઈપણ પૂછ્યા વગર જ તેને શશીકાન્તના ખરકામાં ફેરકાનો માર લગાવવા માંડ્યો. પછી શશીકાન્ત તો તે ફેરકાના મારને પુલની મળા સમજીને જ સહન કરવા લાગ્યો, પાપીએ શશીકાન્તને એટલે સુધી માર માર્યો કે શશીકાન્તના વાંસા ઉપર લોહી વહેવા માંડ્યું અને આખરે બેભાન થઈ ગયો. ત્યાં સુધી તેને માર માર્યો. આખરે પાપીએની ધારણા તો બીલકુલ પાર ન પડી. જેવટ સોમદત્ત પાસે પાપી દુષ્ટસિંહ ગયો, અને બોલ્યો કે કેમ છે નગરશેઠ, તખ્તીયત તો મળ્યું છે ને પાપીના બોલનો સોમદત્તે બીલકુલ જવાબ જ વાળ્યો ત્યારે દુષ્ટસિંહે આખરે હાત મારીને અપમાન કરતાં બોલ્યો કે કેમ રે વાંચીયા તને શું આટલું બધું અભિમાન આવ્યું છે બોલતો કેમ નથી, હું જે પુછું તેનો જવાબ આપ નહિ તો તને બચાંકર સીક્ષા આપોશ.

સોમદત્ત—નાલાયકની સામે બોલવા માટે મારી પાસે વાચા નથી. અનીતીવાળા મનુષ્યનો સાથે મારે કોઈ જાતનો વહેવાર નથી અને તમારા બુદ્ધિમોથી ફરી જાય તેવો આ સોમદત્ત નથી. કારણ કે મારો ભગવાન હજી ગયો નથી, તેથી જ તમારી કોઈ પણ વાતનો જવાબ આપવા માટે આ સોમદત્ત તૈયાર નથી સમજ્યા સાહેબ.

દુષ્ટસિંહ—હીક ત્યારે તું પણ પેલા ઉદ્ધત શશીકાન્તના જેવો જ હઠવાદી બનીને જેવો એ મરણતોલ દશામાં બેભાન થયો છે. તેવો તું પણ થવા માંડે છે. મને તમારા બધા-

ઓના કર્તાવ્યની અને માણુમ છે. તમેો લોકો જ મહારાજનો વિરુદ્ધમાં યુવરાજ સંજ્ઞનસિંહને મદદ કરી રહ્યા છો. પણ આ દુષ્ટસિંહ છે. તમારી ચામડી ઉતારીશ અને તમારી બધી યોજનાઓ ધુળમાં મેળવીશ.

સોમદત્ત—આપનું કહેવું બરાબર હશે. તમારા અભિમાન ના શબ્દોનો જવાબ નજીકમાં આવતો સમય જરૂર આપશે. તમારી તમામ સ્વાથી અને પીસાઓક આવના જરૂર પ્રભુ ધુળમાં મેળવશે અને દુષ્ટસિંહ કદાપી સંજ્ઞનસિંહ નહી જ બની શકે, સૌ પોત પોતાની લાયકાત વડે જ શોભી શકે છે અને આથી શકે છે. માટે ખુશીથી જીવમનો કારડો ચાલુ કરો મોતની બીક તો તમારા જેવા નરખીયાસોને હોય, સત્ય ઉપર અને નીતી ઉપર જીવનારાઓને મોતનો જરાપણુ ડર હોતો જ નથી. મને મારા ધર્મ ઉપર મારા પ્રભુ ઉપર સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા છે તો તમારા જેવા પાપીઓમાં મારો વાળ પણ વાંકો કવવાની કે કરાવવાનો તાકાત નથી, તરત જ દુષ્ટસિંહ કોપના આવેશમાં આવી જલ્લાદની માફક સોમદત્ત ઉપર જેરવંધના માર વરસાવવા મંડિયો, પણ મેરૂ પર્વતની માફક એ વિરનર પ્રભુનું નામ જ ઉચ્ચારવા. લાગ્યો હતો. જેમ જેમ માર પહોતો જતો તેમ તેમ સોમદત્ત પ્રભુનું નામ જ બપતો હતો. આખરે પ્રભુના નામથી એજ વખતે બાંકર કાળો નાગ સોમદત્ત શેડના આગળ આવી પડ્યો, મોટી કાળી ફેંચુવની દુષ્ટસિંહને કંપ મારવા જાય છે. તેવો જ પાપી દુષ્ટસિંહ અને મહારાણી બન્ને જણા જીવ લક્ષને લામો જાય છે અને તરત જ નાગ પણ અદરશ થમે જાય છે, ત્તાં સોમદત્ત વાહ પ્રભુ આખરે તું આવ્યો ખરો.

પ્રકરણ ૪૦ મું

સોમદત્તનો છુટકારો

ભયંકર રાત્રીના વખતે સુભદ્રા ગુરૂદેવના શરણમાં આવી છે. તે વખતે ગુરૂદેવ પણ પોતાની ફરજ સમજીને તરત જ તેઓના પ્રત્યે જે જે લાગણી ધરાવનારી વ્યક્તિઓ હતી તે તમામને ગુપ્ત રીતે બોલાવ્યા અને રાત્રેને રાત્રે જ શશીકાન્ત અને સોમદત્તને કેવી રીતે છોડાવવા તેમજ મહારાજને આવતી કાલે કેવી રીતે બચાવવા તે તમામ યોજનાની રૂપરેખા તૈયાર કરવા માટે મસલત ચલાવવા માંડી. માનસૂરી ગુરૂદેવ બોલ્યા કે દરેક લાઈ-અને બહેન આજે પોત પોતાની ફરજ વિચારી કામ કરવા તત્પર થઈ જાય. અને આજસ પ્રમાદ અને હર એ ત્રણે દુગુંણોનો ત્યાગ કરી. નિશ્ચય મનથી કામ કરશે એવી હું આજ્ઞા રાખું છું. તે વખતે સરદાર દયાબ-સિંહ અને વિનયકુમાર એક જ અવાજે બોલ્યા કે આપની આજ્ઞા પ્રમાણે અમે અમારી તમમ ફરજ બજાવીશું એવી અમે પ્રજ્ઞ સાક્ષીએ પ્રતિજ્ઞા કરીએ છીએ.

તરત જ ગુરૂદેવે સુભદ્રાદેવીને પુછ્યું કહે એન શી રીતે કરું છે. ત્યાં સુભદ્રાએ જવાબ આપ્યો કે પ્રથમ તો હું જે રસ્તેથી છૂટી થઈને આવી છું તે જ રસ્તે મારી સાથે સરદાર અને વિનયકુમાર આવે, અને શક્તિકાન્ત અને માગ પિતાશ્રીને પ્રથમ મુક્ત કરાવી. માલતી પોતે મારા પિતાના મુનીમ સાગરચંદને હાલને હાલ ખોલાવી લાવે અને સાગરચંદ જેવા આવે તેવા મહારાજકુમાર યુવરાજશ્રીને સમાચાર આપવા માટે તરત મોકલી દેવા અને આવતી કાલે પોતે મહારાજના અચાન માટે શંકર ભગવાનના મંદિર નજીક જંગલમાં આવી હાજર રહે.

મારા પિતા શક્તિકાન્ત બુદ્ધિનીધાનના પાસે રહેવા માટે નક્કી કરે. અને ભાંતી તમામ ખાતમી અર્ધોથી મેળવવા કોસીસ કરે. માલતી પ્રેમભક્તાને મળી ભદ્રકુમાર પાસેથી અને મહારાજી પાસેથી જેટલી ખાતમી મળે તેટલી ખાતમીની ખર્ચ સીધી આપણને જાણુ કરે. ગુરૂદેવ આપે પ્રજામાં જન્મતી લાવવાની તમામ જવાબદારી ઉપાડી લેતી. અને સરદાર અને વિનયકુમાર તો હવેથી મારી સાથે જ રહેશે. ત્યાં માનસુરી બોધ્યા કે શાખાશ બેટા તેં દરેકના લાભક જ તેં કામ કાજની વહેંચણી કરી છે, તો જ બેટા મારે અંતર આત્મા આશ્વી પુરે છે કે તારા પિતા અને શક્તિકાન્તને તરત નીર્વિખનપણે છોડાવી શકોશ. તે વખતે તુરત જ સુભદ્રાએ પુરૂષનો વેશ પહેરી લીધો. હાથમાં હથવાર લઇ. તરત જ બગીચા તરફ વળી અને જે રસ્તેથી પોતે આવી હતી, તે જ રસ્તે ચાલવા માંડી. થોડી જ વારમાં જોવાનાં દરવાજા પાસે આવી પહોંચી તે વખતે સુભદ્રાના કાને કોઈના બોલનાનો અવાજ આવ્યો તરત જ ધીમે પગલે ચાલવા માંડી.

શું વાતચીત થાય છે તે સાંભળવાથી જરૂર કંઈ લાભ છે. માટે પ્રાણના બોએ થતી વાતચીત જરૂર સાંભળવો જોઈએ. તરત જ સરદાર અને વિનયને કોટડી તરફ જવાનો રસ્તો ખતાવી પોતે મીઠી દિશા તરફ ચાલી ગઈ. તે વખતે મહારાણીને દુષ્ટસિંહ બન્ને જણા હસતાં હસતાં વાતચીત કરતાં સાંભળાયા—સુભદ્રા તો મુઠ્ઠાની માફક સ્થિતી સ્થાપકની માફક સોટાની માફક બીંતની પાસે ઉભી રહી. બધાં બરાબર સ્પષ્ટ અવાજ સાંભળાવવા લાગ્યો—મહારાણી દુષ્ટસિંહ આગળ બોલી કે જ્ઞાતા મારા હૈયાના હાર હવે તો આ છુટ્ટા બહુચક રાજાને સ્વધામ પહોંચાડી અને આપની જાદમાં હંમેશના માટે અપનાવી લો. દુષ્ટસિંહ બોલ્યો કે જ્ઞાતા હું પણ એજ વિચારમાં છું કે હવે કેવી રીતે કરવું કે ટાઢા પાણીએ ખસ જાય, ત્યાં દુષ્ટસિંહે ખુલાશો કર્યો કે આવતી કાલે જેવા મહારાજા શંકરનાં દર્શનને માટે જશે તે વખતે મહારાજાને પકડી લેવા અને અંધારા બોંબરામાં ફેદ કરી. ખાવા પીવા કંઈ પણ ન આપતાં હાથ પગમાં જંજીરો નાંખી તેને મારી ગુફાના બોંબરામાં ફેદ કરી. રીજાવી રીજાવીને મારી નાખવા.

જેવા મહારાજા પકડાય કે તરત જ પ્રજા જોમ દંડેરો મહારાજા ગુમ થયા છે તેવો રીતેનો અહાર પાડી. જણાવી દેવું કે મહારાજા સાહેબનો પત્તો ન લાગે ત્યાં સુધી રાજ્ય સત્તા મહારાણીના હસ્તક રહેશે. અને તેના તમામ વહીવટ દુષ્ટસિંહ સંભાળશે. આ પ્રમાણે નક્કી કર્યા પછી તે પણ સાથે સાથે જાહેર કરવું કે આ બધું તોફાન સુવરાજ સબજનસિંહ નું અને તેના મળીતીઆઓનું માલમ પકડાથી દુઃખદ સાથે પ્રજાની જાન માલની સલામતી માટે આ લાચા-

રીથી પમહું બરવું પક્યું છે. તો પ્રજા વફાદારી રીતે સંપૂર્ણ સહકાર આપશે. કદાચ કોઈ પ્રજાજન આ આખતમાં વિરોધ કરશે તો તેને બચાંકર શિક્ષા કરવામાં આપશે,

આ પ્રમાણે થતી વાતચીત તમામ સુભદ્રાદેવીએ સાંભળી લીધો. અને તુરત જ પોતાના પિતા અને શશીકાન્તને હોઠાવવા માટે તુરત જ વિનયકુમારને જઈને મલી અને તરત જ સમય ગુમાવ્યા વગર જ બન્ને જણાને સુકત કરી ગુપત્યુપ સાવધાનીથી જીણું મહેલમાં થઈ બહાર નીકળી ગયા અને બહાર ઉભેલા વિશ્વાસુ માણસો દ્વારા બંને જણાને ભુદ્ધિનિધાનતા મુકામ પર ત્રણ કાશ છેટે લઈ જવા કહ્યું કે તેજ વખતે સોમદત્તે પોતાની પુત્રીને પુરૂષના વેશમાં બેવાથી અમક્યો. પણ આખરે પુત્રીએ જ્ઞાનમાં સમજાવી દીધું. અને તે મૌન રહ્યો. શશીકાન્ત ધણોજ અશક્તમાન હોવાથી ચાલી શકતો નહોતો તેને કારીરીતે લઈ જવા માટે વાહનનો બદોબસ્ત કરીને ઝપાટાબંધ આ ધાસ્તીભર્યા સ્થાનમાંથી સોમદત્ત અને શશીકાન્તને વિદાય કર્યા અને સુભદ્રા અને સરદાર અને વિનયકુમાર વિગેરે માનસૂરી ગુરૂદેવની વીઘાપીઠમાં આવી પહોંચ્યા. આખરે સુભદ્રાદેવીએ ધણી જ સાવધાન રીતે ગુરૂદેવ એકલાને જ જે વાત પોતે સાંભળી હતી તે તમામ વાત કરી તરત જ ગુરૂદેવે પોતાનો નિશ્ચય પોતાના મન સાથે નક્કી કર્યો અને પોતે તરત જ બધાના સમક્ષ પોતાનો પ્લાન જે પોતે નક્કી કર્યો હતો તે રજૂ કર્યો.

સરદાર—યુવરાજની છાવણીમાં રહેવા માટે જાય—

માલતી—પ્રેમલતા પાસે જ આવવા જવાનું રાખે.

વિનયકુમાર પ્રધાન પાસે ગય.

સુભદ્રા પુરુષ વેશમાં વિદ્યાપીઠમાં રોકાય અને હું સવારે પ્રજ્ઞના આગેવાનો પાસે જઈ પ્રજ્ઞનો આ બાબતમાં શું મત છે. તે જાણવાની કોશીશ કરું અને સુભદ્રા મારી સાથે આવી તમામ હકીકત પ્રજ્ઞના આગેવાનોને સમજાવવા કોશીશ કરે. આ પ્રમાણે નક્કી કરી સૌ પોત પોતાના નીચત કરેલા કામની વહેંચણી પ્રમાણે માલતી સિવાય સરદાર અને વિનયકુમાર ગયા, આ વખતે પ્રજ્ઞાતનો સમય થવાની તૈયારી હતી. અને પ્રજ્ઞજનો સૌ પોત પોતાના કાર્યમાં જતા જણાયા ગુરૂદેવ પોતાના ઈષ્ટ દેવની કક્ષિતમાં તદ્દલીન બન્યા સુભદ્રાએ પણ પોતાનું અસલ સ્વરૂપ ગ્રંથાઈ ન આવે તેવી રીતે પોશાક પરિધાન કરી લીધો, અને પોતાના હૃદયમાં પ્રભુને પ્રાર્થના કરી કે મહાન ઉપકારી જગતના તાત આ દીકરીને પોતાના કાર્યમાં સહાય આપજો અને પાપીઓને સદ્બુદ્ધિ આપી નેદોષ પ્રજ્ઞનું રક્ષણ કરજો.

માલતી અને સુભદ્રા ગુરૂદેવ કક્ષિતમાં હોવાથી અને સખીઓ વાતો કરવા લાગી. માલતી કહે, બહેન સુભદ્રા, શક્તીકાન્તે અત્યાર સુધીમાં આપને ત્રણ વખત પાપીઓના પંજમાંથી બચાવી, તમારા શિયળનું રક્ષણ મરણની પણ બીક ન રાખતા તે નવયુવાને કરી. પોતાનું જીવન પોતે ધન્ય બનાવ્યું. સુભદ્રા બોલી કે બહેન હૃદયના અવાજને અને પવિત્ર ભાવનાને તો ફક્ત સાચા આત્માઓના હૃદય જ જાણી શકે, અગર ભગવાન જાણી શકે. એ પવિત્ર યુવાનના અર્શોની સેવા કરવાનું સૌભાગ્ય જો કાષ્ઠપથ્ય સ્ત્રીના ભાગ્યમાં સાંપડે તો તે સ્ત્રી કાઈ મહાન દેવી અને સાક્ષાત્ લક્ષ્મીને. અવતાર કહેવાય. પણ

બહેન એવા પવિત્ર પુરૂષની સેવા કરવાનું સૌભાગ્ય તો કાઠ પુણ્યશાળી કન્યાના નસીબમાં જ લખાયું હશે. સુભદ્રાના બોલે બોલમાં શશીકાન્તના પ્રત્યે તેનો સંપૂર્ણ સહભાવ જણાતો હતો. વળી તેનું હૃદય છુપી રીતે તેના પ્રેમનું અભિલાષી હતું. ત્યારે માલતી બોલી કે બહેન તમારું કહેવું અક્ષરે અક્ષર સાચ છે. શશીકાન્ત જેવો સદ્ગુણી અને સેવાભાવી યુવાન કરોડોમાં સોપ્યો મળે તેવો નથી. તેમ તેનો મિત્ર વિનયકુમાર પણ કાઠ અગ્રગ શક્તિશાળી છે તેની ભાષામાં બહેન એવો મધુરતા વરી છે કે જાણે તેની પાસેથી ઉડવાનું, જરાપણ છુટું પડવાનું પણ મન થાય નહીં હીક જ્યારે બહેન સુભદ્રા હવે ગુરૂદેવને આવવાનો સમય થવા આવ્યો છે અને હું પણ જરા શશીકાન્તની માતાને મન્ની આવું અને ત્યાંથી પ્રેમલતાને પણ ભેગી થઈ આવું. કે કંઈ પાપીએના કરતુકની જાણ થાય.

બહુ સાડે બહેન તું જા અને રમાવતિ માતૃશ્રીને મારા નમસ્કાર કહેજે અને શશીકાન્તની જરાપણ ચિંતા ન રાખે તે પણ કહેજે. શું રમાવતી માતા જાણે શાક્ષાત દયાની દેવી ન હોય તેમનો પ્રેમાળ સ્વભાવ અને હિંમત ચારીત્રની પવિત્ર ભાવના નડે પોતે પોતાનું જીવન કેવું સુંદર સાધારણ સ્થિતી હોવા છતાં પણ કાર્મ ગૃહસ્થને પણ અદેખાઈ આવે તેવું વર્તન બનાવી રહ્યા છે, પ્રજા રમાવતિ માતાની સેવા કરવા સદ્ભાગ્ય, કંઈ ભાગ્યશાળી બહેનના ભાગ્યમાં હશે. તે તો કોણ જાણે... સુભદ્રાને તૈયાર થવા સુચન કર્યું ગુરૂદેવ પણ નમરના અગ્રગણ્ય ગૃહસ્થોને મળવા સાડે જવાની તૈયારી કરવા લાગ્યા.

પ્રકરણ ૪૧ મું

(દુષ્ટસિંહ અને દયાવતી)

દુષ્ટસિંહ મહારાણીની સાથે તમામ પ્લાન જોઈયા પછી તરત જ જેલની કોટડી આમળ આબ્યો. ત્યાં તો કોઈ પણ કદી તેની નજરે જેવામાં ન આવ્યો. ત્યારે અજબ રીતે કોધાયમાન થયો અને પાપી જ્યારે પોતાના પાપથી જેમ જેમ પાછો પડતો જાય તેમ તેમ તે બધું પાપ કરવામાં ઉત્સુક બની જઈ પોતાની જાતને પણ ભૂલી જાય છે. અને અધમમાં અધમ કાર્ય કરવા તૈયાર થાય છે. તેવી સ્થિતિ દુષ્ટસિંહની બની ગઈ છે. તરત જ પોતે પોતાના ધૈર્યથી નીકળે બહાર જ વખત થયો હોવાથી પોતે પોતાના નિવાસસ્થાને આવ્યો. દયાવતિ જાણે પતિની વાટ જોઈને ઉભી ન હોય, તેવી રીતે દુષ્ટસિંહને આવતા જોઈ બેઠી કે નાથ. આજ તો બહુ મોડા પધાર્યા શું બહુ કામકાજ હતું. જરા શરીરની તો કાળજી રાખો, દયાવતિના પ્રેમાળ

જીવે સંભળી દુષ્ટસિંહ જરા બોલતા અચકાયો. તો પણ તે જરા ડરતો હોય તો તેને દયાવતિની સાધારણ ખીક હતી અને બોલ્યો કે આજે જરા ધણુજ કામ હોવાથી હું મોડો થયો છું. પણ તું કેમ હજી સુધી આમને આમ બેસી રહી છે, શું તખીયત સારી નથી.

દયાવતિ બોલી કે નાથ, જે સ્ત્રીને પોતાના પતિનો હૃદય ભર્યો પ્રેમ ના મળતો હોય તેને તો સદાય બેસી રહેવાનું જ હોય છે. અને તે ચિંતામાં ને ચિંતામાં તખીયત ઉપર પણ અસર તો થાય ને આપ જેવાને મારા જેવી રાંકડી અને પ્રેમ વગરની સ્ત્રી પર દયા ક્યાંથી આવે પણ નાથ મનુષ્યના જીવનમાં મનુષ્ય ધારે તો પોતે દેવ કોટીનો પણ બની શકે છે. અને અધમમાં અધમ પણ થઈ શકે છે. તેનું કારણ કે આજે વિચાર કરતી બેઠી હતી ત્યાં મને ખરાબ સ્વપ્ન આવ્યું. અને તે સ્વપ્નમાં મને આપના માટે ધણું જ અસુખ વાતાવરણ જણાયાથી હું રહેજ વિચારમાં ગમગીન બની ગઈ. તેટલામાં આમ પધાર્યા.

દુષ્ટસિંહ બોલ્યો કે એવું તે શું સ્વપ્ન આવ્યું, કે તું આટલી બધી હતાશ અને નિરાશ થઈ ગઈ છું. તે તો કહે આપ આપના કારવાઈમાં ન ફાળ્યા. મહારાજની આંખો ઉઘડી. આપને પકડ્યા અને—આટલું બોલ્યા પછી આમળ ન બોલી શકી. ત્યાં દુષ્ટસિંહ બોલ્યો કે કેમ બોલતા ચમકી ગઈ. નાથ, એવી ગોઝારી વાત મને ન પૂછશે તે વાત કહેતાં પ્રભુ મને મોત આપે તો સાફ. નાથ. નાથ આ કાંકરીનું કહું હજી પણ માનો અને આપ જે કંઈ કાર્યમાં ગુંથાયા હો તો કાર્યને બંધ કરી આપ આપની જીંદગી પવિત્ર પણે ગુજારે આટલી વિનંતી દાસીની ખ્યાલમાં લાવો હું આપના ચર્ચોમાં પગે લાગીને વીનવું છું દયાવતિએ મદ્દ મદ્દ કંઠે કીધું.

ત્યાં તો દુષ્ટસિંહનો મીઠામીઠા ગયો શું તું મને પાપી સમજે છે. દુષ્ટ જાણે છે. કે તું મને એક મારી સ્ત્રી થઈને શીખામણ આપતાં તને સ્વર્ગ આવતી નથી. શું તને તારા પતિની પ્રતિષ્ઠા ઉપર પણ પ્રેમ નથી બસ હવે મને તારો એક પણ શબ્દ સાંભળવાની ઇચ્છા નથી અને સાથે સાથે જણાવું છું કે હું જે કામ કરવામાં પડ્યો છું તે કામ ક્યાં સિવાય હું જાંપવાનો નથી, અને તારી શીખામણની વાત મને સાંભળવાની કુરસદ પણ નથી.

દયાવતી જેવી આપની મગજ, પણ આટલું ચોક્કસ સમજાવે જે બીજાને માટે ખાડો ખોદે છે. તે ખાડામાં આખરે પોતે જ પડે છે. અને હરામનું ધન હરામની સત્તા અને વિશ્વાસવાન આ જગતમાં ફાઈનેટ રહેશે નથી તેમ રહેશે પણ નહીં. બાલે આપને હું વધારે કહેવાય તે લાયક નથી. જેવી તમને યોગ્ય લાગે તેમ કરવા તમે મુખત્તર છો. પ્રભુ તમને સો વર્ષનું આયુષ્ય આપે અને આપના કાર્યમાં યસ આપે પ્રભુ પાસે પ્રાર્થના.

તે જ વખતે દુષ્ટસિંહ આવ્યો. અને નમન કરી બોલ્યો, કે સાહેબ, આપની સુચના મુજબ અહીં તમામ તૈયારી થઈ ગઈ છે અને અધા માણસોને આજના મહાશીવરાત્રીના શંકરભગવાનના દર્શન માટે પણ સમગ્રવ્યુ છે વળી આપનો ગ્રન્થ મને ગામમાંથી ખરેખર આપી ગયો કે માનસરી અધ્યાપક તત્તા તેની સાથે ફાર્મ નવયુવાન અને નગરના પ્રતિષ્ઠિત ગૃહસ્થોને સાથે લઈ મહારાજ પાસે સોમદત અને અશીકાન્તની અને સુકદ્રાને હોડી મુકવાની વિનંતી કરવા જવાના છે. માટે આપ બીજો વિચાર ક્યાં વગર આરંભેલું કામ હવે જલદી પૂરું કરવા માટે તૈયારી

મજબુત કરશે બાકી ભદ્રકુમાર પણ કેટલીક બાબતની મને સુચના આપી ગયા છે. અને તે પણ બાળના દરેક કાર્યમાં સરદાર સાથે આપને મળવા થોડા વખતમાં આવશે તેમલાગે છે. હાલ તો નગરના પ્રતિષ્ઠિત ગૃહસ્થોની સાથે મહારાજ પાસે જવા નીકળ્યા છે અને જ્યારે ગ્રામના આગેવાનો મહારાજ સાહેબ સાથે વાતચીત કરશે તેનો જવાબ પોતે જ રાજ્યમાં આપવાના છે. માટે આપ હવે સ્નાન વિગેરે કરી જલ્દી પરવારો. હું આજે શોની તમામ તૈયારી કરવા માટે બધાને એકત્ર કરવા ચામુંડાની ગુફા તરફ જઈ છું. તરત જ દુષ્સિંહ બોલ્યો કે ઠીક, તું જલ્દી જ અને તમામ સાધનો સહિત સૈનીકો તેમજ આપના સરદારો અને જે જે આગેવાનો આપણી જમાતમાં હોય તેને બધાને મારો આટલો જ સંદેશ આપજે. કહેજે ના મરેજે તેજ વખતે રાજસભામાંથી મહારાજાએ દુષ્સિંહને બોલાવવા માટે સીપાઇને મોકલ્યો. સીપાઇએ સમાચાર આપ્યા કે હજીર આપ નામદારને મહારાજ સાહેબ હાલને હાલ બોલાવે છે. માટે આપ પધારો-ઠીક જ હું આવું છું. દુષ્સિંહે જવાબ આપ્યો.

પ્રકરણ ૪૨ મું

મહારાજ પાસે જવાબની માગણી

ગુરૂદેવની આજેવાની હેઠળ નગરના તમામ પ્રતિષ્ઠિત ગૃહસ્થો વીક્રમચંદ વીરદત્ત ભગવાનદાસ સાગરચંદ, ભવાની શંકર અનંતરાય નાગદત્ત સોમસુંદર અને ભદ્રકુમાર વિજેર મહારાજ સાહેબને મળવા માટે આવ્યા. દરવાને કીધું કે મહારાજ સાહેબને જરા ખચર આપો કે નગરનું મહાબન આપ સાહેબને મળવા માટે આવ્યું છે. તરત જ દરવાને ખચર આપો, મહારાજએ કહાવ્યું, કે રાજસભાના હોલમાં બેસાડો. હું આવું છું. દરવાને મહારાજની સુચના અનુસાર આવેલા તમામ સદ્ગૃહસ્થોને રાજસભામાં બેસવા સુચવ્યું.

મહારાજ સાહેબ મહાબનને મલવા માટે જોવા જાય છે ત્યાં તરત જ મહારાણી સાહેબ આવ્યા અને બોલ્યા. કે નાથ મહાબન કેમ આવ્યું છે. રાણી તેની મને માહિતી નથી. મહારાજએ હુંકમાં જ પતાવ્યું. ત્યાં તો મહારાણીએ મહારાજના કાનમાં એવું તે ઘેર રેડ્યું કે, મહાબનને ન્યાય

મલવાની આશા જ ન રહે. તો ચરિત્ર શું નથી કરી શકેલું નાથ બલે જાઓ પણ તરત જ પાછા આવી આ આપની કીંકરીને આલીંગન આપવા પ્રાણેશ વહેલા પધારશો. મહારાજ તો કપટી રાણીના કપટી પ્રેમમાં એવો તો લુગ્ધ અને આશ્ચક બની ગયો હતો કે જાણે મહારાણી તો સાક્ષાત્ સ્વર્ગની પરી છે. મહારાજ જેવા આત્મા કે ચોપદારે નેકો પોકારી. સદ્ગૃહસ્થો ગિહા થઈ નમસ્કાર કર્યા. ગુરૂદેવ માનસૂરીએ આશીર્વાદ આપ્યા, અને મહારાજ સિંહાસન પર બીરાજ્યા પછી સૌ પોતપોતાના આસને બેઠા. માનસૂરીએ આવેલા ગૃહસ્થોની ઓળખાણ આપી અને સાથેના યુવાનને સુચના કરી કે મહારાજ સાહેબને મહાબળ શા કામે આવ્યું છે તે સમજાવો તરત જ યુવાન ખોલ્યો. જેવી આજ્ઞા (તે વખતે દુષ્સિંહ અને બીજા કર્મચારીઓ પણ આવી ગયા.

યુવાન—નામદાર, પિતાતુલ્ય મહારાજ. કેટલાક વખતથી નગરમાં તેમજ રાજ્યમાં બહુ અંધેર ચાલે છે તેમજ નગરના તેમજ પ્રજાના જે રક્ષકો કહેવાય તે જ આજે ભક્ષકો થઈ પ્રજાના જનમાલની રક્ષા કરવા માટે બધા જ બેપરવા બન્યા છે, કોઈની બેન દીકરીઓના ધોળે દહાડે હરણ થાય તો પણ તેનો જરાપણ રાજ્ય તરફથી કોઈપણ ન્યાય કે દાદ મળતી નથી, વળો સોમદત્ત શેઠ, સુભદ્રાદેવી અને શશીકાન્ત વીગેરેને ક્યા કારણથી આપ નામદાર પકડીને જેલમાં નાંખ્યા છે તે પણ સમજાતું નથી. બુદ્ધિનીધાન પ્રધાન શા કારણથી આલ્યા ગયા છે, યુવરાજ સાહેબના પણ સગાચાર બીલકુલ નથી. અને દીવસે દીવસે પ્રજાની હેરાનગતી વધતી જાય છે અને નગરમાં ઘેર-ઘેર અશાન્તી જણાય છે તો આપ નામદારશ્રીની પાસે મહાબળ પકડા-

એલાને જેઠમથી મુક્ત કરવા માટે અને પ્રજાના રક્ષણની જવાબદારીની ખાત્રી લેવા માટે ન્યાય આપવા વિનંતી કરવા આવ્યું છે.

મહારાજ—તમારી વાત બધી સાંભળી. જે થયું છે તે વ્યાજબી થયું છે. કારણ કે પ્રજાના કેટલાક નાલાયકો યુવરાજના પક્ષમાં જોડાઈને આ ગણું તોફાન કરાવવામાં અને અજ્ઞાન્તી ફેલાવવામાં કેટલાક સારા સારા માણસોનો હાથ છે, તે હું સારી પેઠે સમજું છું. માટે જેવા આવ્યા હો તેવા આલ્યા જાઓ.

તરત જ માનસૂરી ગુરૂ બોલ્યા—રાજા આવો જવાબ આપવો તે આપને શોભાસ્પદ નથી. આ તો આખા રાજ્યની પ્રજાનો સવાલ છે, તેમાં રાજા, પ્રજા, સંત-સાધુ દરેકનો સમાવેશ થાય છે માટે આપ બરાબર જવાબ આપવાની ખાત્રી નહીં આપો ત્યાં સુધી મહાજન અહીંથી ઉઠશે નહીં. માટે એક વિદ્યારૂઢ તરીકે હું આપને નમ્ર વિનંતી કરું છું આપ ન્યાયાસન ઉપર બીરાજો છો તો તેનો બરાબર ન્યાય આપવો તે આપની પ્રથમ ફરજ છે.

મહારાજ—મારે તમારી ક્ષીખામણ સાંભળવાની જરૂર નથી. હું રાજા છું. મારામાં બુદ્ધિ છે—મને સમજણ આપવા તરફી લેવાની જરૂર નથી. રાજકાજની બાબતમાં તમારા જેવા ગુરૂઓ જરાપણ જાણી ન શકે. માટે આપને વિનંતી છે કે આપ આપની મર્યાદામાં રહો. નહિ તો નકામું મારે સખત થવું પડશે. તેમાં સાર નહીં નીકળે.

માનસૂરી—બરાબર છે શું આ સુવર્ણસિંહ મહારાજ બોલે છે કે તેના હૃદયમાં બરાબરો શયતાન બોલે છે રાજકાજનો અનુભવ મને ન હોય. તે તો આપ જેવા

કાચા કાનના રાજાઓનેજ હોય વિદ્યાગુરુનું અપમાન કરવું તે વ્યાજબી નથી, તેથી આખી પ્રજા સાફ સાફ રીતે બોલે છે કે આ બધું કારણ કરનાર આવા ભુસ્મની જડ હોય આપના બાળુમાં બેઠેલા નગર કાટવાળ ફુલ્સિંહ જ છે.

માટે પ્રજાને જે પોતાની સમજતા હો, અને પ્રજાના પિતા તરીકે આપ છે તેમ જાગતું હોય તો હાલ ને હાલ ત્રણે વ્યક્તિઓને જેલમાંથી મુક્ત કરો—નહિ તો આખી પ્રજાની વતી આપને સંદેશ આપું છું કે પરિણામ સાફ નહીં આવે. તે જ વખતે બદ્રકુમાર ઊભો થયો અને બોલ્યો કે ગુરૂમહારાજ મહારાજાનું અપમાન કરવું તે તમને શોભતું નથી. અને આખી પ્રજાના તમે આગેવાન છો તેમ હું માનતો નથી જે જે વ્યક્તિઓને પકડવામાં આવી છે તે તમામ વ્યક્તિઓના તમે પક્ષકાર છો, માટે મહારાજા સાહેબ તો અદલ ન્યાયી અને ધન-સાફી છે. તેઓના હાથે કોઈ પણ વખત પ્રજાનું અહિત થયું જ નથી, અને થશે પણ નહીં. હું જાણું છું ત્યાં સુધી આ બધું તોફાન યુવરાજના સાથી તરીકે સોમદત્ત અને શશીકાન્તનું છે. સુભદ્રા તો તેનું હૃદયીયાર બની છે. માટે મહારાજા સાહેબ સાથે છેક અવિ-વેક બરી બાપા વાપરી આપ આપની વિદ્યાનું પ્રદર્શન કરો છો. માટે રાજકાજના કાર્યમાં આપ જેવા લંગોટધારી શું સમજી શકે. અને પ્રજાના આગેવાનો તો ખીચારા આ બાબતમાં તદ્દન અજ્ઞાન છે, બીલકુલ કાંઈ પણ હકીકત જાણતા જ નથી. નગર કાટવાળ ફુલ્સિંહ જેવો પ્રમાણીક અમલદાર શોધ્યો જડે તેમ નથી. માટે હું પ્રજાના આગે-વાનોને નમ્રપણે વિનંતી કરું છું કે આ માનસૂરીની વાત ઉપર જરા પણ વિશ્વાસ લાવવો તે આપના પગ ઉપર કુહાડો મારવા જેવો છે. બદ્રકુમારની વાત સાંભળ્યા પછી

તમામ આગેવાનો તદ્દન હીલા પડ્યા. અને બોલ્યા કે નામદાર, અમારો કશો દોષ નથી. અમને તો ગુરૂદેવે કહ્યું એટલે અમે તો આવ્યા. આ બધું તોફાન સુવરાજનું કરી, તે તો અમે જાણતા જ નથી. તેજ વખતે એક શૂરવીર સૈનિક જેવો માણસ તરત જ ઊભો થયો અને મહાજનના અગ્રેશરને કહેવા માંડ્યો કે ધિક્કાર છે તમારા જેવા નાલાયક આગેવાનોને જે વસ્તુ સત્ય અને સાચી ગુરૂદેવે સાચીદારે ખતાવી તેના બદલામાં તમે જે જવાબ આપો તમે તમારી નાલાયકી અને તદ્દન બીરૂતા-ખતાવી રહ્યા છો. ગુરૂદેવ જેવા પવિત્ર અને બ્રહ્મચારી પુરૂષને તમે ન ઓળખી શક્યા. ભદ્રકુમાર તો નગર કોટવાળોને મીત્ર બન્યો છે અને નગર કોટવાલે શું શું કૃપ્યો કર્યા છે તે તોએક પરમાત્મા જાણે જે તેના સકંજમાં આવ્યા હોય તે જાણે માટે મહારાજને પણ હું ચોકખા શબ્દોમાં જણાવું છું કે આ બાબતનો ન્યાય આવતી કાલ સુધી જો બરાબર નહીં આપવામાં આવે તો આખી પ્રજા બળવો પોકારશે. અને તેનો આગેવાન હું ચંદ્રશ આટલું બોલતાની સાથે જ કુદકો મારી રાજસભામાંથી બહાર નીકળી ધોડેરવાર ચંદ્ર આપ્યો ગયો.

તરત જ મહારાજએ હુકમ આપ્યો કે કુબ્જસિંહ પેલા નાલાયકને હાથને હાથ પકડી મારી પાસે હાજર કરો.

યુવાન—મહારાજ સાહેબ તેને પકડનાર આપના રાજ્યમાં કોઇ દેખાતો જ નથી આટલા આટલા શૂરવીર સરદારો મૂઝ પર લીંબુ ઠરાવી બેઠા હતા. છતાં કોઇએ અમશેરની મુઠ પકડવા જેટલી પણ બહાદુરી ખતાવી શક્યા નહિ. માટે તે વીરનર તો ગયો. માટે હવે બહાદુરી રહેવા દો—કેમ કુબ્જસિંહ પ્રજાના મહાજનને જવાબ ન આપો તો તમારી

મરજી પણ હું તમને પૂછું છું કે બોલો સુભદ્રાને કયા સ્થાનમાં બેસી રાખી છે. તેના પિતાને શા કારણથી પકડ્યા છે. શરીકાન્તના પર કઈ જાતનો મુહો આવી છે તે મને શાફ શબ્દોમાં જણાવો.

કુપ્તસિંહ—મને તો મહારાજ સાહેબનું ફરમાન થતાં મારે તો તેનો અમલ એક રાજસેવક તરીકે કરવો જોઈએ. તે પ્રમાણે મેં ક્યું છે અને મારી તપાસમાં પણ આ તમામ તોફાન યુવરાજની સુચના મુજબ થયું છે. તે હું ખાત્રીથી કહું છું માટે વધારે ન બોલતાં છાનોમાનો હોઠો ખેંચી જા. અને મને જગતના અનુભવ શીખવાડવા વાર છે. નામદાર મહારાજને મારી વિનંતી છે કે હવે મારાથી આ લોકોની આપના પ્રત્યેની બે અદબી સહન થતી નથી માટે આપ હુકમ આપો તેટલી જ વાર છે.

સાગરદત્ત—જ્યારે વિનાશ કાળ આવવાનો હોય ત્યારે કોઈને સહયુક્તિ સૂઝતી જ નથી. શું નગર કોટવાલની બાપા શું મહારાજ સાહેબનો ન્યાય અને પ્રજા તો જાણે રાજ્યની મુલામ અને સત્તાધીસોના મનથી પ્રજા એટલે રમવાનું રમકડું પણ સાહેબ આતો મહાજન છે. મહાજનનું અપમાન એટલે દેવનું અપમાન માટે બલે આપ મોટા માણસ ન્યાય ન આપો તો મહાજન ન્યાય લેવા પણ માગતું નથી. પણ આટલું ચોક્કસ માનજો કે મહારાજ સાહેબ આ પાપી જ આપને દોષ ન આપે, તો મને સંભારજો અને જરૂર પડે તો કે વાણિયો ખરાયર બોલતો હતો. મહાજનના મુહરસો ન્યાય માગવા માટે તો પવિત્ર સ્થાન હોય આ તો ક્ષતિગ્રસ્ત અને પીડાઓનું નર્કસ્થાન છે. ત્યાં તો ન્યાય હોય જ નહિ વળી આપણી પ્રજાના જાણીતા ભગવાનદાસ સૌંદર્ય સુમુગ

બદ્ધકુમારભાઈ અને બાપકુમાઈ ઉપર તાગડધીના કરી. એજ ઉઠાવવામાં તો નવરા પડતા નથી. તે તો રાજ્યના હિતચિતક ની પેઠે બોલી ઉઠ્યા. પણ બદ્ધકુમારભાઈ મહાજનની સાથે રહેવાનું છે તે જૂઠશો નહીં ગુરૂદેવ, કથોર કાઠ દિવસ સોનું બન્યું છે. રાજા કાઠનો મિત્ર થયો છે. નીકમહરામી કોઈ દીવસ નીમકહલ્લ થયો સાંળળ્યો છે, સ્વાથી કોઈ દિવસ નિઃસ્વાથી બન્યો છે. આ તો બધાં માટીના કાચા બકા જેવા છે ક્યારે પાણી પડતાં ઓગળી જશે તેની શી ખબર માટે પધારો.

સાગરદત્તના વચન સાંભળી મહારાજા ગુસ્સે થયા અને કુબ્જસિંહને ફરમાન કર્યું કે માનસુરીની વિલાપીકમાં ચારે તરફ પહેરો મૂકો અને તેમને નજર કેદ કરો. સાગરદત્તને પણ નજર કેદ કરો. મહાજનના અગ્રેસરોને વિદાય કરો. બદ્ધકુમારને રાજ્યનો વફાદાર ગણી તેનું બહુમાન કરો. જેવો હજુરનો હુકમ માનસુરીને નજર કેદ કર્યા, સાગરદત્તને કેદ કર્યો, તેજ વખતે પંદર વીસ સૈનીકાનું ટોળું ઘોડેસ્તાર ઉપર આવ્યું અને ઉઘાડી જમસેરો સાથે રાજસભામાં દાખલ થયા ગુરૂદેવ અને સાગરદત્તને ઊઠાવી આજ્ઞા મળ્યા. યુવાન પણ તેઓની સાથે વિદાય થયો.

પ્રકરણ ૪૩ મું

દર્શને જવું અને મહારાજ કે

રાજ્યસભામાં ગયા પ્રકરણમાં વર્ણવ્યા મુજબ જે બનાવ બની ગયો તે બનાવ એટલો બધો ત્વરીત બન્યો કે સૌ કોઈ જોઈને તાબુબ થઈ ગયા હતા અને ગુરૂદેવ માનસૂરી અને આમરદતને કાણુ ઊઠાવી ગયું. તે પછુ કોઈ ઓળખી શક્યુ. નહોતું, પણ વાંચક જે મારે બધાવવું જોઈએ (શ્રુદ્ધિ નીધાન પ્રધાનના જાસુસી સોનીકા ઊઠાવી ગયા હતા.) તે પછી તરતજ રાજસભા બરખાસ્ત કરી મહારાજ તો વિચારમાં પડી ગયા કે આ બધું તોફાન કરવાનું શું કારણ હશે શું દુષ્ટચિંહનો તો દગો નહી હોય તરતજ દુષ્ટચિંહને હુકમ કર્યો કે શંકર બગવાનના દર્શને જવાનું હોવાથી સ્વારીને તેમજ શસ્ત્રસભ્ય રાનીકોનો પણ સાથે આવવાનો પુરતો સરંજામ સાથે બદોબરત કરે અને આજે સાંજના ચાર

વાગે રાજમહેલ આગળ હાજર રહેવાનું કહેજો દુષ્ટશિંહ તરતજ મહારાજનો આપેલો હુકમ બળવવા માંડ્યો ગયો.

મહાશીવરાત્રીનો મોટો તહેવારનો દીવસ હોવા છતાં આજે પ્રજના દીલમાં આનંદ કે ઉત્સાહ નહોતો. કારણ કે રાજ સભામાં બનેલા બનાવથી પ્રજના હૃદયમાં બખરી શંકાએ સ્થાન લીધું હતું. પ્રજના હૃદયમાં છૂપો અગ્ની પ્રજળી રહ્યો હતો તેનો બહકો ક્યારે બહકશે તે કામ કદી શકતું નહોતું.

નગરમાં આજે સૌ કોઈ પોતપોતાની સ્થિતિ અનુસાર તહેવારની મોજ ભરે રહ્યા હતા, નગરમાં પણ રાજ્ય તરફથી ખબર આપવામાં આવી હતી કે મહારાજની સ્વારી શંકરના દર્શને ચાર વાગે જવાની છે. માટે પ્રજજનોએ પણ સ્વારીનો અને દર્શનનો બાક લેવા જરૂર આવવાનું છે બપોરના ત્રણ વાગ્યા કે નવરના પ્રજજનો હરખભેર અને ઉત્સાહભેર રાજ્ય મહેલના યોગાન આગળ સ્વારીમાં બેઠાવવા સારૂ હાજર થયા હજારો સ્ત્રીઓ નાના મોટા વૃદ્ધ સર્વે પ્રજજનોએ ઉત્સાહભર્યા બાગ લેવા ઉભી પડ્યા હતા.

સ્વારીનો તમામ સરંજામ હાથી ધોડા રથ પાવણ વિગેરે તમામ સુંદર સાજ પશુ ટાઢમ સર આવી ગયો હતો અને શંકર ભગવાનના દર્શને જવા સારૂ સ્વારીની તૈયારી ધણીજ સુંદર રીતે સજ્જારવામાં આવી હતી, હજારો લોકોની માનવ મેદની જોવા માટે ઉભી પડી હતી, બરાબર ચાર વાગ્યાને તોપના અવાજ સાથે મહારાજ સ્વારીમાં આવી પહોંચ્યા અને હાથી ઉપર બીરાજમાન થયા, આગળ પાછળ ઘેડેસ્વારોની હથિઆરબંધ સાથે કુહડી ચાલતી હતી.

અને ખીજ તમામ લોકો સ્વારીની આગળ ચાલવા માંડ્યા. સ્વારી બરાબર મધ્ય ખજાને નીકળી નગરના દરવાજા બહાર આવી પહોંચી આ વખતે મહારાજના રથ આનંદને પાર નહોતો. દુષ્સિંહ તો મહારાજના હાથીની નેડે જ ઘોડા પર સ્વાર થઈને ચાલતો હતો આ સિવાય ખીજ બધા સૈનીકો મહારાજના રથ પાછો ઉઘાડી તલવાર ચાલતા હતા સ્વારી બધીજ દબદબા રીતે શોભતી હતી. પ્રજાજનો તમામ સૌ પુરુષો પણ કાંઈ જાતની ચિંતા વગર ચાલતા હતા, બરાબર જ્યારે જંગલનો રસ્તો આવ્યો તે વખતે આજુ બાજુની ગીચ ઝાડીમાંથી ફડાફડા ખંડુકના અવાજો થવા લાગ્યા, અને લગભગ સૌ દોહસો માણસોનું ટોળું સામટું આવી પહોંચ્યું, અને સ્વારીમાંજ કલેઆમ ચાલવા માંડી આ વખતે પશ્ચિમ દીશામાંથી પંદર વીસ સ્વારો પણ દોડતે ઘોડે આવી પહોંચ્યા. અને હુમલાખોરોના ઉપર ગોળીબાર ચલાવવા માંડ્યા લોકોની નાસ ભાગ થઈ સૌઓ તો ખીચારી તદ્દન મભરાઇ મઇ પોતાનો પ્રાણ બચાવવા નાના યા મોટા જેણે ઠીક ભાગે તે રસ્તે ભાગવા માંડ્યું દુષ્સિંહ પણ રાજાને બચાવવાનો દેખાવ કરવા જાણે હુમલાખોરો સાથે લડતો નહોતો તેવી રીતે યુદ્ધ પાડવા લાગ્યો, આ વખતે હુમલા ખોરોને સુચના મુજબ હુલાખોરો મહારાજના હાથી પાસે આવ્યા આ વખતે હુમલાખોરોને હલાવવા માટે જે ટોળું આવ્યું હતું તે ટોળાને મહારાજને પકડી મવાની માલુમ જ ન પડી આ ટોળામાં યુવરાજ વીરસેન માનસુરી સુભદ્રા યુદ્ધિનીધાન અને શશી-કાન્ત વીનય કુમાર તેઓના સૈનીકો ફક્ત આટલાજ માણસો હતા જ્યાં દબરો માણસોનું દળ હોય ત્યાં આટલા ઘોડા માણસો કેવી રીતે કાંઈનો બચાવ કરી શકે આ વખતે સુભદ્રા પણ હુમલાખોરોની સાથે એકવીસમીનાને બાજે તેવી

રીતે લડતા માંડી લડનાં લડનાં તેના માથા ઉપરથી અધિવે
સાફ પડી ગયો અને તેની કમ્મ લતાનો અથોડો છૂટી ગયો
તે વખતે પાપી બદ્રકુમાર જ હુમલાખોરાના એગ્રો હતો તે
તેના જોવામાં આવ્યો આ વખતે શશીકાન્તે સુભદ્રાદેવીના
સ્થિતી જોતાં તેને અચાવવા માટે પોતાનો ઘોડો તેની તરફ
દોડાવ્યો આ વખતે સુભદ્રાએ પણ શશીકાતને આવતો જો-
ઈ તેને એક વાત યાદ આવી, તેરી તરતજ શશીકાતને
પાસે આવતાંજ ખોલી કે શશીકાન્ત તમે મારા અચાવની
ચિન્તા ન કરતાં મહારાજાના અચાવ માટે જાઓ મહારા-
જાને પાપીઓ ચામુકાની ગુફામાં આવેલી કાળ કોટડીમાં
કેદ કરવા લાઈ ગયા છે. માટે તમે તેમને અચાવવા માટે
યુવરાજ અને સરદાર દયાળસિંહને લાઈને જાઓ અને મારી
ચિન્તા આપ કરશે નહિ મારો ભગવાન મને સહાય કરશે.

શશીકાન્ત પણ સુભદ્રાને દુશ્મનના પાંખમાં સપડાઈ
જવાની તૈયારીમાં દેખાતો હોવાથી તેને જવા માટે આનાકાની
કરી અને શશીકાન્ત સુભદ્રાના અચાવ માટે પોતાનો ઘોડો
હુમલા ખોરાની ઉપર ચલાવ્યો તેજ વખતે પાપી બદ્રકુમાર
આ તકનો લાભ લઈ પાછળથી ત્રણ ચાર સૈનીકાની મદદથી
સુભદ્રાદેવીને પોતાના ઘોડા ઉપર નાંખી તેને ઉપાડી ગયો
જેવો ઉપાડી જાય છે તેવીજ સુભદ્રાએ ધ્રુમ પાડી અચાવો
અચાવો પણ જેવો શશીકાન્ત અચાવવા જાય છે તેવોજ
ઘોડાને પૂરપાટ દોડાવીને બણે જ આમળ નીકળો ગયો, છે
અને શશીકાન્ત લાંબે હતાશ થાય છે. આ વખતે યુવરાજની
તમામ ટોળીના માણસોએ છુરખા પહેરેલા હતા. તેથી
કાંઈને ખતર ન પડીકે આ ટોળી કોણ હતી, મહારાજાના
પકડાવાની વાત શશીકાન્તે યુવરાજને કહી. તેથી તેનું મન

દુઃખાયુ પ્રધાનનું પણ મન દુઃખાયુ. શશીકાન્તને યુવરાજે પુછ્યું કે સુભદ્રા ક્યાં તેને પણ હુમલાખોર ઉપાડી ગયા. હે ભગવાન તેં અમારા ઉપર સો જીલમ કરવા ધાર્યો છે, પાપીના પોખાર અને ધર્મીને ધાડ યુવરાજ નીરાશ વદને ખોલ્યો, ત્યાં શશીકાન્તેધણીજી ધીરજથી મહારાજ ક્યાં છે તેની માહિતી આપી અને બળથી નહી પણ કળથી મહારાજની અને સુભદ્રાની મુક્તી કર્યા સોવાય ઝૂટકો જ નથી, ત્યારે યુવરાજે કહ્યું: કે કેવી રીતે કરવું તેનો ઉપાય બતાવો તરતજ શશીકાન્તે કીધું કે આપ અને હું અને દયાલસિંહ ત્રણ જણાજ આ કાર્ય માટે પ્રાણુની પણ પરવા કર્યો વગરજ આરંભ કરવો અને મહારાજને જોડાવવા સુભદ્રાને માટે વિનમ્રકુમાર માલતી અને પ્રેમલતા ત્રણને કામ સોંપવું બાકીની તમામ જવાબદારી ગુરૂદેવ અને જીવનિધાન ઉપાડી લેશે—માટે આપ, હાલ તો આટલી ગોઠવણુ જો કરી છે તેના ઉપરજ કટ્ટબદ્ધ થવાથી પરમાત્મા જરૂર સહાય કરશેજ— આ વખતે હુમલા રો જોવા મહારાજને ઉપાડી ગયા કે તરતજ સ્વારી સ્વારીના ઠેકાણે અને શંકર ભગવાનના પણ કોષ્ઠએ દર્શન ન કરતાં હજારો માણસો પોતપોતાના પ્રાણુ બચાવવા સાડે સૌ ધર ભેગા થઇ ગયા દુષ્ટસિંહ પણ આ તકનો લાભ લઇ દોડતા ધોડે ગુફા પાસે હુમલાખોરોને સુચના આપી અને મહારાજ માટે શું શું કરવું તે બરાબર સમજવી દીધું. આ વખતે ભદ્રકુમાર પણ આવ્યો અને ખોલ્યો કે સાહેબ સુભદ્રાદેવી પણ સપડાઇ છે. માટે તેને તો ચામુડાના મંદિરની અંદર આવેલી કોટડી માં પુરી દીધી છે, ઠીક હાલતો હું રાજમહેલમાં મહારાણી પાસે જઉ છુ. કારણકે નગરમાં આજના બનાવથી હાહાકાર ધણો થયો હોવાથી પ્રજાને જ્ઞાન્તી રાખવા અને મહા-

રાજા મુમ થયા છે. તેની પશ્ચ પ્રજાને જાણ કરવા તથા રાજ્ય સત્તા માટે શું કરવું તે બધી હકીકત કહેવા અને જાણવા માટે જઈ છું. અને હું યરાયર મધ્ય રાત્રી એ પાછો આવીશ અને મહારાજને જે જગ્યાએ કેદ કરવામાં આવ્યા છે તે જગ્યા ઉપર યરાયર પુરતો અંદાજસ્ત રાખશો અને મહારાજના હાથમાં અને પગમાં મજબુત બેંડી બંડી દેશો કે પોતે નાસી જવા પામે નહીં. વળી ભદ્રકુમાર તું પશ્ચ સુભદ્રાને લાલચ અને ભક્ષીનો ઠાઠ બતાવી ને તેને તું તારા પ્રેમમાં ભોજાવ તેટલામાં હું આવું છું આ પ્રમાણે મુચના આપી મારતે થોડો મહારાણી પાસે રાજમહેલમાં જવા ઉપડ્યો.

પ્રકરણ ૪૪ મું

મહારાણી અને દુષ્સિંહની ચાલબાજી

આવખતે પ્રેમલતા હવે પોતાનું કાર્ય પાર પાડવાનો સમય આવી પહોંચ્યો. જાણી બહુજ ગંભીરતાથી અને ચાલાકીથી પાપીઓની બાજી કેમ ધુળમાં મળે તેની યોજના બંધવા લાગી. અને મનમાં શકેત કરી લીધો. તેટલામાં દુષ્સિંહ ને શ્વાસ ભેર દોહતો આવતો જોયો કે તરતજ કટાક્ષ ફેંકી બોલી કેમ નામદાર આટલા બધા શ્વાસ ભેર આવો છો. શું આજેજ આપને પ્રેમલતા યાદ આવીકે-દુષ્સિંહ બોલ્યો કે પ્રેમલતા અત્યારે મગ્નક કરવાનો સમય નથી મહારાણી સાહે ક્યાં છે ત્યાં પ્રેમલતા બોલી કે ક્યાં છે. તેતો તમારા હૃદયમાં છે. અરે તું તો જાણે મારી સાથે પાગલ જેવી વાતો કરે છે, દુષ્સિંહ બોલ્યો ત્યાં પ્રેમલતાએ દુષ્સિંહને હાથ દાખી બોલી કે પાગલ નહોતી કરવી તો હું તમારી પાછળ

પાગલ ન થાત, અરે ગાંડી આ તું શું બોલી માફ અને તારૂં દીલતો હંમેશાં આપણા બન્નેના વચમાં કામનું પાગલ રહેશે. બોલ મહારાણી ક્યાં છે દુષ્ટસિંહે ફરી પૂછ્યું અરે એ તો આપણીજ વાટ જોઈને બેસી રહ્યા છે.

ડીક તું અહીં બરાબર દેખરેખ રાખ અને હું હાલ ને હાલ પાછો આવું છું. તરતજ દુષ્ટસિંહ મહારાણી પાસે ગયો. મહારાણી તો દુષ્ટસિંહ ના આગમન ની રાહ જોઈને બેઠી હતી. તેવામાં દુષ્ટસિંહ આગ્યો અને બોલ્યો કે પ્રહારાણી ખુશી થાઓ મહારાજને પકડ્યા સુભદ્રા પકડાણી અને આપના પોપ્પાર ત્યાં મહારાણી બોલી કે વાહરે મારા મુખે મણી પ્રાણાધાર, હાથ હવે મને શાંતી થઈ, અને ઉભતી પ્રજાતથીજ આપના માટે સોનાનો સુરજ કાયમ ઉગશે કેાણુજણે તમે તો મને તમારા પ્રેમમાં દીવાની બનાવી ગાંડી બેસી ફરી છે. આપનો પળવારનો પણ વિયોગ આ દાસીને ખમાતો નથી. જરા વિસામો તો લો તરતજ આશન ઉપર વિસામો લેવા બેઠો. મહારાણી પણ બાહુપાશ માં વીંટાઈ ગઈ ને આલીંગન ઉપર આલીંગન આપવા લાગી, બન્ને પાપીઓએ પીશાય લીલા રમવી શરૂ કરી, થોડા વખત માટે બન્નેના હૃદયમાં અજવાળુ હોવા છતાં અંધકારજ નેતાં હતાં પાપીઓ નફ્ટ અને નીર્લજ ની માફક પોતાનો દવસ પૂરો કરી પોતાની મુળ વાત ઉપર આવી ભવિષ્ય ની ગોઠવણુ કેવી રીતે કરવી તે આજતનો ત્રિચર કરવા લાગ્યા આ વખતે પ્રેમવ્રતા પણ બન્ને જ્ઞાન બૂલેલા પ્રેમીઓની પાપલીજ્ઞાની વાતો બરાબર સંજળાય તેવી રીતે છાનીમાની બાજુના હોલમાં ઉભી રહી હતી. મહારાણી બોલી કે વહાલા હવે કેવી રીતે કરવા માગો છો, તે કૃપા કરી સમજાવો

કારણ કે આપણે બન્ને જણા પ્રજા પાસે નીરોષ દેખાઈએ અને ગુન્હેગાર બીજને બનાવી આ તમામ તોફાન નો તમામ ગુન્હે તેના ઉપર સાબીત થાય તેવી રીતે એ પ્રજાના હૃદયમાં ઠસાવવામાં આવે તોજ આપની ધારેલી ધારણા પાર પડે ત્યાં દુષ્ટસિંહ બોલ્યો કે વઢાલી રસ્તો તો એવો સોળ્યો છે કે તું ને હું જણે ધમ'ના અવતાર જેવાજ ગણાઈશું એ સાબળ પહેલું તો નગરમાં પ્રજાના જનમાલ ની રક્ષા કરવા માટે લશ્કરને જોડવી દેવું બીજી આ બધું તોફાન યુવરાજ રાજ્ય માદી લેવા માટે બયંકર કાવત્રુ કરી મહારાજને ઊપાડી બંધ મયો છે અને પોતે રાજ્ય ગાદી પર બેસવા માટે બીજ રાજ્યની મદદ લઈ તે આવવાનો છે તેવું સાબળવામાં આવ્યું છે. તેથી પ્રજાના જનમાલને નુકસાન ન થાય અને પ્રજામાં કેવલ સાંતી રહે અને બહારના દુશ્મનોને તેના કૃત્યનો ખદલો જ્યાં સુધી આપવામાં ન આવે ત્યાં સુધી રાજની તમામ સત્તા દુઃખાતા હૃદયે મહારાણી સંભાળ લેશે મહારાજના ગુમ થવાથી મહારાણી તદ્દન નીરાધાર જેવી બની ગયેલી હોવા છતાં પોતાની પ્રજાની માતા તરીકે પોતાનું તમામ દુઃખ બૂલીને પોતાની ફરજ સમજી પોતે રાજ્ય સત્તા લીધી છે અને યુવરાજ રાજદ્રોહી હોવાથી તેને પ્રજા સમક્ષ દેહાન્ત દંડની શીક્ષા આપવાનું નક્કી કર્યું છે' આ સિવાય જે જે લોકોએ યુવરાજના નીચ કાર્યમાં સહકાર આપી રાજ્યેદોહ કર્યો છે તે તમામને બયંકરમાં બયંકર શીક્ષા આપવાનું પણ નક્કી કર્યું છે અને રાજની તમામ વહીવટની જવાબ દારી આજથી તમામ સત્તા સાથે દુષ્ટસિંહને સોંપવામાં આવે છે. અને રાજ-માતા તરીકે પ્રજાના બહા માટે હું જે કંઈ કરું છું તે પ્રજાના કલ્યાણ માટેજ કરું છું અને તે મારી પ્રથમ ફરજ સમજી છું,

આવી હકીકત નું એક પ્રજા જોગ સવારનાજ નીવેદન બહાર પાડવું, અને તેજ વખતે પ્રજાના આગેવાનોને રાજસભામાં બોલાવી રીતસર વીધી કરવી અને તમામ આગેવાનોને મોટા મોટા માનની પદવીઓ આપવી. તેમને આપણા પક્ષમાં લેવા એટલે તમામ કામનો ખેડો પાર. ત્યાં મહારાણી બોલ્યા કે શાહ-બાસ મારા સીરતાજ આપ તો મુત્સદ્દીના પછુ મુત્સદ્દી નીકળ્યા આતો બધું બરાબર છે. પછુ મહારાજ માટે અને સુબદ્દા માટે શું કરવાનું બાકું છે ત્યાં દુષ્ટસિંહે જવાબ આપ્યો કે મારા મહારાણી ની જે પ્રમાણે શીક્ષા કરવાની મરજી હોય તે પ્રમાણે હુકમ બજાવવા સેવક તૈયાર છે. ત્યાં તો મહારાણી બોલી કે તમે મારા સેવક નહિ પછુ દીક્ષના આધાર—બા-કી હું તો આપના ચરણ કમલની દાસી કહેવાઉં માટે વહાલા મહારાજ માટે એવી શીક્ષા કરો કે તે પછુ જાણે કે એક યુવાન બાળાનો ભવ બગાડવાનું આ પરીણામ ભોગવવું પડે છે માટે હાથ પગમાં બેડી માટીના ઠામમાં લુપ્ત સુક બાવા, અને સુવા માટે ચટાઈ, અને રોજ પંદર હંટરની શીક્ષા કરવી તેટલે ત્રણ દીવસમાંજ એ બુદ્ધો બબુચક યમ દ્વાર પહોંચી જશે અને આપનો રસ્તો મોકળો થશે અને સુબદ્દાને તો મારા દેખતાંજ તેના પર જેટલો થાય તેટલો બળાતકાર કરી તેને ચારીત્રમાંથી બ્રષ્ટ કરી તેની જીભી હંમેશના માટે નકામી કરી નાખે. તોજ મને જ્ઞાંતી થશે વહાલા-ડીક વહાલી હવે હું જવાની રજા લઉં છું સવારના માટે નિવેદન તૈયાર કરાવી મોકલીશ તેમાં તમે સહી કરી દેજો બાકી નગરમાં પછુ લશ્કર મોકલી બરાબર બંદોબસ્ત કરી, ને ઘેર જઈ ને પાછો આવું છું ડીક વહાલા પધારો પછુ પાછા વહેલા આવજો—પ્રેમલતા તરતજ બહારના દરવાજા પાસે આવીને દુષ્ટસિંહના આવતા પહેલાજ ઉભી

રહી રતી અને પહેરો ભરતી હતી તે વામાં દુષ્ટસિંહ આગ્યો અને બોલ્યો કેમ સુંદરી હવે જવાની રગ્ન આપશો. વાહરેવાહ મારા નટખટ સરદાર મારા જેવી સાધારણ કીંકરીની રગ્ન હોય, રગ્ન તો હોય મોટા માણસોની સરદાર. ટાઇમ મળે તો જરા મળજો કંઈક કામ છે પ્રેમલતાએ કીધું ત્યાં દુષ્ટસિંહે જવાળ આપ્યો કે પછી તો ટાઇમ નથી શી વાત છે તે કહેવી હોય તો હાલને હાલ કહી દો. પેલી મહારાણી કરવાની લખી આપેલી ચીટી અરે ગાંડી બોલેલા બોલ તે કદી પશુ ફરતા હશે તેજ વખતે દુષ્ટસિંહને લાગ્યું કે જો પ્રેમલતા સુભદ્રાને સમજાવવા કયુવ કરે તો જરૂર બેડો પાર થાય તરતજ પ્રેમલતાને સુભદ્રાને સમજાવવા આમ્રહ કર્યો, અને મહારાણી પાસેથી રગ્ન પશુ અપાવવાની હા પાડી. અને કામ કરી આપીશ તો ન્યાલ કરી દહજ તે પશુ લાલચ આપી પ્રેમલતાએ સમય જોઈ હા પાડી મહારાણીએ રગ્ન આપી દુષ્ટસિંહે ઠેકાણું બતાવ્યું અને પ્રેમલતાએ જવાળમાં હા કહી-પ્રેમલતાએ સમજીને જ સુભદ્રાને દુષ્ટસિંહ માટે સમજાવવા હા પાડી હતી દુષ્ટસિંહના ગયા પછી પ્રેમલતા તરતજ મહારાણી સાહેબ પાસે ગઈ અને વિનયપૂર્વક બોલી કે શું બાસાહેબ આપે અને દુષ્ટસિંહ સાહેબ માટે સુભદ્રાને પાસે જઈ સમજાવવા સાડ જવા માટે આજ્ઞા કરી છે ત્યાં તરતજ મહારાણી બોલી કે પ્રેમલતા મેંજ હા પાડી છે તે નાદાન છોકરી એ મારું કરેલું અપમાન મને હાડોહાડ લાગી ગયું હોવાથી મારે એ પોતાની ને બ્રજ કરી તેના બદલો લેવાનો મેં નિશ્ચય કર્યો છે, માટે તુ તરતજ સુભદ્રાને જઈને ખુબ લાલચ અને વૈભવની મોટી મોટી આજ્ઞાઓ આપી આપ ના પશ્ચર્માં આવવાં માટે તેને સમજાવવા માટે તારેજ જવું

પકશે, કારણ કે તું મારી વિશ્વાસુ અને અંત સહચરી હોવાથીજ આ જવાબ દારી ભરેલું કાચું તને સોંપવાનું મેં બાળખી ધાયું છે જેવી મહારાણી સાહેબની આસા એમ કહી પ્રેમલતા ચાલી ગઈ, તરતજ વિચાર કરીને સીધીજ સુભદ્રાની માતા સદગુણીની પાસે ગઈ અને કીધું વિનયકુમાર આવે તો આટલી હકીકત કહેજો, અને સમયસરર આવી પહોંચવામાં વિલંબ ન કરે, તે પણ જરૂર સમાચાર કહેશે તે પછી તરત જ મધુરી પાસે આવી. અને કીધું કે ભદ્રકુમારને ઉરફેરી સુભદ્રાની પાસે ચામુડાની ગુફામાં મોકલવો જૂલીશ નહિ.

આ પ્રમાણે તમામ તૈયારી કરીને પોતે બહુજ શાંતીની ચિતે દુષ્ટસિંહે આપેલા ઠેકાણા મુજબ બેઠકક જવા માટે નીકળી—.

પ્રકરણ ૪૫

પ્રજાજોગ જાહેર નિવેદન અને મહારાણીની ચાલાકી

મહારાણીએ દુષ્ટસિંહની મુચના અનુચાર જાહેર પ્રજાને જાણ કરવા માટે નીવેદનના રૂપમાં પત્રિકા બહાર પાડી. તે પત્રિકામાં મહારાણીએ મહારાજના ગુમ થયાની બધીજ હાલગીરી જાહેર કરી. અને પોતે પ્રજાના જનમાલની રક્ષાની તમામ જવાબદારી દુઃખાતા હીલે લેવાનું જાહેર કર્યું. આ બધું તોફાનનું મુળ યુવરાજ, સબજનસિંહ, અને તેના મળતીયાઓ છે તેવું હાહાકારનું જીલું તહોમત મુકી યુવરાજને ગુન્હેબાર ઠરાવ્યો. નીવેદન એવા રૂપમાં જાહેરવામાં આવ્યું હતું. કે પ્રજાને કોઈપણ જાતનો અવિશ્વાસ પેદા ન થાય. અને પ્રજા બરાબર સમજી લે કે આ બધા તોફાનનું મુળ યુવરાજ અને તેના પક્ષના માણસોજ છે. નીવેદનનો ઢંઢેરો જોવો બહાર પડ્યો તેવોજ પ્રજા વર્ગનો અવાજ પણ

નગરમાં જાહેર નીવેદન અને મહારાણીની ચાલાકી ૨૪૧

નીવેદનના લાભ તો થયો અને નીવેદનમાં પણ રાજ્ય પહોંચતી તમામ જવાબદારી દુષ્ટસિંહને સોંપવાની પણ જાહેરાત કરવામાં આવી હતી.

આ પ્રમાણે ધાર્યા પ્રમાણે નીવેદનનો પડઘો પણ મહારાણી અને દુષ્ટસિંહની ધારણા પ્રમાણે લાભમાં જ થયો.

નગરની સારી પ્રજાનો પણ એક જ અવાજ બોલાતો હતો, કે આપણે તેમાં શું કરીએ આપણે તો જે વખતે જે સત્તા ઉપર આવે તેને જ માન આપવું તે જ પ્રજાની ફરજ છે.

નીવેદનમાં જાહેરાત કર્યા પ્રમાણે આખા નગરમાં ઝસકરી બદોબસત સાગમાં સારો રામવામાં આવ્યો હતો. અને સાથે સાથે તમામ પ્રજાજનને ભવિષ્યમાં રાજ્ય તરફથી લેવાના કર અને વેરાઓ હાથ ચાલુ છે. તે પણ રાજ્યની સંપૂર્ણ શાંતિ સાથે વ્યવસ્થા થઈ ગયા પછી તમામ કર-વેરા નાણુદ રરવામાં આવશે તે પણ સાથે સાથે જણાવવામાં આવ્યું હતું.

આ પ્રમાણે ચાલાકીકરી રસત રમવામાં નમગ્ની બોળી પ્રજા તરત ભરમાઈ ગઈ અને મીઠા શબ્દોની જાણમાં ફસાઈ ગઈ હતી. છતાં તે વસ્તુનું પરીણામ શું આવશે તેનો કીચીત પણ પ્રજાએ વિચાર કર્યો જ નહોતો આ વખતે પ્રજાના લોહા યુવરાજની અને દીવાન બુદ્ધિધનની તેમ જ તેના મળતીવાઓની ધણી જ નિંદા કરવા લાગ્યા હતા. છતાં કાંઈ સારા સારનો વિચાર કરવા જેટલો બુદ્ધિવાન કાંઈ હતો જ નહિ આ વખતે દુષ્ટસિંહ પણ જાણે પ્રજાનો સાચો જ સેવક ન હોય તેવી રીતે પ્રજાના આજેવાનો સાથે બળી ગયો, અને પોતાની સત્તા ચતા બુદ્ધિનો ઉપયોગ

પોતાની વાક્ય આતુર્યથી એટલી બધી પ્રભાવ પાડ્યો હતો કે પ્રજા તો દુષ્ટસિંહને ધર્મનો અવતાર જ ગણવા લાગી હતી. અને પ્રજા દુષ્ટસિંહ પ્રત્યે એટલી બધી ઉત્સાહમાં આવી ગઈ હતી, કે આખા રાજ્યમાં જો હીત ચિંતક હોય તો પ્રજાના માટે એકલો દુષ્ટસિંહ જ છે.

આ વખતે ઇશ્વરના દરબારમાં પણ સૌ મચ્છુ તેજે અંધારું જ જણાતું હતું. કારણ કે પાપીના પોપાર, પણ નિર્દોષ મહારાજ અને તેનો ખીજી અગ્રમુખ્ય વ્યક્તિઓ જોલના સળીયા પાછળ પૂરાએલા હતા. કહેવતમાં કહ્યું છે કે સતી બીચ માંગે અને દુરાચારી ગીઠાઈ ખાય આવો ન્યાય આજના કલબુગના બમાનામાં પ્રવર્તી રહ્યો છે.

તેજ વખતે દુષ્ટસિંહ નગરના ચોકમાં આવી ઉભો રહ્યો અને તમામ સૈનીકોને કહેવા લાગ્યો કે પ્રજાનું રક્ષણ કરવું તેમજ એન દીકરીઓની સલામતી રાખવી તેમના જન માલને નુકસાન ના થાય તેવા કાળજી ભરી ચીવટ રાખી દુશ્મનોના પંજમાંથી પ્રજાનો સુંદરમાં સુંદર રીતે બચાવ કરવો તે પ્રથમ ફરજ સૈનીકોની છે માટે મારા મુકેલા રિશ્તસ તેા ઝેરઉપયોગ ના થાય અને આપણા સીરજન મહારાજના ગુમ થયા પછી જરાપણ અંધાધુંધી કે અશાંતી ના ઉભી થાય તે તમામ જવાબદારી સૈનીકોને સમજવાની છે હું પ્રજા સમક્ષ મારી સમક્ષરના સોગન લઈ ખાતી આપું છું કે જ્યાં સુધી મારા અન્નદાતા મહારાજશ્રીને શોધી ન લાવું ત્યાં સુધી મને જરાપણ એન કે શાંતી મળશે નહિ, અને મારા આ દુગ્ધ કાર્યમાં નગરની પ્રજા અને દીસોજનથી સહકાર આપશે એવી આજ્ઞા રાખું છું અને આપણા નામદાર મહારાણી સાહેબના ઉપર આજે જે લખકર આજ્ઞા આવી છે અને તેઓના માથે જે અણધાર્યું મહાન સંકટ

પડ્યું છે તેના માટે હું ઈશ્વરને પ્રાર્થના કરું છું તે બગવતિ જોગમાયા સતી મહારાણીના દુઃખમાં સહાય કરી મહારાજાનો મેલાપ જલ્દી કરાવે એ જ પ્રભુ પાસે મારી યાચના છે.

દુષ્ટસિંહના વચનો સાંભળી પ્રજા તો ઉત્સાહના આવેશમાં આવી ગઈ અને હજારો માણસોએ તેના શબ્દોને વધાવી લીધા અને નગરની પ્રજાએ ખાત્રો પણ આપી કે અમે સદાને માટે મહારાણી અને દુષ્ટસિંહના વફાદાર રહી રાજ્ય બકિતને સીધું કરી બતાવીશું. અને કદાચ યુવરાજ પોતે નગરનો કયજો લેવા આવશે તો અમે તમામ પ્રજા તેનો સામનો કરીશું અને એ નીચ પાપો યુવરાજને બરાબર શીક્ષા કરીશું. આ પ્રમાણે પ્રજા બોલી રહી હતી તે વખતે દુષ્ટસિંહે જવાબ આપ્યો કે યુવરાજથી ગમે તેવા નીચ થયા પણ પ્રજાએ તેમની નીચતા ઉપર ન જોતાં તેમને સંપૂર્ણ ક્ષમા આપવી અને તેમને તેમના કૃત્ય બાબત જરૂર પરતાવો થાય અને હંમેશાં પુત્ર પિતા સંપ સંપોને રહે એ જ ભાવના ભાવવી તેમાં જ પ્રજાની અને રાજ્યની મહત્તા વધે છે.

નીતી શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે બૂલ થવી તે જીવનનું પ્રથમ લક્ષણ છે થએલી બૂલની ક્ષમા યાચવી તે બીજું લક્ષણ છે અને થએલી બૂલની ક્ષમા આપવી તે તો ઉત્તમમાં ઉત્તમ હિદાયતા છે માટે પ્રજાજનો યુવરાજ પણ આપના બિવિધના શીરતાજ છે માટે તેઓના પ્રત્યે અવિવેક ભરી ભાષા ન બોલતાં પ્રભુ તેમને સદ્ગુણિ આપે તેવી પ્રાર્થના દરેક પ્રજાજન કરશે તો હું મારી મહેનત સાર્વત્રિક સમજાશ.

વાંચક હવે મહારાજાની ખબર લેવા જઈએ.

પ્રકરણ ૪૬ મું

(ચામુંડાની ગુફામાં મહારાજ—કેદમાં)

મહાશીવ નાનોના રાજ શંકર ભગવાનના દર્શને જતાં મહારાજને પકડામાં આવ્યા અને તેમને ગુફાની અંધાર કોટડી જેવી બંધકર જગામાં હાથ પગમાં બેડીઓ નાખી બંધીવાન બનાવવામાં આવ્યા હતા—તેને ચોવીસ કલાક થયા છતાં પાપી જલ્લાદો આ મહારાજ પ્રત્યે જરાપણુ દયા કે લાગણી ન રાખતાં બૂખ્યા અને તરસ્યા એક ખુણામાં ખીચારા પોતાના બાવીનો વિચાર કરતા કરતા રડી રહ્યા હતા. એક તો વૃદ્ધ હિંમર અને ખીજી બાજુ પાપીઓનો બંધકર ભુદ્ધમ આ વખતે એક ભુરખાધારી વ્યક્તિ દશબાર ભુરખાવાલા સૌનીકાની સાથે આવ્યો. અને સત્તાવાદી અવાજે બોલવા લાગ્યો. કેમ મહારાજ તખ્તીયત તો સારી છે ને હવે પાણી અનુકળ છેને તરત જ મહારાજએ મહા મહેનતે જવાબ આપ્યો કે બાઈ પડ્યા હિંમર પાટુ મારી મને વધારે દુઃખી

કરવામાં તમને શો લાભ છે. મરેલાને મારવામાં શું તમારી બહાદુરી છે. બોલો બોલો મારા બાઈઓ આ વૃદ્ધ રાજવીએ તમારૂં તો એવું શું બગાડ્યું છે કે તમે મને આવી બચાવે નહિવેદના જેવી શીક્ષા આપો રહ્યા છો કંઈ પ્રભુનો તો કર રાખો.

ગુરખાધારી—જો મને તારૂં સાંભળવાની કુરસદ નથી. હું તને એટલું જ પૂછવા આવ્યો છું કે રાજ્યગાદીનો હક્ક હક્કદારને આપવો છે કે આવી રીતે હેરાન ચર્મ જીંદગી ગુજારવી છે.

મહારાજા—બાઈ હક્કદારનો હક્ક તો હક્કદાર કાણ છે તે જાણ્યા સિવાય હું કેવી રીતે સમજી શકું માટે હક્કદારનો હક્ક સાચો હોય તો હું જરૂર આનાકાની કર્યો વગર રાજ્ય સિંહાસનનો માલિક તે હક્કદારને બતાવવાની ખાત્રી આપું છું માટે કૃપા કરીને આપ કાણ છે તે જણાવશો તો મને રાજ્યના હક્કદારના નક્કી કરવાનો મહાન લાભ થશે.

ગુરખાધારી—હું એટલો બધો બોલો નથી. કે સાપના કંડીયામાં હાથ બાંધું. હું તો સાપને તથા તેના ઝેરને જડ મુળમાંથી ઉખેડી તેને યમરાજના ધામમાં મોકલી મારો હક્ક લઉંશ. માટે હવે તું મારો કેદી છે અને આજથી તારી રાજ્ય લક્ષ્મી તે મારી પોતાની લક્ષ્મી છે. તરત ગુરખાધારી એ સાથે આવેલા સાથીઓને હુકમ કર્યો કે—આ ભૂકાની સખત દેખરેખ રાખશો અને તેને કાઈ પણ જાતના આરામ ન મળે. અને ભુખે અને તરસે જેમ જેમ ટળવળે તે પ્રમાણે કરવા ભુજીશો નહિ. આમને આમ તેને ભુખી અને તરસથી રીખાવી રીખાવીને જ્યારે મારીશ ત્યારે જ મારા જીવને શાંતિ થશે. હાલતો હું જાઉં છું આવતી કાલે હું આજ દાંષ્ટ્રે આવીશ તરત જ ગુરખાધારી આવ્યો ગયો. ગુફાની

અંધાર કાટકીની આબુઆબુ લોખંડી દીવાલની માફક સૈદીકા એકી કરવા મોઢવાઈ ગયા—અને મહારાજ પોતાના ભાગ્ય પદ ભરૂંસો રાખી એક ખુણામાં પડી રહ્યા હતા. અને નીશ્વાસ નાખ્યો કે હે ભગવાન શું આવું દુઃખ મારા ભાગ્યમાં આવ્યું હતું તો મને મોત કેમ ના આપ્યું (વાંચક શુરખાધારી વ્યક્તિનું નામ દુષ્ટસિંહ પોતે હતો.)

પરંતુ પ્રભુના દરબારમાં પહોંચ્યા તો હોય જ સુભદ્રાદેવીએ શશીકાન્તને જે પ્રમાણે સુચના આપી હતી. તે પ્રમાણે શશીકાન્તે શુદ્ધિનિધાન પ્રધાન ને સરદાર દયાળસિંહને વાત કરી. એને મહારાજને જોડાવવા માટે નીશ્ચય કર્યો હતો. તે દયાળસિંહ સરદારને વિચાર આવવાથી મધુરીને પણ જોડાવવાની જરૂર જણાયાથી તેની સહાયતા અગત્યર કામમાં આવશે તેમ ધારી તેને પણ જોડાવો લીધો.

શુરખાધારી દુષ્ટસિંહના મયા પછી વાતાવરણ શાંત હતું તે વખતે મારવાડી પોશાકમાં પ્રધાન, શશીકાન્ત, સરદાર—ત્રણે જણાએ ગવૈયાનો સ્વાગ પહેર્યો હતો અને મધુરીને મારવાડી પોશાકમાં સજ્જ કરી. ગાવાવાળો તરીકે સાથે લીધો. તમામ વ્યક્તિઓએ હથીયાર વગેરે પોતાના ગુપ્ત પોશાકમાં એવી રીતે રાખ્યાં હતાં કે કોઈને વહેમ ન પડે—

આ પ્રમાણે તમામ આખત અગત્યર ગોઠવી ચાર જ વ્યક્તિઓ આમુંડાની ગુફા નજીકના રસ્તે આવતાં આવતાં મધુરી પોતાનું મધુરું સંગીત ગાતી ગાતી. ગુફા નજીક આવી તેજ વખતે પ્રેમલતા સુભદ્રાને માટે તે જગાએ આવે છે. અને આ તમામ વ્યક્તિઓને આવતાં જોયા અને પ્રશ્નારથી સમજાવોને ચાલી જાય છે કે જાણે આ લોકો તરફ કોઈ જનતનું ધ્યાન જ નથી.

પ્રકરણ ૪૭ મું

સુભદ્રાનો છૂટકારો

મહારાજના બચાવ માટે સુભદ્રા રણ સંઘ્રામમાં ઝડપી રહી હતી. તે પ્રસંગે દુષ્ટ ભદ્રકુમારની અચાનક દૃષ્ટી પડતાં દુષ્ટાની સહાયથી તેને કેદમાં નાખી પછી ભદ્રકુમાર મધુરીના હિંદુસ્થાનમાં આવ્યો હતો.

અંધ કોટડીનું તાળું ખોલવાનો અવાજ થતાં જ સુભદ્રા સાવધાન થઈ સિંહણની માફક ચંડીકા જેવું રોદ રૂપ ધારણ કરી પોતાના આસન ઉપર સાવધાન થઈને આવનારની વાટ જોતી બેસી રહી હતી તે જ વખતે પાપી ભદ્રકુમારને જોયો તેના બચાવના માટે બે ત્રણ સૈનીકા પણ સાથે જ હતા. અને તે કોટડીની બહાર ઉભા રહ્યા. અને ભદ્રકુમાર અંદર ગયો.

ભદ્રકુમાર—સુભદ્રાદેવી હું તમારો છૂટકારો કરવા માટે

આવ્યો છું. માટે જન્મદી મારી સાથે ચાલો. અને મારા રક્ષણની અભિ લાખા પૂરી કરી જીવનને સફળ કરો.

સુક્રદા—તારા જેવા નર પશુ હીનકારાના હાથે છુટા થવું તેના કરતાં તો મોતના શરણ થવું વધારે ઉચિત છે. તારા જેવા નિચ કાર્મધ કુળાગાર સાથે વાત કરવી તે પણ મહા પાપ છે. માટે વધારે કંઈ પણ બોલ્યા વગર જેવો આવ્યો છે તેવો ચાલ્યો જ.

ભદ્રકુમાર—હું તારા શબ્દ રૂપી વચનથી કરી જન્મને ચલ્યો જઉં એવો હું કર્યોક ૬ ભીરૂ નથી. આ તો ભદ્રકુમાર પોતાનો હેતુ સીધો કર્યા સિવાય કદાપી શબ્દ જશે નહીં. માટે તું તારું ભવિષ્યનું સુખ સમજતો હોય તો તું મારું કહ્યું માની જ અને હમેશના માટે તું મારી થા અને કરોડોની દોલત ભોગવવાને ભાગ્યશાળી બન.

સુભદ્રા—તારા જેવા કુતરાની માટની માફક એકું ખાનાર વ્યક્તિના સાથે આ સિંહજનો મેલાપ થયો જાણ્યો છે. કોઈ દિવસ કાગ, હંસ અને છે. દરીઆએ પોતાની મર્યાદા ભાંગી હોય એવું સાંભળ્યું છે. મેરૂ પર્વત ચલાયમાન થયો હોય તેવું ખ્યાનમાં આવ્યું છે. વનના રાજા વનરાજે કોઈ દિવસ ઘાસ ખાધી એવું જોયું છે. તારામાં ને શહેતાન માં શું ફેર છે તું કોનો દોકરો ભગવાનદાસનો જેના આપે ગરીબોના લોહી ચુસી કરોડોની મીઠકત ભેગી કરી અને હજારો નિર્દોષ ગરીબોના ધરમાર હુંડી લઈને હજારો ગરીબોના આપ લીધા હોય તે આપના દોકરામાં વઠેલપણું ન હોય તો ખીજી શું હોય તું તારો જનેતાના માના પેટે પથ્થર પાક્યો હોત તો ખીચારા ધોખી લોકો પણ ધોવાના ઉપયોગમાં લેત તું તો ધોખીના કુતરા જેવો છે ન બરનો

કે ન બાટનો તારી શી મગજ છે કે તું સુભદ્રાને તારી બનાવી શકે, સુભદ્રાનો સાચો સહાવક તો મારો ભગવાન મારૂ શીયળ અને મારૂ ચારિત્ર જ્યાં ત્રણે વસ્તુનો ત્રીવેણી સંગમનો પ્રવાહ મારા પવિત્ર રદયમાં પવિત્રપણે જ્યાં સુધી વહ્યા કરે છે ત્યાં સુધી તારા જેવા લાખ નરપથુઓ આવે તો પણ આ સુભદ્રાને હાથ પણ અડાડી શકે તેનો કાર્મ માછનો પૂત જોતી નથી સમજ્યો નીચ કુતરા જ તારૂ કાળું મોં લઈને ચાલ્યો જ.

કદ્રકુમાર—મસ. હવે મને ખાતરી થતી જાય છે કે તું મારી બલાઈનો ગેર ઉપયોગ કરે છે. મારા રદયમાં જે તારા પ્રત્યે સદ્ભાવ હતો તે આખત હવે મારા રદયથી દૂર થાય છે હવે મને તું નિષ્કુર થવાની ફરજ પાડે છે તો હજી પણ કહું છું કે મારી વાત તું માન્ય કર. અને આ ભયંકર દુષ્પ્રમાંથી તું મુક્ત મેળવ નહિ તો સમજ જે કે તારી જીંદગી નકામી થઈ જશે અને તું પાછળથી પસ્તાઈશ. હજી પણ મારી ખાનદાની ઉપર વિશ્વાસ રાખ કે તને રાજની રાણી કરતાં પણ ઘણી જ સુખી કરીશ માટે હજી પણ સમય છે. માટે સમજી થઈ આ નર્કગારમાં છૂટી ચા અને મારા બળતા જીવરને શાંતી આપ.

સુભદ્રા—શું કાગળી કોટમાં કદી મુક્તા માળા પહેરેલી જોઈ છે શું કાગડો કદાપી મોતીનો ચારો ચરી શકે છે શું નાલાયક કદી લાયક થવાની આશા રાખે છે. તારી લાયકાત અને તારી ખાનદાનીતો ન્યારથી તું નરપીશાઓના હાથનું હથીયાર બની તું તારા મહારાજ અને તારી પ્રજાને દગો આપતાં શીખ્યો ત્યારથી જ જણાય છે માટે વધારે બકવાહ ન કરતાં જેમ આવ્યો તેમ તું ચાલ્યો જ.

ભદ્રકુમાર—ઠીક ત્યારે તું મને આટલા બધા અપમાનિત થયો. સાંભળાવી માફ બપંકર અપમાન કરી. મને નીચુરુ થવાની ફરજ પાડી રહી છે. ઠીક હવે હું પણ જોડું છું કે તું મને કેવી રીતે મારા ધારેલા કાર્યથી પાછો હઠાવી શકે છે. તરત જ બહાર ઉમેશ સૈનીકોને ભદ્રકુમારે ખૂમ પાડી. અંદર આવો જરાપણુ દયા લાગ્યા સિવાય તેના ઉપર બળાત્કાર કરો. તેને બળ કરો તરત જ સૈનીકો આગ્યા અને જેવા સુભદ્રા ઉપર બળાત્કાર કરવા જેવા જાય છે. તેવી જ સિંહણની માફક ગર્જના કરી અવાજ કર્યો કે ખમહાર શયતાનો એક પણ પગલું આગળ વધ્યા છો તો તમારું આવી બન્યું સમજશે. સુભદ્રાનો અવાજ સાંભળી સૈનીકો જરા પાછા તો હઠ્યા. ત્યાં ભદ્રકુમાર બોલ્યો કે ખાયલાઓ એક સાધારણ સ્ત્રીના બોલવાથી આવા કરો શું જાઓ છો ચાલો આગળ વધો. હું પણ જોડું છું કે તેને કોણુ બચાવે છે ભદ્રકુમારના વચન પ્રહારથી સૈનીકો નીચ ડામ મરવા ઉતેજીત થયા અને જેવા સુભદ્રાનો હાથ પકડવા જાય છે તેજ લખતે સુભદ્રાએ ટાઈમ ગુમાવ્યા વગર જ તેની પાસે રાખેલી ડટારી સામા આવતા સૈનીકની છાતીમાં ગોસી દીધી. અને તેના સોચે વર્ષ પૂરા કર્યા, ત્યાં તો ખીજે પણ સૈનીક સુભદ્રા ઉપર તૂટી પડવા જાય છે તેવી જ સુભદ્રાએ ફરીવાર કટારીનો ઉપયોગ પણ તેના ઉપર કર્યો અને તે પણ ગમરાજના દરબારમાં મોકલી દીધો. અને સુભદ્રા બોલી કે નીચ નરાધમ તું પણ આવ દેમ ધ્રુજે છે. ખાયશ્ચા જો તે તારો માનું દૂધ પીધું હોય તો આવ મારા સામો લે હું તારા સામી ઉભી રહી છું. જરા તો હાથ અડાડી જો કે તેનું પરિણામ કેવું આવે છે.

ભદ્રકુમાર તો બન્નેની રિથિતિ જોતાં એવો તો કરો ગયો કે કાંઈ હોસાએ હવે અહીંથી છૂટો થઈ તો ઠીક...

તેજ વખતે પ્રેમલતા હસતાં હસતાં આવીને ખેલી કે
ઓહોહો શું આપ ભદ્રકુમારભાઈ અહિંયા વાહ વાહ તમારા
જેવા સારા માણસને આ જમાએ આવવું શોભે છે.

ભદ્રકુમાર—કોણ પ્રેમલતા તું ક્યાંથી શા માટે આવી છું.

પ્રેમલતા ખેલી કે તમારા સરદારનો હુકમ બજાવવા માટે
આવી છું.

ભદ્રકુમાર—સરદારનો શો હુકમ બજાવવાનો છે.

પ્રેમલતા—આપના પ્રત્યે સરદારનો શક અને સુભદ્રાદેવી
નો પ્રેમભાવ આપના સરદાર પર કેમ તથા તેની રીતે
સમજાવવા સારૂ ચીડીની ચાકર થઈને આવી છું. માટે હાલ
આપ જાઓ, અગર જરા વાર થોભો, હું તો હાલ જ સુભ-
દ્રાને મળીને ચાલી જઈ છું.

આપનો યુવરાજ આજે વિરસેનને પ્રેમલતાએ ખાનગી
જમાયાર જે પ્રમાણે આપ્યા હતા તે પ્રમાણે સમાચાર
પહોંચવાથી વીરસેન અને ખીજા ત્રણ સૈનીકા તેજ વખતે
આવી પહોંચ્યા હતા. સમયની રાહ જોઈને ઉભા રહ્યા હતા.

કેમ સુભદ્રાજહેન તખીયત તો સારી છે
પ્રેમલતાએ ઇસારો કર્યો અને કાનમાં કીકું કે
થોડી વારમાં જ તમારો બચાવ થશે. તેવી જોટવણ મે
કરી રાખી છે અને આ મારી લખેડી પત્રીકા ફક્ત યુવરાજ
ના હાથે હાથ આપ પહોંચાડજો એવી આ તમારી બેનની
આમ્રહ બરી વિનંતી છે. જહુ સાડ લાવો. તરરજ ચીડી આપો.
અને સાનમાં સમજાવ્યું કે હું જે બોલું તેનો જવાબ તમારે
મોટા અવાજથી આપવો કે ભદ્રકુમાર પણ સાંભળી શકે
તેટલે કામને શંકાનું કારણ રહે નહિ.

પ્રેમલતા—સુભદ્રા તને સરદાર સાહેબ બધી જ સુખી

કરશે અને તને રાજ્યની મહારાણી બનાવશે માટે આ આવેલી તક ગુમાવીશ નહિ અને પ્યાગ સરદારને પ્રેમ બાવથી જરા બેઠાવતા શીખ. અને મારી શીખામણ મોટા માને તને તું બણી જ દુખી થઈશ. અને તે દુખીપણે આ પ્રેમલતા જ કરશે સમજી.

સુભદ્રા—તારા સરદારને કહેજે તારા જેવા નરાધમ ઉપર પ્રેમ બનાવવો તેના કરતાં યમરાજના સ્થાનમાં જવું આ સુભદ્રા બાણું પસંદ કરે છે તું અને તારા સરદારની શક્તિ હોય તો મારા પર બુદ્ધ કરવામાં જરા પણ બાકી રાખશે નહિ સમજી. બસતા કુતા દરે નહિ. માટે છાની માની તું તારે તારા સરદારને કહેજે કોઈ સારી કુતરોની શોધ કરે કે તેને રમાડવાના ઉપયોગ આવે તું પણ તારો સ્ત્રી ધર્મનો ત્યાગ કરી આવી સલાહ આપતાં શરમ નથી આપતી.

પ્રેમલતા—સુભદ્રા સરદારના કોપમાં આવવાનું પરિણામ બાણું જ લેવું કર આવશે. જો તું તારા સાચા પ્રેમથી ચાહોશ તો સરદાર તારા ચણીનો ગુલામ બનીને તને અપાર વૈભવ શાળી બનાવશે. માટે ખોટા ડાળ અને શોલ વૃતનો ઢોંગ મૂકી મળેલા સૌન્દર્યનો ઉપયોગ કરતાં શીખ.

સુભદ્રા—શું તારા સરદારની ઉદારતા જાણે મારા ઉપર શું તે નરાધમનો પ્રેમ. માટે મારો જવાબ સંભળીએ અને તારા શયેતાન સરદારને કહેજે કે સુભદ્રા મોતને વરશે પણ તારી પાપી વાચનાને કદી પણ વશ થશે નહિ સમજી,

તે જ વખતે સમય જોઈ વીરસેન અને તેના સૈનીકા ભદ્રકુમાર ઉપર તુટી પડ્યા પ્રેમવ્રતા તો બાબી મઈ. અને સુભદ્રાને મુક્ત કરી યુવરાજના સ્થાન ઉપર સર્વ આલ્ખા મયા.

મકરણ ૪૮ મું

મહારાજનો છુટકારો અને પાપીઓનો પરાજય

મહારાજ બીચારા જુખ્યા તરફના અશક્ત શરીરે ગુફાની અંધાર-કોટડીમાં ઢેઢ પડ્યા છે. ચારે બાજુ મહારાજ જરાપણ છટકો ન શકે તેવી રીતે ચોકી પહેરે. મજબુત જોડવામાં આવ્યો છે.

એક હવાનો પણ સંચાર આવી ન શકે, તેવી બચકર દશામાં મહારાજ બીચારા પોતાના બાગ્યનો વિચાર કરતાં ફક્ત મોતની વાટ નેઈ રહ્યા છે. તે વખતે સ્વભારી શુરખાવાળાઓ સૌ પોતપોતાની મોજમાં બેઠા બેઠા વાતોના ત્રણા ચલાવે છે. તેજ વખતે એક સુંદર મધુરા અવાજ નું ગીત ચાર પહેરેમીરોના સાંભળવામાં આવે છે. ગીત પણ એટલું બધું સુંદર અને મધુર લાગે છે કે સૈનીકો બધા તે ગીત સાંભળવા માટે ગુફાની બહાર આવે છે તે વખતે ત્રણ ચાર જાણીમારવાડી પોશાકમાં ગાનારી સાથે

તાલસૂર વગાડતા વગાડતા આવતા જણાય છે. તે વખતે સૈનીકો પણ ગાનારીની સુંદરતા પર આક્રોશ થઈ તેને નજીક બોલાવીને એક ગીત માટે આગ્રહ કરે છે. સમય જોઈ મધુરી પણ સુંદર ગીત ગાવા માંડે છે.

કોઈ કહે જો ને માહરો સંદેશ,
મારો વાલમ ગયો પરદેશ—કોઈં
બર યુવાની જનતી દીવાની,
થાય હૃદયમાં કલેશ—કોઈં
જોખનવંતી હું મદમાતી,
સુંદર શોમે લતા કેશ—કોઈં
વાલમ વિનાહું જાન જુલો ગઈ.
કોઈ લાયો દયા લવવેશ—કોઈં
કેવા રંગીલા હૃદય છબોલા,
જરી જીવેને મારો વેશ—કોઈં

ગીત ગાતી ગાતી આખિના ઈશ્વારા મારતી મારતી ઉભેલા પહેરેગીરને એવા તો બહુ બનાવ્યા કે સાંભળનારાએ પોતાનું જાન પણ જુલો ગયા. જેમ જેમ ગાનારી ગીત ગાતી જતી તેમ સાંભળનારા નાચતા જતા હતા.

ત્યાર પછી—

શ્રાવણ વિના મુજને ચેન જરી પડતું નથી.
આશ્વક વીના મુજને ધડી બેસવું ગમતું નથી.

પહેરેગીરોએ તે જ વખતે આહાહા, પ્યારી ક્યા કમાલ કરતી હૈં. જાણે આકાશની અપશ્રરા-શું તેની સુંદરતા, શું તેનો અવાજ, અરે બગવાન તેં તો આજે કમાલ કરી.

સોનામાં સુગંધ મેળવી આપી. અરે ચાર શરાય લાવે. અને આ આપની દીનેાનન-પ્યારીને પેટ ભરીને પીવરાવે. તરત જ સારામાં સારો શરાય મંગાવ્યો. અને કુફાની બહાર ખેઠક કરી. શરાયના જામ તૈયાર કર્યા તૈયાર કરેલા જામમાંથી એક જામ ગાનારીએ હાથમાં લઈ સુંદર હલકથી ગાતી ગાતી બધા ધુરખાવાળાઓને આપવા માંડી. આખરે તમામ શરાય બધા સૈનીકાને પાગે. તે વખતે બધા એ નીશામાં ચકચૂર યમ ગયા. જેમ આવે તેમ બોલવા માંડ્યા. તે જ વખતે શશીકાન્ત પ્રધાન, સરદાર ત્રણે જણા ગુફામાં દાખલ થયા. અને બહુ જ ચુપકોથી ચાલતા ચાલતા આગળ વધ્યા ત્યાં તો ધીમે અવાજ સંભળાયો. પાણી પાણી પ્રભુના ખાતર કાઢી પાણી પાગ્યો. જે દીશામાંથી અનાજ આવતો હતો તે દીશા તરફ ત્રણે જણાએ ચાલવા માંડ્યું. ત્યાં તો મહારાજની દુર્દૈશા જોતાં જ ત્રણે જણા ચમકી ગયા.

આ વખતે મધુરી બહાર ઉભી ઉભી તમામ સૈનીકાની દેખરેખ રાખતી રાખતી ગાતી જતી હતી. જેમ જેમ ગાયન ગવાતું જતું તેમ તેમ સૈનીકા પોતાનું જ્ઞાન વધુ ને વધુ ગુમાવતા જતા હતા.

તરત જ શશીકાન્ત કોણ મહારાજ જ્યાં મહારાજ શબ્દ સંભળતાં જ મહારાજ સમજ્યો કે પાપી મને સીધા કરવા આવ્યો. તરત જ મહારાજ બોલ્યો કે મને કૃપા કરી માંગશો નહિ. પ્રભુના ખાતર મને પાણી આપો. તે જ વખતે શશીકાન્ત બોલ્યો નામદાર આપ જરા પણ મમરાસો નહિ. આપ જલ્દી ઉઠો અને અમારી સાથે ચાલો. ત્યાં મહારાજ બોલ્યા કે આપ કોણ છો ત્યાં શશીકાન્તે જવ જ

આપ્યો કે હાલ સમય નથી. હાલ તો આપ અમારી સાથે અમારા રહેઠાણે આશો. પણ ભાઈ મને રસીથી બાંધવામાં આવ્યો છે હાથ પગમાં જંજીરો છે. કે કેવી રીતે ઉડી શકું તે વખતે તરત જ સરદારે પોતાના દથીયાર વતી બેઠીઓ તોડી નાંખી બંધન કાપી નાંખી. મહાકર્માંથી પાણી પાડું. અને મહારાજને ખબરે ઉપાડી નીવીંદનપણે શુક્ર બહાર આવી મધુરીને જ્ઞાન કરી જે બાબુ ઘોડા બાંધ્યા હતા તે બાબુ ઝપાટાબંધ આવી પહોંચ્યા અને સરદારે મહારાજને પોતાના ઘોડા પર લીધા અને બાકીના સ્વાર થર્મ પ્રધાનના નિવાસ-સ્થાનના રસ્તે ચાલી નીકળ્યા અને સૌ પોતાના નિર્ભય સ્થાન પર આવી પહોંચ્યા.

તરત જ પ્રધાને માણસોને સુંદર પથારી વીગેરે કરવા માટે અને નહાવાનું ગરમ પાણી વીગેરે કરવા માટે હુકમ આપ્યો.

તરત જ મહારાજને પથારી પર સુવાડ્યા. અને ગરમ ઉકાળો વીગેરે પાચો. અને મહારાજ બ્યારે શુદ્ધોમાં આવ્યા ત્યારે મહારાજ બોલ્યા કે ભાઈઓ આપે મને જે જીવિત જ્ઞાન આપ્યું છે તેના માટે હું આપનો આભારી છું આવજો બહોલો તે પ્રભુ તમને આપશે. અને આપ કોણ છો તે નામ બતાવી આ મારા દુઃખી આત્મા ઉપર દયા કરી નામ બતાવશે તો મોટો ઉપકાર થશે.

તરત જ પ્રધાને પોતાનો અશ્વ પોશાક પહેરીને આવ્યો અને મહારાજના ચણે પડ્યો. અને બોલ્યો કે તે તો નામદાર હું આપનો બુદ્ધિનીધાન. ત્યાં મહારાજ બોલ્યા કાણુ બુદ્ધિનીધાન તમે અહીં ક્યાંથી. ત્યાં જવાગ આવ્યો કે તે વધુ સમય આવે કહીશ. તો બીજા કોણુ છે તે તો એક આપનો શશોકાન્ત અને બીજો પરાપકારી સરદાર

દયાળસિંહ છે. અને ચોથી આપની નૃતીકા મધુરી છે. પ્રધાનનો ખુલાસો સાંભળી મહારાજ બોલ્યા કે હે ભગવાન તારી કુદરતને કોઈ જાણી શકે નહિ. શું આવા હલાહળ કળ-ભુગમાં પણ આવા નીસ્વાર્થા^૧ વફાદાર આત્માઓ પણ છે.

મહારાજ જરાજર શુદ્ધીમાં આવ્યા. સ્નાન વિગેરે કરી બોજન વીગેરે જમાડ્યા. અને મહારાજને જરા વિશ્રાંતી લેવા કહ્યું મહારાજ પણ બહુ જ થાકે ગયા હતા. તેથી આરામ કરવાની તૈયારી કરી તે વખતે તેમને સરદાર દયાળસિંહને બોલાવ્યા, અને કોધું કે હે વીરપુરૂષ તે મારી જે સેવા બજાવી છે તે સેવાના માટે કંઈક માગ.

નામદાર આપના આશીર્વાદથી બધું છે. છતાં આપનો આગ્રહ છે તો ફક્ત આપનું વચન માગુ છું. તરત જ મહારાજએ પોતે વચન આપ્યું અને તે વચન દયાળસિંહે લીધું. અને કહ્યું કે જ્યારે મારે આપના વચનની જરૂર પડશે ત્યારે માગીશ ત્યાં સુધી તે વચન અનામત રાખુ છું આખરે તમામે આરામ કર્યો. અને મીઠી નીદ્રાની ગાદમાં સૂઈ ગયા.

પ્રકરણ ૪૯ મું

પાપીઓની દોડધામ અને રણચંડીકા-સુભદ્રા

દુષ્ટસિંહના ગુફામાંથી ગયા પછી જે જે બનાવ બન્યા તે તમામ બનાવોની હકીકત મત પ્રકરણમાં વર્ણવ્યા મુજબ મહારાજ અને સુભદ્રાનો છૂટકારો થયાની ખબર જ્યારે દુષ્ટો સાવધ થયા તે પછી ગુફામાં જઈ મહારાજની તપાસ કરી અને જ્યારે મહારાજ ન જણાયા ત્યારે દુષ્ટોના તો હોશકાપ ઉડી ગયા. અને પોતાને સોપેલી જે જવાબદારી હતી તે બાબતનો સરદારને શું જવાબ આપવો. અને કેવી રીતે બચાવ કરવો તે જ વિચારમાં પડી ગયા હતા. છેવટે વિચાર કરી નક્કી થયું કે સરદારને હાલને હાલ સમાચાર આપવા અને બધી બાબતનો ખુલાસો કરવો.

તરત જ નરપીશાચોએ દુષ્ટસિંહને સમાચાર આપવા માટે મોકલ્યા. દુષ્ટસિંહ તો રાજમહેલમાં મહારાણીની સાથે જ હશે જ તેવી ધારણા રાખીને બે ગુપ્તચરો. દુષ્ટસિંહની

પાસે આવ્યાના સમાચાર આપ્યા; તરત જ દુષ્ટસિંહે બન્ને જણને પોતાના ખાનગી મસલતના હોલમાં બોલાવ્યા અને પૂછ્યું કે બોલો કેમ એકદમ-અચાનક આવવાનું થયું. ત્યાં તો ગુપ્ત ચરો ધ્રુજતા ધ્રુજતા હાથ જોડી બોલ્યા કે સરદાર અમને ક્ષમા કરો. મહારાજસાહેબ અને સુભદ્રા બન્નેનો છુટકારો કાઢી બદમાસો કરાવી ગયા. અને બદકુમાર અને પ્રેમલતા બન્ને બેહોશ જેવી સ્થિતિમાં પડ્યા છે. જ્યાં દુષ્ટસિંહને બન્નેના છુટકારાનાં સમાચાર સંભળતા જ તેના મગજનું સમતોલપણ ગુમાવી દીધું. અને પોતાના ધારેલા પાસા પાર પડવામાં બધી જ મુશ્કેલી જણાવવા લાગી. અને જેમ હાર્યો જુમારી બમણું રમે તેમ એક દમ પોતાના હૃદયની જ્વાળા કાઢવા માંડી. અને બોલ્યો કે જેઈ છું કે આ દુષ્ટસિંહના વચમાં કબલ કરવાનું શું પરિણામ આવે છે. જાઓ નાદાયકો તમારું કાળું મોઢું મને ન બતાવશો. અને ચાલ્યા જાઓ ગુપ્ત ચરો તો જીવ લઈને ખીચારા ભાગો ગયા. તે વખતે એક અચાનક બેદી ચીડી દુષ્ટસિંહના નજીક આવી પડી. ચીડી હાથમાં લઈ વાંચવા માંડ્યો.

દુષ્ટ નરાધમ,

શેર માથે સવાશેર હોય છે તે વાત જુલોશ નહીં હજી પછી તારી દીસા બહારી અમારા સરણે આ નહીં તો તારું જીવન નષ્ટ થશે.

લી. તારો હીતેચ્છુ.

આ ચીડી વાંચતાં જ દુષ્ટસિંહે મહેલની ચાર તરફ માણસો દોડાવ્યા. અને ચીડી કાણ નાંખી ગયું તેની તપાસ કરવા હુકમ કર્યો. પણ પાપી આંખો કાંઈ પ્રજ્વલવાને શોધી

શરૂવા સમર્થ થઈ શકી નહિ. આખરે માણસો વીલા મોઢે પાછા આવ્યા. તરત જ દુષ્ટસિંહના શરૂઆતના કાર્યમાં મહા વિઘ્ન આવી પડ્યું હવે પોતાને શું કરવું તેના માટે પોતે મહારાણી પાસે પાછો આવ્યો.

મહારાણી બોલી કે, સરકાર આપ કેમ આટલા બધા મુશ્કેલી કેમ જણાવ્યો છો. શું કંઈ આફત આવી કે શું.

દુષ્ટસિંહ—મહારાણી ગંજળ થયો. મહારાજને કામ છોડાવી લઈ ગયું છે. ગમે તેમ હો પણ આપના મહેલનો જ કામ માણસ ફુટેલો હોયો જઈએ. નહિ તો આ બાબત બની શકે જ નહિ. હવે કેવી રીતે કરવું. અને આવેલી આફત કેવી રીતે ટાળવી તેનો જ ઉપાય જેમ બને તેમ જઈ કરતામાં આવે તો આપનો બચાવ સંજ નહિ તો આપણા બંનેનાં મોત છે તે નક્કો માનવો, માટે હવે તરત જ તમામ યોજનાઓ પ્રજા સમક્ષ મુકી તેનો તરત જ અમલ કરવો તે જ વધારે સલામતી બારેલું છે તેથી હવે જરા પણ વીકળ ન કરતાં હિંમતથી આપણું આરંભેલું કાર્ય પૂરું કરવામાં લીલ ન કરો.

મહારાણી—શું મહારાજને ફુટેા છોડાવી ગયા, તો તેથી મહત્વાવાનું શું કારણ છે માટે તમે આવા બહાદુર શબ્દોને છેક આવા ગમગીન કેમ થાઓ છો. માટે હાલને હાલ દરબાર બરવાતો હુકમ કરો અને તમામ બાબત હવે તરત જ નક્કો કરો. અને શહેરમાં તમામ બાબતનો બંદોબસ્ત કરો અને ગમે તે વખતે આપણો હુકમ થતાં જ આપણું લશ્કર સજ્જત તૈયાર થઈ જાય અને આવતી આફતને રોકે માટે હાલને હાલ દુર્મર્દસિંહને તમામ લશ્કરી સત્તા આપીદો અને

આપણા તમામ વિશ્વાસુ માણસોને દરેક નાકા ઉપર દેખરેખ રાખવા માટે ગોઠવી દો. અને આજને આજ આપનો ઘડેલો કાર્યક્રમ પૂરો કરો.

આ વખતે વિનયકુમાર પ્રજાજનના ત્રણ ચાર આગેવાનોને લખતે મહારાણીની મુલાકાત લેવા આવ્યો. વિનયકુમારે દરવાજા આગળ ઝીંબેલા પહેરેગીરને કહ્યું કે મહારાણી સાહેબને સમાચાર આપો કે નગરના આગેવાનો આપને મળવા માગે છે માટે આવવાની રજા આપો. તરત જ પહેરાવાળો અંદર ગયો અને મહારાણી સાહેબને સમાચાર આપ્યા. મહારાણીએ સંખ્યતા પૂર્વક જવાબ આપ્યો કે જ આવેલા ગૃહસ્થેશને માન પૂર્વક અંદર લાવ—તરત જ વિનયકુમાર અને આગેવાનો બધા રાજ્ય મહેલમાં ગયા. અને મહારાણીને નમન કરી ઉભા રહ્યા. મહારાણીએ પૂછ્યું કે કેમ આવવું થયું છે તે હકીકત જ્ઞાતિપૂર્વક સમજાવો.

વિનયકુમાર—મહારાણી સાહેબ કાંઈ પણ અવિવેક લાગે તો ક્ષમા કરશો. આગેવાનો ફક્ત મહારાજા સાહેબના સમાચાર જાણવા માગે છે. અને સાથે સાથે જણાવે છે કે જ્યાં સુધી મહારાજા સાહેબની સાચી હકીકત પ્રજાના જાણવામાં નહીં આવે ત્યાં સુધી નગરમાં હડતાર પડશે. અને પ્રજામાં અશાંતિ પેદા થશે.

મહારાણી—શું તમે બધા મારી પાસે ન્યાય માગવા આવ્યા છો કે મને વાગેલા હા ઉપર નીમક અઝરાવવા આવ્યા છો. મહારાજાના ગુપ્ત થયાના સમાચારથી મારા આત્માને શું શું થતું હશે તેનો તમને ક્યાંથી ખ્યાલ હોય. મટે હવે તો તમામ પ્રજાની જવાબદારી જ્યાં સુધી મહારાજા સાહેબના સમાચાર નહિ આવે ત્યાં સુધી પ્રજાની જવાબદારી હું લેવાની

હું અને મહારાજનો પતો ગમે લાંથી પણ મેળવવા કાસીસ કરીશ. માટે આવી આફતના પ્રસંગે પ્રભુ જ્યારે મને રાજમાતા તરીકે સાથ ન આપે તો મારે શું કરવું. માટે મૃદરથો આપના મહારાજના પ્રત્યેની વફાદારી અને લાગણી જેવી તમારી છે તેના કરતાં મારી લાગણી હજાર ઘણી વધારે છે. માટે પ્રજાને તેમજ પ્રજાના આગેવાનોને મારી નમ્ર વિનંતી છે કે હાલ આઠ દિવસ જરા સળુર રાખે અને શાન્તિ રાખે. આ વખતે એક નવયુવાન પુરૂષ પણ અચાનક ત્યાં આવી ચઢ્યો અને બોલ્યો કે મહારાણી સાહેબ આપની ચાલાકી કારણે જાણથી નગરની પ્રજા હવે છેતરાશે નહિ મહારાજ પ્રત્યે આપની અને આપના માનીતા નગરકોટવાસની લાગણી કેટલી છે. તે પ્રજા સિવાય ફક્ત ભગવાન જ જાણે છે માટે હજીપણ સમય છે સમજો નહિ તો પરિણામ ખરાબ આવશે, અને પાપીએને તેના પાપની શિક્ષા જરૂર બે મળવી પાશે સમજ્યા યુવાનની તેજસ્વી અને છટાદાર વાણીથી તમામ રાજસભા હેરાત પામી અને તેના પ્રભાવશાળી ચહેરા પર રૂપંટ નીકરતા હતી. (આ યુવાન કોઈ નહિ પણ સુભદ્રા પોતે હતી.)

મહારાણી પણ આ યુવાનની વાણી સાંભળી જના વિચારમાં તો પડી પણ તે થોડી જ સેકન્ડમાં પોતાના મુગ્ધ સ્વભાવ પર આવી બોલવા લાગી કે યુવાન તું કોણ સામે બોલે છે તેનું તને જ્ઞાન છે. ત્યાં યુવાને જવાબ આપ્યો કે હું એક નાલાયક દમાગાજ પતિદ્રોહી સ્ત્રીની સામે બોલું છું. અને બોલીશ તમારી તાકાત હોય તો મને પકડવા હોમત કરો. ત્યાં તો યુવાન આગેવાનો સમક્ષ બોલ્યો કે તમે કોની પાસે ન્યાય લેવા આવ્યા છો શું આ દંડી વૈજય હવસના

ભોગી આત્માઓ તમને ન્યાય આપશે. તેનો ન્યાય તો પ્રજાએ પોતાના સ્વયંજીવી કરવો જોઈએ. તેજ વખતે દુષ્ટ સિંહ ઉભો થયો અને ધાંટાં પાડી કહેવા લાગ્યો, કે ઓ કુલાંગાર શું તું બધાને નાર્મદ અને હીચકારા સમજે છે. માટે જેવો આવ્યો તેવો ચાલ્યો જ નહિ તો હાલને હાલ યમરાજના દરબારમાં પહોંચાડી દઈશ. યુવાન હું તો જશ હું સાથે સાથે જણાવવા માટે આવ્યો છું. તમારૂં તમામ પાપ પ્રભુના દરબારમાં ઉધાકું થઈ ગયું છે. માટે જો હૃદયમાં પ્રભુની ખીંક રાખતા હોતો કરેલા પાપની ક્ષમા માગી સત્ત અને નિતીના રસ્તે ચાલો. નહિ તો તમારી મરણ વખત આવે તમારી આંખ ઉમડશે આગેવાન ભાઈઓ હવે તમે આ નરકાગારમાંથી ધીર જાઓ. અને પ્રભુનો ભરૂંશો રાખો સૌ સારાવાનાં થશે તેજ વખતે વિનયકુમારે કીધું કે આપની સુચના ધ્યાનમાં રાખીશું. આખરે પ્રજા પોતાના સગંઠના બળથી પૂરેપૂરો ન્યાય લેશે તેની આપ ખાત્રી રાખશો. આટલા સમાચાર યુવાને સાંભળી તરત જ પોતે સમજ જોઈ પોતાના ઘોડા પર સ્વાર થઈ પવન વેગે ચાલ્યો ગયો. અને મહારાણી અને દુષ્ટસિંહ તો આ વખતનો બનાવ પોતાની હાજરીમાં જ બનવાથી બંને જણાના હૃદયમાં કંઈકે કંઈકે ડર પેઠો. તરત જ વિનયકુમારે ફરીવાર પૂછ્યું મહારાણી સાહેબ પ્રજાના આગેવાનોની હકીકતનો આખરે શું જવાબ આપો છો.

મહારાણી—જવાબ શું આપવાનો હોય મારે જે ન્યાય આપવાનો હતો તે ન્યાય પ્રથમના વાક્યમાં જ આપી દીધો છે. માટે આપ જાઓ વખત આવે બધું બરાબર થઈ જશે સમજના. ત્યારે વિનયકુમારે વિવેક કયો પ્રજા તરફનો આખરી સંદેશો આપી દીધો.

આજથી આઠ દિવસમાં પ્રજાને નામદાર મહારાજાની હકીકતનો જવાબ જો સંતોષકારક નહિ મળે તો પ્રજાને યોગ લાગશે તે રસ્તો પ્રજા પકડશે. માટે જો કરો તે વિચારીને કરશો. અને દુષ્ટસિંહને પણ ચેતવણી આપીએ છીએ કે તમારી પાસે પણ પ્રજાને થયેલા અન્યાયનો ન્યાય માગશો. માટે તમે પણ જો કરો તે વિચારીને કરશો. અને પ્રજાનો દ્રોહ ન કરતાં પ્રજાના મિત્ર બનશો આટલું કહી વિનયકુમાર અને આગેવાનો બધા ચાલ્યા જાય છે. મહારાણી અને દુષ્ટસિંહ બન્નેને હવે જેવી રીતે કરવું તેનો વિચાર કરે છે. અને તરત જ બદરકુમારને તેડવા માટે મણસને મોકલે છે.

પ્રકરણ ૫૦ મું

પ્રેમલતાનો કાગળ

વીરસેન યુવરાજની સુચના મુજબ સુભદ્રાને ઝાઝાવીને યુવરાજ સભજનસિંહની છાવણીમાં લઈ ગયો. અને સુભદ્રા-દેવીને લયમુક્ત કરી. સભજનસિંહ યુવરાજને સમાચાર મળતાં યુવરાજ પણ સુભદ્રાની નીકરતા જોઈને ધણો જ ખુશી થયો અને બોલ્યો કે કેમ બહેન આ ગરીબ ભાઈની ઝુંપડીમાં ગમશે કે નહિ. યુવરાજના કબજેથી સુભદ્રા સર-માઈ ગઈ અને બોલી કે આપ અમારી પ્રજના કવિધ્યના શીરતાજ છો. આપને આવું બોલવું બ્યાજખી લાગે છે. તે વખતે પ્રેમલતાએ આપેલી ચીઠી યાદ આવી. તરતજ ચીઠી સુભદ્રાએ યુવરાજના હાથોહાથ આપી. અને સુભદ્રા બોલી કે જો આજે આપણા બધાની જીંદગી સલામત રહેવા પામી હોય તો આ ચીઠી લખનારની બહાદુરીનું જ પરિણામ જ છે. નહિતો આજે કોઈપણ હયાત હોત કે ન હોત તે તો પ્રજા જણે. માટે ચીઠી વાંચી લુઓ.

તરતજ યુવરાજે ગીડી વાંચવી શરૂ કરી.

મારાહૃદયનાહાર જ્ઞાતા યુવરાજશ્રીના ચર્ણોની સેવામાં મારું જીવન આપશ્રીના ચર્ણોમાં સોંપ્યું છે. આપ વિના આ સંસાર અને ત્રિષ જોવો લાગે છે. માટે યોગ લાગે તે કરશે. પણ આ દાસીને આપના હૃદયમાં સ્થાન આપશો.

આપના આશીર્વાદથી તમામ બાજુ પાપોએની કુળમાં મેળવી છે. મહારાણી તો દુષ્ટસિંહનેજ મહારાજ સમજે છે. પુ. પિતાશ્રીને દગાથી પકડ્યા અને રાજ્યના હિત ચિંતકોએ છોડાવ્યા છે. આપ સમગ્રી તૈયારી કરી વૈશ્યાખ શુકલા ત્રોજના સવારના નવ વાગતાં રાજસભામાં આવી પહોંચશો. આપને આવશ્ય માટેનો રસ્તો બધો તૈયાર રાખીશ. સમય આવે શિંહાસનનો કબજો લેશો. પણ લખેલી તારીખ બૂલમાં ન જાય.

એજ અરજ.

હી. આપની દાસી પ્રેમલતાનું પાએ લાગણી.

યુવરાજ પ્રેમલતાની ગીડી વાંચી ધડીબર વિચારમાં પડ્યો. તેજ વખતે સુભદ્રાએ તરતજ યુવરાજને રૂપરૂપ શબ્દોમાં કહ્યું કે યુવરાજજી તેમાં વિચાર કરવાની જરૂર નથી. તેની પવિત્ર ભાવનાને આપે માન આપવું તે આપની પ્રથમ કૃત્ય છે. તરતજ યુવરાજે ખુશાસો આપ્યો કે જેવી બહેન સુભદ્રાની આગા. તરતજ સુભદ્રાએ જે જે હકીકત દરબારમાં જની હતી તે તમામ હકીકત વિગતવાર યુવરાજને જણાવી દીધી. અને સુચના કરી કે હવે આપણે આગસ ન કરતાં અખાત્રાજના દિવસે સીધેજ રાજ્ય ગાદીનો કબજો લેવો. અને પાપોએને પોતાના પાપની શીશા બરાબર આપવી જોઈએ.

યુવરાજ સજ્જનસિંહને સુભદ્રાની સલાહ વિચારવા જેવી લાગી. અને તરતજ પોતાના વિશ્વાસુ સામંત વિરસેનને બોલાવી તમામ સમાચાર પ્રધાન ભુદિર્નાધાનને અને શશીકાન્તને આપવા અને તમામ જાતની તૈયારી કરી. અખાત્રીજની ઉગતી પ્રભાતે રાજ્યનો કમળે લઈ લેવો. અને પાપોએને પાપની શિક્ષા આપવી. આ પ્રમાણે હકીકત વિરસેનને કહી. અને તરતજ તે ઘોડેસવાર થઈને સમાચાર આપવા માટે પવન વેગે ચાલ્યો.

તરતજ સુભદ્રા દેવી બોલી કે યુવરાજજી નમર કાટવાળ દુષ્ટસિંહના ધર્મપત્નિ દયાવતિ બહેન તો દમાનો સાગર અને દેવીનો અવતાર છે. તે તો એક સાચી ક્ષત્રાણી તરીકેનું ગૌરવ લાવવા જેવી પવિત્ર વીરાંગનાનો અવતાર છે. માટે આજનો જો આ બધો યશ અને કિર્તી હોય તો તે પ્રતાપ બધો દયાવતી દેવીનો છે.

યુવરાજે જવાબ આપ્યો કે તમારું કહેવું સત્ય છે. તેમ શશીકાન્તનો અને ત્રિનયકુમારનો પણ જોયો આત્મભોગ નથી. તેને તો પોતાની વિધવા માતાનો વૈભવનો અને જીવન સુધાન્ત ત્યાગ કરી પોતે દેશદાઠ હૈયેધરી પોતાના જીવનને ધન્ય બનાવ્યું છે. તેમાં આપનો શો મત છે. સુભદ્રા બોલી કે આપનું કહેવું તદ્દન સત્ય અને પરાપર છે જે યુવાન પોતાના જીવનની મહત્તા પરાપકારના અર્થે સમજતો હોય તેજ યુવાનજ આ પ્રમાણે આત્મભોગ આપી શકે છે. બાકી યુવરાજ તે શશીકાન્ત જેવો ઉત્સાહી છે તેવોજ સદગુણી અને મંબીર છે. સત્ય અને નિતીનો પુખ્તરી છે. મારું હૃદય તેના માટે ધણજ માનથી જુએ છે અને અરિબામાં જોશે.

ત્યાં યુવરાજે ધણું મારી બૂલ થતી હોય તો ક્ષમા કરશે. આપે મને પ્રેમલતાની આમતમાં જે ગર્ભીત સુચના કરી તેને અપનાવવા માટે જે હસારો કર્યો, તો હું પણ ખુણ્ખુકે તમારો જીવન સાથી થવા માટે તમે કોઈ યોગ યુવકની શોધ કરી છે કે નહિ, મને તો સર્વ વાતે શશીકાન્ત તમારા માટે યોગ અને લાયક જણાય છે. સુભદ્રાએ યુવરાજની વાતનો જવાબ પણ બુદ્ધિપૂર્વક આપ્યો. શશીકાન્તના માટે આપનો અભિપ્રાય ખરાબર છે. પણ આપ એટલું તો સમજી શકો છો કે પ્રેમ લેવો કે આપવો તે આપણા હાથની વાત નથી, જેટલો એ શબ્દ ખોલવો સહેલો છે તેટલોજ તે શબ્દ અમલમાં મુકવો તે ધણેજ વિચારણીય પ્રશ્ન છે. દરેક મનુષ્યમાં પોતપોતાના સંસ્કાર અને બુદ્ધિ ઉપર પોતાના જીવનનું માપ આપોઆપ થાય છે. માટે તે બાબત તો આપ હાલ મારા વિચાર ઉપરજ છોડો. સાથી કે કાર્મીના કહેવાથી કરવું તેનાં કરતાં પોતાના આત્માના અવાજ ઉપર જીવનનો સવાલનો આધાર રાખવો.

પ્રેમ એટલે પ્રભુતામાં પગલાં મુકવા અને તે પ્રભુતાના વિચારોનું પ્રતિબિંબનો આભાસ જ્યારે બંનેના આત્મા ઉપર પડે છે ત્યારે આપોઆપ બંને આત્માઓ પ્રેમની મહત્તાને ખરાબર સમજી તેના ઉપર સત્તા જમાવવા માટે કામેલ બને છે. કારણ કે જીવનનો સાચામાં સાચો ધ્યેય તો એકજ હોઈ શકે કે જીવનની મુસાફરીમાં બંને આત્માઓના વિચારો અને વર્તન એકજ હોય તોજ તે પ્રેમની મહત્તા અને મમતા ગણાય છે. જુઓ સાંકળો.

પ્રેમ પ્રેમ દુનીયા કહે પણ પ્રેમ શું સ્વરૂપ છે,
સમજે તો પ્રેમ તત્વ છે. નહીતો જીડો કુપ છે. ૧

સોમલ ધણો છે હિજળો, સુંદર રૂપે જણાય છે,
ખાવા ને જમ્યાં પ્રેમથી, તો તરત પ્રાણ હણાય છે. ૨

રેશમ તણી જ્યાં ગંઠ પડતી તેલની પર ધાર છે,
તુટે નહિ છૂટે નહિ. એ પ્રેમનો વહેવાર છે. ૩

શબ્દ બોલવો પ્રેમનો તેમાં નહિ જરી વાર છે,
કહે બોગી તે શબ્દ પાળવો તલવાર ફેરી ધાર છે. ૪

સુભદ્રાની મહત્વતા કરેલી વાત સાંજળી યુવરાજ
ધણોજ આનંદીત થયો અને બોલ્યો કે ધન્ય છે દેવી
તમાનો ખુદને ત્યારે સુભદ્રા બોલી કે.

ઉતાવળા સો બાહવરા, ધીરા સો ગંબીર
ચાલે સમજી જીવનમાં, નહીં તો પડે જાંજીર
સાચો પ્રેમી જગતમાં, બોલ્યું ફરે ન લગીર
યશ કિર્તી એ મેળવે, સાચો પ્રેમ ફકાર.

ફીકરની ફાકી કરે કરે, નહીં નરવીર
સાચો પ્રેમ વચન માટે, આપે ઉતારો શીર
શીર ઉતારો આપતાં, થાય નહીં દીલગીર
દુનીયા બલે પાગલ કહે, પણ થાય નહીં ગમગીન.

પ્રેમની મહત્તા સમજી, પ્રભુતામાં થાય તલ્લીન
જુતા પ્રેમી વિયોગથી, જેમ જળ વિતાની મીન
જતાં આશા તજે નહિ, થાય પ્રભુ આક્રોન
કહે બોગીલાલ પ્રેમીને, તજશે નહિ યકીન

આ પ્રમાણે સુભદ્રાની પ્રભાવિક વાણી સાંજળી યુવરાજ
મનમાં ધણોજ ખુશી થયો.

ત્યાર પછી સુભદ્રાએ કહ્યું કે યુવરાજ જ્યારે જ્યારે ઐતિહાસિક પ્રકરણોને જ્યારે આપના મનમાં યાદ લાવીએ અને ભૂતકાલમાં થયેલા મહા પુરુષોના ચારિત્ર તથા તેઓની કાર્યદક્ષતા યાદ કરીએ તો તેઓના જીવનમાંથી ધણુંજ જાણવાનું મળી રહે છે કારણકે વસ્તુપાલ અને તેજપાળ ગમે તેટલા બહાદુર અને પ્રમાણિક પુરુષો હતા. રાજ્યકાજના કામમાં પણ ધણુંજ કુનેહયાજ અને વિચારશૂન્ય હતા. છતાં જ્યારે જ્યારે વસ્તુપાળ ગુચ્ચવકામાં પાતા ત્યારે તેજપાળની ધર્મપત્ન અનેાપમા દેવીની સલાહ લેતા હતા. અનેાપમા તે સર્વોપમાં હતી. દરેક કાવંમાં કુશળ હતી. તેના હૃદયમાં નિસ્વાર્થ સેવા ભાવ હતો. ગુજરાતનું ગૌરવ વધારનારી એક સંન્નારી હતી. તે પણ એક જૈનકુળની વિરાગના હતી.

આપે પણ જ્યારે રાજની લગામ હાથ કરતા પહેલાં આપે એક વિચાર તો આત્મા સાથે નક્કી કરવો કે હું રાજ નથી સત્તાધિક્ષ નથી પણ પ્રજાનો સાચો સેવક છું. જ્યાં સુધી આ વિચારો તમારા હૃદયમાં ઓતપ્રોત નહીં થાય ત્યાં સુધી આપ પ્રજાના સાચા રાજ નહિ બની શકો. મારે યુવરાજજી અભિમાન, ક્રોધ અને લોક એ ત્રણે દુષણો આત્માનું અદ્ધિત કરનારા છે. તે ત્રણે દુર્ગુણોને આત્માથી દુર કરી ને શુદ્ધ વિચારો આત્મ સંયમ અને પ્રેમ ભાવના જ્યારે આપના આત્મામાં સંપૂર્ણ પણે આવશે. તેજ વખતે આપ એક પ્રજાના રાજ નહિ. પણ સમસ્ત વિશ્વના રાજ થશો. મારે જે પુરુષો જ્ઞાતાના લોકમાં ન કરવાના કામ જ્યારે કરે છે. અને પોતાની મહત્તા વધારવામાંજ મગ્નગુલ બને છે, તે, મનુષ્ય શીડી, સહેતાન બની પોતે પોતાના મનથી બહાદુરી સમજે છે.

પણ સાચી માનવતા તો બરીએનું કષ્ટાણુ કરવામાં, આત્મા સંયમ સાધવામાં, વાડી વૈભવની મમતા દૂર કરવામાં, આમ જનતાની તાંન મન ધનથી સેવા કરવામાં, અને પોતાના અવગુણ દૂર કરી જ્ઞાતાના સદ્ગુણો વિચારવામાં જ સમાયલી છે. તેવા વિચારો લાવવા માટે જ્ઞાનની અને વિદ્યાની જરૂરીયાત છે. તેથી જ જ્ઞાની પુરુષોએ પ્રથમ સ્થાન જ્ઞાનને આપ્યું છે. આપ જરા શુદ્ધિથી વિચાર કરશો તો, સમજાશે કે પ્રેમલતાએ સમય જોઈ દાસી. પણ સ્ત્રીકાયું, સારા સંસ્કાર હતા. તો શુદ્ધિ પૂર્વક અને કુતેહ પૂર્વક રીતે રાજ્યની તેમજ પ્રજાની સેવા નિ સ્વાર્થ પણ કરવા પહેલ કરી, પોતાના મન ઉપર કાચું મેળવ્યો. દુઃશ્મનને પણ છતી, પોતાના જીવનનો સાથી પણ પોતાની આલાકી અને પવિત્ર વિચારોના પ્રતાપથી પોતે શોધી શકી વળી પ્રેમની મંબીરતા અને તેની મહત્તા પણ બરાબર વિચાર પૂર્વક સમજી શકી, તેથી જ તે અમળા બાઈ પ્રમળા બની, સમળા નરનું, પાણી ઉતારવા તૈયાર થઈ શકી, તેથી જ કહું છું કે રાજા તરીકેની જગાએ જવાબ દારી લેવાનો સમય આવે ત્યારે રાજા તરીકે નહિ. પણ એક પ્રજાના સેવક તરીકે જવાબ દારી ઉપાડી જમતને સેવાભાવનો દાખલો બેસાડશો, એજ મારો આપને સલાહ અને વિનંતી છે. વળી શક્તીકાન્ત અને વિનય કુમાર સ્થિતિમાં ગરોબો છે પણ હીલના દોલાવશે છે, મંબીર છે. કોઈ પણ જાતના સ્વાર્થ વગર પોતાની વિધવા માતાના સ્નેહને તીર્થાંજલી આપી. આજે પોતાના જીવનને જાગ્યની સાથે હોડમાં સુકી સેવા કરી પોતાના જીવનને ધન્ય બનાવી રહ્યા, છે. તેનું કારણ એક જ કે, તેનામાં સારા સદ્ગુણના સંસ્કારથી જ પોતાનું મન

વૈજય ભોગ વિલાસ તરફ ન કરતાં આજે ત્યાગમાં જ પોતાનું ઈષ્ટ સમજી રહ્યા છે.

મધુરી વાગંગના હોવા છતાં પણ સંસ્કારનું પવિત્ર સિંચન થતાં પોતાની અજ્ઞાનતા દૂર કરી આજે પોતે સ્ત્રી તત્ત્વની મહત્તા સમજવા લાગી છે. વળી માસતી માયાપ વગરની બાળાએ સારા સંસ્કારથી જ પોતાની મહત્તા, અને સૈયમ દીપાવી રહી છે. અને કદ્રકુમાર જુઓ તો કરોડપતિ ગૃહસ્થ હોવા છતાં તે તેના કુળમાં કુલાગર તરીકે પોતાના જીવનને ખાડામાં હોમી, આજે જ્યાં જુઓ ત્યાં હલ્લુત થઈ રહ્યો છે. તે પ્રમાણે દુષ્ટ સિંહ અને દુર્મત સિંહ પણ વિષય લાલસા અને વૈજય ભોગવવા તરિકે માટે જ એક નરાધમ ઓળખાઈ રહ્યા છે. આ બધું શું ખતાવે છે ? તેનો જરા-પણ ખ્યાલ કરવામાં આવે તો જરૂર મનુષ્ય પોતાના કર્તવ્યનું જ્ઞાન કરી શકે છે. મહારાણી પણ હવસના પ્રેમમાં અંધ બની. એક પાપીના પંજામાં આવી, પોતાના જ પગ ઉપર કુહાડો મારવા તૈયાર થઈ છે માટે જ જ્ઞાન અને ચારીત્રની અવશ્ય મનુષ્યના જીવનમાં તેની ખાસ જરૂર છે. સુભદ્રાની સાતીક અને સુંદર વાણીનો સુવરાજના દીક્ષ ઉપર લણીજ સારી અસર થઈ. અને સુભદ્રાદેવી પાસે પોતે સુભદ્રાદેવીની સુચના મુજબ પોતે પ્રતિજ્ઞા કરીકે, બહેન સુભદ્રા હું પ્રભુ શાક્ષીએ પ્રતિજ્ઞા કરું છું કે, જ્યારે મારા હાથમાં રાજ્યની લગામ આવશે તે વખતે હું માન્યો બનતી તમામ શક્તિ પ્રજા કબ્જાજીના અર્થેજ વાપરીશ અને પ્રજાના સેવક તરીકે જ રહીશ તે વખતે સુભદ્રાએ કહ્યું કે પ્રભુ આપને આપનું વચન પાળવાની શક્તિ આપે.

આ પ્રમાણે યુવરાજ સજ્જન સિંહ અને સુભદ્રાદેવીની વાતચીત ચાલે છે જ વખતે એક માણસે આવી. સમાચાર આપ્યા કે યુવરાજજી આપ હાથને હાથ વખત ન મુમાવતાં આપની ડાવણી છોડી બીજા કામ શુઃક્ષિત રથે ચાલ્યા જવામાં જ સલામતિ છે.

યુવરાજે કીધું કે : શ્રી માટે ત્યારે આવેલા માણસે સમાચાર આપ્યા કે દુર્મંદસિંહ નગર કોટવાલના હુકમથી સોડો માણસેતું લશ્કર લઈ આ બાબુ આપ સાહેબને પકડવા માટે આવે છે, માટે હાલ કૃપા કરી આપ મારી વિનંતીને માન આપી આપ પધારો.

સુભદ્રા પણ સમય જોઈ યુવરાજને તે પ્રમાણે વર્તવા માટે સલાહ આપી એટલામાં તો પાપી દુર્મંદ સિંહ પોતાના માણસે સાથે ત્યાં આવી પહોંચ્યો તેજ વખતે યુવરાજ પણ સમય જોઈ પોતાના રહેઠાણની થોડેક દુર પહાડની મુકામાં છુપાઈ ગયો. અને સુભદ્રાદેવી એટલો જ તે જગા ઉપર નિશ્ચિત પણે અડગ રીતે બેસી રહી.

તેવામાં દુર્મંદ સિંહ આવ્યો. અને દેવી સુભદ્રાને દુર્મંદ સિંહ પ્રણામ કર્યા અને બોલ્યો કે, આનાકાની વગર જ આપ અમારા તાબે થાઓ અને યુવરાજને પણ અમને સોંપીદો. સુભદ્રા બોલી કે આવો, રાજ્યના સેનાપતિ આપ સાહેબની આજ્ઞા પ્રમાણે મારાથી બની શક તેમ નથી. માટે આપ જો આપનું તેમજ તમારા ઉપરી અધિકારીનું બહુ ચઢાતા હોય તો જોવા આપ આવ્યા તેવી રીતે જવામાં જ શોભા છે.

ત્યાં દુર્મંદ સિંહ બોલ્યો કે, આપે હજી મને ઝાળખી શકતા નથી, હું તો મારો નિશ્ચય પુરો કર્યાં સિવાય બીજું શકું તેમ નથી, માટે કૃપા કરી આપ સમજીને તાબે થાઓ. નહિતો મારે સખત બનવું પડશે. દુર્મંદ સિંહભાઈ હજી પણ મારું કંચુ માને તો સાફ નહિ તો તમામ આજી હાથથી જશે, કારણ કે સત્યનો બેલી પ્રભુ બિરાજમાન છે, આપ કંઈ બહાદુરી બતાવવા આવ્યા છો, આપને આપના કર્તવ્યનું પણ જ્ઞાન નથી. શું તમારામાંથી માનવતા પરવારી ગઈ છે. જરા પણ સત્ય નિતીની વાત પણ સમજી શકતા નથી ? ક્યાંથી સુમળ્ય. જોવો આહાર તેવો હોટહાર જેવી સોજત તેવી અસર કંઈ જાતની પાશવતા બતાવવા આવ્યા છો. હોય તમારામાં શક્તિ કે શૌર્ય હોય તો મને પકડી લ્યો. હું આજ રથને ઉભી છું.

સુભદ્રાનો નીકર અને બેપરવાઈ ભરેલો જવાબ સાંભળી દુર્મંદસિંહ વિચારમાં પડ્યો, આખરે તેને પોતાનું પોત પ્રકાશવા વિચાર કર્યો અને સાથે આવેલા સૈનીકોને હુકમ કર્યો કે આ હાલી છોકરીને કદ કરો.

તેજ વખતે સુભદ્રા બોલી કે દુર્મંદસિંહ. તમારું કરતાં તમારા સૈનીકોના હૃદયમાં પરમાત્માનો વાસ છે. તે સમજે છે કે નીરાધાર અખળા ઉપર હાથ ઉપાડવો તે એક તીવ્ર નરાધમ ક્રમતાનનું કામ છે. માટે તે લોકોને તરફી આપ્યા વગર આપજ આવો. તેજ વખતે દુર્મંદસિંહ ક્રોધના આવેશમાં આવી. જોવો સુભદ્રાને પકડવા જાય છે તેજ વખતે એક બેદી બાજુ દુર્મંદસિંહના ઠાંગા હાથમાં ચોટી મથું અને દુર્મંદસિંહ ધાયલ થયો. તેજ વખતે એક બેદી

સ્વાર તે જગા ઉપર આવ્યો. કેમ દુર્મંદસિંહ ઠીક છેને તો હવે આપ પધારો. અને જેવા આવ્યા તેવા જ પાછા જાયો. નહિ તો તમારો પ્રાણ મારા હાથમાં છે. તેજ વખતે દુર્મંદસિંહ સમય જોઈ પોતાના માણસોને લઈ પાછો ચાલ્યો ગયો.

તે વખતે શુભદ્રા બોલી મહાશય આપે સમય ઉપર આવી, મારી અને યુવરાજની છાંદમી બચાવી તેના માટે આભાર તે વખતે યુવરાજ પણ દુર્મંદના મયા પછી તરત જ ત્યાં આવ્યો અને શુભદ્રાને કીધું કે ધન્ય છે. આ પરીપકારી સરદારને, યુવરાજે આવેલા પુરુષને તેઓનું નામ જણાવવા વિનંતી કરી તે વખતે આવેલા પુરુષે પોતાનો ગનાવટી સ્વાગ ઉતારી અસલ રૂપમાં બોલી કે, યુવરાજ સાહેબ એતો હું આપના ચરણ કમળની દાસી. પ્રેમલતા ત્યાં શુભદ્રા બોલી કે, બહેન પ્રેમલતા હા બહેન આતો મારી ફરજ અને હૃદયનો પ્રેમ.

પ્રકરણ ૫૧ મું

મહારાણીના ઠંઢેરા

મહારાણી સુવરણ્યલતા પાપી દુષ્ટચિંતની સલાહ પ્રમાણે આને નગરમાં જાહેર ઠંઢેરા પીટાવ્યો. અને પ્રજાને જાણ કરીકે મહારાજ સાહેબ શીકારે ગયા હતા ત્યાંથી હજુ સુધી પાછા ફર્યા નથી. તેઓની તપાસ ધણી કરાવી. છતાં તેઓશ્રીને હજુ પત્તો લાગતો નથી. માટે જાહેર પ્રજાની જાણાવતી માટે રાજ્ય સત્તાની તમામ જવાબદારી આવતી કાલે સવારે વૈશાખ સુદ ત્રીજના સવારના વખતે દુખાતા હૃદયે હું લખશું. અને સર્વ રાજ્યના સલાહકાર તરીકે નગર કોટવાળ દુષ્ટચિંત રહેશે. અને તે બાબતની તમામ વિધી રીતસર દરબાર વખતે કરવામાં આવશે માટે તે વિધી પ્રજાને રાજ્યના કર્મચારીઓ અને પ્રજાના આગેવાનો સર્વે આવશે. આ પ્રમાણે અચાનકે પ્રજાએ આ ઠંઢેરા સંજોગ્યો ત્યારે તમામ પ્રજા વિચારમાં પડી. આ વખતે વિનયકુમાર રસ્તા ઉપર બેઠો હતો. અને વિદ્યાપીઠના ગુરુદેવ માનસુરિ પશુ

હહેરાજર દર્શન કરીને આવતા હતા. વિનયકુમાર પ્રણામ કરી ગુરુદેવની સાથે આવ્યો.

વિનયકુમાર અને ગુરુદેવ માનસરિ ખાંતે જણા વિદ્યા-પીઠમાં આવ્યા અને શિક્ષકાન્ત અને સુભદ્રા અને મહારાજનો કેવી રીતે પત્તો લગાડવો. અને આવતી કાલ સવાનાજ તમામ બાજી પાપીઓની ધુળધાણી થાય. તોજ પ્રજામાં શાંતી રહેશે.

આ વખતે પ્રેમલતા ત્યાં આવી. વિનયકુમારને કીધું કે જરા પણ આવેશમાં આવ્યા વગર અને બીલકુલ શાંતીથી નમરમાં જે જે તૈયારીઓ કરવાની હોય તે તમામ કરવા આજજ કરશો નહિ. જો આવતી કાલનો સમય ચૂક્યા તો તમામ બાજી હાથથી જશે, તેજ વખતે માલતી પણ ત્યાં આવી. કેમ માલતી શું સમાચાર લાવો. માલતી બોલી કે યુવરાજશ્રીને પકડવા માટે દુર્મંદસિંહ સૈનિકોને લઈ ગયો છે. પણ ત્યાંકણી તે ફાળ્યો નથી. અને લામજ થઈને પાછો આવ્યો છે. નગરજનો તે! આવતી કાલનીજ રાહ જોઈ રહ્યા છે અને ગુરુદેવ આખરે આ બાબતમાં શું સલાહ આપે છે તે માટે નગરના પ્રતિષ્ઠિત ગૃહસ્થો આવવાના છે.

માલતીની વાત પુરી થયા પછી પ્રેમલતા બોલી કે બહેન યુવરાજશ્રીની જરા પણ ચિંતા કરશો નહિ. તે જ્યાં છે ત્યાં સહીસલામત છે.

તેજ વખતે નગરના ગૃહસ્થો ઓપડદાસભાઈ ચતુરભાઈ નેમચંદભાઈ વિગેરે આવ્યા. ગુરુજને પ્રણામ કરો સામા આજન ઉપર બેઠા. ગુરુદેવે પૂછ્યું કહો શેડીઆઓ શા માટે બનરે પધારવું થયું છે.

તે વખતે આવેલા ગૃહસ્થોની વતી ઓપહાસ શેઠ બોલ્યા કે ગુરુદેવ આવતી કાલ માટે જે ઢંઢેરા પીટાવવામાં આવ્યો તેમાં તો બાપજી અમને તો મોટું તરકટ લાગે છે. અને અમારો અંતર આત્મા શાક્ષી પૂરે છે કે, મહારાજ સાહેબ જરૂર હયાત છે, પણ પાપીઓની મુરદ સત્તા જમાવવાની અને રાજ્ય લેવા માટે આ પાપી નગાધમ દુષ્ટાસિંહે જ આ બધી કપટજાળ બીજી કરી છે અને મહારાજીપણ તેનું રમકડું બની મઘ છે. માટે આવી સ્થિતિમાં અમારે શું કરવું.

તરત જ ગુરુદેવ માનસૂરિ એ આવેલા ગૃહસ્થોને અધ્યાશન આપીને કહેવા લાગ્યા કે જે બાપતનો ઢંઢેરા પીટાવ્યો છે તે બાપત ઉપર વિચાર કરતાં તદ્દન બોમસ અને બનાવટી તર્ક લાગે છે. માટે આ બાપત ઉપર મહાજને બહુજ સંવાળ પૂરક વિચાર કરી બેઠો બળવો ઉઠાડવો, અને દરબાર વખતે કોમ્પલેક્ષ ગૃહસ્થોએ ત્યાં હાજરી આપવી નહિ. અને કદાચ દરબાર વખતે બોલાવવામાં આવે તો પણ ધીરજથી અને શાંતીથી ઉશ્કેરાયા વગર જવાબ આપવો કે આ દરબારની વિધી અમને આગેવાનોને કમુલ નથી. તેથી નહિ આવી શકાય. આગેવાનોને ગુરુદેવની વાત ઉપર શ્રદ્ધા બેઠી. અને તરતજ તે પ્રમાણે કમુલ થયા. તે વખતે ડયાળસિંહ સરદાર પણ ગુરુદેવની વીજાપીઠમાં આવી પહોંચ્યાં. ત્યાં તો સરદારને જોઈ બધા નવાઇ પામ્યા. સરદારે બધાને હાથ જોડી નમસ્કાર કર્યાં. ગુરુદેવે કીધું કે કેમ સરદાર મહારાજ શશીકાંત વિઝેરના કોઇ સમાચાર જાણ્યા છે. તરતજ સરદારે કહ્યું કે મહારાજ સાહેબ પ્રજા પ્રતાપે બચી ગયા છે, અને તેમનો છુટકારો પણ થયો છે, અને તે તમામ બાગ્યવાનો સહીસ-

લામત છે. અને હું તેની જાણ કરવા માટે આવ્યો છું. માટે આવતી કાલ સવારે દરેક નાના મોટા તમામ આજે-વાનોએ દરબાર વખતે હાજર થવાનું છે.

સરદારની વાત સાંભળી બધાના હૃદયમાં આનંદ થયો અને દરબારમાં જવા માટે ગુરુદેવે ના કથું હતું તે ગુરુદેવે બધાને દરેક રીતે આવધાન થઈ નાના મોટા બાળ અઘાલ બધાએ દરબારમાંનું અને તમામ કારકીદી જોવી.

પ્રેમલતા અને માલતી વીનયકુમાર અને ગુરુદેવ વિગેરે આવતી કાલ સવારે થું કરવું અને કેવી રીતે દુરોની તમામ બાળ કુળમાં મેળવવી અને મહારાજા ફરીવાર પોતાના સ્થાન ઉપર બિરાજમાન થઈ પાપીઓને પોતાના કર્તવ્યની શિક્ષા આપી પ્રજામાં આનંદ અને શાંતિ સ્થાપે. આ બધો વિચાર બહુજ શાન્તીથી વિચાર કરી સૌ પોતપોતાના કામની જવાબદારી સમજીને તમામ ગૃહસ્થો વિખરાયા.

પ્રકરણ ૫૨ મુ

મહારાણીની લગ્ન આકાંક્ષાઓ

સુવર્ણપુરના રાજ્ય મહેલમાં આજે પાપીઓ પોતાના પક્તા પોષારથી આજે નવિન જાતના ઉમંગમાં આવી ગયા છે. અને હિંગતી પ્રજાતે તમામ રાજ્યનો કબજો લઈ મહારાણી અને દુષ્ટસિંહ પોતાની કપટ કળામાં પોતાના પોષાર જાણી હૃદયમાં ફૂલ્યા સમાતા નથી. મહારાણી અને દુષ્ટસિંહ બન્ને જણ પોતાના રંગજીવનમાં પોત-પોતાની હોશીયારીની વાતો કરતા કરતા પ્રેમ ગોસ્ટીમાં તલ્લીન બની મહારાણી બોલી કે, કેમ મારા હૃદયના આધાર કેવી અગાળ પ્રજાને બેવકુફ બનાવીને પ્રજાના વફાદાર તરીકે આપની છાપ પાડી વચસ્વ જમાવી દીધું. ત્યાં દુષ્ટસિંહ બોલ્યો કે તેતો તમામ બુદ્ધિ વહાલી તમારીજ, તમે જો મને આટલો સહકાર ન આપ્યો હોત તો આજે વગર મહેનતે આવી તમામ રાજ્ય સત્તા કબજો થઈ ચૂકી નહોત મારે

વહાલી તેતો આપણા ઉપર પ્રભુનો ઉપકાર માનો કે આખરે તમારા હૃદયની અભિગ્રાપા પ્રભુએ પુરી કરી.

મનુષ્ય જ્યારે પોતાની પાપી વાસનાઓમાં ઝોત પ્રોત બની જ્યારે પોતાનું કર્તવ્ય ભૂલી જાય છે ત્યારે તેને પોતાની પાછળ શું વાતાવરણ ઘેરાઈ રહ્યું છે તેની તેને ખીલકુલ મમ તેમ સમજ પડતી નથી. જ્યારે પતંગ દોવાના પ્રકાશ ઉપર આક્રોશ બની તેને ભેટવા જાય છે ત્યારે પતંગ નથી. સમજતો કે હું મારા જીવનની આકૃતિ આપી હશેના માટે વિદાય લઉં છું. તેવી રીતે મહારાણી અને કુષ્ઠસિંહ પતંગની પેઠે આજે પોતાના મનમાં મલકાઈ અને જીવિષ્યમાં મહત્ત્વ ભરી લાલસાઓ અને વૈભવ ભોમ ભોગવવાની અભિગ્રાપાઓની ઉમીંઓ ઉમરાઈ રહી છે. ત્યાં મહારાણી બોલી કે હવે પ્રાણનાથ આડી અવળી બાબતને મૂકી આવતી કાલ સવારે દરબાર વખતે શું શું કરવાનું છે અને કેવી રીતે કરવું તે બાબતનો વિચાર કરીને તમામ પે.આમ નક્કો કરવામાં આવે તો બહુજ શુદ્ધભ થઈ પડશે. ત્યાં કુષ્ઠસિંહ બોલ્યો કે તારું કહેવું બરાબર છે. વહાલી. તો સાંભળ મેં ચોજનાઓ જે જે ધડી છે તે તને સમજવું.

આ વખતે રંગભૂવનમાં બંને અવિચારી આત્મા એમજ સમજે છે કે આપનો તમામ માર્ગ સરલ અને નીષ્કંટક બની ગયો છે. પણ વતો કરનારને એટલો પણ ખ્યાલ નથી કે જીનને પણ કાન હોય છે. પાપીઓ પોતાની પાપમય જાવનાઓને જેમ વધારે પોષવા માટે જે જે પગલાં ભરે છે તે પગલાં ભરતી વખતે જરાપણ પ્રજ્ઞની કે જગતની ખીક કે પરવા રાખતો નથી. તે તો એમજ સમજે છે કે

આ જગતમાં મરા જેવો બહાદુર અને સત્યવાદી કોઈ નથી. હવે દુષ્ટસિંહ પોતાની ધડેલી ચોળનાઓ મહારાણીને સમજાવે છે. જ્યારે પ્રજાતના શુભ ચોખ્ખીએ દરબાર ભરાય ત્યારે તમારે બધીજ ગમગીની અવસ્થામાં અને શોકના પેશાક પહેરી ખીલકુલ સાદાઈથી દરબારમાં આવવું અને મહારાજના સિંહાસનને ખે હાથ જોડી ખાળુના આસન ઉપર ખેસવું.

તેવખતે મહારાજની યાદગીરી તરીકે તેમના શુભ યવાના શોકમાં બધીજ ઉદારતા બરેલી રકમ સારા માર્ગે વાપરવાની જાહેરાત કરવી. અને નગરમાં ચાલતી તમામ સાર્વજનિક સંસ્થાઓમાં તે રકમ આપવાની જાહેરાત કરવી. તે પછી પ્રજાને ઉદ્દેશી તમારે ખે જાળો ખોલવા અને તમામ રાજ્ય અવસ્થાની જવાબદારી મને સોંપવાની જાહેરાત કરવી. તે પછી આપણા સંભાવિત ગૃહરથોમાંથી પોતપોતાની લાયકાત પ્રમાણે રાજ્યની કારોબારી કમીટીમાં વ્યવસ્થાપક તરીકે નામની જાહેરાત કરવી. તેમાં પ્રથમ નામ બદ્રકુમારજી મુકુંડ. અને તમામ વિધી પૂરી થયા પછી નગરના દરેક મંદીરામાં તેમજ મસ્જિદોમાં મહારાજ માટે પ્રાર્થના કરવા માટે વિનંતી કરવી. અને મહારાજના વિયોગથી તમારા મથે આવી પડેલી મહાન આફત માટે પ્રભુ તે સહન કરવા શક્તિ આપે. તેવી રીતે તમારે યાચના પ્રભુ પાસેકરવી. અને માનસૂરી બગવાનદાસ ઓધ-કદાસ વિગેરે જે જે સજ્જનો હાજર હોય તે તમામ સજ્જનો ઉપર રાજ્યને આધાર છે તેવી રીતે તે લોકોને મોટા બનાવવા અને રાજ્યના તમામ નાના મોટા કર્મચારીઓ અમલદારો અને સૈનીકોને પણ પોતાની ફરજ સમજાવવી, પ્રજાની શાંતિમાંજ પોતાની તેમજ રાજ્યની

જાતી છે. તેવાં બે સારા વચનોમાં ખ્યાન કરવું. અને તે પછી આપના પશ્વના માણસોને સારામાં સારું ઈનામ આપવાનું બહેર કરવું. સેનાપતી દુર્મદસિંહને સેનાપતિ મતાવવા.

આ પ્રમાણે તમામ યોજનાની વાત કરી. તરતજ પોતાના નોકરોને બોલાવી દરબાર મંડપને શાશ્વતારાવવા સારું હુકમ કરી દીધો. દરવાજાના ઉપર આસોપાલવના તોરણ બંધાવવા સારું પણ કહી દીધું. સુશોભીત રીતે તમામ મંડપને આલીશ્વાન અને આકર્ષણ દેખાય તેવી રીતે ગોઠવણી કરવાની પણ સુચના આપી. નોકરોને વિદાય કર્યાં તે પછી દુર્મદસિંહને બોધાવ્યો. તેને પણ તમામ હથિયાર સહીત તમામ શસ્ત્રધારી લશ્કરની તમામ ટુકડીઓને નગરના મુખ્ય મુખ્ય રસ્તાઓ ઉપર બંદોબસ્ત સાથે હાજર રાખવી. અને કંઈપણ તોફાન જેવું હોય તો ગોળીબારનો હુકમ કરવાનો ઓડર સાથેને સાથે આપી દેવો તેમાં જરા પણ ગફલત થાય નહિ.

દરબાર ગઠ આગળ સારા ચુનંદા સરદારોની ટુકડીઓ હાજર રાખવી. કદાચ અણધારી આકૃત આવી જાય તો કત્તેઆમ ચાલુ કરવી. આ પ્રમાણે લશ્કરી બંદોબસ્તની તમામ જવાબદારી પણ દુર્મદસિંહને આપી. તે મિત્રાય તમામ ખાતાના અમલદારો ઓશીસરો વિગેરેને બદલી સુચનાઓ આપી. દુર્મદસિંહ પોતે રાજ લઘ પોતાના નિવાસ સ્થાન પર ગયો.

આ વખતે જ્યારે યોજનાની વાતથીત ચાલતી હતી તે વખતે પ્રેમજતા તમામ વાત સાંભળતી હતી. અને તેના તમામ સમાચાર તેને અંખના પલકારાની માફક સરદાર કયાળસિંહને પહોંચાડ્યા.

પ્રકરણ ૫૩ મું

પ્રધાન અને મહારાજની મંત્રણા

પ્રધાન શુદ્ધિ નિધાનના નિવાસ સ્થાને આજે અશીશાન્ત સુભદ્રા મધુરી વિગેરે નો મુકામ હોવાથી નગરની પર આવી પડેલી ભયંકર આફત માટે આવતી કાલ દરબાર ભરાવવાના વખતે શું શું કરવું તેની ચોખ્ખા ધકવા માટે શુદ્ધિ નિધાને બીજાઓને આમંત્રણ આપીને પોતાના નિવાસ સ્થાને આવવા માટે જણાવ્યું હતું. તેથી યુવરાજ પણ પોતાના મિત્ર વિરશેન સાથે વેગ પકડેા કરી ત્યાં આવી ગયા હતા. એ સિવાય યુવરાજના બીજા વફાદાર દોસ્તો પણ ત્યાં આવ્યા હતા. સરદાર પણ વિનવ કુમાર અને માલતીને લઇને ત્યાં આવ્યા હતા. અને સાથે પ્રેમ-જતાનો સંદેશો પણ લાવ્યા હતા.

જ્યારે તમામ મેમ્બરો હાજર થઈ ગયા પછી પ્રધાને કહ્યું કે નામદાર મહારાજ શહેરના તેમજ નગરના રક્ષણ

માટે અને રાજ્યની થતી અરબાદી અટકાવવા માટે આપને શું કરવું તેના માટે તમને બંધાને બોલાવવાની જરૂર જણાવ્યાથી સૌને બોલાવવામાં આવ્યા છે. તો આપ સૌ તે બાબતમાં શું કરવું તેની સલાહ અને વિચારો આપશો. સાથે સાથે તે પણ જણાવવા રજા લઉં છું કે આપણે લોહીની નદીઓ વહાવ્યા વગર એક પણ માણસની ખુતા મરફી ન થાય તેવી રીતે અહિંસકમય રીતે આપને આપણા વિચારો આપવાના છે. માટે તે બાબત ઉપર આપ પુરતો વિચાર કરશો.

પ્રધાનનું બોલવું પૂરું થયા પછી બધા મેઝ્યારો જે જે બેગા થયા હતા. તે તમામ એક એકના સામું જોઈ વિચાર કરવા લાગ્યા. ત્યારે અશીકાન્ત બોલ્યો કે વિચાર કરવામાંતો આવેલી તક આપણે યુમાવીશું માટે જો મારી વાત આવેલા માનવંતા મેઝ્યારોને બ્યાજખો લાગતી હોય તો તે પ્રમાણે કરવા માટે વિચાર કરશો ત્યારે સુભદ્રા બોલી કે તમારી જે વાત હોય તે મળેલા સભાસદોમાં ખુલાશો કરશો. તરત અશીકાન્તે વાતની અરઆત કરી.

૧. પ્રથમ મહારાજ સાહેબ પોતે બરાબર બનાવટી વેશ અહોલકરી દરબાર વખતે હાજરી આપી ત્યાંનું વાતાવરણ જોઈ દુષ્ટસિંહને સવાલ જવાબ પૂછે અને તેમની સાથે માનવંતા અરદાર અને ભુક્તિ નીધાન પ્રધાન જાય.

૨. પ્રેમલતાને મહારાણી બનાવવા સાથે દુષ્ટસિંહે જે હસ્તાવેજ લખી આપ્યો છે. તે પણ તેનાર રાખવો પ્રેમલતા પણ સ્ત્રી ઓની સાથે હાજર રહે સાથે મધુરી પણ પોતાના પુરાવા સાથે હાજર રહે.

૩. વિનયકુમાર તથા માનસુરો બન્ને પ્રજાજન તરીકે દરબાર વખતે હાજરી આપે અને વિનયકુમાર જોશીનો પાઠ બજાવે.

૪. સુભદ્રાદેવીના ઉપર જે વિતક વિતેલા છે તેનો ખુલાસો કુષ્ઠસિંહ પાસે રૂપરૂપા પૂછવો.

૫. હું તથા બીજા મેમ્બરો તમામ ખેડુતના લેખાસમાં ત્યાં હાજર રહીશું તે વખતે આપણે બધાઓએ મોન રહેવું જે જે સવાલ જવાબ બોલવા પડશે તે હું તથા સુભદ્રા બોલીશું.

મહારાણીની તમામ હકોક્ત પ્રેમભરતને પૂછવાની સલા વચ્ચે માગણી કરીશું.

આ પ્રમાણે કરવાનું મુખ્ય કારણ ફક્ત રાજ્યમાં અંધાધુધી ન ફેલાય દુરમનો ને ખ્યાલ પથ ન આવે કે કોઈ પથ જાતનું આપના વિરુદ્ધનું વાતાવરણ પેદા થયું છે. અને સોમલદત શેઠ પછી પ્રજાની વતી જે પૂછવાનું હશે તે પૂછવાની તક લેશે.

તરત જ આ સાદી અને સીધી હકોક્ત બધાની ધ્યાનમાં ઉતરી ગઈ. અને સૌ પોતપોતાની કામ ગીરી જાંજાળવા તૈયાર થયા અને આવતી કાલ પ્રજાતે પ્રભુનું નામ લઈને સત્ય અને નિતીથી સુંદર વાત વરણ જમાવવું, અને પાપીઓને પોતાના પાપનો પશ્ચાત્તાપ કરાવવો, સુભદ્રાદેવીએ સરશીર્ષાન્તની વાતનો જવાબ આપ્યો અને મહારાજાને પણ નિર્ભય રહેવાને બલામણુ કરી અને પોતાના હૃદયથી ખાત્રી આપી કે આપણા નૈતિક કાર્યમાં જરૂર આપણને પ્રભુ સહાય કરશે.

આખરે સૌ વીદાય લઈ પોત પોતાના રથાન પર ગયા.

પ્રકરણ ૫૪ મું

સુવર્ણલતા અને દુષ્સિંહ દરબાર મંડપમાં

નગરમાં આજે ધરધર આનંદ મંગળના ચોખ્ખીમાં વાગી રહ્યાં છે. નાના મોટા બાલ અબાલ વૃદ્ધ યુવાન સ્ત્રી અને પુરુષ દરેક આજે દરબાર મંડપમાં ઉત્સાહભરે ટાળે ટાળા જમ રહ્યાં છે. દુષ્સિંહ અને સુવર્ણલતા પણ આજે પોતાની મેલી મુરાદ બર આવતી જોઈ મનમાં મલકાઈ રહ્યાં છે. પાપી દુષ્સિંહ તો આજે પોતાના બાગ્યનો પકતો પોચાર જોઈ મોટી મોટી મહત્વની આજ્ઞાઓ અવિધ્યની વિચારી રહ્યો છે. દરબાર મંડપ પણ સુંદર રીતે સજ્જત રવામાં આવ્યો છે. પ્રગળજનો માટે સરદારો માટે રાજ્ય કર્મચારીઓ માટે સ્ત્રીઓ માટે પણ બેસવા માટે સુંદર બેસરમાં કરવામાં આવે છે. રાજ્ય મંડપમાં તેમજ આજુ બાજુ સ્થાન સહીત લશ્કરી પેશા જોઈવવામાં આવ્યો છે. દરેક અફસરો પોતપોતાની ફરજ બજાવવા માટે હાજર થઈ

ગયા છે. બરાબર સવારના નવ વાગતાં શુભ ચોપડીએ મુંદર વાજાંવના મધુરા અવાજે, જે આવેલા મહેમાનના દીલમાં કાંઈ અનેરૂં વાતાવરણ પેદા કરી દીધું છે. અને પ્રજા તો એક મતે ખોલી રહી છે કે આજથી રાજ્યની લગામ પ્રજા હિતેચ્છું દુષ્ટસિંહના હાથમાં આવશે. અને પ્રજાને પ્રજાનો સાચો સેવક પ્રજાને મળશે. આ વખતે ગયા પ્રકરણમાં વર્ણવ્યા મુજબ મહારાજા સરદાર અને ભુદ્ધિવિધાન પણ કાંઈ પણ રીતે ઓળખી ન શકાય તેવા પોષાકમાં હાજર થઈ ગયા. અને સૌથી છેલ્લી બેઠકમાં બેસી ગયા હતા. પ્રેમલતા મધુરી માલતી વિગેરે તમામ સ્ત્રીઓ સભામાં હાજર થઈ મંડળી હતી. બાકીના સશીર્ષાન્ત યુવરાજ, વીરશેન, વિગેરે તમામ બનાવટી બેકુતના પોષાકમાં હાજર થયા હતા. વિનયકુમાર ગુરુદેવ માનસૂરી પણ પ્રજાજન તરીકે હાજર રહ્યા હતા. આ સિવાય રાજ્યના તમામ પ્રતિષ્ઠિત ગૃહસ્થો ભદ્રકુમાર વિગેરે પણ હાજર થઈ ગયા હતા. તમામના અવો ગયા બાદ રાણી સુવર્ણલતા શોકના પોષાકમાં હાજર થયા. અને સૌને નમસ્કાર કરતાં બલાવટી બેઠકમાં બીરાજ્યા. દુષ્ટસિંહને આવતા ચોપદારે નેકી પોકારી અને લરકરે સન્નામી આપો. અને દુષ્ટસિંહ પેતાની સ્પેશીયલ બેઠકમાં બેઠા. આ વખતે દુષ્ટસિંહે આજના દરબારની વિધીની જવાબદારી ભદ્રકુમારને સોંપી હતી. તેથી ભદ્રકુમારે હિસા થઈ બ્રહ્મણેને આશીર્વાદ આપવા વિનંતી કરી. બ્રહ્મણેએ આશીર્વાદ આપ્યા. અને મહારાણી અને દુષ્ટસિંહના ગુણગાન ગાયા બાદ ભદ્રકુમારે વિવેચન કર્યું કે મારા બહાલા પ્રજાજનો અને સરદાર તથા રાજ્ય કર્મચારીઓ આજનો કાર્યક્રમ જે રીતે ઝાડવડામાં આજ્યો છે તે કાર્યક્રમની શરૂઆત કરતાં પહેલાં મારે બેઠ પૂર્વક જણાવવું જોઈએ કે આજનો દરબાર ભરવાનું

સુખ્ય કારણ મહારાજ સાહેબનું ગુપ્ત થવું સુવરાજની નાલાયકીના લીધે આજે રાજ્યની પ્રજા ઉપર જે અણધારી આક્રમણ આવી પડી છે તે આક્રમણ પ્રજાની દૂર કરવા માટે અને પ્રજામાં ભયની લાગણી દૂર થાય તે માટે હું નામદાર મહારાજ સાહેબને પ્રજા તરફથી વિનંતી કરું છું કે આપ મહારાજ સાહેબની ગેરહાજરીમાં રાજ્યનું અને પ્રજાનું સુકાન હાથમાં લેવા પ્રજા તરફથી આમ્રક ભરો વિનંતી કરું છું. આજ્ઞા રાખું છું કે મારી વાત ઉપર પ્રજા જનો પશુ અપૂર્ણ સહકાર આપવા કૃપા કરશે.

તેજ વખતે સભામાંથી અવાજ આવ્યો કે આ બાળક તમામ કંઈ પુછવા જેવું હોય તો પ્રજા તરીકે પુછી સકાય છે કે નહિ. ત્યાં ભદ્રકુમારે જવાબ આપ્યો કે ખુશીથી પુછી સકાય છે.

તે વખતે દુષ્ટસિંહ ચમક્યો. અને બોલ્યો કે આ કાનમાં કાંઈને પણ બોલવાનો અધિકાર નથી. માટે કાંઈ પણ બ્યક્તિને બોલવા દેવામાં નહિ આવે. તે વખતે પ્રજા જનોમાં સાધારણ કોલાહલ થયો. અને બે ચાર યુવાનો પણ બોલ્યા કે બોલવા દેવામાં દુષ્ટસિંહ સાહેબ આપણને શો વધો છે. માટે પ્રજાની ઇચ્છા છે કે જરૂર ગમે તેવી સાધારણ બક્તિ હોય તો પણ તેનો હક મીનવી લેવો તેમાં રાજ્યની શોભા ન કહેરાય, તે વખતે દુષ્ટસિંહે કહ્યું કે તેમાં મારે વધો નથી. પણ મુદ્દા વહી જાય છે તેથીજ ના પાડી હતી. તેજ વખતે પ્રજાજનોના આમ્રકથી બનાયદો પોત્તાકમાં આવેલા મહારાજ બોલ્યા કે પ્રજાજનોને મારો વિનંતી એટલીજ છે કે મહારાજ કેવીરોતે ગુપ્ત

થયા. શું થયું તેના માટે રાજ્ય તરફથી કોઈ પણ જાતની તપાસ થઈ છે ખરી.

સભ્યનસિંહ યુવરાજ કાથી ચાલી ગયો ચાલી જવાનું શું કારણ મન્યું તેનો પણ પ્રશ્નએ વિચાર કરવાનો છે.

રાજ્યમાં જોન દીકરીઓના કેટલાં કેટલાં અપહરણ થયા કેટલોક બહેનોની આગર લૂંટાઈ તે વાતનો પણ વિચાર કરવાનો છે. “આ જામતમાં નમરના નમરશોકના ઉપર બનાવટી ચીઢી મોકલીલાખો રૂપીયાની માત્રણી કરવામાં જા માટે આવી હતી તેની તપાસ રાજ્ય તરફથી થાય.

બદ્રકુમારભાઈ જે આજે દુષ્ટસિંહ સાહેબના સાચા સલાહકાર બન્યા છે. તેમને પણ હું પૂછું છું. કે આપે આપના નમરમાં રહેતી વૃત્તિકા મધુરીને કોઈ હીરાજડીત ઢાગીને આપી આવ્યા છે. તે પછી આપના મહારાણી સાહેબની દાસી પ્રેમલતાની પાસે આપે પ્રેમની માત્રણી કરી હતી. વળી બહેન સુભદ્રાદેવીની લાજ લૂંટવા જતા આપને કોઈએ શીશા કરી હતી, મહારાણી સાહેબ અને દુષ્ટસિંહ સાહેબ જ્યારે બગીચાના ઝાંચુંમહેલમાં હતા, તેવ ખતે કોઈ જોશીને ખોડાવી આપે આપણા જોશ જોડાવ્યા હતા. અને મહારાજ સાહેબને દારૂના નિશામાં ચક્રચુર બનાવવા સારૂ દુષ્ટસિંહ સાહેબ આપે મહારાણી સાહેબ ને સલાહ આપી. હતી કે નહિ.

આમુઠાદેવીની મુકામાં મહારાજ સાહેબને હાથ પગમાં બેઠીઓ નાખી હુશરઓએ કેદ કર્યા હતા. તે મુકાની તપાસ કરવા માટે રાજ્ય તરફથી કોઈ પણ પગલા લેવાયા હતા.

ભદ્રકુમારભાઈ પાસેથી લાખ્ખોની મદદ લઈ ભદ્રકુમાર ભાઈને રાજ્યના દિવાન તથા નગર શેઠની પદ્ધતિ આપવાનો લેખ દુષ્ટસિંહ સાહેબ આપે લખી આપ્યો હતો. ભદ્રકુમારભાઈ આપે આપના પુત્ર પિતાશ્રીને હલકા જીવે સંભળાવ્યા હતા. તે વખતે આપને ત્યાં પ્રેમવ્રતા બહેન આવ્યા હતા. અને આપને શીખામણ આપી હતી. મહારાણી સાહેબ સુભદ્રાદેવીએ આપને સંભળાવેલ જીવેનું વેર લેવા માટે આપે દુષ્ટસિંહ સાથે મંત્રણા કરી સુભદ્રાદેવીનું શીખણ લુંટવા સારું વિચાર કર્યો હતો. તે વખતે સુભદ્રાદેવી જોડમાંથી મુક્ત થઈ ગયા હતા અને આપની પાપી મુરાદ આપની પાસે રહી હતી.

મધુરી બહેનને હું નૃતિકા તરીકે પૂછતો નથી પણ એક નગરની ખાનાદાન હોકરી તરીકે પુછું છું કે તમારા આવસમાં ગામડાની છોકરીઓનું ઠરણ કરી કાણ લાવ્યું હતું અને લાવ્યા પછી તમારે ત્યાં કાંઈ મનાવરી જોશી આપ્યો હતો. અને દુષ્ટસિંહ અને ભદ્રકુમારભાઈએ કુમારીઓને બ્રહ્મ કરવા માટે રાતના આવવા માટે વાયદો આપ્યો હતો. દુષ્ટસિંહ સાહેબના વિરોધ માટે પ્રજાજનોની સમા બેગી થઈ હતી તે વખતે સૈનીકાના હાથે જાલીકાંતને લાઠીઓ મરાવવા સારું અને સજાને તોડી નાખવા સારું ભાઈ ભદ્રકુમાર સાહેબને શો લાજ હતો. આવી આવી અનેક બાબતો ઉપર પ્રજાજનો આગળ હું જોણે આપ રાજ્યની લખામ સોંધી સુખી થવા માગો છો તેને ઉપરની કહેલી બાબતોનો ખુલાસો પુછવા માટે હું તો ગરીબ ગામડીઓ માથુંસ વધારે બોલતાં ન આવડે તેથી હું પ્રજાજનો આગળ તેનો ખુલાસો પુછવા માટે વિનંતી કરું છું. હું સમજું છું કે

પ્રજા હરપોક છે. લશ્કરી સરંજામ જોઈ ગભરાઈ જાય તેવી છે. પણ ભાઈઓ! જ્યારે મહારાણી સાહેબ અને વહાલા દુષ્ટસિંહ સાહેબ જ્યારે પ્રજાના વફાદાર તરીકે રાજ્ય અને પ્રજાની જવાબદારી લેતાં પહેલાં ઉપરનો ખુલાસો આપવા સારું શું પોતાની જવાબદારી નહિ સમજે.

આ વખતે પ્રજાના યુવાનોમાં જોશ આગું અને યુવાનો જોશ્યા કે જરૂર આ તમામ હકીકતનો ખુલાસો જ્યાં સુધી મહારાણી સાહેબ અને દુષ્ટસિંહ સાહેબ તથા લશ્કરુમાર નહિ આપે ત્યાં સુધી ખીજો કાર્યક્રમ હાથમાં લેવા દેવામાં નહિ આવે.

ત્યારે જોલનાર વ્યક્તિએ પ્રજાને ઉદ્દેશી કહ્યું કે ધમાલ કરવાની જરૂર નથી. આવેશમાં આવવાનું નથી. તેમજ કોઈ પણ વ્યક્તિને અન્યાય થાય તેમ કરવાનું નથી. કોઈની ઈજ્જત ઉપર હસ્યો ન થાય તે જોવાનું છે. માટે હું તો કરજોડીને પ્રજા પાસે બીજા માયું છું કે મગજનું સમતોલ-પણું રાખશો. અને હજી મારી આગળ વાત સાંભળી સંપૂર્ણપણે વિચાર કરશો.

દુષ્ટસિંહ સાહેબને શુદ્ધિનિધાન પ્રધાન કેમ જોતા લાગતા હતા. માનસૂત્રી આચાર્યદેવને પોતાના મહાનમાં નજર કેદ શા માટે કરવામાં આવ્યા હતા. નગરશેઠ સોમદત્ત જેવા લાયક અને ઉદાર ગૃહસ્થને બજાર વચ્ચે બેડીએ નાંખી બંદીવાન દશામાં કયા ગુન્હા માટે કેદ કરવામાં આવ્યા હતા. અને મહારાજા વૃદ્ધ હોવાથી મુવરાજના ઉપર મહારાજાને ગુમ કરવાના કે મારી નાંખવા માટે માટે આરોપ મુકવામાં આવ્યો. પ્રજામાં પોતાના પાપની લીલા હંકાઈ

જમ અને પોતે સાધુના લેખાસ પ્રજના સેવક બની રહે તે પ્રમાણે શા માટે ચાલ્યાજી કરવામાં આવી રમ અને ઢંઢેરા પીટાવવા પડ્યો છે.

પ્રેમલતાને મહારાણી બનાવવા માટે દુષ્ટસિંહ સાહેબે શા માટે લેખ લખી આપ્યો હતો. સુમદ્રાદેવીનું શા માટે અપહરણ કરવામાં આવ્યું હતું. શીવરાત્રીના રાજ્ય આ બધું પ્રકરણ બનવાનું છે તેવી ખબર શું મહારાણી સાહેબને હતી કે નહીં કેવળ મહારાણી સાહેબે કયા દરજ્જા ઉપર રહી પોતાની લાયકાત શું બતાવી છે. અને મહારાજને બચાંકર શીઝા આપવા દુષ્ટસિંહ સાહે સંમત થયા હતાં. બોલો મારા પ્રજાજન બોલો હવે આથી વધારે મારે કહેવાનું નથી. મહારાજ સાહેબ તો તદ્દન નિર્દોષ અને જલા હતા તેમની જલામ્નને ઉપયોગ મહારાણીએ કર્યો. અને મહારાણીની વિષયી જાવનાને નીચ ઉપયોગ આપના કહેવતા પ્રજાસેવક દુષ્ટસિંહ સાહેબે કર્યો. અને પોતાની નલાયકીપણું બતાવી સાદસ ઉપાડ્યું. અને આજે રાજ્યનો કબજો રાજ્યના દકદારને ઉંચો મુકી પોતે લેવા માટે તૈયાર થાય છે.

જેમ જેમ સમાજનો આગળ અકેક વાક્ય જમારે બોલતા જમ છે. તેમ તેમ પ્રજાજનો તો વિચાર સાગરમાંજ ડૂબી ગયા અને હીંમત જરેલું બોલવું જણી અજણ્યા મામલીયા પ્રત્યે સૌને માન ઉત્પન્ન સ્વભાવિક જ થાય છે. છેવટે જ્યાંથી અજણ્યો માણસ જે જે હકીકત બોલી ગયો તેના ઉપરના ઉપરાંદારમાં આખરે એટલું જ બોલ્યો કે, આ તમામ હકીકત જો આપ શ્રીમાનો ને બાબવી લાગતી હોય અગર આ બાબતનો ખુલાસો જો નામદાર દુષ્ટસિંહ સત્ત

અને સાચો આપે તો જરૂર પ્રજા તેમને રાજ્ય સિંહાસન ઉપર બેસાડી, પોતાની ફરજ અદા કરશે અને કદાચ આ હકીકતનો ઉત્તર ન આપી શકે તો પ્રજા તેના માટે વિચાર કરશે, જસ આટલું જ કહી હવે મારૂં બોલવું બંધ કરું.

તેજ વખતે સરદાર બોલવા બિભા થાય છે. અને બદરકુમાર શેઠને પોતાની પાસે આવવા માટે બોલાવે છે. બદરકુમારને પૂછ્યું કે આપનો પ્રજાના દિલી ચિંતક છો. રાજ્યના વફાદાર નગર શેઠ છો. અને દુષ્ટસિંહના ખાસ વફાદાર દોરત અને મિત્ર છો.

આપ આજથી આઠદિવસ ઉપર ચામુકાદેવીની ગુફામાં ફેમ ગયા હતા તે જણાવશો સાચું બોલશો તો પ્રજા તમને મારી આપશે અને જૂઠું બોલશો તો તમારા સોએ વર્ષ આ મારી તલવારના ઝટકા વડે આજ મંડપમાં પૂરા થશે. માટે બોલો સત્ય હકીકત શું છે. તે જણાવો તેજ વખતે બદરકુમારના તો હેરા ફાશ જન્ને ઉડી ગયા. ના ના સાહેબ આમાં હું કશું પણ જાણતો નથી આપ મને બોટો ફેમ આપી આજના શુભ કાર્યમાં વિદન નાંખવા માટે ખોટો દાવ અજમાવો છો. બદરકુમારે જવાબ આપ્યો. સરદારે કીધું કે હીક જાઓ હવે તમે જાણો અને તમારૂં નશીબ જાણે મેં મારી ફરજ જાળવી.

પ્રજાજનો સાવધાન નગરનો ફાટવાલ નગરનો રમણ કર્તા હોય કે ભણણ કર્તા હોય બોલો જવાબ આપો ત્યાં તો પ્રજા તરફથી જવાબ મળ્યો કે પ્રજાનો સેવક હોય અને પ્રજાના દુઃખમાં સહાનુમૂતિ બનાવનાર હોય તો

આપના માનીતા પ્રજાના હિત ચિંતક દુષ્ટસિંહ સાહેબને જરૂર પૂછી જુઓ કે આપે પ્રજાના હિતાર્થે શું શું કર્યું અને મહારાજ સાહેબ હાલમાં ક્યાં છે. કમ દલામાં છે. આ વખતે મહારાણી સુવર્ણલતા અને દુષ્ટસિંહના હૃદયમાં મોટી ઉચ્છ્વ પાયલ થવામાંડી પોતાની પારેલી પારણા ઉધી પકવાને સમય દેખાવા માંડ્યો ત્યારે મહારાણી બિભા થઈને બોલ્યા કે પ્રજાજનો જરૂર શાંતી રાખી નકામી વાતોમાં વખત ન ગુમાવતાં જે કામ કરવા માટે બેમાથયા છે તે કામ મહારાજ સાહેબ પરની લાગણી ધરાવી પાર પાડો તેજ વખતે સુભદ્રાદેવી ઉભી થઈ અને બોલી કે નામદાર મહારાણી સાહેબ અવિનય થાય તો મારું કરશે. મારે જે શબ્દો બોલવાની મરજી છે તો કૃપા કરી સંભળશો. બાઈઓ આ સુભદ્રાદેવી તે નગરની કુમારીના નગરશેઠની દીકરી મહારાણી સાહેબ માગે ઉપર કંઈ જાતનું વેર લેવાનું હતું. કે મને આ દુષ્ટ નરાધમના મણુસો પાસે પકડીને જોલમાં નાંખી હતી, અને મારા ઉપર બળાત્કાર કરવા માટે દુષ્ટસિંહ સાહેબને કહ્યું હતું, તેનો ભગવાન નો ઉપકાર માનો કે આપના નગરનો આરિત્ર શાળી 'મુવકે સશીકાન્તે પોતાના જીવનની પરવા કર્યાવગર જ મને છોડાવી મારી પવિત્રતા સાચવી મારા ઉપર ઉપકાર કર્યો ન હોત તો આજે હું કંઈ રિયતિમાં હોત તેનો ભગવાન બાંધત, કહો દુષ્ટસિંહ સાહેબ આ બાબતનો જવાબ આપ શું આપો છો. તેથી પ્રજાને મારે એકજ વાત કહેવાની છે કે પ્રજા તો પોતાના મહારાજની માગણી કરે, અને મહારાજના માટે સાચી હકીકત શું છે. તે બણ્યા પછી જ આજની વિધીનું કામ કાજ કરવાની શરૂઆત કરે.

તેજ વખતે સશીકાન્તની બહાદુરી ઉપર પ્રજા ખુશી

થઈ અને અમારે તો અમારા રાજા જોઈએ. આવી માંગણી રાજ્ય સભામાં પ્રચંડ અવાજ થવા માંડી. અને પ્રજાએ ચોકખું કહી દીધું કે જ્યાં સુધી મહારાજાની સાચી હકીકત પુરવાર કરવામાં નહીં આવે ત્યાં સુધી આજનો સમારંભનો કાર્યક્રમ અધુરોજ રહેશે. એટલે દુષ્ટસિંહ સાહેબ મહારાજાની સાચી હકીકત શું છે.

તેજ વખતે સભામંડપમાં ડોલાહથ વધી ગયો. અને જેટલું વાતાવરણ દુષ્ટસિંહના લાઝનું હતું તેટલુંજ વાતાવરણ તેના વિરુદ્ધમાં થતાં વાર ન લાગી.

તેજ વખતે સમય જોઈ માનસુરી આચાર્ય ઉભા થયા. તે વખતે પ્રભાવીક ગુરુદેવના ઉભા થવાથી ભોંકા જાનત થયા અને ગુરુ મહારાજ શું કહેવા માગે છે તે સાંભળવા આતુર બન્યા.

ભાઈઓ હવે ઝાઝું કહેવામાં સાર નથી. જો પ્રજાના ભાગ્યબળથી મહારાજા સાહેબ જો હયાતીમાં હોય અને કદાચ આપણે તેમના દર્શન કરવા સારૂ ભાગ્યશાળી બનીએ તોજ આ વાતને નીકાલ આવી શકે. માટે હું તો મારા હૃદયના અવાજથી કહું છું કે મહારાજા સાહેબ જરૂર હયાત છે અને જરૂર આજનો ન્યાય તેઓશ્રીના શુભ હસ્તેજ થવાને લાગે છે માટે હાલ તો પ્રજા પોતાના રક્ષણ કરતાં મહારાજા સાહેબને જ્યાં હોય ત્યાંથી શોધી લાવી પોતાની ફરજ અદા કરે.

બનાવટી લેખાસમાં મહારાજાએ તમામ હકીકત એવી ભાષામાં કીધી હતી કે મહારાજા તરીકે કોઈ પણ વેઓને

ઝોળખી શક્યુંજ નહોતું તેથી પ્રજા પણ વીચારમાં પડી કે મહારાજને ક્યાંથી અને કેવી રીતે શોધવા તેના વિચારમાં સૌ પડી ગયા.

તે પછી માનસુરી બોલ્યા કે નવા સેનાધિપતિ આપની પ્રજાના વફાદાર તરીકે હાલમાં દુર્મંદસિંહ શોભે છે. તેમને કંઈક માલુમ હોય તો પૂછવાથી ખ્યાલ પડશે.

દુર્મંદસિંહને પ્રજા તરફથી દયાણુ ચલાવી દુર્મંદસિંહ સમય ઝોળખી ગયો. અને પોતાની ભૂત પોતાને સમજાઈ ગઈ એટલે તાતજ તેના હૃદયનો પલટો થતા વાર ન લાગી.

દુર્મંદસિંહ આવી સભામંડપમાં ઉભો થઈ બોલ્યો કે હું મારી સમશેરના સોમન સપ્ત દહં છું કે મહારાજ સાહેબ દયાના ભોગ બન્યા છે. અને હું જાણું છું ત્યાં સુધી તેઓથી હયાત હોવા જોઈએ તેવું મારું માનવું છે. કદાચ મહારાજ સાહેબની આ સમયે જો પધરામણી થાય તો હું મારા પ્રાણના ભોગે પણ તેઓના જીવનનું રક્ષણ કરીશ.

એ વખતે સમય જોઈ પ્રેમલતાના ઈસારાથી મધુરી મૃતિકા સભા મંડપમાં આવી. અને કહેવા લાગી કે—

જો પ્રજા એકજ દીલથી મહારાજ સાહેબની પધરામણી ચલાવી હોય તો હું તેનો પુજારો કરી પ્રજા પુશી થાય તેવા સમાચાર આપવા બંધાઉં છું.

ત્યાં તો પ્રજાના પ્રચંડ અવાજથી સભા મંડપ ગાજી રહ્યો અને એકજ અવાજ આવ્યો કે અમારે તો અમારા શીરછત્ર મહારાજજી જોઈએ છે.

તો સાંજજો મહારાજ ચંદ્રુડા દેવીની સુશ્રામાંથી બચ-

કર ચાતના ભોગવતા હતા. તે વખતે આપના ગભ્યના વફાદાર શરીકાન્તભાઈ અને પ્રધાન યુદ્ધિનીધાન અને સામે ઉમેશ સરદાર તથા યુવરાજ મારવાડીના પોષાક ગામડીયાનો સ્વામિ સજી છોડાવી લાવ્યા હતા. અને તે નામદાર મહારાજ આજે આપના સહા મંડપમાં હાજર છે. માટે કૃપાળુ કૃપા-નિધાન પ્રજના પિતા તુલ્ય મહારાજ પોતાનો અસલી વેશ ધારણ કરી પ્રજને દર્શન આપી આહારી કરશે. જેવી આ કીંકરીની અરજ છે. તેજ વખતે મહારાજ પોતે પોતાનો અનાવડી પોષાકનો ત્યાગ કરી રાજવંશી પોષાકમાં ઉભા થઈ પ્રજને દર્શન આપવા જેવા આગળ આવે છે તેજ વખતે આખી પ્રજ, મહારાજના ચરણોમાં પોતાના કૃત્યની અને અજ્ઞાનતાની ક્ષમા માગી ચર્ણોમાં ઝુકી પડી.

તેજ વખતે મહારાજના રક્ષણ માટે દુર્મંદસિંહ પોતાના સૈનિક સાથે આવી હાજર થયા. અને દુષ્ટસિંહ અને મહારાણી જેવા નાસવા જાય છે તેવાજ તેમને પકડી કદ કરવામાં આવે છે અને તેના ન્યાય આવતી કાલના દરબારમાં થશે તેવી જાહેરાત કરી. દરબાર બરખાસ્ત કરે છે.

પ્રકરણ ૫૫ મું

દરબારમાં ન્યાય અને આનંદ

મનુષ્યનું ધાયું જો કુદરત થવા દેતી હોય તો કુદરતને કોઈ માનત નહિ તેવીજ રીતે મહારાજી અને દુષ્ટસિંહ ની કુટીલ ભાવના જો પાર પડી હોત તો પ્રભુના નામ પર કોઈને શ્રદ્ધા ન રહેત માટે પાપનું અંજન પાપ છે. તે વાત આખરે સત્ય અને સાચી નીવડે છે.

જે મહારાજી રાજ્ય મહેલમાં આનંદ કરતી હતી હજારો દાસ દાસી આમળ હુકમ બજાવતી હતી તેજ મહારાજી આજે કારા ગૃહમાં પોતાના પાપને પશ્ચાત્તાપ કરતી ચોપાને આંસુ વહાવી રહી છે દુષ્ટસિંહના માટે ધિક્કાર બતાવી રહી છે. પાપી દુષ્ટસિંહ સત્તા લોભી અને હવસ ખીર અને પોતાના બહાદુરીને જોણે અભિમાન હતો તેના નામથી પ્રજા ખીચારી થરથર ડંપતી હતી તે નરાધમ

પણુ આજે પોતાના પાપના પ્રતાપે કારાગૃહમાં પોતાની તમામ યોજના ધુળ મળી જતાં જંગલમાં જકરકાષ પડ્યો છે. કહેવાતો સિંહ આજે શીયાળની માફક પોતાના ગુન્હાની ક્ષમા માગી રહ્યો છે.

પ્રભાત, પણ પલકમાં શું શું થયું અને શું શું થશે તેના ખ્યાલમાં આજે જ્યાં જુઓ ત્યાં કશીકાન્તની સુભદ્રા અને પ્રધાનનીજ વાતો કરી રહી છે. અને મહારાણી તેમજ દુષ્ટસિંહને હજારો શ્રાપ આપી રહી છે.

ખીજે દિવસે પ્રભાતનો સમય થતાંની સાથેજ ફરજાર મંડપમાં લોકો ચીકાર કરાઈ ગયા છે. જરૂર પણ ઉભા રહેવાની જગા નથી. લોકો આજે મહારાણીનો ન્યાય શું થશે દુષ્ટસિંહને કેવી શીશ્યા થશે તે જોવાના કુતુહલથી આખી નગરની પ્રજા જોવા માટે ઉભરી પડી છે.

મહારાજ સાહેબ સમય થતાં આવી પહોંચે છે ચોપ-દાર નેકી પોકારે છે અને મહારાજ સૌ પ્રજાજન નમસ્કાર કરતા કરતા સિંહાસનને નમસ્કાર કરી પોતાના સ્થાન પર બીરાજે છે.

તમામ આજેવાનો કર્મચારીઓ વિગેરે પણ મહારાજ સાહેબની આગાધી પોતપોતાની જગા ઉપર ગોઠવાઈ ગયા છે મહારાણીને અને દુષ્ટસિંહને બન્ને ગુનેગારોને પણ પોલીસના પહેરા નીચે ગુનેગારોની જગા આગળ હાથ પગમાં જંજીર સાથે લાવવામાં આવ્યા છે.

તેજ વખતે મહારાજ સાહેબે હુકમ કર્યો કે મધુરીને બોલાવો તરત મધુરીને બોલાવી અને જે જે હકીકત પુછ-

વાની હતી તે તમામ હકીકત પૂછી અને તદ્દન નિર્દોષભાવે હકીકતનો જવાબ આપતા. મધુરી બોલી કે આ બધો પ્રત્યાપ હોય તો પેલા ઉભા તે જોશી મહારાજ પરદેશીનો છે.

તરતજ મહારાજએ જોશીને બોલાવીને અને પૂછ્યું કે આપ કોણ છો અને ક્યાંથી આવ્યા છો તરતજ જોશીએ જવાબ આપ્યો કે નામદાર હું તો આપના નગરનો એક બાળક છું. મારું નામ વિનયકુમાર છે. તરતજ વિનયકુમાર પોતાના અસલી પોષાકમાં આવી ગયો અને મહારાજને પગે લાગી તમામ હકીકત જાહેર કરી. ત્યારે મધુરી બોલી કે નામદાર મને પાપના ધંધામાંથી બચાવનારા હોય તો આ એકજ વીરનર છે કે એનું ચારિત્ર દેવને પણ જુમાવે તેવું છે અને જેના સહવાસથીજ હું ન્યાય નીતીના પાઠો શીખી. મેં મારી ફરજ બજાવી છે. અને સાથે સાથે ભદ્રકુમાર શેઠ પણ મને લાલચમાં નાખવા માટે આ હીરા જડીત હાર જે ભેટ આપ્યો હતો તે આપત્રીના ચણામાં પાછો આપું છું.

તે વખતે પ્રજના લોકોએ વિનયકુમાર ઉપર યશ કિર્તીનાં ફૂલો વેર્યાં. અને ધન્યવાદ આપ્યો. તે પછી શશી-કાન્તને બોલાવ્યો અને શશીકાન્તની પણ જુગાની લીધી. અને શશીકાન્તે પોતાની બહાદુરીની કશી વાત ન કહેતાં ફક્ત પોતાની ફરજ બજાવી. પોતે પોતાનું કર્તવ્ય સમજીને ક્યું રતું.

તે પછી સુભદ્રાદેવીને બોલાવી. સુભદ્રાદેવીએ શશીકાન્તની તમામ બહાદુરી તેનું ચારિત્ર તેની નૈતિક હિંમતની તમામ હકીકત બીલકુલ સત્ય રીતે જણાવી તેની પ્રશંસા કરી તેને

ધન્યવાદ આપ્યો હતો. અને બોલો કે સંસ્કારી માતાઓના ચારિત્ર વડે પોતાનું નામ આજે શોભારી પોતાના જીવનને ધન્ય કર્યું છે.

તે પછી મહારાજાએ પ્રેમલતાને બોલાવી પ્રેમલતાને પણ મહારાજાએ પૂછ્યું ત્યારે પ્રેમલતાએ તમામ હકોક્ત તેમજ દુષ્ટસિંહે લખી આપેલો લેખ તમામ પુરાવા રજૂ કરી પોતાની ફરજ રાખ્યને વફાદાર રહી પોતાની સેવા બજાવી હતી. તે તમામ ઉદ્દેશ્ય કરી અન્ને બધુના ગુનેહગાર તરીકે મજબુત પુરાવા રજૂ કર્યા.

આ વખતે યુવરાજ પણ પોતાનો બનાવટી પોષાકનો ત્યાગ કરી પોતાના વૃદ્ધ પિતાના ચર્ણોમાં ઝુકી પડ્યો. યુવરાજને જોતાં મહારાજા સાહેબ તેને પોતાના બાહુ પાસમાં વિંટી લીધો અને પોતાના આસન ઉપર બેસાડ્યો. ત્યારે યુવરાજ પિતાની આજ્ઞા માગી. બોલવા ઉભો થયો અને તમામ હકોક્ત દુષ્ટસિંહ સખધી અને પોતાની અપર માતાની સંક્ષીપ્તમા છોધી પણ આ બધી હકોક્તની આતમી આપનાર તે વિરનર હોય તો બાઈ શશીકાન્ત અને વિનયકુમાર અને ત્રોળ સરદાર ચોથી બેન માલતી અને ઝહેન સુભદ્રાદેવીના જ પ્રતાપ છે. આ વ્યક્તિઓએ જો ચેતવણી સમય સરની ના આપી હોત તો આજે મારી અને તમારી હરતી પણ ન હતી માટે ખરે પ્રતાપનો બાઈ શશીકાન્ત અને વિનયકુમારનો છે. તે પછી ભદ્રકુમાર બાઈને મહારાજાએ બોલાવ્યો અને કહ્યું કે, પધારો નગર શેઠ ભદ્રકુમાર તો ખીચારો નીચું જોઈ જોઈ બોતરતો ઉભો રહ્યો અને મહારાજાના તેજ આમળ થું બોલવું તેનું પણ

તેણે જ્ઞાન નહોતું મહારાજાએ જરા કશું સ્વભાવે પૂછ્યું કે બોલ શું હતું સાચું બોલ ત્યાં ભદ્રકુમાર ધુજતો ધુજતો સાહેબ દુષ્ટસિંહ સાહેબે મને આપેલી લાલચમાં કસાઈ મેં રાજ્યદ્રોહ કર્યો છે માટે હવે મને ક્ષમા આપી મને સુધરવાની તક આપો આ વખતે ભદ્રકુમારના પિતા ભગવાનદાસ પશુ હાજર હતા. દીકરાની લાલચાત જોઈ પિતાના દીક્ષમાં પારાવાર શોક થયો અને પ્રજ્ઞાતાપ કરવા લાગ્યો,

તે પછી સોમદત્તશેઠને બોલાવ્યા. તેમને પશુ બધી હકીકત ટુંકમાં જણાવી શ્વશીકાન્તની તેમજ વિનયકુમારની હદ ઉપરાંત પ્રજ્ઞાંસા કરી અને શ્વશીકાન્તની માતા રમાવન્તિ પશુ પારાવાર વખાણ કરી. એ ત્રણે જણના ઉપકારનો બદલો તો નામદાર દેવની કે ઈંદ્રની સમૃદ્ધિ આપણમાં આવે તો પશુ હું વાળી શકું તેમ નથી. છેવટે માનસરો ગુરુદેવને પશુ મહારાજાએ કહ્યું કે ગુરુદેવ આપને રાજ્ય તરફથી જે જે કષ્ટ સહન કરવું પડ્યું છે તેના માટે હું આપની પાસે ક્ષમા માગું છું. અને આપનો શુભ આશીર્વાદ માગું છું. મહારાજા આશીર્વાદ તો શ્વશીકાન્તનો મંગો દેવી સુમદ્રાનો માજો દેવી પ્રેમલતાનો માજો કે જેણે આખા નગરનું તેમજ રાજ્યનું દિન રોજ પરી પોતાના જીવનનું બલ્લીદાન આપવા તૈયાર થઈ. ને રાજ્યની તેમજ પ્રજાની આપાદી ટકાવી રાખી છે ધન્ય છે તે વીરોને અને ધન્ય છે તે વિરજિતા દેવીઓને પ્રભુ તેમને સદાય જીવંત રાખો.

છેવટે મહારાજાએ તમામ પુરાવા મજબુત બોધ્યા અને તે પછી મહારાણીને પૂછ્યું કે તમારે કંઈ તમારા બચાવ માટે કહેવું છે ત્યારે મહારાણી બોલી કે આપશ્રીના પવિત્ર

હાથે મારા પાપના પશ્ચાત્તાપ માટે મોત માગું છું આ સિવાય મારે કંઈ કહેવું નથી.

તે પછી દુષ્ટસિંહને પૂછ્યું કે તમારે તમારા બચાવ માટે કંઈ બોલવું છે. નામદાર મને મારા પાપનો બદલો મળી ચુક્યો છે હવે તો આપ ફાંસીની શીશ્યા આપો તેટલે મહારા પાપ બોગવવા માટે યમરાજનાં દરવારમાં ચાલ્યો જાઉં.

મહારાજાએ તમામ પુરાવા સાંભળ્યા વિચાર્યા ગુનેહ મારેના ગુનેહ સાબીત થયા તેટલે તરતજ હુકમ કર્યો કે મહારાણીને જન્મટીપ અને એકાંતવાસની જોડતી શીશ્યા કરવામાં આવે છે. અને દુષ્ટસિંહને પણ શીશ્યા કરાવવા હુકમ કરે છે. તે વખતે તરતજ સરદાર દયાળસિંહ મહારાજા સાહેબનો હજુરમાં આવી. ઊભા રહ્યા. અને બોલ્યા કે આપ એ અતિ આગ્રહથી મને આપેલું વચન હું માગું છું. પ્રથમનું વચન માગું છું, અને બીજું વધારાનું વચન, આપો એવી બીશ્યા માગુ છું તરતજ મહારાજાએ બીજું વચન આપ્યું તે વખતે સંદારે કીધું કે જે વચન આપે હજારો જનતાની સમક્ષ આપ્યું છે. તો તે વચનમાં ફક્ત એટલું જ માગુ છું કે જે મહારાણી સાહેબે બીજાનું ધર જરનાદ કરી પોતાનો હવસ પુરે કરી પોતે સુખ બોગવવાના લાલસા રાખ્યા હોય અને તેજ મહારાણીને આજે તેમની ભુક્ષના પ્રતાપે કારાવાસ બોગવવો પડ્યો; તે તેમને તેમના પાપની શીશ્યા થઈ ચૂકી છે. તો હવે આપ મને આપેલા વચન પ્રમાણે તેઓને આપ ફરીવાર સ્થમા આપી. તેમને આપના મહારાણી તરીકે જાહેર કરી તેમનું જરનાદ થએલું જીવન આજાદ કરશો. એજ મારી પ્રાર્થના.

તે વખતે મહારાજ અને પ્રજાના લોકો તો સરદારની માગણી જોઈને રિયારમાં પડ્યા કે ધન્ય છે આની નીરપ્રદિતાને ત્યાં તો પ્રજાનો અવાજ આવ્યો કે મહારાજ સાહેબને પોતાનું વચન ગાળવું જ જોઈએ, તે જ વખતે મહારાજીને તરત જ બંધન મુક્ત કરી પોતાની પાસે બેસાડી.

ત્યાર પછી સરદાર બોલ્યા કે બીજું વચન મામલા માટે હું જે સમય જોતો હતો તો તે સમય આજે આવી ગયો, જેના પરિણામે મારું જીવન બદલાઈ ચલું હતું અને ખીજા બાકીની જીવન આપાદ ચતાં હતાં, પણ આખરે બાકી તો બાકી અને પોતાના તે પોતાના, તે ખામત આજે મારા હૃદયમાં નક્કી થઈ હોવાથી, હું મારા પ્રાણાધાર મારા શરીર છત્ર દુષ્ટસિંહના જીવનની મુક્તિ માગુ છું. અને હું સરદાર નહિ. પણ તેઓની અધોગત દરેક દવાવતિ છું જ્યાં દવાવતિ પોતાના મુળ પોષાકમાં ઉભી રહી. તેજ વખતે અભામાંથી પ્રચંડ અવાજો થયા કે ધન્ય છે સતી શીરોમણી બહેન દવાવતિને ધન્ય છે. તેની પતિ કક્ષિતને, સહામાં ક્રાંતિદાની શાંતી થયા પછી મહારાજાએ પણ દવાવતિની પતિ કક્ષિતનાં વખાણ કરી દુષ્ટસિંહ પર દવા કરી તેને જીવનદાન આપી. મુક્ત કર્યો. ત્યારે દવાવતિ બોલી કે નામદાર આજથી તેમનું નામ બદલવા માટે વિનંતી કરું છું તો તેમનું નામ મારું જે નામ દવાળસિંહ હતું તે નામની જાહેરાત કરી અજારી કરશે.

દુષ્ટસિંહ પણ મહારાજના ચર્ણોપાગળ નમી પડ્યો અને પોતાના તમામ ચાપની ડામા માગી મહારાજીને પણ પોતા પોતાની માતા તરફ જાહેર કરી.

દેવી સુરદાની પ્રેમલતાની મધુરીની તમામનો મારી માગી. દુષ્ટસિંહ જાહેરાત આજે દવાળસિંહ બન્યો.

કુદરત પક્ષમાં શું શું નથી કરતી તે આ બાબત ઉપર વિચારી ખ્યાલ કરશે. તે પછી તરત જ મહારાજાએ બાઈ શશીકાન્તને બોલાવ્યો અને બહેન મુબારકદેવીને બોલાવી બન્નેનો હસ્ત મેળાપ કરવા માટે સોમદત્તશેઠને વિનંતી કરી. સોમદત્તશેઠે બન્નેને શુભાષિષ આપી હસ્ત મેળાપ કર્યો.

તે પછી માલતીનો હસ્ત મેળાપ પણ વિનયકુમાર સાથે શેઠ સોમદત્તે કર્યો.

તે પછી તરત જ મહારાજાએ બાકુમારને બોલાવ્યો સાથે મધુરીને બોલાવી. તે બન્ને બચ્ચાનો પણ હસ્ત મેળાપ કરી. બન્ને પતિત આત્માઓ ભવિષ્ય પાવન ચર્ચ જીવનનું કલ્યાણ કરે એવો આશીર્વાદ આપ્યો.

આખરે મહારાણીએ પણ પોતાના પતિ મહારાજા સાહેબની તેમજ પ્રજાજનની હૃદયથી માફી માગી. અને મહારાજાએ વિનંતી કરી કે આજના શુભ અવસરમાં રાજ્યને તમામ બાર અને વહીવટ યુવરાજ શ્રી રાજજન સિંહને સોંપી તેમનો રાજ્યા કિષેક પણ હાલને હાલ કરી આપ હવે જાનંતી મય જીવન ગુજારો એવી આ દાસીની નમ્ર અરજ છે. તરત જ પ્રજાએ મહારાણીની વાતને વધાવી લીધી. તરત જ મહારાજાએ યુવરાજને રાજ્યા કિષેક કરી તેના નામની આજ્ઞા ફેરવી દીધી. યુવરાજે પણ રાજ્યની વફાદારીના સોગંદ લઈ પોતે રાજ્ય સિંહાસન પર બીરાજ્યા અને તરત જ જાહેરાત કરી કે આજથી રાજ્યના વડા તરીકે પ્રધાન હુદ્દિ નિધાન રહેશે. રાજ્યના મહામંત્રી તરીકે બાઈ શશીકાન્ત રહેશે. અને માહરા પ્રાઈવેટ કામગીરીના કાર્યમાં

બાઈ રિનંય કુમાર રહેશે. બદ્રકુમારને પણ સલાહકાર તરીકે નીમવામાં આવે છે. અને દયાળસિંહને પોતાના અસલ હોદ્દા ઉપર કાયમ કરવામાં આવે છે. દુર્મંદસિંહને મારા અંગરક્ષક તરીકે રાખવામાં આવે છે. દેવીસુભદ્રા બહેનને તેમજ માલતી બહેનને પોતાની સેવા નીમીત્તે રાજ્ય તરફથી વર્ષે બે હજાર રૂપીયાનું વર્ષાશન આપવા બહેર કર્ણું. મધુરીને પણ રાજ્ય તરફથી માન સહિત પોશાક આપવામાં આવે છે.

તે વખતે સુભદ્રાદેવી ઉભી થઈને બોલી કે આજે બહેન પોતાના બાઈને કંઈ અણુબોલી વરતુ બેઠ આપવા માગે છે તો બાઈ સ્વીકારશે તેવી બહેન આશ્વા રાખે છે. તરતજ યુવરાજ સૂર્યનસિંહ બોલા થયા અને બોલ્યા કે બહેન તમારી આપેલી બેઠ જરૂર પ્રાણ સાથે સ્વિકારીશ તરત જ સુભદ્રાદેવીએ પ્રેમલતાનો હાથ પકડી ઉભી કરીને યુવરાજ શ્રીના પાસે લાવી બન્નેનો હસ્તમેળાપ કરી. આશીર્વાદ આપી બોલી કે બાઈ આ આપેલી બેઠનું પ્રાણ સાથે રક્ષણ કરશો.

આ પ્રમાણે દરેકની મનોભાવના પૂરી થઈ અને દરબાર બરખાસ્ત કર્યો અને સૌ પોતપોતાના દુઃખના દિવસો બૂલી સૌ એકજ જ્ઞાનંદના આવેશમાં આવ્યા. અને સૌએ પોત પોતાના હૃદય સમર્પણ કર્યો.

પ્રકરણ પદ મું

મહારાજના હસ્તે દરેકનું સ્વાગત

ગયા પ્રકરણમાં વર્ણવ્યા મુજબ આપના પલ્લકારાની સાફક જે જેને બનાવે બની ગયા અને પાપીઓની ધારણા નકામી થઈ. આખરે સત્યનો જય થયો, પ્રભુજનોને પણ પોતાની અજ્ઞાનતા ઉપર જરૂર ગ્લાની પેદા થઈ, આખરે નગરજનો તરફથી દરેક વ્યક્તિનું સ્વાગત કરવા સાફ મહારાજ શ્રીને ચિનંતી કરી, અને મહારાજને સ્વીકારી, નગરના મધ્ય ભાગમાં આવેલા વિશાળ ચોકમાં શુશીલીત મંડપ ધ્વજ તોરણથી શણકારી આંધવામાં આવ્યો હતો. નગરજનોના હૃદયમાં આજનો દિવસ કાષ્ઠ અનેરો હતો. તેથી નગરજનોએ પણ હૃદયના કાવથી આજનો સમાજ મંડપ ધણેજ સુંદર અને દારીગરીથી ભરેલો બનાવ્યો હતો. આજી બાજી સુંદર પુષ્પોના કુંડા તથા આસોપાબવના તોરણ રંગ ભેરંગી વાવટાઓ વિગેરે ધણીજ સુંદર રીતે બાવ ભરેલી

લાવના વડે આત્મ ભોગ આપનારાઓનું, સ્વમત કરવા માટે દરેકના મન ઉલ્લસી રહ્યા છે.

ટાઇમ સર મહારાજ સાહેબ પોતાના રસાલા સાથે આવી પહોંચ્યા. તમામ નગરજનો ગૃહસ્થો અને આગેવાનો પણ આવી પહોંચ્યા અને દરેકના હૃદયમાં ફક્ત શાન્તી અને આનંદ સિવાય કોઈ પણ જાતની ચિંતાનું વાતાવરણ જણાતું નથી. કેવલ આનંદ અને આનંદનું વાતાવરણ ગુંથ રહ્યું છે.

સુભદ્રાદેવી, શશીકાન્ત, વિનયકુમાર, માલતી, સોમદત્તશેઠ રમાવતી, સદ્ગુણા, હર્ષકુમાર, મધુરી, વિગેરે તમામ નગરજનો પણ ટાઇમ સર હાજર થઈ ગયા છે.

તરત જ મહારાજ ઊભા થઈ બેસ્યા કે મારા વહાલા નગરજનો, અને મારી માતા, અને ભગિનીઓ, આજનો દિવસ આપના નગરમાં એક અશુભોદય દિવસ ગણાશે, અને જણાશે. રાજ્ય અને પ્રજામાં જે આનંદ હોય તે તે એકજ વ્યક્તિને આભારી છે. અને તે બહેન સુભદ્રાદેવી અને ભાઈ શશીકાન્ત, પ્રથમ તે તેઓના મનની મક્કમતા અને હૃદયથી સેવા ળાવનાની ધગજ, તેના લીધેજ છે, તેમની પાછળ ખીજ વ્યક્તિઓએ પણ સાથ આપી અને પોતાના જીવનને ઊજાવવા કરી માતા પિતાનું કુળ શોભાવ્યું છે.

તેથી પ્રજાજનોના તેમજ આગેવાનોના આગ્રહથી ભાઈ શશીકાન્તને પ્રજા તરફથી હાઠીક આશીર્વાદ અને અભિનંદન આપું છું, નગરજનો તરફથી પ્રજા વલ્લભનો ઇલકાવ આપું છું. તેવી રીતે બહેન સુભદ્રાદેવીને પણ પ્રજા વાલ્લભ્યદેવીનું ખીરદ આપી તેઓની કદર કરું, તે પ્રમાણે

વિનયકુમાર માલતી વિગેરે ને પણ પ્રગ્ન તરફથી સન્માન વિગેરે કરવામાં આવ્યું તે પછી માહારાજ સાહેબ બોલ્યા કે આજની ખુસાલીના પ્રસંગ વખતે ગુરૂદેવ માન સુરિની વિદ્યાપીઠમાં રાજ્ય તરફથી પાંચ શાખ રૂપીયાની સખાવત કરે છે, અને તે ગુરૂદેવ સ્વીકારશે. તે પછી સોમદત્ત શેઠે પણ નગર ઉદ્યોગને ખીલવવા માટે રૂપીયા બે લાખ આપવા જાહેર કર્યા આ બધું ઉદારતા ભરેલું વાતાવરણ જોતાં ભગવાનદાસ શેઠે બીજા મધ્ય બોલ્યા કે અને જાણુ બોલતા આવડતું નથી. ફક્ત મારી મિલકતમાંથી ત્રીજાશાખ રૂપિયા બહેન સુભદ્રાદેવી અને બાઈ શશીકાન્ત ને આપવા જાહેર કરે છે અને તે રૂપિયામાંથી ઉદ્યોગ, દુઃખીને મદદ, સરસ્વતિ મંદિરો, અને અપંગોની સેવા, નિમીત્તે તેઓની મરજી માફક વાપરશે. તે માટે હું મારા સંપૂર્ણ હક્ક સાથે રૂપિયા સ્વીકારવા વિનંતી કરે છે.

આ વખતે સભામાં તાલીઓના મહગઠાટથી વાતાવરણ ધણુંજ આકર્ષક અને પ્રેમ ભાવ ભરેલું શોભતું હતું.

તે વખતે દયવંતિની પ્રેરણાથી દુષ્ટસિંહ ઉર્ફે દયાળ સિંહે પણ સેવા વૃત્ત માટે પ્રતિજ્ઞ લીધી. તેવીજ પ્રતિજ્ઞા બદ્રકુમાર અને મધુરીએ લીધી ત્યારે યુવરાજ સત્તજનસિંહ અને પ્રેમલતાએ પણ દરેક રીતે પોતાનો સહકાર અને આત્મભોગ આપવો જાહેર કર્યો અને આનંદના વાતાવરણમાં સભા મંડપમાં સૌ નગરજનો મંગળમય કાર્યો કરી મહારાજ સાહેબની જે બોલાવી સૌ વીસજન થયા.

પ્રકરણ ૫૭ મું

યોજના અને છેવટનો આનંદ

આજે સુભદ્રાદેવી પોતાના સ્વસુર મધ અને પુન્ય માતા રમાવતીના પાથે પડી. રમાવતિએ આશીર્વાદ આપ્યો. રમાવતિના હૃદયમાં આજે આનંદ માતો નહોતો. પોતાના કુળ દ્વિપદ દીકરાના આરિત્ર વડે આજે પોતાનો દીકરો યશ્વત્કિર્તી વર્યો છે. તેથી માતા રમાવતિ પ્રભુનો હિપ્તાર માને છે.

માલતી અને વિનયકુમાર પણ માતા રમાવતિને પગે હાથવા આવ્યા. જદ્રકુમાર અને મધુરી પણ માતા રમાવતિનો આશીર્વાદ લેવા આવ્યા. દેવી દયાવતિ અને દયાળસિંહ પણ માતા રમાવતિનો આશીર્વાદ લેવા આવ્યા. મહારાજ સ્વચ્છન્નસિંહ અને પ્રેમજતા પણ માતા રમાવતિનો આશીર્વાદ લેવા આવ્યા, છેવટે મહારાણી સુવર્ણ લતા પણ માતા રમાવતિની ક્ષમા ચામચા આવ્યા. આ પ્રમાણે તમામ કલુષિત વાતાવરણ દૂર થઈ

જતાં સત્ય ન્યાયનું નિર્માળ વાતાવરણ નગરની ચારે તરફ ફેલાયેલું, અને તેની સુવાસ આજીવન તમામ ગામ નગરોમાં પ્રસરી રહી. આજરે તમામ ગૃહસ્થ સમુદાયે ગુરુદેવ માનસુરિની વિદ્યાપીઠમાં આવ્યા, અને વિધિપૂર્વક નમસ્કર કરી ગુરુદેવની સલાહ લેવા બેઠા, દેવીસુભદ્રાની તેમજ સશીર્કાન્તની સુચના મુજબ નગરશેઠ સોમદત્ત અને ભગવાનદાસ તેમજ બીજા અન્ય અગ્રેસરોને પણ બોલાવ્યા.

તે વખતે સુભદ્રાદેવીએ તૈયાર કરેલી યોજના ગુરુદેવ આગળ રજૂ કરી.

૧ વિદ્યાપીઠમાં દરેક જાતના ગૃહઉલ્લેખ વહેવારીક જ્ઞાન કોટ્ટમ્બીક જ્ઞાન સમયને અનુસરી રહેવું તે જ્ઞાન વહેવારીક જ્ઞાન અને ધાર્મિક જ્ઞાન દરેક નાના મોટાને બીજકુલ અગવડ વગર મળી શકે અને સૌ પોતપોતાના જીવનને વિકાસ આ યોજના વડે સાધી શકે, તેમાં ભગભગ રૂપિયા પંદર લાખના ખર્ચે સાધન સામગ્રી અને સારા ચારીત્રવાન અધ્યાપકો પૂરા પડી શકે, તેની તમામ જવાબદારી શેઠ ભગવાનદાસ અને શેઠ સોમદત્તને રાખવા આગ્રહ કરી વિનંતી છે.

આ સિવાય નગરની તેમ રાજ્યની પ્રજામાં સુલેહ, શાન્તી, અને સંપ, તથા દરેકમાં ભાતુભાવ, નાના મોટાના બેદલાવ વગરનો તમામ જાતનો સહકાર તથા જાતી બેદ વિગેરેની તમામ અજ્ઞાનતા દૂર કરવા સાથે ગામે ગામ પ્રચાર કાર્યથી લોકોમાં સાચી જગૃતી સાચો પ્રેમ સાચી બક્ષિત વિગેરે તમામ સદ્ગુણો પ્રજામાં આવે, તેવી રીતે સારા ચારિત્રવાન ઉપદેશકો દ્વારા કરવો. તેના માટે તમામ ખર્ચની જોગવાઈ પણ

નક્કી કરેલા ફંડની રકમ મારફત કરવી, અને જનતા સ્વાશ્રય કેમ બની શકે. તેવા પશ્ચ હાનને પ્રચાર કરવો. આ પ્રમાણે મુદ્દાસર વાતની યોજના ગુરૂદેવને પસંદ પડી. અને તે યોજના વિસ્તૃત્વ કેમ બની શકે તેના માટે પોતાનું તમામ જીવન તેમાં સમર્પણ કરવા માટે પશ્ચ ગુરૂદેવે પોતાનો મક્કમ વિચાર દર્શાવ્યો. આખરે તમામ યોજનાનો વિચાર કરવા માટે સારામાં સારા આગેવાનો તેમજ સેવાભાવીની કમેટી નક્કી કરી. અને કામની શરૂઆત તરતજ કરવી તેની પશ્ચ જાહેરાત કરી. સૌ પોત પોતાના કાર્યને કેવી રીતે આગળ ધપાવવું તે વિચાર સાથે સૌ વીખરાયા. અને ગુરૂદેવે પશ્ચ સાચા હૃદયથી સૌને આશીર્વાદ આપ્યા.

આખરે કામ દિવાળી નગરને આદર્શ બનાવ્યું. અને દેવી સુભદ્રાએ પોતાની કાર્ય શક્તિ વડે તેમજ ભાઈ શશીકાન્ત પોતાની નિરાભિમાની સેવા વડે પોતાની મુંઢર સુવાસ ચોમેરે પ્રસારાવી બન્ને દંપતિ યુગ્મ પોતાના સેવાભાવી કાર્યમાં મસગુલ રહી પોતાના જીવનને ધણુંજ ઉંચ અને આદર્શ બનાવી હૃદય સમર્પણ કર્યું.

આખરે માતા રમાવતિ સદગુણી અને પિતા સોમદત્ત, મિત્ર વિનયકુમાર તેમજ બીજા અન્ય વ્યક્તિઓ પશ્ચ બેન સુભદ્રાદેવી અને ભાઈ શશીકાન્તને હૃદયથી આશીર્વાદ આપવા લાગ્યા.

આખરે સત્યનો જય અને પાપીઓનો ક્ષય એ કહેવત સાચી પડી. બહેન સુભદ્રા અને શશીકાન્તની છેવટે લાઝમ જીવન ગુજરતાં લોકોની સેવામાંજ મસ્ત રહેવા લાગ્યા. આનું નામ જ હૃદય સમર્પણ.

સમાપ્ત

ઉપસંહાર

સત્તાની ભોલુપતા અને વૈભવની લાલસા દુષ્ટસિંહને કયા માર્ગ ઉપર લઈ ગઈ. છતાં પવિત્ર સ્ત્રીના સહઅસ્ત્રો વડે દુષ્ટસિંહ મટી દયાળસિંહ કેવી રીતે બન્યો.

સાચા ગુરૂના સહવાસથી બેન મુબદ્દા માલતી અને અશીકાન્ત વિનયકુમાર વિગેરે કેવી રીતે દુઃખમાં પથ્ય મક્કમ રહ્યાં. અને પ્રાણાન્તે પથ્ય નીતિ અને મર્યાદાને ત્યાગ ન કરતાં આખરે કેવી ઉચ્ચ દશાએ પોતાના જીવનને પહોંચાડ્યું. તે પથ્ય સંસ્કારી ગુરૂ અને સંસ્કારી માનનોજ પ્રભાવ છે.

સાચા મિત્રોના સહવાસથી મિત્રાચારી કેવી રીતે શોભી શકે છે. મીત્રની મીત્રાચારીમાં સ્વાર્થ ન હોય તોજ મીત્રાચારી નબી શકે છે. તેવીજ મીત્રાચારી બાઈ અશીકાન્ત અને વિનયકુમારની કેવી રીતે શોભી અને તેની સુંદર સુવાચ્ય કેવી રીતે પ્રસરી તે પથ્ય સુંદર ચારિત્ર અને નિસ્વાર્થ સેવાની ભાવનાનોજ પ્રતાપ છે.

નીચ નૃતિકા અને પતીત કચેલી મહુરીને પણ સુંદર સંસ્કારનું સાચું પ્રતિબિંબ પડતાં કેવી રીતે અધોગતિમાંથી બચી. પોતે કરાડપતિનું ઘર યોગાવી રહી છે તેનું મુખ્ય કારણ સુંદર સોજતનુંજ પરીણામ છે.

જિમની લાલસા વધુ હોય પણ ન જુલામ તો આખરે તેનું પરિણામ મહારાજને કેવી રીતે ભોગવવું પડે છે. અને વિષયી મહારાણી પણ નીચના સહેલાણીમાં આવી યોગના પતિનું અહિત કરતા જરા પણ પાછી પડતી નથી. તે પણ પરીણામ નહારી અને સ્વાથી સોજતના લીધેજ આવે છે.

સત્તાની લાલસા અને વૈભવ ભોગવવાની અભિલાષા માણસને કઈ અધોગતિએ પહોંચાડે છે. તે પણ કુદૃષ્ટિનું વર્તનથી સારી રીતે સમજી શકાય તેમ છે.

આવી આવી અનેક બાબતો આ પુસ્તકમાંથી જાણવાની સમજવાની વિચારવાની તેમજ તે પ્રમાણે વિચારવા માટે યોગ માન જડી આવતા વાર લાગતી નથી. આખરે સોનું તે સોનું અને કથીર તે કથીર. આ બન્ને વસ્તુનું માપ આ વાર્તામાંથી સમજવાને આત્માઓ મેળવી શકે છે.

ચારિત્રવાન યુવરાજ તથા તેનો મિત્ર વિરશેન પણ પોતાની સાચી વફાદારી તથા યુવરાજની પિતા પ્રત્યેની લાગણી પણ આ વાર્તામાંથી મેળવી શકાય છે.

વફાદાર પ્રધાન તેમજ વફાદાર પ્રેમલતા પણ પ્રાચુન્યે પોતાનું સત્ય ન જાય અને પોતાની મર્યાદા સાચવી તેનું રક્ષણ કરી. આખરે રાજ્યની તેમ પ્રજાનીજ સેવા નિરવાહ પણ કરી. તેનું પરીણામ પ્રેમલતા એક

વખતની દાસી હતી તે પ્રેમવત્તા આજે રાજ્યની માહારાણી પદને શેઠાણી પહોંચી છે.

ત્યાગ અને ચારિત્ર એ જીવનનું મુખ્ય અંગ અને સાધન છે. તેવી વાત બરાબર સમજવી હોય તો ગુરુદેવ માનસુરીના ચારિત્રથી સમજી શકાય છે. આખરે જેના ચારિત્ર વડે જેના જ્ઞાન વડે એક વખત જે રાજ્યમાં અંધાધુધી ફેલાયી હતી. તેજ રાજ્યમાં આજે સુખ શાંતી અને પ્રેમની સરીતા વહેવા માંડી હોય તો તે પ્રતાપ ગુરુદેવના ચારિત્ર નો છે.

એક વખત કુસંગાર કહેવાતો બદ્ધકુમાર ન્યારે દોહર વાગે લારે સમજણ આવે તે પણ હકીકત આપુસ્તક ઉપરથી સમજવામાં આવે છે. જેવો તે પતિત હતો તેવીજ મધુરી પણ પતિત હતી. છતાં કુદરતે બંનેનું જોડું નક્કી કરી આજે પ્રભુતામાં પગલાં માંડી પોતાના જીવનને સાત્વીક બનાવવા પ્રયાસ આદર્યો છે.

વાંચક આ પુસ્તક કેવલ મારી વિચાર શ્રેણીનું પ્રતિબિંબ છે. શબ્દોની રમક ઝમક નથી. તેમ સાહિત્ય ભરેલી ભાષા પણ નથી. કેવળ સાદી અને સીધી ભાષામાં આ લખેલું પુસ્તક વાંચકના ચર્ચોમાં ધરી હું કતાર્થ યાદી છું. અને પરમાત્મા સાંને સદ્ બુદ્ધિ આપો અને ઘેર ઘેર દેવી સુભદ્રા અને ભાષ શશીશંત ઉત્પન્ન થાયો એજ ઇચ્છુ છું. આનું નામજ હૃદય સમર્પણ.

